

Onbeperkt toegang tot recht?

Slachtoffers met een licht verstandelijke beperking in de strafrechtsketen

Nienke Spaan

Hendrien Kaal

Hogeschool Leiden
Zernikedreef 11
2333 AK Leiden
071 – 518 88 00

Onderzoek uitgevoerd door het lectoraat 'LVB en jeugdcriminaliteit' van Hogeschool Leiden/Expertisecentrum William Schrikker in opdracht van het WODC, ministerie van Veiligheid en Justitie

Voorwoord

De afgelopen jaren is er in toenemende mate aandacht gekomen voor mensen met een licht verstandelijke beperking (LVB) in de strafrechtsketen. Tot voor kort bleef deze aandacht beperkt tot delinquenten met een LVB. Naar aanleiding van de ontwikkelingen omtrent de bescherming van kwetsbare slachtoffers in de strafrechtsketen was er behoefte aan een verkennend onderzoek naar de mate waarin slachtoffers met een LVB in staat gesteld kunnen worden hun rechten te effectueren en beschermd kunnen worden tegen secundaire victimisatie. Het voorliggende onderzoek, uitgevoerd in opdracht van het Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatiecentrum (WODC) van het Ministerie van Veiligheid en Justitie, is hiervan het resultaat.

Het onderzoek ten behoeve van het rapport is uitgevoerd door Nienke Spaan en ondergetekende, beiden, als respectievelijk docent-onderzoeker en lector, verbonden aan het Lectoraat 'LVB en Jeugdcriminaliteit' van de Hogeschool Leiden i.s.m. de William Schrikker Groep.

Aan de totstandkoming van dit rapport hebben vele mensen een bijdrage geleverd. Allereerst willen wij de mensen bedanken die bereid waren hun ervaringen en inzichten met ons te delen in een interview (bijlage 1 en 2) of deel te nemen aan de expertmeeting (bijlage 3). Zonder hun medewerking was dit onderzoek onmogelijk geweest.

Daarnaast willen we de mensen bedanken die een bijdrage hebben geleverd aan de ontwikkeling van de onderzoeksmethode en -materialen. Lesley van Scheppingen hielp met het in kaart brengen van de juridische procedures, Gabry Vanderveen en Rogier de Groot waren verantwoordelijk voor de visuele stimuli voor de interviews en de bijbehorende instructies voor de interviewers. De hiertoe ontwikkelde stroomschema's werden op juistheid gecontroleerd door Prof. mr. dr. Martin Moerings; mr. Jaitske Roosma MSc en Michel Nederstigt, operationeel expert tactische opsporing.

Ook zijn we dank verschuldigd aan de mensen die een bijdrage hebben geleverd aan de dataverzameling. Corine Balder heeft het leeuwendeel van de interviews afgenomen, en heeft zich hier met verve aan gekweten. Zij werd geholpen door Lesley, Rogier en Sebastiaan van Midden. Rogier was daarnaast verantwoordelijk voor de organisatie van de expertmeeting. De geluidsopnamen werden getranscribeerd door Matthijs Verschuure, Alan Beijlen en Karlijn Klei. Bij het zetten van de diverse puntjes op de i werden wij geholpen door de stagiairs bij het lectoraat, Gina van der Wal en Koen Zeelenberg.

Bijzondere dank willen wij tenslotte graag uitspreken aan de voorzitter en de leden van de begeleidingscommissie voor de constructieve manier waarop zij tijdens het onderzoek hebben geadviseerd. De commissie bestond uit:

- dr. R.S.B. Kool, Universiteit Utrecht (voorzitter)
- dr. J.C.H. Douma, Landelijk kenniscentrum LVB
- mr. J. ten Hoope, Openbaar Ministerie / Arrondissementsparket Rotterdam
- W.M. Jakobsen MSc., Ministerie van Veiligheid en Justitie / DSP
- mr.drs. P. van der Valk - van Ginneken, Nationale politie
- drs. A. ten. Boom, Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatiecentrum

Dr. H.L. (Hendrien) Kaal
projectleider
Leiden, 28 maart 2015

Samenvatting

Aanleiding

Slachtoffers van strafbare feiten hebben, afhankelijk van het soort delict en van welke fasen van het slachtoffertraject zij doorlopen, verschillende rechten en kunnen een beroep doen op verschillende vormen van ondersteuning. In november 2015 wordt de Europese richtlijn (2012/29/EU) met minimumnormen voor de rechten, de ondersteuning en de bescherming van slachtoffers geïmplementeerd. Aan de hand van de individueel beoordeelde mate van kwetsbaarheid van het slachtoffer moeten maatwerk en waar nodig passende (extra) beschermingsmaatregelen geboden worden. Dit alles heeft als doel slachtoffers te helpen bij het uitoefenen van hun rechten en te beschermen tegen bijvoorbeeld secundaire victimisatie. De kwetsbaarheid van slachtoffers heeft te maken met verschillende factoren zoals de aard van het delict en persoonlijke kenmerken. Een kenmerk dat slachtoffers extra kwetsbaar kan maken is de aanwezigheid van een licht verstandelijke beperking (LVB). In deze context is in opdracht van het WODC onderzoek gedaan naar de vraag:

Hoe kunnen slachtoffers met een licht verstandelijke beperking (LVB) daar waar nodig ondersteund worden in het effectueren van hun rechten en beschermd worden tegen secundaire victimisatie?

Het effectueren van rechten staat in dit rapport daarbij niet gelijk aan het daadwerkelijk gebruikmaken van deze rechten. Wanneer iemand goed geïnformeerd en weloverwogen ervoor kiest een mogelijkheid niet te benutten, wordt dit ook beschouwd als het effectueren van een recht. Onder secundaire victimisatie van slachtoffers wordt in dit onderzoek verstaan de verergering van het leed of de schade van het slachtoffer door het strafproces. Secundaire victimisatie in de vorm van herhaald slachtofferschap is niet meegenomen.

Licht verstandelijke beperking

In dit onderzoek wordt van een LVb gesproken bij een IQ tussen de 50 en de 85 in combinatie met een beperkt aanpassingsvermogen en bijkomende problematiek. Mensen met een LVb hebben doorgaans problemen met het functioneren van het werkgeheugen, aandacht en concentratie, redeneren, begrip en woordenschat, conceptualiseren, rekenen en ruimtelijk inzicht. In de praktijk heeft men vaak moeite met zaken als communicatie, zelfverzorging, zelfstandig wonen, gebruik maken van voorzieningen, het nemen van beslissingen, werk, ontspanning, gezondheid of veiligheid. Daarbij loopt de sociaal-emotionele ontwikkeling vaak achter op de cognitieve ontwikkeling.

De ontwikkeling op verschillende vlakken loopt bij mensen met een LVb vaak niet synchroon (disharmonisch profiel). De bijkomende problematiek en de resulterende (gedrags-)kenmerken zijn divers. Het is dan feitelijk ook niet zo dat er gesproken kan worden over 'de problematiek' van mensen met een LVb. Een LVb is doorgaans niet herkenbaar aan fysieke of duidelijke gedragskenmerken. Het gebrek aan uiterlijke kenmerken en de disharmonische ontwikkeling leiden vaak tot onderschatting van de problematiek en daarmee tot overvraging van de persoon met een LVb.

De prevalentie van een LVb is moeilijk vast te stellen maar schattingen lopen uiteen van 350 duizend tot circa 1,6 miljoen Nederlanders. Het aantal zorgvragers wordt geschat op circa 100 duizend. Een

groot deel van de mensen met een LVB heeft dus geen professionele ondersteuning. Gezien de heterogeniteit van de groep mensen met een LVB is ook niet in algemene zin te stellen welke gevolgen hun beperking zal hebben en welke ondersteuning men nodig heeft. Professionele ondersteuning is nodig wanneer ondersteuning in het eigen netwerk tekortschiet. Bovendien is (extra) ondersteuning vooral nodig wanneer er sprake is van onduidelijkheid en stress.

Slachtofferschap en secundaire victimisatie bij mensen met een verstandelijke beperking

Precieze cijfers over slachtofferschap bij mensen met een LVB zijn aan de hand van literatuur niet te geven. De schattingen lopen uiteen maar het risico op slachtofferschap wordt vaak minimaal twee keer zo hoog geschat als voor normaalbegaafde mensen. Duidelijk is dat mensen met een (lichamelijke en/of verstandelijke) beperking al vanaf hun jeugd vaker slachtoffer worden. Een relatief hoge prevalentie van mensen met een LVB onder slachtoffers leidt niet automatisch tot meer contact met de strafrechtsketen: hiervoor is immers vaak nodig dat men zichzelf als slachtoffer herkent en overgaat tot melding of aangifte, en dit is bij mensen met een LVB relatief vaak niet het geval. Slachtoffers met een LVB worden in de literatuur doorgaans ook als kwetsbaarder gezien voor secundaire victimisatie.

Onderzoeksopzet

In dit verkennende onderzoek zijn de volgende deelvragen geformuleerd:

- 1a. *In hoeverre hebben slachtoffers met een LVB moeite met het effectueren van hun rechten als slachtoffer?*
- 1b. *In hoeverre is de schriftelijke communicatie vanuit de strafrechtsketen geschikt voor slachtoffers met een LVB?*
- 1c. *Hoe vindt herkenning van LVB bij slachtoffers nu plaats binnen politie, Slachtofferhulp en justitiële uitvoeringsorganisaties?*
- 2a. *Welke lessen kunnen worden geleerd uit de kennis en werkwijze van aanpalende werkvelden binnen en buiten de justitiële keten, om zo te komen tot handvatten voor het versterken van de positie van slachtoffers met een LVB?*
- 2b. *Hoe zouden verbeteringen in de schriftelijke communicatie kunnen worden aangebracht?*
- 2c. *Hoe kan de herkenning van een LVB verbeterd worden, zodanig dat aangepaste ondersteuning ook gebruikt wordt voor een ieder die dat nodig heeft?*
3. *Komen er gaande het onderzoek andere groepen slachtoffers aan het licht met (deels) vergelijkbare problematiek die eveneens gebaat zouden kunnen zijn bij signalering en vergelijkbare ondersteuning? Onderscheidt de LVB-doelgroep zich van andere kwetsbare doelgroepen, en rechtvaardigt dit een specifieke aandacht voor LVB problematiek in het slachtofferbeleid?*

Om de onderzoeksvragen te beantwoorden is een aantal stappen doorlopen. Allereerst is gezocht naar literatuur over procedures rondom de rechten van slachtoffers in combinatie met de kenmerken van een LVB. Vervolgens zijn 31 interviews gehouden met relevante actoren verspreid over de strafrechtsketen: medewerkers van politie, het OM, Slachtofferhulp Nederland, advocaten die rechtsbijstand bieden aan slachtoffers, een rechter-commissaris (RC), een strafrechter en een medewerker van het Schadefonds Geweldsmisdrijven. Deze interviews zijn gehouden met gebruik van visueel stimulusmateriaal (*diagrammatic elicitation*) in de vorm van een stroomschema van het straf-

rechtsproces met daarin aangegeven de rechten van en keuzemomenten voor het slachtoffer. Deze interviews richtten zich primair op het bezien waar problemen worden gezien voor slachtoffers met een LVB.

Om handvatten te kunnen bieden voor de verbetering van de positie van slachtoffers met een LVB en het bevorderen van de herkenning van de doelgroep is verder te rade gegaan bij werkvelden met deskundigheid op het gebied van een LVB. Hierbij is de nationale en internationale literatuur benut en is een achttal interviews gehouden met deskundigen op het gebied van LVB-problematiek. Dit waren respondenten met een voornamelijk wetenschappelijke achtergrond, respondenten met deskundigheid vanuit hun dagelijkse werkervaring en een ervaringsdeskundige.

De analyse van de literatuur en de interviews leidde tot het formuleren van een reeks knelpunten en oplossingsrichtingen. Deze zijn in een expertmeeting voorgelegd aan deskundigen uit de strafrechtsketen en op het gebied van LVB, met de vraag te kijken naar herkenbaarheid, urgentie en haalbaarheid.

Ten slotte zijn enkele schriftelijke uitingen (formulieren, websites, brieven) vanuit de strafrechtsketen gericht op het slachtoffer voorgelegd aan een drietal deskundigen op het gebied van communicatie met mensen met een LVB. Hen is gevraagd om te beoordelen hoe begrijpelijk deze zijn voor slachtoffers met een LVB en suggesties te doen voor verbetering.

Knelpunten

Ook voor slachtoffers zonder LVB is het slachtoffertraject niet eenvoudig. Eerder onderzoek heeft verschillende knelpunten aangewezen voor slachtoffers in het algemeen. Verondersteld mag worden dat de hier gevonden onverminderd gelden voor slachtoffers met een LVB. In dit rapport ligt de focus bij de beschrijving van de knelpunten dan ook op waar knelpunten en risico's (in versterkte mate) gezien worden specifiek voor slachtoffers met een LVB.

Bij de beschrijving van de gevonden knelpunten is deels de volgorde van het slachtoffertraject aangehouden, met achtereenvolgens de pre-aangifte en aangifte, het opsporingsonderzoek en de vervolging en tenslotte de berechting en tenuitvoerlegging. Deze fasegewijze beschrijving wordt echter voorafgegaan door een drietal thema's die door het hele slachtoffertraject spelen, namelijk herkenning, communicatie, en ondersteuning.

Herkenning

Herkenning van een LVB is belangrijk voor een passende benadering van het slachtoffer. Het komt ook in de strafrechtsketen voor dat mensen met een LVB over het hoofd worden gezien. De professionals overschatten hierbij mogelijk hun eigen vaardigheden in het herkennen van een LVB. Nergens in de keten bleek sprake te zijn van actieve signalering. Hoewel de respondenten uit de strafrechtsketen gezamenlijk een groot aantal indicatoren voor een LVB benoemden, met name op het gebied van waargenomen gedrag, moeizame communicatie en informatie over de achtergrond van het slachtoffer (wonen, opleiding, zelfstandigheid), noemde elke individuele respondent vaak niet meer dan twee of drie indicatoren. De in de interviews genoemde vooronderstellingen met betrekking tot de kenmerken van een LVB zijn niet altijd correct en kennis over de kenmerken en gevolgen van een LVB schiet soms tekort. Het contact tussen professional en slachtoffer is vaak te kort om een LVB te kunnen herkennen. Hoewel in de hele keten verbetering van herkenning nodig lijkt, is hierbij niet in elke

situatie dezelfde mate van sensitiviteit nodig: soms kan worden volstaan met het herkennen van kwetsbaarheid, op andere plekken is meer gedetailleerde diagnostiek nodig.

Communicatie

De wijze van (mondelinge en schriftelijke) informatieverstrekking vanuit de strafrechtketen sluit niet goed aan op slachtoffers met een LVB. Adequaats aanvullend (folder)materiaal ontbreekt vaak. Dit beïnvloedt het recht op informatie voor slachtoffers met een LVB en daarmee ook hun toegang tot mogelijke andere rechten. Post wordt vaak niet geopend door slachtoffers met een LVB. Indien dit wel gebeurt is de inhoud en het taalniveau van de brief voor hen vaak te moeilijk. Meestal wordt aangegeven hoe men een toelichting op de inhoud van de brief kan krijgen maar dit vergt initiatief van het slachtoffer, hetgeen moeilijk is. Het ontvangen van correspondentie die niet wordt begrepen leidt tot een verminderd gebruik van rechten en extra spanning voor het slachtoffer.

Kennis

Gezien de grote heterogeniteit van de doelgroep zal in de omgang met slachtoffers met een LVB niet kunnen worden volstaan met een standaardbenadering op basis van protocollen. Er zal steeds afstemming moeten worden gezocht op de mogelijkheden en behoeftes van het individu. Hiervoor is kennis en inzicht nodig in de gevolgen van de problematiek. LVB-problematiek verdient een plaats in de basisopleiding van de verschillende beroepsgroepen, maar zal ook via bij- en nascholing onder de aandacht moeten worden gebracht. Naast een brede basiskennis in de keten zijn specialisten nodig die professionals kunnen ondersteunen bij meer complexe zaken zoals het verhoor. Daarnaast is het belangrijk te letten op diverse houdingsaspecten, waarmee de drempel tot de strafrechtketen voor slachtoffers met een LVB verlaagd kan worden en de invloed van (onbewuste) vooroordelen verkleind kan worden.

Ondersteuning

Er is een breed gedeelde mening dat slachtoffers met een LVB ondersteuning nodig hebben voor het goed effectueren van hun rechten. De huidige procedures vergen vaak meer zelfstandigheid dan doorgaans verwacht kan worden van slachtoffers met een LVB. Hulp wordt echter relatief vaak niet geaccepteerd en komt, wanneer dat wel gebeurt, moeilijker of niet van de grond. Er is tegelijkertijd een spanningsveld tussen het respecteren van de autonomie van het slachtoffers met een LVB enerzijds, en de wens hen de noodzakelijk geachte ondersteuning te bieden anderzijds. Slachtoffers met een LVB zijn zelf niet goed in staat om hulpbronnen aan te boren. De ondersteuning die vanuit de strafrechtketen aan hen geboden wordt is vaak niet afgestemd op de LVB en de voor goede ondersteuning benodigde tijd is vaak niet beschikbaar. Als mensen met een LVB reguliere ondersteuning hebben, heeft deze doorgaans onvoldoende kennis van het slachtoffertraject. Bovendien hebben ook zij niet altijd de mogelijkheid voldoende ondersteuning te bieden, door gebrek aan tijd of botsende belangen. In de praktijk krijgen slachtoffers vaak met verschillende ondersteuners te maken, waarbij de onderlinge afstemming niet altijd goed verloopt. Wanneer de strafrechtketen samenwerkt met zorgprofessionals speelt nog een tweede spanningsveld: dat tussen de wens tot het delen van informatie enerzijds, en de privacy van het slachtoffer anderzijds. Zorgprofessionals en strafrechtketen mogen niet zonder meer informatie uitwisselen zonder toestemming van het slachtoffer. Tegelijkertijd is het zaak geen (pijnlijke of confronterende) informatie achter te houden voor het slachtoffer bijvoorbeeld vanuit de wens hen te beschermen tegen de psychische belasting die het slachtoffer-

traject met zich meebrengt. De vraag wat de mogelijkheden tot ondersteuning zijn tijdens situaties waar het slachtoffer bevraagd wordt is complex en per geval zal zorgvuldig moeten worden bekeken welke gevolgen de verschillende mogelijkheden tot ondersteuning kunnen hebben voor de betrouwbaarheid van de verklaring.

Fase van pre-aangifte en aangifte

Voorafgaand aan de beslissing contact te zoeken met de strafrechtsketen liggen verschillende drempels voor slachtoffers met een LVB. Deze vallen buiten de reikwijdte van dit onderzoek, hoewel ze kort worden benoemd. Ook als de keus om naar de politie te stappen eenmaal gemaakt is, zijn er verschillende processen die de kans op een succesvolle aangifte verkleinen. Zo is het voor slachtoffers met een LVB moeilijker een coherent verhaal te vertellen, en hebben zij meer moeite met het aanleveren van bewijs. Ook vertonen zij vaker ongerijmd gedrag en bestaan er bij de professional soms vooronderstellingen over de betrouwbaarheid van hun verklaringen. Dit kan leiden tot een verminderde bereidheid tot het opnemen van een aangifte en een kleinere kans dat de zaak na een aangifte wordt opgepakt. Gezien de beïnvloedbaarheid van mensen met een LVB zal terughoudendheid in het opnemen van een aangifte sneller leiden tot het onverrichterzake huiswaarts keren van het slachtoffer. Daarnaast is het systeem zo ingericht dat aangifte in niet-acute situaties in principe alleen op afspraak gebeurt. Dit is een extra obstakel voor slachtoffers met een LVB. Wanneer het wel tot het opnemen van een aangifte komt vergroten tijd- en ruimtegebrek en een onjuiste vraagstelling de kans op een ondeugdelijke aangifte. De inzet van extra maatregelen voor het verhoren van slachtoffers met een LVB is bij minder zware delicten niet vanzelfsprekend. Ondersteuning van het slachtoffer bij de aangifte door de omgeving is niet altijd wenselijk, terwijl ondersteuning door een deskundige niet altijd haalbaar is. De belasting van een aangifte voor slachtoffers met LVB is echter extra groot, met name wanneer deze het gevoel heeft dat hij wordt aangevallen of niet wordt geloofd.

Fase van opsporingsonderzoek en vervolging

Wanneer slachtoffers met een LVB in deze fase voor een tweede keer gehoord worden, door de politie of bij de RC, kan dit bij hen meer dan gemiddeld leiden tot het gevoel niet geloofd te worden: één keer verhoren was immers klaarblijkelijk niet genoeg. Dit kan leiden tot een verandering in de verklaring, hetgeen de (ingeschatte) geloofwaardigheid vervolgens kan verkleinen. Verhoor bij de RC door een of meer advocaten van de verdachte(n) kan bedreigend en verwarrend zijn; het soort vragen dat hierbij doorgaans gesteld wordt is voor slachtoffers met een LVB veelal ongeschikt. Ten opzichte van het horen ter zitting heeft het horen bij de RC wel voordelen: minder procesdeelnemers, duidelijke gerichtheid op het slachtoffer en de meer informele setting kunnen het ervaren machtsverschil en de onbekendheid van de situatie verminderen. Dit wordt juist voor slachtoffers met een LVB als extra helpend gezien.

Voor slachtoffers met een LVB is de rechtvaardiging voor het verloop en de duur van het traject moeilijker te doorzien. Zij zullen bovendien in eerste instantie niet altijd juist inschatten in hoeverre zij geïnformeerd willen worden gedurende het proces. Ook zullen zij relatief vaker niet geïnformeerd *kunnen* worden over het verloop van de zaak, aangezien mensen met een LVB vaker slachtoffer worden van een iemand uit de omgeving: de angst bestaat dan dat gevoelige informatie via hen bij de dader terechtkomt. Het inventariseren van de wensen en belangen van het slachtoffer met een LVB en het in kaart brengen van eventueel geleden schade verloopt niet altijd goed. Het invullen van (dit soort) formulieren is moeilijk en de vanuit het OM veronderstelde actieve wederkerigheid is proble-

matisch voor deze groep. Ook bij een slachtoffergesprek met een officier van justitie, als dit al plaatsvindt, lukt het niet altijd de belangen van het slachtoffer met een LVB helder te krijgen. Inzage krijgen in de dossierstukken lijkt voor slachtoffers met een LVB daarnaast soms extra moeilijk op grond van vooronderstellingen met betrekking tot hun betrouwbaarheid.

De grotere kans op overlap tussen daderschap en slachtofferschap en het soms onverstandig geachte gedrag van het slachtoffer zelf leiden tot een grotere kans op bijvoorbeeld een sepot op basis van veronderstelde medeschuld. Ook los daarvan is het voor slachtoffers met een LVB vaak moeilijker een sepot-beslissing te begrijpen, bijvoorbeeld doordat ze dit sterker op zichzelf betrekken. Als het wel tot vervolging komt hebben slachtoffers met een LVB niet alleen vaker irreële ideeën over de hoogte van de mogelijke schadevergoeding en strafeis, er lijkt ook een grotere kans te zijn op een lagere schadevergoeding en strafeis dan in zaken waarin het slachtoffer geen LVB heeft.

Fase van berechting en tenuitvoerlegging

De voor- en nadelen van aanwezigheid ter zitting zijn voor slachtoffers met een LVB moeilijk te overzien. Het bijwonen van de zitting is voor slachtoffers met een LVB doorgaans extra moeilijk: het onbegrip over hun beperkte rol en van wat er gebeurt en gezegd wordt, de confrontatie met de verdachte en de ontkrachting van het eigen verhaal door de verdediging van de verdachte kunnen juist voor slachtoffers met een LVB extra belastend zijn. Hoewel het horen van kwetsbare slachtoffers doorgaans bij de RC plaatsvindt, gebeurt dit niet altijd. Hierbij wordt onderschat hoe belastend horen ter zitting kan zijn voor deze slachtoffers.

Bij het gebruikmaken van het spreekrecht kan het voor slachtoffers met een LVB extra lastig zijn zich te beperken tot de gevolgen van het delict. Ook het verwoorden van gevoelens is moeilijk voor slachtoffers met een LVB. Ondersteuning op deze gebieden is voor hen dan ook extra van belang maar is niet altijd beschikbaar. De uitspraak van de rechter en procedures rondom de uitkering van een schadevergoeding zijn voor slachtoffers met een LVB moeilijker te begrijpen, zeker wanneer dit per brief wordt medegedeeld. Hoewel uit ander onderzoek blijkt dat de kans dat een vordering wordt toegewezen groter is als het slachtoffer een derde gemachtigd heeft, zal dit maar bij een deel van de slachtoffers met een LVB spelen, terwijl voor de gehele groep het risico bestaat dat als gevolg van de beperking van het slachtoffer juist een lagere schadevergoeding wordt toegekend. Voorts speelt ook in deze fase weer het spanningsveld tussen autonomie en bescherming, waardoor de keuze over het ontvangen van informatie over de tenuitvoerlegging, ondanks het wilsbekwaam zijn, soms niet bij het slachtoffer met een LVB ligt, maar door anderen voor hem wordt gemaakt.

Overkoepelende knelpunten

In bovenstaande knelpunten kan kunnen drie probleemgebieden voor het slachtoffer onderscheiden worden: (1) Onbegrip met betrekking tot de gang van zaken; (2) Moeite met het voldoen aan de eisen en verwachtingen van het systeem; (3) Invloed van vooronderstellingen met betrekking tot de LVB. Oplossingen hiervoor moeten worden gezocht op het gebied van herkenning, kennisversterking, ondersteuning en communicatie. Ook op het gebied van deze oplossingen worden echter knelpunten gesignaleerd, namelijk: (4) Beperkte herkenning van de LVB; (5) Onvoldoende kennis van en begrip voor (de gevolgen van) een LVB; (6) Moeizame toegang tot en acceptatie van ondersteuning; (7) Communicatie die niet is afgestemd op het slachtoffer. Toelichting op al deze knelpunten wordt gegeven in hoofdstuk 3.7.

Een aanzienlijk deel van de genoemde knelpunten ligt dus op het gebied van mogelijke oplossingsrichtingen en betreft tekortschietende kwaliteiten en mogelijkheden van de strafrechtsketen. De experts lijken de meeste prioriteit te geven aan juist die knelpunten. De gedachte hierachter lijkt te zijn dat wanneer hier aandacht aan besteed wordt, problemen als gevolg van onheuse of niet passende bejegening en te hoge verwachtingen gesteld aan het slachtoffer met een LVB in de context van de strafrechtsketen ook verminderen. De meeste aandacht zou volgens de experts daarom moeten uitgaan naar communicatie, herkenning, kennis en houding.

Oplossingsrichtingen

Op basis van de interviews met respondenten uit de strafrechtsketen en met LVB-deskundigen zijn diverse oplossingsrichtingen geformuleerd. Vanwege de complexiteit van de problematiek zijn deze niet één op één te koppelen aan de geformuleerde knelpunten. De oplossingsrichtingen zijn wel onderverdeeld in bovengenoemde vier gebieden: ‘verbeteren van herkenning’, ‘verbeteren van kennis, vaardigheden en houding’, ‘faciliteren van adequate ondersteuning’ en ‘afstemmen van communicatie’. De verschillende oplossingsrichtingen worden genoemd en toegelicht in hoofdstuk 3.7.

Door de experts werd een sterke nadruk gelegd op herkenning van de problematiek en aangepaste communicatie. Tegelijkertijd werd erkend dat hiervoor kennisversterking nodig is. Men was van mening dat veel procedurele zaken niet specifiek voor de doelgroep aangepast kunnen worden. Om deze reden werd voor slachtoffers met een LVB ondersteuning, bij voorkeur door een soort casemanager, bij lichte zaken evenzeer van belang geacht als bij zware zaken.

Vergelijkbare groepen – vergelijkbare problematiek?

Door respondenten werden verschillende andere groepen slachtoffers genoemd die zij als kwetsbaar zien; een aantal respondenten benadrukte dat, deels afhankelijk van de persoon van het slachtoffer en de context, alle slachtoffers eigenlijk kwetsbaar zijn. Genoemd werden anderstalige slachtoffers, slachtoffers uit een andere cultuur en religie, kinderen, jongeren, ouderen en dementerenden, illegalen, daklozen, en slachtoffers met psychiatrische aandoeningen, autisme, lichamelijke beperkingen, verslavingsproblematiek, een laag opleidingsniveau, analfabetisme en een sociale achterstand. Hoewel grote verschillen tussen de groepen werden gezien werden door de meeste experts deze groepen wel herkend als extra kwetsbaar. Met name de problematiek van mensen met ontwikkelings- of psychische problematiek en van dyslectici overlapt volgens de experts met die van slachtoffers met een LVB. De experts vreesden dat er een situatie kan ontstaan waarbij de professional ter plekke een groot aantal verschillende factsheets of informatiekaartjes bij de hand zou moeten hebben voor verschillende kwetsbare groepen. Op die gebieden waar duidelijk overlap is in de problematiek van de verschillende kwetsbare groepen, bijvoorbeeld op het gebied van assertiviteit, begrip of overzicht zouden volgens de experts dan ook algemene handvatten gegeven moeten worden. Tegelijkertijd zal er oog moeten zijn voor de eigenheid van de LVB-problematiek; zelfs waar generieke oplossingen denkbaar zijn zal fine-tuning op LVB-specifieke kenmerken vaak nodig zijn.

Tot slot

Bovenstaande bevindingen geven antwoord op de gestelde onderzoeksvragen. Duidelijk werd dat in ieder geval een deel van de slachtoffers met een LVB op een aantal gebieden extra problemen er-

vaart in de strafrechtsketen. Ook bevestigen de bevindingen uit dit onderzoek dat een LVB kan leiden tot een hoger risico op secundaire victimisatie. De gesuggereerde oplossingsrichtingen zijn divers. Met opzet wordt gesproken over oplossingsrichtingen en niet over oplossingen: het onderzoek leidt niet tot concrete prescriptieve instructies over hoe de verschillende actoren in specifieke situaties moeten handelen. Het is nu aan de verschillende werkvelden om, aan de hand van de gesignaleerde knelpunten en geopperde oplossingsrichtingen en geïnspireerd door de vele door de respondenten genoemde voorbeelden, beleid te formuleren waarmee praktische invulling wordt gegeven aan de oplossingsrichtingen passend in de huidige werkwijze en kaders van het desbetreffende werkveld. Hoewel het onderzoek een aantal beperkingen kent heeft de gekozen werkwijze geleid tot een schat aan informatie die voor elk van de verschillende betrokken werkvelden aanknopingspunten zal bieden om mee aan de slag te gaan.

Inhoudsopgave

Voorwoord	3
Samenvatting.....	5
1 Inleiding	17
1.1 Aanleiding.....	17
1.2 Kenmerken van een licht verstandelijke beperking	18
1.3 Slachtofferschap bij mensen met een verstandelijke beperking	21
1.4 Positie van het slachtoffer in het strafproces	23
1.5 Secundaire victimisatie van slachtoffers met een LVB.....	25
1.6 Afbakening van het onderzoek	26
2 Methode.....	29
2.1 Onderzoeksopzet.....	29
2.2 Literatuuronderzoek.....	30
2.3 Interviews met professionals in de strafrechtsketen	31
2.4 Interviews met LVB-deskundigen.....	34
2.5 Analyse van de interviews	37
2.6 Opzet expertmeeting	38
2.7 Opzet evaluatie van de schriftelijke communicatie	39
2.8 Leeswijzer	39
3 Resultaten I: Knelpunten	41
3.1 Herkenning	41
3.1.1 Inleiding	41
3.1.2 Buitenlandse ervaringen omtrent (vereiste) sensitiviteit van herkenning	42
3.1.3 Indicatoren voor herkenning in de praktijk.....	43
3.1.4 Moeilijkheden bij herkenning.....	49
3.1.5 Conclusie	51
3.2 Het informeren van het slachtoffer	52
3.2.1 Inleiding	52
3.2.2 Communicatie in eerste fasen: mondeling	52
3.2.3 Schriftelijke communicatie	54
3.2.4 Conclusie	57
3.3 Ondersteuning.....	57

3.3.1	Inleiding	57
3.3.2	Verschillende mogelijkheden tot ondersteuning	58
3.3.3	Het aanboren van hulpbronnen	60
3.3.4	Acceptatie en continuering van hulp	61
3.3.5	Autonomie versus bemoeizorg	62
3.3.6	Benodigde kennis bij beschikbare ondersteuning	63
3.3.7	Grenzen aan beschikbare tijd	64
3.3.8	Continuïteit in ondersteuning	65
3.3.9	Beperkingen en belangen van ondersteuners	66
3.3.10	Ondersteuning op specifieke momenten	67
3.3.11	Conclusie	68
3.4	Pre-aangifte en aangifte	69
3.4.1	Inleiding	69
3.4.2	Knelpunten en overwegingen vóór eerste contact met instanties	70
3.4.3	Toegankelijkheid van de strafrechtsketen	77
3.4.4	Invloed van LVB op het tot stand komen van een aangifte	78
3.4.5	(Het overzien van) de consequenties van melding of aangifte	83
3.4.6	Een ‘goede’ aangifte	85
3.4.7	Speciale waarborgen bij het horen	88
3.4.8	Aanwezigheid van derden bij de aangifte	90
3.4.9	Conclusie	92
3.5	Opsporingsonderzoek en vervolging	93
3.5.1	Opsporingsonderzoek	93
3.5.2	Informatie over het verloop van de zaak	96
3.5.3	De belangen van het slachtoffer bij de keuze voor een afdoening	98
3.5.4	Onvrede met niet vervolgen	100
3.5.5	Het verhalen van schade	102
3.5.6	Toevoegen en kennisname processtukken	103
3.5.7	Strafeis en verwachtingen	104
3.5.8	Conclusie	105
3.6	Berechting en tenuitvoerlegging	106
3.6.1	Inleiding	106
3.6.2	Keuze voor aanwezigheid ter zitting	107
3.6.3	Begrip van de gang van zaken ter zitting	110

3.6.4	Horen ter zitting	112
3.6.5	Spreekrecht en schriftelijke slachtofferverklaring	113
3.6.6	Vordering benadeelde partij	114
3.6.7	Vonnis	115
3.6.8	Tenuitvoerlegging.....	117
3.6.9	Conclusie	118
3.7	De balans opgemaakt: knelpunten	119
3.7.1	Overkoepelende knelpunten.....	119
3.7.2	Rangschikking van knelpunten door deelnemers expertmeeting.....	123
3.7.3	Conclusie	125
4	Resultaten II: Oplossingsrichtingen	127
4.1	Herkennen	127
4.1.1	Wie moet wat herkennen?.....	127
4.1.2	Verbetering van herkenning.....	128
4.1.3	Conclusie	129
4.2	Kennis, vaardigheden en houding.....	131
4.2.1	Kennis en vaardigheden in de strafrechtsketen.....	131
4.2.2	Houding ten opzichte van slachtoffers met een LVB	133
4.2.3	Kennis en vaardigheden in de gehandicaptensector	135
4.2.4	Conclusie	135
4.3	Ondersteuning.....	136
4.3.1	Aanbod en acceptatie van ondersteuning	136
4.3.2	Verschillende ondersteuners en samenwerking	137
4.3.3	De belangen van het slachtoffer	139
4.3.4	Inhoud van de ondersteuning	139
4.3.5	Ondersteuning bij aangifte en verhoor	141
4.3.6	Conclusie	143
4.4	Communicatie	144
4.4.1	Mondelinge communicatie	144
4.4.2	Schriftelijke communicatie.....	147
4.4.3	Mondeling of schriftelijk?.....	149
4.4.4	Conclusie	149
4.5	De balans opgemaakt: oplossingsrichtingen	150
4.5.1	Overkoepelende oplossingsrichtingen	150

4.5.2	Rangschikking van oplossingsrichtingen door deelnemers expertmeeting	156
4.5.3	Conclusie	161
5	Kwetsbare groepen - vergelijkbare problematiek?	163
5.1	Kwetsbare groepen	163
5.1.1	“Iedereen”	163
5.1.2	Anderstalig, cultuur, religie	163
5.1.3	Psychiatrische aandoeningen, autisme	164
5.1.4	Kinderen, jongeren	165
5.1.5	Ouderen, dementerenden	166
5.1.6	Verslaafd, illegaal, dakloos	166
5.1.7	Laagopgeleid, analfabeet, sociale achterstand	166
5.1.8	Zedenslachtoffers	167
5.1.9	Lichamelijke beperking	167
5.2	Visie van deelnemers aan de expertmeeting	167
5.3	Conclusie	168
6	Conclusie en discussie	169
6.1	Bevindingen	169
6.2	Discussie	175
6.2.1	Beperkingen van het onderzoek	175
6.2.2	Aandachtspunten voor aansluiting bij bredere ontwikkelingen	177
	Literatuurlijst	179
	Bijlage 1: Respondenten strafrechtsketen	187
	Bijlage 2: Geraadpleegde LVB-deskundigen	188
	Bijlage 3: Deelnemers expertmeeting	189
	Bijlage 4: Gebruikte afkortingen	190
	Bijlage 5: Schriftelijke correspondentie	191

1 Inleiding

1.1 Aanleiding

De afgelopen jaren is er, zoals oud-staatsecretaris Teeven het in 2013 verwoordde, “vanuit de overheid veel gedaan om de slachtoffers van criminaliteit en nabestaanden bij te staan, hen een stem te geven, hun positie in het strafrecht te versterken en er voor te zorgen dat zij in staat zijn hun leven zo snel en zo goed mogelijk weer op te pakken”¹. In dit kader wordt er steeds meer aandacht besteed aan de rechten en behoeften van slachtoffers, waarbij wordt gezocht naar “een betere balans tussen de aandacht van de overheid voor daders en de aandacht voor slachtoffers”. Sinds de jaren tachtig heeft het Openbaar Ministerie (OM) verschillende richtlijnen opgesteld ter verbetering van de behandeling van slachtoffers. De Wet Terwee uit 1995 verruimde de mogelijkheden om binnen het strafproces aan een slachtoffer schadevergoeding toe te kennen; een decennium later werden de mogelijkheid tot het indienen van een schriftelijke slachtofferverklaring en de mogelijkheid te spreken tijdens de strafzitting in het leven geroepen. In 2011 werd de positie van slachtoffers nog verder wettelijk versterkt met de Wet versterking positie slachtoffers in het strafproces. Ook binnen de EU wordt de positie van slachtoffers van belang geacht; de status van het slachtoffer in de strafprocedure werd vastgelegd in een Kaderbesluit (2001/220/JBZ). Met de Europese richtlijn (2012/29/EU)² die in november dit jaar in werking zal treden en het kaderbesluit vervangt worden de rechten, ondersteuning en bescherming van slachtoffers van misdrijven verder versterkt. Deze richtlijn legt de minimumnormen vast voor de rechten van slachtoffers van strafbare feiten, en voor de ondersteuning en de bescherming van deze slachtoffers tegen onder andere secundaire en herhaalde victimisatie. Hierbij wordt gesteld dat sommige slachtoffers in bijzondere mate risico lopen op onder andere herhaald slachtofferschap en secundaire victimisatie. Om deze slachtoffers te identificeren moet bij alle slachtoffers een individuele beoordeling worden uitgevoerd om zo te bepalen of zij bijzondere beschermingsmaatregelen nodig hebben, en zo ja welke dat zijn (2012/29/EU).

In 2012 signaleerde de Nationale ombudsman dat er op het gebied van de effectuering van rechten en het voorkomen van herhaald en secundair slachtofferschap desalniettemin met enige regelmaat iets misgaat. Knelpunten zijn onder andere gelegen in problemen omtrent het opnemen van de aangifte, het opstarten van het opsporingsonderzoek, de informatieverstrekking aan het slachtoffer, de inbreng van het slachtoffer, het rekening houden met het slachtoffer bij bijvoorbeeld de planning van de zitting, voegen in het strafproces en het verkrijgen van schadevergoeding (Van der Velden, Van Dam, Van der Putten, Marseille & Broeshart, 2012). Duidelijk is dat het voor het daadwerkelijk kunnen uitoefenen van de toegekende rechten van belang is dat slachtoffers hiervoor waar nodig ondersteuning ontvangen; (extra) kwetsbare slachtoffers kunnen daarbij bijzondere beschermingsmaatregelen nodig hebben. Kwetsbaarheid van slachtoffers kan te maken hebben met het soort delict

¹ Brief van de Staatssecretaris van Veiligheid en Justitie aan de voorzitter van de Tweede Kamer der Staten-Generaal, 22 februari 2013 (33 552).

² Richtlijn 2012/29/EU van het Europees Parlement en de Raad van de Europese Unie van 25 oktober 2012: Richtlijn tot vaststelling van minimumnormen voor de rechten, de ondersteuning en de bescherming van slachtoffers van strafbare feiten en ter vervanging van het Kaderbesluit 2001/220/JBZ; Publicatieblad van de Europese Unie, 14-11-2012.

waarvan zij slachtoffer zijn geworden, maar ook met persoonlijke kenmerken. Essentieel is het idee dat *maatwerk* vereist is³. Het Ministerie van Veiligheid en Justitie ontwikkelt hiertoe een assessment van risicofactoren waarbij aandacht wordt besteed aan het signaleren van kwetsbaarheid voor herhaald slachtofferschap, secundaire victimisatie, intimidatie en vergelding.

Het is goed denkbaar dat slachtoffers met een licht verstandelijke beperking (LVB) hun rechten vaker niet weten te effectueren dan normaalbegaafde slachtoffers. Dit kan op zich al leiden tot een grotere kans op secundaire victimisatie. Onder secundaire victimisatie wordt immers ook de schade verstaan die slachtoffers kunnen ondervinden door een niet passende bejegening door functionarissen van de politie, justitie of andere overheidsinstellingen (Van Dijk, Toornvliet & Sagel-Grande, 2006). Behalve dat secundaire victimisatie kan optreden als gevolg van het niet effectueren van rechten, kan secundaire victimisatie ook ontstaan door het zich niet gehoord voelen of door onnodige belasting van het slachtoffer. De kenmerken van een LVB maken de kans hierop waarschijnlijk hoger dan bij normaalbegaafde slachtoffers. In de Europese richtlijn worden het ontwikkelingsniveau en het intellectuele en emotionele vermogen van het slachtoffer dan ook verschillende malen genoemd als enkele van de persoonlijke kenmerken waarmee men rekening moet houden.

In deze context is in opdracht van het WODC onderzoek gedaan naar de vraag:

Hoe kunnen slachtoffers met een licht verstandelijke beperking (LVB) daar waar nodig ondersteund worden in het effectueren van hun rechten en beschermd worden tegen secundaire victimisatie?

Hiertoe is literatuuronderzoek gedaan en zijn verschillende actoren in de strafrechtssketen bevestigd over enerzijds de knelpunten voor slachtoffers met een LVB en anderzijds mogelijke oplossingsrichtingen (zie H2 voor een uitgebreide beschrijving van de onderzoeksopzet). Dit rapport is een weergave van de bevindingen van dit onderzoek. In deze inleiding wordt de context van het onderzoek verder geschetst. Wat een LVB inhoudt wordt beschreven in paragraaf 1.2. Uit de literatuur wordt duidelijk dat mensen met een verstandelijke beperking (VB) vaker dan gemiddeld slachtoffer worden van criminaliteit en dat hun slachtofferschap specifieke aspecten kent. Dit wordt uitgelegd in paragraaf 1.3. In Nederland is de afgelopen decennia veel aandacht geweest voor de rol van het slachtoffer in het strafproces; deze rol wordt beknopt beschreven in paragraaf 1.4. In paragraaf 1.5 wordt kort ingegaan op het begrip secundaire victimisatie in de context van dit onderzoek. Tot slot worden in paragraaf 1.6 enkele keuzes met betrekking tot de afbakening van dit onderzoek toegelicht.

1.2 Kenmerken van een licht verstandelijke beperking

Definitie

Voor inzicht in de mogelijke gevolgen van een LVB op het kunnen effectueren van slachtofferrechten en op het risico op secundair slachtofferschap, is een goed begrip van de kenmerken van een LVB noodzakelijk. Van een LVB wordt in Nederland doorgaans gesproken bij een IQ tussen de 50 en de 85 in combinatie met een beperkt aanpassingsvermogen en bijkomende problematiek (De Beer, 2011),

³ zie ook brief van de Staatssecretaris van Veiligheid en Justitie aan de voorzitter van de Tweede Kamer der Staten-Generaal, 22 februari 2013 (33 552); en bijbehorend visiedocument (blg-209990).

een definitie die ook in dit rapport wordt aangehouden. Het IQ wordt doorgaans vastgesteld met een IQ-test. IQ-tests meten verschillende aspecten van intelligentie, zoals het functioneren van het werkgeheugen, aandacht en concentratie, redeneren, begrip en woordenschat, conceptualiseren, rekenen en ruimtelijk inzicht. Van problemen in het aanpassingsgedrag is sprake wanneer men moeite heeft met bijvoorbeeld communicatie, zelfverzorging, zelfstandig wonen, gebruik maken van voorzieningen, het nemen van beslissingen, werk, ontspanning, gezondheid of veiligheid (Schalock et al., 2010).

De hierboven genoemde Nederlandse definitie wijkt af van de internationale definities zoals die van de *American Association on Intellectual and Developmental Disabilities* (AAIDD), waarbij doorgaans uitgegaan wordt van een LVB bij een IQ tussen de 50 en de 70 (Schalock et al., 2010). De bovengrens van een IQ van 70 wordt in Nederland echter ervaren als te rigide. Hoewel ook buiten Nederland wordt geconstateerd dat mensen met een IQ tussen 70 en 85 regelmatig moeite hebben om zich staande te houden in de maatschappij (Tymchuk, Lakin & Luckasson, 2001), wordt deze groep in buitenslands onderzoek vaak niet meegenomen. Vaak wordt in dergelijke studies ook geen ondergrens aangegeven, zodat niet duidelijk is of het voornamelijk gaat over mensen met een IQ boven de 50 of met name om mensen met een lager IQ. Wanneer in dit rapport onderzoek wordt aangehaald waarbij de gehanteerde IQ-grenzen niet duidelijk zijn, zal in meer algemene termen worden gesproken over mensen met een verstandelijke beperking (VB).

Herkenbaarheid en kenmerken

Herkenning van de LVB-problematiek is noodzakelijk voor een passende bejegening (Kaal, 2013). Een LVB is doorgaans niet herkenbaar aan fysieke of duidelijke gedragskenmerken. Vaak is er intensiever contact nodig voordat duidelijk wordt wat de oorzaak is van onhandigheden in het contact of van praktische problemen. Ook persoonlijkheidskenmerken kunnen zeer uiteenlopend zijn (Snell et al., 2009). De problemen waar mensen met een LVB tegenaan lopen zijn ook buitengewoon divers. Daar komt bij dat een IQ-score een versimpelde weergave van de werkelijkheid geeft. Het komt zeker bij mensen met een LVB vaak voor dat iemand op bepaalde subtests (veel) lager scoort dan op andere subtests (disharmonisch profiel). Zo is het dan ook goed denkbaar dat iemand verbaal best capabel overkomt, maar zeer veel moeite heeft met de uitvoering van taken. Daarnaast lopen de cognitieve ontwikkeling en de sociaal-emotionele ontwikkeling vaak niet synchroon, waarbij de laatste vaak achterloopt bij de eerste. Vaak zie je dat iemand die bijvoorbeeld cognitief functioneert op het niveau van een elfjarige, sociaal-emotioneel reageert als een kleuter (Roos, 2014). Ook de bijkomende problematiek en de resulterende (gedrags-)kenmerken zijn divers. Het is dan feitelijk ook niet zo dat er gesproken kan worden over 'de problematiek' van mensen met een LVB. Het gebrek aan uiterlijke kenmerken en de disharmonische ontwikkeling leiden in de dagelijkse praktijk vaak tot onderschatting van de problematiek en daarmee tot overvraging van de persoon met een LVB.

Ondanks de heterogeniteit zijn er wel enkele kenmerken te benoemen die vaker voorkomen binnen deze groep (De Wit, Moonen & Douma, 2011; Kaal, Negenman, Roeleveld & Embregts, 2011; Roos, 2014):

- Op cognitief vlak wordt vaak gezien dat de waarneming niet nauwkeurig is en de aandacht minder selectief. Door beperkingen in het werkgeheugen kan minder informatie tegelijkertijd verwerkt worden. Het ordenen, categoriseren en rangschikken van informatie en het onderscheiden van hoofd- en bijzaken gaat minder goed, waarbij men sneller is afgeleid door prik-

kels en overspoeld wordt door informatie. Dit maakt het moeilijker om de gevolgen van keuzes te overzien. Door de moeizame informatieverwerking is het denkt tempo vaak lager, wat het lastiger maakt een gesprek of instructies te volgen. Ook heeft men vaak meer tijd nodig om tot een antwoord te komen en bezit men minder flexibiliteit in het denken. Er is vaker sprake van problemen op het gebied van zelfsturing en het plannen en uitvoeren van complexe taken. De problemen met het werkgeheugen gaan ook samen met problemen in het overzetten van informatie naar het langetermijngeheugen. Daarbij is abstraheren en generaliseren van het geleerde vaak moeilijk; de geleerde informatie wordt nauwelijks vertaald naar andere situaties en men is meer gericht op het hier en nu.

- Er spelen diverse problemen op het vlak van taal, rekenen en inzicht in tijd en ruimte. Op het gebied van taal is er vaak sprake van een beperkte kennis en een beperkt begrip van woorden. De taalzwakte kan zowel receptief als expressief zijn. Het ontvangen van een boodschap wordt niet alleen bemoeilijkt door een beperkte woordenschat, maar ook doordat men vaak moeite heeft met lange zinnen en abstract taalgebruik. De moeite die men heeft met het onder woorden brengen van de eigen boodschap heeft ook gevolgen voor het reflecteren op gedachten, gevoelens, problemen, keuzes en oplossingen met behulp van 'innerlijke taal'. Overigens is ook bekend dat het reproduceren van (hulpverlenings-)jargon ertoe kan leiden dat men overschat wordt. Tenslotte heeft het feit dat men vaak moeite heeft met abstracte symbolen zoals letters en cijfers gevolgen voor de lees- en rekenvaardigheden en het omgaan met geld. Moeite met ruimtelijk denken kan er voor zorgen dat het moeilijker is de weg te vinden, terwijl moeite met het begrip tijd maakt dat men minder goed staat is om gebeurtenissen in de tijd te plaatsen en een chronologische volgorde te bepalen.
- De sociaal-emotionele leeftijd van mensen met een LVB is zoals gezegd vaak nog lager dan de cognitieve leeftijd. Mede door het niet goed kunnen onderscheiden en uiten van emoties heeft men moeite met de emotie-regulatie, waardoor het gedrag soms onvoorspelbaar is. Tegelijkertijd zijn er soms problemen met het uitstellen van de behoeftebevrediging, waarbij men wat men voelt of wil meteen omzet in gedrag. Sociale situaties zijn vaak moeilijk voor mensen met een LVB en leiden tot stress. Er is vaker sprake van sociale onhandigheid, ongepast gedrag, conflicten, buitensluiting, pesten, beïnvloeding en 'foute' vrienden. De sociale informatieverwerking verloopt vaak minder efficiënt, waardoor het gedrag van anderen niet goed begrepen wordt (er is bijvoorbeeld vaker sprake van een vijandige interpretatie) en ook impliciete regels niet goed begrepen worden. Het bedenken van gedragsalternatieven tijdens sociale interacties is moeilijker waardoor men vaker kiest voor agressieve of passieve reacties in plaats van voor assertieve reacties.
- Aan de ene kant wordt vaak gezien dat mensen met een LVB goedgegelovig en naïef zijn: ze geloven mensen makkelijker en stemmen sneller in zonder door te vragen, en zijn daardoor gemakkelijker voor de gek te houden, te gebruiken, of voor te liegen. Aan de andere kant zijn ze vaker wantrouwig en behoedzaam. Ze hebben vaker behoefte aan sociale bevestiging en hebben minder autonomie. Tegelijkertijd hebben mensen met een LVB vaak meer moeite zich te verplaatsen in een ander hetgeen egocentrisch kan overkomen.
- In relatie tot bovenstaande problemen hebben mensen met een LVB vaak een onrealistisch zelfbeeld. Soms is er sprake van overschatting van het eigen kunnen als gevolg van de geringe reflectie op het eigen handelen. Soms is er juist sprake van gevoelens van minderwaardigheid als gevolg van de vele faalervaringen in het verleden. Deze faalervaringen leiden er ook toe dat mensen met een LVB vaak minder op zoek gaan naar nieuwe informatie, minder

uitdagingen aangaan en sneller opgeven. Hun copingstijlen zijn vaak emotie-georiënteerd, bijvoorbeeld door moeilijke situaties te vermijden, en zij voelen zich vaak machteloos door het gevoel niet de juiste competenties te bezitten. Ten slotte is een belangrijk kenmerk van mensen met een LVB dat ze vaak proberen hun beperking te verhullen, hetgeen het herkennen dat er sprake is van een beperking voor buitenstaanders bemoeilijkt.

Ondersteuningsbehoefte

Gezien de heterogeniteit van de groep mensen met een LVB is niet in algemene zin te stellen welke gevolgen hun beperking zal hebben en welke ondersteuning men nodig heeft. Professionele ondersteuning is nodig wanneer ondersteuning in het eigen netwerk tekortschiet; dit is relatief vaak het geval daar de netwerken van mensen met een LVB veelal zelf ook erg zwak zijn (De Wit et al., 2011). Daarbij spelen de meeste van bovenstaande problemen vooral in nieuwe, complexe, ambigue situaties. Vooral wanneer er sprake is van onduidelijkheid en stress is er dan ook (extra) ondersteuning nodig.

Prevalentie

De prevalentie van LVB is moeilijk vast te stellen. Op basis van de normaalverdeling van de IQ-scores zou men kunnen verwachten dat circa 2 procent van de bevolking een IQ heeft tussen 50 en 70, terwijl zo'n 14 procent een IQ heeft tussen 70 en 85. Schattingen van het aantal mensen met een IQ tussen 70 en 85 in combinatie met bijkomende problematiek lopen uiteen van 300.000 tot circa 1,3 miljoen Nederlanders; schattingen van het aantal mensen met een IQ tussen 50 en 70 in combinatie met bijkomende problematiek lopen uiteen van 50.000 tot ruim 330.000. Het aantal zorgvragers werd geschat op respectievelijk 32.000 (IQ 70-85) en 68.300 (IQ 50-70); deze groep bestaat voor meer dan de helft uit mensen jonger dan 23 jaar (Woittiez, Ras & Oudijk, 2012). Een groot deel van de mensen met een LVB heeft dus geen professionele ondersteuning.

1.3 Slachtofferschap bij mensen met een verstandelijke beperking

Diverse onderzoeken laten eenduidig zien dat mensen met (verschillende soorten) beperkingen en handicaps over het algemeen al van jongs af aan vaker slachtoffer worden van criminaliteit dan mensen zonder beperking (zie bijvoorbeeld: Davis, 2009; Hughes et al., 2012; Nettelbeck & Wilson, 2002; Petersilia, 2001; Sobsey & Varnhagen, 1988; Wilson & Brewer, 1992). Precieze cijfers over slachtofferschap bij mensen met een LVB zijn aan de hand van literatuur echter niet te geven. Hoewel er in de (wetenschappelijke) literatuur een toegenomen aandacht is voor slachtofferschap bij mensen met een VB, gaat het vaak om data afkomstig uit casuïstiekbeschrijving en gelegenheidsteekproeven (Petersilia, 2001). Bovendien wordt vaak geen onderscheid gemaakt tussen mensen met een LVB en mensen die functioneren op een lager niveau. Ook wordt soms geen onderscheid gemaakt tussen mensen met een VB en mensen met andersoortige beperkingen zoals psychiatrische of fysieke aandoeningen en ontwikkelingsstoornissen. Bij onderzoek naar cijfers van slachtofferschap waarbij gestreefd is naar een representatieve steekproef, worden bewoners van instellingen meestal uitgesloten van deelname (zie bijvoorbeeld: CBS, 2014; Emerson & Roulstone, 2014). Dit is relevant gezien het gegeven dat ongeveer één op de drie zorgvragers met een LVB intramurale zorg ontvangt

(Woittiez et al., 2012). Onderzoeken die slachtofferschap van mensen met een LVB wel apart benoemen richten zich vaak op deelproblemen binnen het traject of op slachtofferschap van specifieke delicten, en niet op de prevalentie of incidentie van slachtofferschap in het algemeen. De eerder beschreven heterogeniteit van de groep mensen met een (L)Vb betekent dat ook binnen deze categorie grote verschillen kunnen bestaan wat betreft slachtofferschap. Hierop biedt de literatuur zoals gezegd niet goed zicht. We hebben het in deze alinea dan ook steeds over de bredere groep mensen met een VB.

Naast een groter risico op slachtofferschap, lopen mensen met een VB ook een groter risico op herhaald slachtofferschap dat bovendien regelmatig ernstiger van aard is (zie bijvoorbeeld: Beadle-Brown et al., 2014; McCormack, Kavanagh, Kaffrey & Power, 2005; Sorensen, 2002; Tyiska, 2001; Van Berlo et al., 2011; Williams, 1995). Fyson en Kitson (2010) stellen dat mensen met een VB vaker slachtoffer van geweld en misbruik worden dan mensen die andere vormen van sociale dienstverlening ontvangen; ondanks wijzigingen in de structuur en geografie van de dienstverlening de afgelopen decennia zien zij hierin ook geen verandering optreden. De literatuur is niet eenduidig over hoeveel hoger het risico op slachtofferschap voor mensen met een VB en andere beperkingen zou zijn; schattingen variëren dan ook sterk waarbij het risico minimaal 2 keer zo groot wordt geschat (zie bijvoorbeeld: Emerson & Roulstone, 2014; Sorensen, 2002; Wilson & Brewer, 1992). Verschillen tussen studies in de soorten delicten en soorten beperkingen die werden bestudeerd maken dit soort schattingen onderling vaak niet vergelijkbaar.

Met name het grotere risico op slachtofferschap van geweld, misbruik en pestgedrag wordt in de literatuur expliciet benoemd (zie bijvoorbeeld: Horner-Johnson & Drum, 2006). Zo liet onderzoek onder mensen met een VB in Groot Brittannië zien dat zo'n 88% van de ondervraagden slachtoffer was geworden van verschillende vormen van fysiek geweld, afpersing of seksuele intimidatie; 66% vertelde bovendien vaker dan een keer per maand slachtoffer te worden en 32% gaf aan dat dit dagelijks of wekelijks gebeurde. De daders zijn onbekenden, medecliënten, hulpverleners, familie en 'vrienden' (Beadle-Brown et al., 2014). Mensen met een beperking lijken zowel kwetsbaarder voor *hate crime* (i.e. delicten, doorgaans gepleegd door onbekenden, gemotiveerd door vijandigheid richting of vooroordelen over handicap, ras, (religieuze) overtuiging of seksuele geaardheid) (Emerson & Roulstone, 2014), als voor *mate crime* (i.e. delicten waarbij de daders van bekenden en 'vrienden' zijn) (Thomas, 2011). Bij dit laatste type delict wordt het verlangen naar vriendschappen en relaties van mensen met een VB als een essentiële factor gezien (Thomas, 2011). Ook zijn mensen met VB die in instellingen verblijven afhankelijker van zorg en daarmee kwetsbaarder voor slachtofferschap door bijvoorbeeld medebewoners (Wilson & Brewer, 1992). Extreme voorbeelden van *hate crime* en *mate crime* tegen mensen met VB waarbij zij gemotiveerd door vooroordelen en opvattingen over hun beperking vernederd, mishandeld of misbruikt worden - soms tot dood erop volgt - worden zowel in Engelse als Amerikaanse literatuur regelmatig gegeven (zie bijvoorbeeld: Biklen & Schein, 2001; Fyson & Kitson, 2010; Quarmby, 2008; Thomas, 2011).

Relatief veel onderzoek is gedaan naar seksueel misbruik van mensen met een VB (zie bijvoorbeeld: Chamberlain, Rauh, Passer, McGrath & Burket, 1984; Petersilia, 2001). In onderzoek van Van Berlo et al. (2011) gaven 61% van de vrouwen met een VB en 23% van de mannen aan ooit een vorm van seksueel geweld meegemaakt te hebben; dit is hoger dan (de zelfrapportage) bij mensen zonder beperking. Andere studies naar seksueel misbruik van mensen met een VB lieten zien dat daders vaak zelf ook een VB hadden, en vaak uit de directe omgeving en familie van het slachtoffer kwamen

(Balogh et al., 2001; McCormack et al., 2005; Van Berlo et al., 2011). Mensen met een VB lijken ten slotte ook gevoeliger voor ‘grooming’: loverboys zoeken bewust meisjes met een LVB, juist vanwege eigenschappen als het moeilijker kunnen inschatten van sociale interacties en een grote(re) behoefte aan erkenning van vooral ook normaalbegaafde mensen. Vermoed wordt dat niet alleen meisjes maar ook jongens met een LVB kwetsbaar zijn voor loverboyproblematiek (Van Berlo et al., 2011).

Gezien het grote aantal mensen met een LVB onder de Nederlandse bevolking (zie par.1.2) ligt het voor de hand dat ook een aanzienlijk deel van de slachtoffers die in aanraking komen met slachtofferinstanties en de strafrechtsketen een LVB heeft. Dit wordt nog eens versterkt door bovenstaande aanwijzingen dat slachtofferschap onder mensen met een VB vaker voorkomt dan onder normaalbegaafde mensen. Hierbij moet echter opgemerkt worden dat een relatief hoge prevalentie van mensen met een LVB onder slachtoffers niet automatisch leidt tot meer contact met genoemde instanties: hiervoor is immers vaak nodig dat men zichzelf als slachtoffer herkent en overgaat tot bijvoorbeeld aangifte, en dit is bij mensen met een LVB vaak niet het geval (Petersilia, 2001, zie ook: par. 3.4.2).

1.4 Positie van het slachtoffer in het strafproces

Definitie slachtofferschap

De bepaling van wie aangemerkt worden als slachtoffers van criminaliteit (hierna: slachtoffers) wordt gegeven in het Wetboek van strafvordering en de Europese richtlijn: *“Als slachtoffer wordt aangemerkt degene die als rechtstreeks gevolg van een strafbaar feit vermogensschade of ander nadeel heeft ondervonden. Met het slachtoffer wordt gelijkgesteld de rechtspersoon die als rechtstreeks gevolg van een strafbaar feit vermogensschade of ander nadeel heeft ondervonden”* (art. 51a lid 1 Sv). Dit is niet afhankelijk van de vraag of een dader geïdentificeerd, aangehouden, vervolgd of veroordeeld is. Familieleden van het slachtoffer aan wie schade wordt berokkend als gevolg van het strafbare feit, in het bijzonder familieleden van een slachtoffer die als rechtstreeks gevolg van dat feit overlijden, worden indirecte slachtoffers genoemd (2012/29/EU).

Wettelijke basis en regelgeving

Zoals benoemd werd na de Wet Terwee uit 1995 de wettelijke basis voor de positie van het slachtoffer binnen het strafproces in 2011 verder versterkt met het inwerkingtreden van de Wet versterking positie slachtoffers in het strafproces. Deze wet regelt belangrijke punten als spreekrecht, recht op informatie, recht op een zorgvuldige bejegening, schadevergoeding via het strafproces en recht op uitkering (Groenhuijsen & Slump, 2013). Voorschriften en regels met betrekking tot (de uitvoering) van deze wet staan beschreven in de ‘Aanwijzing slachtofferzorg’ (2010A029). Ook in andere documenten wordt aandacht besteed aan de invulling van de rechten van slachtoffers. Zo heeft de Raad voor de rechtspraak een ‘Modelregeling inzake passende verblijfsomgeving slachtoffers’ uitgegeven over de bejegening van slachtoffers op de rechtbank (Raad voor de Rechtspraak, 2012). Daarnaast heeft de Nationale ombudsman spelregels gepubliceerd voor het omgaan met slachtoffers door de overheid (Van der Velden et al., 2012). De versterking van de positie van het slachtoffer in het strafproces wordt gestimuleerd door Europese richtlijnen, die de minimumnormen voor de rech-

ten, ondersteuning en bescherming van slachtoffers van strafbare feiten vastleggen (Lünnemann & Mein, 2014); de meest recente richtlijn uit 2012 (2012/29/EU) treedt zoals gezegd in november 2015 in werking.

Het slachtoffer in het strafproces

In 2011 was 24,9 procent van de Nederlandse bevolking een of meer keer slachtoffer van een delict; in totaal ging het hierbij om 42,8 delicten per 100 inwoners. Het aantal meldingen van een delict bij de politie per 100 personen was 34,5, het aantal aangiftes en ondertekeningen per 100 personen was 26,3 (Kalidien & De Heer-de Lange, 2013). Niet elk slachtoffer zal dezelfde fasen van de strafrechtssketen doorlopen. In 2011 werd een kwart van de geregistreeerde misdrijven opgehelderd. Van de uiteindelijk bij het OM geregistreeerde misdrijven werd iets minder dan de helft afgedaan door het OM; ruim een derde van deze afdoeningen betrof een sepot. Iets meer dan de helft van de bij het OM geregistreeerde misdrijven werd afgedaan door de rechter; een kleine 90 procent hiervan eindigde met een schuldigverklaring (Kalidien & De Heer-de Lange, 2013). Welke fasen van de strafrechtssketen het slachtoffer kan doorlopen is afhankelijk van factoren zoals het bekend zijn of worden van een verdachte en het wel of niet veroordeeld worden van de verdachte, maar ook van bijvoorbeeld de mate van strafbedreiging op het delict waarvan zij slachtoffer zijn geworden of de hoeveelheid geleden schade.

Het effectueren van rechten impliceert - naast het op de hoogte moeten zijn van de rechten - het overzien van de mogelijkheden en het maken van een (weloverwogen) keuze om wel of geen gebruik te maken van de geldende rechten. Als een slachtoffer ervoor kiest om gebruik te maken van rechten, dan is dit in de meeste gevallen gebonden aan bepaalde voorwaarden. Als hier niet aan wordt voldaan door het slachtoffer dan kan dit het effectueren van de rechten in de weg staan. Sommige besluiten van slachtoffers met betrekking tot het effectueren van rechten tijdens het strafrechtproces zijn omkeerbaar, andere niet of alleen tot een zeker moment. De beslissing slachtofferhulp af te wijzen kan altijd herroepen worden, maar een eenmaal gedane aangifte kan niet worden ingetrokken en wanneer de rechter eenmaal een uitspraak heeft gedaan kan niet alsnog worden gevoegd, ook niet in hoger beroep. Het effectueren van rechten vraagt doorgaans dan ook om een actieve houding van slachtoffers. Bij het OM spreekt men hierbij over de veronderstelling van zogenaamde 'actieve wederkerigheid'. Hieronder wordt verstaan dat het OM de dienstverlening aan het slachtoffer alleen goed zegt te kunnen uitvoeren als het slachtoffer, al dan niet ondersteund door andere partijen, waar mogelijk zijn aandeel levert. Dit betekent dat hij bijvoorbeeld op tijd aangeeft van welke rechten hij gebruik wil maken (Aanwijzing slachtofferzorg).

Differentiatie

De verantwoordelijkheid van de overheid voor het slachtoffer is groter naarmate de ernst en de gevolgen van het delict groter zijn (Ministerie van Veiligheid en Justitie, 2014b). Een aantal rechten geldt voor alle slachtoffers, maar afhankelijk van bijvoorbeeld het strafbare feit waar iemand slachtoffer van is geworden, is er sprake van andere of aanvullende rechten zoals spreekrecht, of recht op informatie over de invrijheidsstelling van verdachten en veroordeelden. Voor sommige delicten, zoals seksueel misbruik en huiselijk geweld, zijn afwijkende procedures bijvoorbeeld op het gebied van aangifte en verhoor vastgelegd.

Ook het hulp- en dienstverleningsaanbod is niet voor alle slachtoffers gelijk. Zo werken politie, het OM en SHN samen in het protocol maatwerk voor ketenbrede ondersteuning aan slachtoffers van ernstige gewelds- en zedenmisdrijven en nabestaanden van levensdelicten (zie bijvoorbeeld: Van Wijk, Van Leiden & Ferwerda, 2012; Van Wijk, Van Leiden & Hardeman, 2013). Slachtoffers krijgen in deze gevallen een vaste contactpersoon bij het politie, het OM en SHN, namelijk respectievelijk een familierechercheur, een casemanager en een zaakscoördinator. Het OM heeft verder een algemeen dienstenpakket voor alle slachtoffers; een meer persoonsgebonden benadering (door een zaakscoördinator) is alleen toegankelijk is voor de zogenaamde 'zwaarst getroffen' (Aanwijzing slachtofferzorg). Ook Slachtofferhulp Nederland (SHN) heeft een gedifferentieerd aanbod. Een ieder kan bij SHN terecht voor praktische hulp, emotionele steun en juridisch advies. In het geval van de reguliere hulpverlening krijgt het slachtoffer in eerste instantie kortdurende hulp aangeboden. Waar nodig kunnen slachtoffers gebruik maken van meer gespecialiseerde juridische ondersteuning op het gebied van bijvoorbeeld het verhalen van schade binnen het strafproces. Bij spreekrechtwaardige delicten kan 'casemanagement' worden ingezet: langer durende ondersteuning door één specifieke hulpverlener (Slachtofferhulp Nederland, 2014).

1.5 Secundaire victimisatie van slachtoffers met een LVB

In de Europese richtlijn is vastgelegd dat aan slachtoffers die als kwetsbaar zijn geïdentificeerd passende maatregelen moeten worden aangeboden om hen in de loop van de strafprocedure tegen secundaire victimisatie te kunnen beschermen (2012/29/EU, art. 9, 58). De term secundaire victimisatie wordt in de richtlijn zelf niet geëxpliciteerd. In de literatuur wordt gesproken over verschillende vormen van secundaire victimisatie van slachtoffers. Wijers en De Boer (2010) definiëren secundaire victimisatie van slachtoffers als 'verergering van het leed of de schade van het slachtoffer door het strafproces'. Zij classificeren hierbinnen vier verschillende vormen van secundaire victimisatie: (1) verergering van (de effecten van) het oorspronkelijke trauma; (2) negatieve effecten op het vertrouwen in zichzelf, het rechtssysteem en de wereld; (3) belemmering van het herstel; (4) slachtoffer worden van een tweede trauma als gevolg van het strafproces. Deze laatste vorm is uitzonderlijk. Zoals in par. 1.1 werd besproken wordt ook schade die slachtoffers ondervinden door een niet passende bejegening door functionarissen van de politie, justitie of andere overheidsinstellingen onder secundaire victimisatie geschaard (Van Dijk et al., 2006; Wijers & De Boer, 2010). Wanneer er sprake is van onterechte twijfel aan de geloofwaardigheid van een slachtoffer, vaak (onbewust) opgeroepen door bepaalde factoren van (het verhaal van) het slachtoffer (zie bijvoorbeeld: Bollingmo, Wessel, Eilertsen & Magnussen, 2008; Rose, Nadler & Clark, 2006; Vrij & Winkel, 1994), wordt ook wel gesproken over impliciete secundaire victimisatie (Winkel, 2012).

Bij het risico dat slachtoffers lopen op secundaire victimisatie spelen factoren zoals de aard en (ervaren) ernst van het misdrijf, persoonlijke eigenschappen en de sociale omgeving van het slachtoffer ook een rol. Secundaire victimisatie is niet altijd vermijdbaar maar de mate van voorspelbaarheid, veiligheid, controle en rechtvaardigheid die slachtoffers ervaren spelen een rol en kunnen het risico op secundaire victimisatie verhogen of verlagen (Wijers & De Boer, 2010). Secundaire victimisatie wordt enerzijds voorkomen door het toekennen van concrete mogelijkheden voor het slachtoffer op bijvoorbeeld het gebied van schadevergoeding, ondersteuning, spreekrecht en privacy. Anderzijds

wordt geprobeerd secundaire victimisatie te voorkomen door bijvoorbeeld gedurende het hele traject te streven naar een correcte, passende bejegening en passende en tijdige informatieverstrekking. Het voorkomen van secundaire victimisatie heeft overigens niet alleen te maken met voorzieningen rondom de strafprocedure of slachtofferzorg, maar ook met bijvoorbeeld hulpverlening en informele ondersteuningswijzen vanuit het sociale netwerk (Lünnemann & Mein, 2014; Wijers & De Boer, 2010).

De aanwezigheid van een VB is door Wijers en De Boer (2010) expliciet benoemd als factor die de mate van secundaire victimisatie binnen het (Nederlandse) strafproces kan beïnvloeden. Zo stellen zij dat het hebben van een VB ervoor kan zorgen dat de behoefte aan bijvoorbeeld voorspelbaarheid en veiligheid groter is, waardoor men extra kwetsbaar of vatbaar is voor secundaire victimisatie. Ook mogelijke gevolgen van het niet passend horen van het slachtoffer met een LVB werd door hen als punt van zorg naar voren gebracht. In meer algemene zin laat de literatuur zien dat de wetenschap dat iemand een (L)VB heeft, de mate van betrouwbaarheid en geloofwaardigheid die aan zijn verklaring wordt toegekend beïnvloedt (Bottoms, Nysse-Carris, Harris & Tyda, 2003; Peled, Iarocci & Connolly, 2004). Ook de attitude die mensen hebben jegens mensen met een beperking (Keilty & Connolly, 2001; Quarmby, 2008; Rogers, Titterton & Davies, 2009; Williams, 1995) kan hierbij een rol spelen. Bovendien maakt de sociaal-emotionele achterstand van veel mensen met een LVB het risico op onverwacht of incongruent gedrag groter, hetgeen de beoordeling van geloofwaardigheid ook beïnvloedt (Bollingmo et al., 2008; Hackett, Day & Mohr, 2008; Rose et al., 2006). Bollingmo et al. (2008) zagen overigens dat deze bevindingen niet strookten met het zelfbeeld van de politieambtenaren, die doorgaans - ten onrechte - van mening waren dat zij behoorlijk resistent waren tegen de invloed van het gedrag van getuigen en zich niet bewust waren van de invloed van emotionele uitingen. Gesteld kan worden dat dit soort (onbewuste) processen invloed hebben op het risico op (secundaire) impliciete victimisatie dat mensen met een LVB lopen binnen de strafrechtsketen.

1.6 Afbakening van het onderzoek

Volwassen slachtoffers

Onder slachtoffers worden in dit onderzoek verstaan, in lijn met de eerder genoemde Europese Richtlijn, personen die als rechtstreeks gevolg van een strafbaar feit schade hebben geleden, of de familieleden van een persoon wiens overlijden rechtstreeks veroorzaakt is door een strafbaar feit en die hierdoor schade hebben geleden én die bekend zijn met de in Nederland bevoegde autoriteiten (2012/29/EU). Het onderzoek beperkt zich tot *volwassen* slachtoffers. Daar waar er voor jeugdigen tot 18 jaar speciaal beleid is, of wettelijk andere rechten en mogelijkheden zijn, valt dit niet onder de reikwijdte van dit onderzoek. Dit laat onverlet dat verwacht wordt dat veel van de conclusies van dit onderzoek ook van toepassing zullen zijn op minderjarige slachtoffers met een LVB, of voor LVB-ouders van een minderjarig slachtoffer.

Slachtoffertraject

In dit onderzoek is gekeken naar de mogelijkheden van slachtoffers met een LVB om hun rechten binnen de strafrechtsketen te effectueren. Dit proces loopt vanaf het moment dat zij onderdeel wor-

den van de keten door contact met politie of SHN tot en met de afloop van de tenuitvoerlegging van een eventuele straf. De slachtoffers komen in deze keten terecht op het moment dat politie of slachtofferhulp weet krijgt, ofwel door zelfmelding of anderszins, van het feit dat iemand slachtoffer is. Het is dus niet noodzakelijk dat het slachtoffer besloten heeft tot aangifte over te gaan.

Mensen kunnen ook slachtoffer zijn zonder dit zelf zo te ervaren, en zonder ooit in contact te komen met instanties die hen op dit gebied kunnen helpen. De kans dat dit speelt lijkt groter bij mensen met een LVB: om jezelf te kunnen labelen als slachtoffer is immers begrip nodig van wat (juridisch) acceptabel gedrag is en wat niet. Om vervolgens in contact te (kunnen) treden met de juiste instanties vergt initiatief en inzicht in de mogelijk te bewandelen wegen. Het is goed denkbaar dat dergelijk inzicht vaker ontbreekt bij mensen met een VB. Het vergroten van het inzicht in de grenzen van acceptabel gedrag bij deze doelgroep – zoals bijvoorbeeld bij campagnes omtrent ouderenmishandeling – of de mogelijkheden voor het doen van aangifte of vragen van hulp behoren echter niet tot de reikwijdte van dit onderzoek. Ook de overwegingen die gemaakt worden door het slachtoffer of derden met betrekking tot het wel of niet bekend maken van het delict of slachtofferschap bij instanties als politie waren niet opgenomen in de onderzoeksopzet. Gaande het onderzoek werd echter, zowel uit literatuur als uit interviews, duidelijk dat deze overwegingen niet geheel genegeerd konden worden. Daarom is er voor gekozen om deze overwegingen, hoewel ze niet expliciet onderzocht zijn, daar waar zij aan de orde gesteld werden toch te benoemen in (de resultaten van) het onderzoek.

Zoals benoemd gelden voor verschillende typen delicten verschillende procedures en rechten. Dit betekent ook dat er soms andere actoren in beeld zijn dan politie, justitie en SHN. Zo heeft de gemeente een rol bij huiselijk geweld. Ook zijn er mogelijkheden om via het bestuursrecht of civielrecht slachtofferrechten als schadevergoeding of een contactverbod te effectueren. Trajecten (of delen daarvan) en mogelijkheden die zich buiten het strafrecht afspelen zijn in dit onderzoek niet meegenomen.

Slachtofferrechten

In dit onderzoek is uitgegaan van slachtofferrechten in de brede zin van het woord. Behalve naar de rechten zoals deze zijn verwoord in de wet is bijvoorbeeld ook gekeken naar de aanwijzingen van de College van procureurs-generaal over het omgaan met slachtoffers. Daarnaast zijn slachtofferrechten zoals deze beschreven staan in de Europese Richtlijn meegenomen.

Mogelijkheden en keuzes

We hebben het in dit onderzoek bewust niet alleen over het gebruik maken van rechten, maar ook over de keuze hier al dan niet gebruik van te maken. Immers, wanneer iemand goed geïnformeerd en weloverwogen ervoor kiest een recht niet te benutten, kan dit niet gezien worden als het niet effectueren van rechten. Het enkel en alleen kijken naar hoe rechten worden benut doet dan ook geen recht aan de geest van het onderzoek. In dit rapport wordt een groot aantal van de geboden mogelijkheden en de keuzes waar het slachtoffer voor staat beschreven, deze beschrijving is echter niet uitputtend.

Risico's voor mensen met een LVB

Naast de mogelijkheid om rechten te kunnen effectueren, is ook gekeken naar waar in het strafrechtproces het risico op secundaire victimisatie zich specifiek of in grotere mate kan voordoen voor

slachtoffers met een LVB. Hierbij is secundaire victimisatie in de betekenis van herhaald slachtofferschap buiten beschouwing gelaten. Van herhaald slachtofferschap is bijvoorbeeld sprake wanneer dezelfde persoon meer dan eens slachtoffer is geworden van een gelijksoortig delict (Kunst, Van Dijk, Pemberton & Bruinsma, 2008). Naar knelpunten op het gebied van effectuering van rechten en secundaire victimisatie van slachtoffers in algemene zin is reeds uitgebreid onderzoek gedaan (zie bijvoorbeeld: Lünemann & Mein, 2014; Van der Velden et al., 2012; Wijers & De Boer, 2010). Verondersteld mag worden dat de hier gevonden knelpunten – zoals moeizame toegang tot beschermende maatregelen, lange doorlooptijd, gebrekkige informatievoorziening, zorgen om veiligheid, ervaren onrechtvaardigheid; zie ook pagina 17 voor door de Ombudsman gesignaleerde knelpunten – onverminderd gelden voor slachtoffers met een LVB. In dit onderzoek ligt de focus dan ook op waar knelpunten en risico's (in versterkte mate) gezien worden specifiek voor slachtoffers met een LVB.

2 Methode

2.1 Onderzoeksopzet

Onderzoeksvragen

Dit onderzoek geeft zoals gezegd antwoord op de vraag:

Hoe kunnen slachtoffers met een licht verstandelijke beperking (LVB) daar waar nodig ondersteund worden in het effectueren van hun rechten en beschermd worden tegen secundaire victimisatie?

Om deze vraag te kunnen beantwoorden is een aantal deelvragen geformuleerd. Om handvatten te bieden voor verbetering moeten eerst de knelpunten in beeld worden gebracht. Omdat de kenmerken van een LVB onder meer beperkingen in het begrip en taalniveau behelzen en bekend is dat veel informatie vanuit justitie schriftelijk wordt aangeboden, is ervoor gekozen om expliciet aandacht te besteden aan begrijpelijkheid van de schriftelijke communicatie aan slachtoffers voor mensen met een LVB. Bekend is dat het herkennen van een LVB vaak moeilijk is, terwijl dit een voorwaarde is voor een aangepaste bejegening. Ook hier is daarom expliciet naar gekeken. Na het in kaart brengen van de knelpunten, is gezocht naar oplossingsrichtingen. Tenslotte is de onderzoekers gevraagd om te kijken of in dit onderzoek enig licht kan worden geworpen op de vraag welke groepen een vergelijkbare problematiek kennen. Dit heeft geleid tot de volgende deelvragen:

- 1a. In hoeverre hebben slachtoffers met een LVB moeite met het effectueren van hun rechten als slachtoffer?*
- 1b. In hoeverre is de schriftelijke communicatie vanuit de strafrechtsketen geschikt voor slachtoffers met een LVB?*
- 1c. Hoe vindt herkenning van LVB bij slachtoffers nu plaats binnen politie, Slachtofferhulp en justitiële uitvoeringsorganisaties?*
- 2a. Welke lessen kunnen worden geleerd uit de kennis en werkwijze van aanpalende werkvelen binnen en buiten de justitiële keten, om zo te komen tot handvatten voor het versterken van de positie van slachtoffers met een LVB?*
- 2b. Hoe zouden verbeteringen in de schriftelijke communicatie kunnen worden aangebracht?*
- 2c. Hoe kan de herkenning van een LVB verbeterd worden, zodanig dat aangepaste ondersteuning ook gebruikt wordt voor een ieder die dat nodig heeft?*
- 3. Komen er gaande het onderzoek andere groepen slachtoffers aan het licht met (deels) vergelijkbare problematiek die eveneens gebaat zouden kunnen zijn bij signalering en vergelijkbare ondersteuning? Onderscheidt de LVB-doelgroep zich van andere kwetsbare doelgroepen, en rechtvaardigt dit een specifieke aandacht voor LVB problematiek in het slachtofferbeleid?*

Opzet

Om bovenstaande onderzoeksvragen te beantwoorden is een aantal stappen doorlopen (zie voor een uitgebreide toelichting verder in dit hoofdstuk):

Allereerst is gezien waar problemen in het effectueren van rechten (inclusief secundaire victimisatie) te verwachten zijn op basis van literatuur over procedures rondom de rechten van slachtoffers in combinatie met de kenmerken van een LVB (deelvraag 1; zie par. 2.2).

Vervolgens zijn 31 interviews gehouden met relevante actoren uit de strafrechtsketen (zie par. 2.3). Deze interviews waren er primair op gericht om te kijken waar problemen worden gezien voor slachtoffers met een LVB (deelvraag 1), maar boden ook ruimte voor het signaleren van oplossingsrichtingen (deelvraag 2). Verder is in deze interviews aandacht besteed aan deelvraag 3 (kwetsbare groepen met vergelijkbare problemen).

Om handvatten te kunnen bieden voor de verbetering van de positie van slachtoffers met een LVB en het bevorderen van de herkenning van de doelgroep (deelvraag 2a en 2c) is verder te rade gegaan bij werkvelden met deskundigheid op het gebied van een LVB. Hierbij is niet alleen de nationale en internationale literatuur benut (zie par. 2.2), maar is ook een achttal interviews gehouden met deskundigen op het gebied van LVB-problematiek (zie par. 2.4).

De bevindingen van het onderzoek naar knelpunten en oplossingsrichtingen zijn in een expertmeeting voorgelegd aan deskundigen uit de strafrechtsketen en op het gebied van LVB (zie par. 2.6).

Ten slotte is, ter beantwoording van deelvraag 3, in kaart gebracht welke standaardprocedures er zijn (formulieren, websites, brieven). Enkele van dergelijke schriftelijke uitingen zijn voorgelegd aan een drietal deskundigen op het gebied van communicatie met mensen met een LVB om te beoordelen hoe begrijpelijk deze zijn voor slachtoffers met een LVB en suggesties te doen voor verbetering (zie par. 2.7).

2.2 Literatuuronderzoek

Voor dit onderzoek is op systematische wijze gezocht naar relevante literatuur. Van 19-26 mei 2014 zijn verschillende databases doorzocht met gebruik van zoekopdrachten met vooropgezette, vaste zoektermen.

In eerste instantie is gezocht naar relevante Nederlandstalige literatuur over het slachtoffertraject, secundaire victimisatie en traumatisering, al dan niet gecombineerd met informatie over een VB. Zoekopdrachten zijn uitgevoerd binnen Google Scholar, HBO-databank, Kluwer Navigator, BJu tijdschriften, Intervict, Picarta en Grijze Literatuur in Nederland. Voor het vinden van mogelijk in het Engels gepubliceerde artikelen over de Nederlandse situatie is gezocht in EBSCO-host. Daarnaast zijn websites van relevante organisaties doorzocht, zoals de website van SHN, het Schadefonds Geweldsmisdrijven, het OM, de politie, Regioplan, het Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatiecentrum, het Sociaal Cultureel Planbureau, het Centraal Bureau voor de Statistiek en het Verwey-Jonker Instituut. De gevonden referenties zijn gescreend op relevantie waarna de volledige tekst van (moge-

lijk) relevante bronnen is doorgenomen en beoordeeld op bruikbaarheid. In deze fase is ook gericht gezocht naar relevante wetsartikelen en aanwijzingen van het College van procureurs-generaal met betrekking tot slachtoffers. De ontwikkelingen op het gebied van (rechten van) slachtoffers verlopen de afgelopen jaren relatief snel. Om deze reden is voor het in kaart brengen van de positie van slachtoffers binnen Nederland en de daaraan gerelateerde (justitiële) procedures gekozen om behalve wetsartikelen, wetswijzigingen en aanwijzingen van het College van procureurs-generaal verder geen literatuur te gebruiken van voor 2009.

Voor de tweede fase van het literatuuronderzoek is in Pubmed en EBSCO-host (ERIC) gezocht naar internationale literatuur over slachtofferschap of traumatisering van mensen met een LVB. Ook zijn websites van internationale belangenverenigingen met kennis op het gebied van slachtofferschap van mensen met een VB, zoals Mencap (Verenigd Koninkrijk) en The Arc (Verenigde Staten) doorgenomen. Relevante bronnen waarnaar verwezen werd in literatuur zijn, indien deze niet al tot de zoekresultaten behoorden, opgezocht en beoordeeld op relevantie.

2.3 Interviews met professionals in de strafrechtsketen

Respondenten

In de tweede fase van het onderzoek zijn 31 interviews gerealiseerd met in totaal 35 professionals in de strafrechtsketen (zie ook bijlage 1). Bij het benaderen van actoren in de strafrechtsketen is gekozen voor een brede insteek, waarbij primair is gezocht naar die actoren die direct contact hebben met het slachtoffer. Binnen de politie zijn twaalf interviews gehouden; dit betrof servicemedewerkers die aan de balie of telefoon de toegang vormen tot de politie, medewerkers uitvoering (operationele politietaken) voor zover zij in hun werk slachtoffers tegenkomen, en specialistische rechercheurs betrokken bij de opsporing. Het OM werd vertegenwoordigd door twee officieren van justitie en drie zaakscoördinatoren. Bij SHN zijn acht interviews gehouden. Dit betrof medewerkers die de eerste toegang vormen en medewerkers die kortere of langere termijn hulp bieden op praktisch, emotioneel of juridisch vlak. Daarnaast zijn drie interviews gehouden met medewerkers van het Slachtofferloket, een samenwerking tussen het OM, de politie en SHN. Tenslotte zijn interviews gehouden met vier advocaten die rechtsbijstand bieden aan slachtoffers, een rechter-commissaris, een strafrechter en een medewerker van het Schadefonds Geweldsmisdrijven.

Het merendeel van de respondenten was werkzaam in de gebieden Amsterdam, Den Haag en Utrecht. Gezien het verkennende karakter van deze studie werd het gebrek aan regionale spreiding niet als een groot probleem ervaren. Hoewel alle geïnterviewde politiemedewerkers werkzaam waren bij dezelfde regionale eenheid (Den Haag) is er wel naar gestreefd enige spreiding te realiseren binnen de regio, bijvoorbeeld in de mate van stedelijkheid van het werkgebied. Ook bij het OM en het Slachtofferloket is hier op gelet. SHN heeft grotendeels een landelijke werkwijze waardoor dit probleem minder speelt.

Tijdens de interviews is aan de respondenten gevraagd aan te geven in welk deel van het strafproces zij werkzaam waren en op welk deel van het strafproces zij zicht hadden. In figuur 1 valt te zien hoeveel respondenten per fase aangaven hier werkzaam te zijn dan wel zicht op te hebben. Hieruit blijkt

dat de spreiding goed is, en dat er geen delen van het traject met deze respondenten onderbelicht blijven.

Interviewopzet

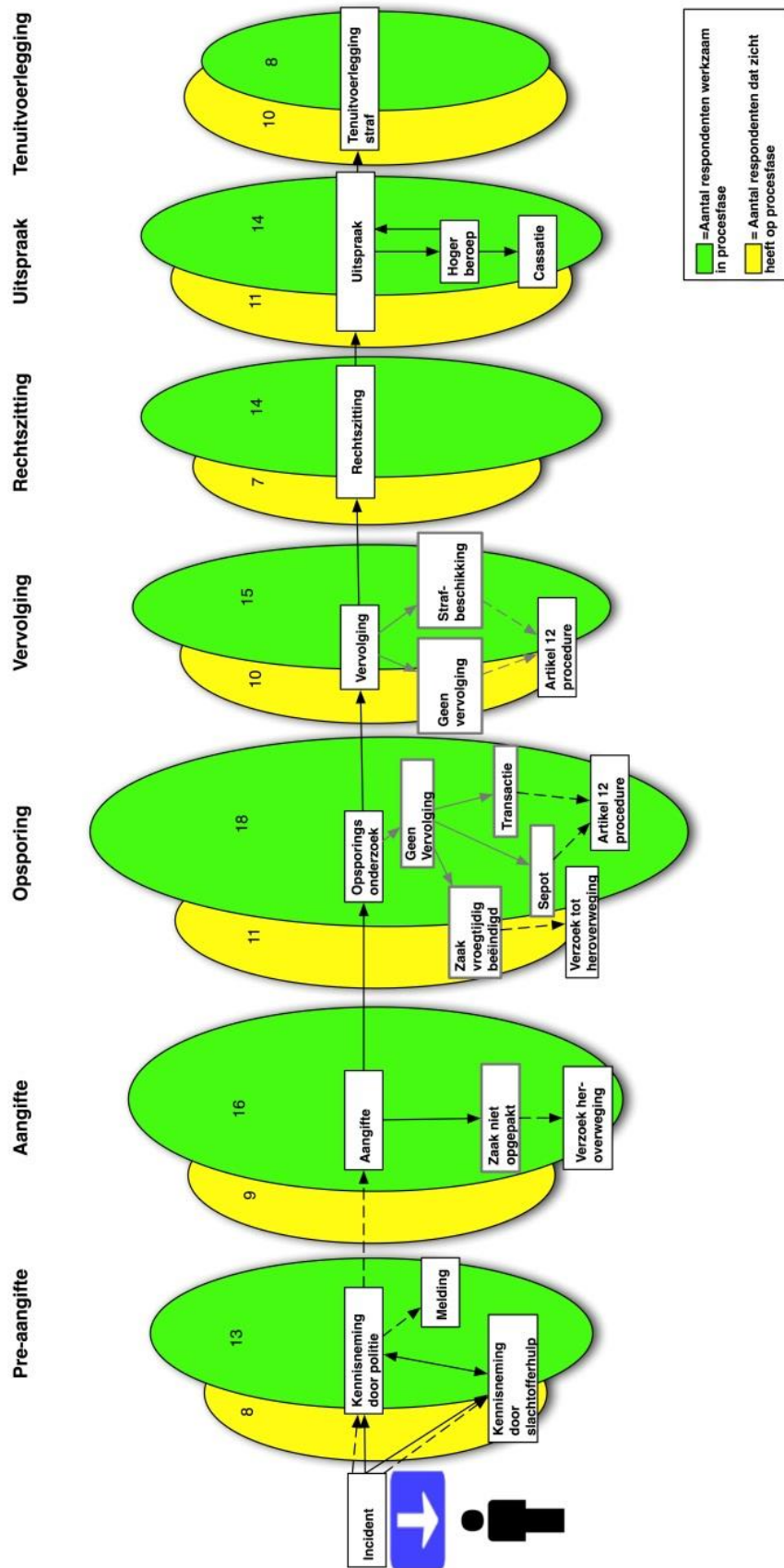
De interviews met de actoren in de strafrechtsketen vonden plaats in de periode juni-september 2014. De interviews, die gemiddeld anderhalf uur duurden, zijn gehouden aan de hand van een topiclijst (tekstbox 1) en een stroomschema. In dit stroomschema zijn de verschillende stappen in het traject dat het slachtoffer kan doorlopen, in combinatie met de relevante rechten en door een slachtoffer te maken keuzes om deze te kunnen effectueren vereenvoudigd weergegeven (zie figuur 2 en 3). Dit stroomschema is vastgesteld op grond van de gevonden literatuur en voor gebruik ter verificatie voorgelegd aan een aantal deskundigen (juristen, politie).

Het schema werd gebruikt om de respondent te bevragen over knelpunten bij het effectueren van slachtofferrechten en het voorkomen van secundaire victimisatie waarbij ook naar casuïstiek ter illustratie is gevraagd. Door een dergelijk schema als stimulusmateriaal te gebruiken bij de dataverzameling (een visuele methode genaamd *graphic elicitation*, of *diagrammatic elicitation*) kan meer en verfijndere informatie verkregen worden (zie: Crilly, Blackwell & Clarkson, 2006; Umoquit et al., 2008; Umoquit, Tso, Burchett & Dobrow, 2011), terwijl bovendien met een relatief open interviewopzet gewerkt kan worden (*“kunt u aangeven waar in dit traject u knelpunten ziet voor slachtoffers met een LVB?”*). In de praktijk bleek het schema inderdaad zeer geschikt te zijn als kapstok voor het interview. Respondenten reageerden doorgaans enthousiast op het schema. Het gaf de respondenten houvast en bracht structuur aan in de interviews. Duidelijk merkbaar was dat het schema de respondenten aan het denken zette over de complexe realiteit en ook onderwerpen in herinnering bracht die niet direct voor op het netvlies stonden. Hierdoor werd waarschijnlijk beduidend meer informatie verkregen dan met een minder gedetailleerde stimulus.

Tekstbox 1: Verkorte weergave van interviewopzet professionals strafrechtsketen

- A. Kennis over en ervaring met mensen met een LVB**
- B. Het herkennen van mensen met een LVB: praktijk en beleid**
- C. Tekentaak A: vrije tekentaak**
 - Keuzes, procedures en rechten waar een slachtoffer mee te maken kan krijgen op lijn aangeven
 - Knelpunten slachtoffers met een LVB ervaren aangeven
- D. Tekentaak B: stroomschema**
 - Eigen werkzaamheden binnen het traject; waar heeft respondent zicht op?
 - Wat gebeurt er met/voor slachtoffer in die fasen; welke contactmomenten zijn er?
 - Eventuele aanvullingen en wijzigingen in het gepresenteerde schema.
 - Welke instanties zijn betrokken in verschillende fasen: wie voert uit en wie is eindverantwoordelijk?
 - Waar zitten problemen voor slachtoffers met een LVB in dit schema? Wat gebeurt daar?
 - Waar zitten de grootste risico's op secundaire victimisatie bij slachtoffers met een LVB?
- E. Zijn genoemde knelpunten vergelijkbaar voor andere groepen slachtoffers?**
- F. Suggesties voor aanpak knelpunten; mogelijke maatregelen.**

Spreading respondentent

Leeswijzer: Uit de figuur blijkt bijvoorbeeld dat 18 respondentent werkzaam waren in de opsporingsfase, en nog eens 11 respondentent zicht hadden op wat hier gebeurt: in totaal gaven 29 respondentent dus aan iets te kunnen zeggen over de opsporingsfase.

Figuur 1: De spreiding van de respondentent over het slachtoffertraject.

De respondenten is eveneens gevraagd het schema aan te vullen en te verfijnen. Dit heeft niet tot wezenlijke wijzigingen geleid. Het schema werd doorgaans als een goede representatie van het proces gezien. Wel bleek tijdens de interviews dat de keuze het schema eenvoudig te houden soms tot gevolg had dat sommige knelpunten voor slachtoffers met een LVB (bijvoorbeeld gehoord worden bij de RC) in deze opzet niet expliciet zichtbaar zijn. Dit is gemakkelijk op te lossen wanneer de knelpunten aan het schema toegevoegd mogen worden.

Behalve als kapstok voor het gesprek is het schema ook gebruikt voor een aantal tekenopdrachten: zo werd de respondent zoals gezegd gevraagd aan te geven in welk deel van het strafproces hij zelf werkzaam is, waar in het traject de knelpunten zitten voor het slachtoffer met een LVB, en waar zij het risico op secundaire victimisatie voor deze doelgroep het grootst achten.

Hoewel het signaleren van de knelpunten in deze interviews vooropstond, is ook gevraagd naar mogelijke oplossingen en verbeteringen. Tijdens de interviews is daarnaast aandacht besteed aan de huidige praktijk met betrekking tot herkenning van LVB bij slachtoffers en aan kwetsbare doelgroepen met vergelijkbare problematiek.

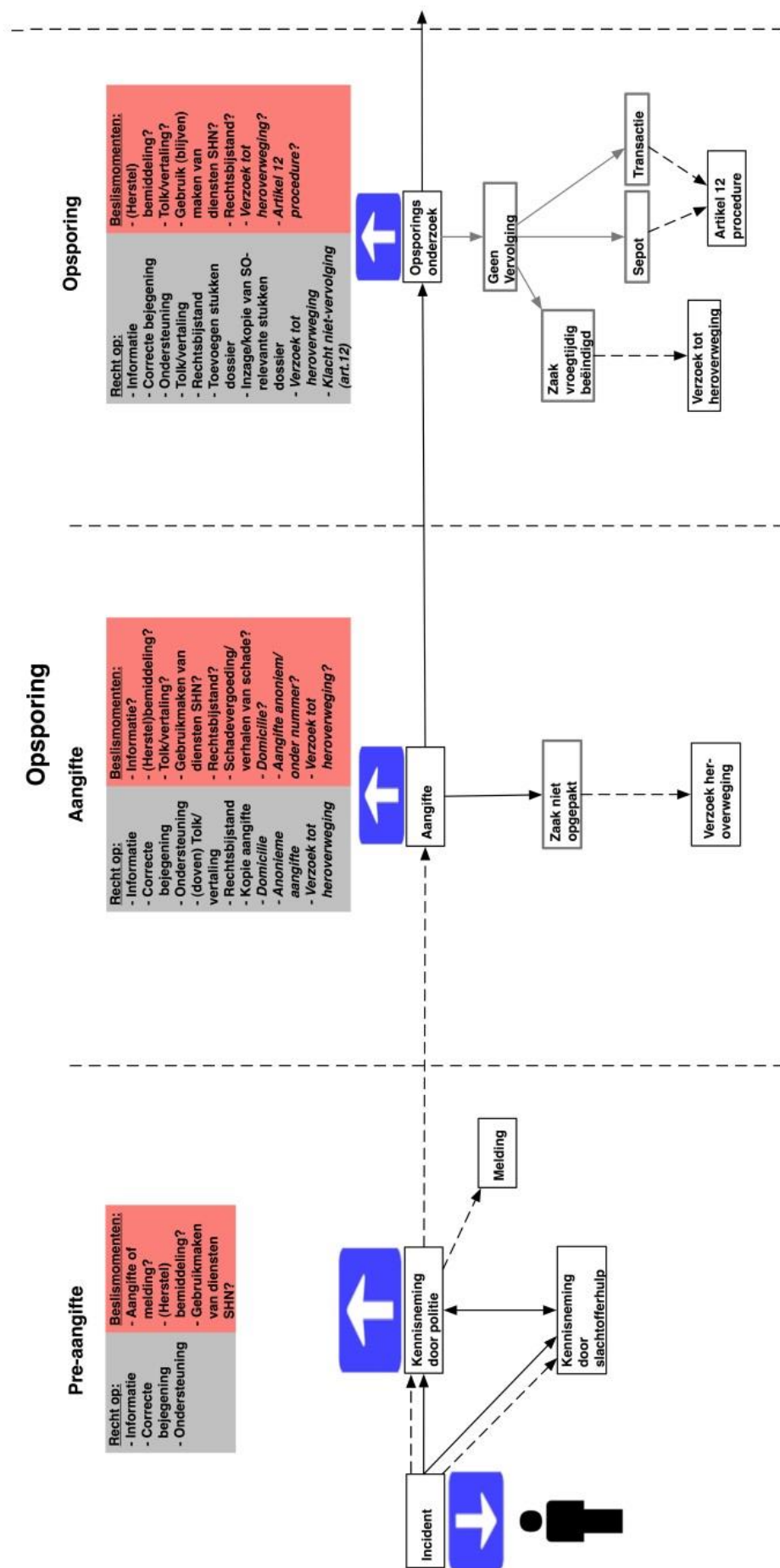
2.4 Interviews met LVB-deskundigen

Respondenten

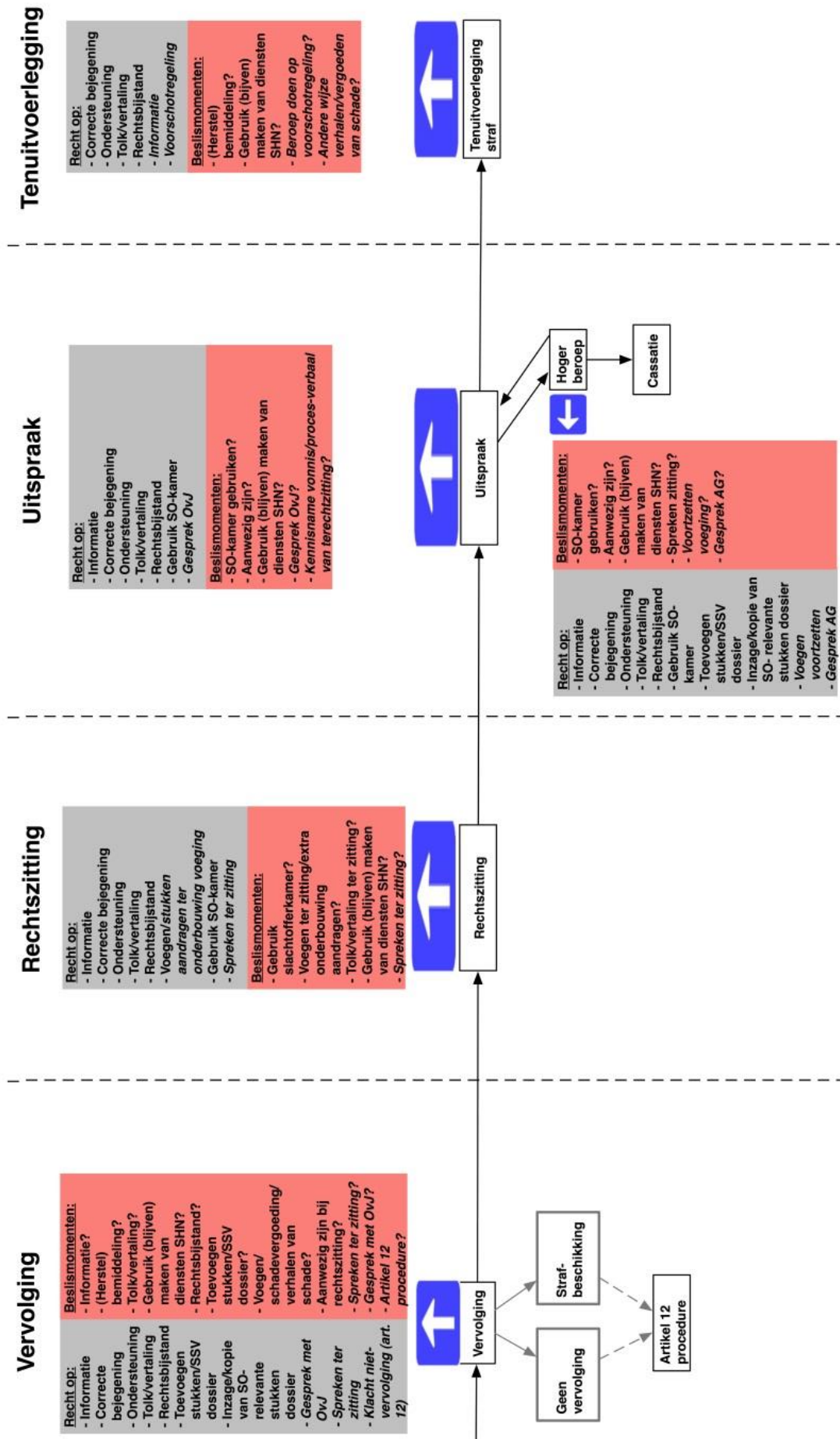
De interviews met de LVB-deskundigen vonden plaats in oktober 2014; er zijn acht interviews gehouden met in totaal tien respondenten. Hierbij is gekozen voor een combinatie van respondenten met een voornamelijk wetenschappelijke achtergrond en respondenten met deskundigheid vanuit hun dagelijkse werkervaring. Daarnaast is een respondent bevraagd die zelf een LVB heeft (een ervaringsdeskundige). Een lijst met de namen en functies van de respondenten in deze fase is opgenomen in bijlage 2.

Interviewopzet

De topiclijst voor de interviews met de LVB-deskundigen is gebaseerd op de analyses van de voorgaande interviews met actoren in de strafrechtsketen en op de literatuur over slachtofferschap bij mensen met een (L)VB. Hieruit is een aantal gesignaleerde knelpunten geselecteerd om aan de LVB-deskundigen voor te leggen. De verschillende knelpunten werden voor zover mogelijk per fase door de interviewer kort beschreven, waarna gevraagd werd hoe groot de respondent de risico's op dit gebied inschatte en wat er zou kunnen worden gedaan om deze risico's te beperken. Daarna werd ingegaan op de knelpunten op het gebied van ondersteuning, herkenning en schriftelijke communicatie (Tekstbox 2).

Figuur 2: Vereenvoudigde weergave van het slachtoffertraject, deel 1.

Figuur 3: Vereenvoudigde weergave van het slachtoffertraject, deel 2.

Tekstbox 2: Verkorte weergave van interviewopzet LVB-deskundigen

A. Pre-aangifte

Zien/(h)erkennen van slachtofferschap

Stap zetten naar politie

Begrepen worden

B. Aangifte

Kennis mogelijkheden/inzicht in consequenties van keuzes

Het kunnen maken en nakomen van afspraken

Alleen het aangiftegesprek doen of met begeleiding

Coherent en gedetailleerd verhaal kunnen vertellen

Beeldvorming bij politie

C. Opsporingsonderzoek

Veronderstelde geloofwaardigheid bij verklaren

Leveren bewijs/feitelijke ondersteuning aangifte

D. Vervolging

Gebruik van rechtsbijstand

Veronderstelling van actieve wederkerigheid

Begrip bij afhandeling anders dan berechting

Gebruik spreekrecht

E. Berechting

Besluitvorming over aanwezig zijn bij zitting

Situaties rondom de zitting

Begrip uitspraak/vonnis

F. Tenuitvoerlegging

Situaties rondom schadevergoeding

G. Ondersteuning

H. Herkenning

I. Communicatie

2.5 Analyse van de interviews

Tekstuele data-analyse

Alle 39 interviews (met professionals uit de strafrechtsketen en met LVB-deskundigen) zijn getranscribeerd en gelabeld. Tien van deze interviews zijn onafhankelijk gelabeld door twee onderzoekers om tot consensus te komen over de te gebruiken labels. Dit heeft geleid tot ruim 1700 citaten die gecategoriseerd en geanalyseerd zijn.

In de beschrijving van de resultaten wordt steeds de functiegroep aangegeven van de respondent die aangehaald wordt. Voor de professionals is dit gedaan door middel van een afkorting die de organisatie aangeeft waar de respondent werkzaam is (bijv. 'PO' voor politie, 'SL' voor Slachtofferloket en 'RE' voor rechter), en een nummer waarmee de functie binnen die organisatie verder achterhaald kan worden (zie bijlage 1). Voor de LVB-deskundigen is er in het kader van de privacy voor gekozen niet te verwijzen naar de functie van de respondent; deze respondenten hebben de afkorting DK met

een willekeurig nummer. De geïnterviewde ervaringsdeskundige is aangehaald met de afkorting 'Erv.desk.'.

Bij het labellen bleek het onmogelijk een strikte keuze te maken in een presentatie aan de hand van de verschillende stadia in het slachtoffertraject of een meer thematische presentatie van knelpunten: sommige knelpunten zijn sterk verbonden aan één specifiek moment in het traject, andere zijn meer overkoepelend. Zo doen problemen met het bevragen van slachtoffers met een LVB zich bijvoorbeeld voor bij zowel aangifte als het horen bij de rechter commissaris. Het bundelen van die problematiek doet echter geen recht aan de verschillen die zich ook voordoen. Om recht te doen aan de rijkheid van de data is uiteindelijk gekozen voor een combinatie van de twee presentatiemogelijkheden. Dit heeft geleid tot de hoofdcategorieën zoals die ook te vinden zijn in tekstbox 2.

Visuele data-analyse

Daar het in de interviews met professionals uit de strafrechtsketen gebruikte schema voornamelijk als kapstok gebruikt is, is de analyse van de visuele data beperkt gebleven. Er zijn twee analyses uitgevoerd, aan de hand waarvan in kaart is gebracht 1) of er delen van de strafrechtsketen onderbelicht zijn gebleven door de keuze voor de respondenten, en 2) in welke fase van het slachtoffertraject het risico op secundaire victimisatie het meest werd gezien. De vraag aan respondenten om knelpunten in het schema te tekenen bleek moeilijk: het was soms lastig beschreven knelpunten duidelijk aan één plek in het proces te koppelen. Deze taak heeft dan ook niet tot een bruikbaar figuur geleid.

2.6 Opzet expertmeeting

Tijdens een expertmeeting zijn de bevindingen van bovenbeschreven onderzoek voorgelegd aan een tiental vertegenwoordigers van de verschillende betrokken organisaties en LVB-deskundigen om te zien in hoeverre deze bevindingen weerklank vinden. Om te komen tot overkoepelende knelpunten en oplossingsrichtingen zijn de in hoofdstuk 3 en 4 op detailniveau beschreven bevindingen ten behoeve van de expertmeeting verder geclusterd. De aldus geformuleerde knelpunten en oplossingsrichtingen zijn vanwege de zich voordoende complexiteit niet één op één aan elkaar te verbinden. Sommige knelpunten vergen verschillende oplossingsrichtingen en vice versa. In de analyse is daarom gezocht naar aansluiting van de hoofdcategorieën van de oplossingsrichtingen op de kernproblematiek van de knelpunten.

De bijeenkomst bestond uit een plenaire presentatie van de onderzoeksresultaten waarna de deelnemers in twee groepjes uiteen gingen om met elkaar te discussiëren over de gesignaleerde knelpunten en de voorgestelde oplossingsrichtingen. Bij de bespreking van de knelpunten werd de deelnemers gevraagd in hoeverre deze knelpunten herkenbaar waren, en werd hen gevraagd om een top 10 op te stellen van de meest urgente knelpunten. Bij de bespreking van de oplossingsrichtingen werd daarnaast gevraagd te letten op de haalbaarheid. Deze deelbijeenkomsten werden genoteerd, en deels op video opgenomen ter ondersteuning van de aantekeningen. Een lijst met de namen en functies van de deelnemers aan de expertmeeting is opgenomen in bijlage 3.

2.7 Opzet evaluatie van de schriftelijke communicatie

Los van het onderzoek naar knelpunten en oplossingen zoals hierboven beschreven, is specifieke aandacht besteed aan de schriftelijke communicatie aan het slachtoffer gedurende het traject. Hiervoor is aan de respondenten uit de strafrechtsketen gevraagd welke schriftelijke communicatie (formulieren, websites, brieven) zij kenden. Vijftien van deze stukken zijn voorgelegd aan een drietal deskundigen op het gebied van communicatie met mensen met een LVB om te beoordelen hoe begrijpelijk deze zijn voor slachtoffers met een LVB en suggesties te doen voor verbetering. De lijst verzamelde communicatie zoals te vinden in tekstbox 3 beoogt geen volledig overzicht te zijn van alle schriftelijke communicatie die slachtoffers kunnen ontvangen, maar geeft wel een breed beeld van de communicatie vanuit de strafrechtsketen naar het slachtoffer. De geraadpleegde deskundigen waren werkzaam bij de Stichting Gemiva SVG, Ipse de Bruggen, en het Expertisecentrum William Schrikker. Bij elk van deze stukken hebben zij aangegeven welke knelpunten zij zagen. Vier stukken (gemarkeerd met *) zijn nader bekeken: hierbij is ook getracht met concrete suggesties voor verbetering te komen.

Tekstbox 3: Schriftelijke communicatie voorgelegd aan deskundigen

- Formulier Politie: Proces verbaal
- Brief Politie: Terugmelding (na aangifte)
- Brief SHN: Onbereikbaarheid volwassene/jongere*
- Brief OM: Ontvangstbevestiging proces-verbaal en informatie over uw rechten in deze zaak*
- Formulier OM: Voegingsformulier benadeelde partij in het strafproces
- Formulier OM: Wensenformulier*
- Brochure 'Voegen in het strafproces'
- Brochure 'Schriftelijke slachtofferverklaring en spreekrecht'
- Brief OM: Beslissing geen strafvervolgning verdachte/Kennisgeving sepot
- Brief OM: Uitnodiging gesprek met officier van justitie
- Brief OM: Informatie Pro-formazitting
- Brief OM: Zittingsinformatie*
- Brief OM: Uitspraak / uitspraak onherroepelijk
- Brief SGM: Verzoek om informatie (mbt toedrachtsomschrijving)
- Brief SGM: Ontvangstbevestiging

2.8 Leeswijzer

In de beschrijving van de bevindingen is gekozen voor een thematische opzet. Literatuur en interviews worden door elkaar gebruikt.

Hoofdstuk 3 geeft een beschrijving van de gevonden knelpunten. Hierbij wordt deels de volgorde van het slachtoffertraject aangehouden, met achtereenvolgens paragrafen over pre-aangifte en aangifte (par. 3.4), over het opsporingsonderzoek en vervolging (par. 3.5) en over berechting en tenuitvoerlegging (par. 3.6). Aan het begin van elke paragraaf is het gedeelte van het stroomdiagram opgeno-

men dat van toepassing is. Hierin zijn de rechten en beslismomenten te zien die in de beschreven fase spelen. Deze paragrafen worden echter voorafgegaan door een paar paragrafen die ieder een groter thema behandelen dat door het hele slachtoffertraject speelt, namelijk herkenning (par. 3.1), communicatie (par. 3.2), en ondersteuning (par. 3.3). In de slotparagraaf van dit hoofdstuk (par. 3.7) worden de bevindingen samengevat in een aantal overkoepelende knelpunten, die besproken worden in het licht van de conclusies van de expertmeeting.

Hoofdstuk 4 bevat een weergave van de gevonden oplossingsrichtingen. Achtereenvolgens wordt ingegaan op suggesties uit de literatuur en de interviews op het gebied van herkenning (par. 4.1), kennis, vaardigheden en houding (par. 4.2), ondersteuning (par. 4.3) en communicatie (par. 4.4). In de slotparagraaf van dit hoofdstuk (par. 4.5) worden de bevindingen samengevat in een aantal overkoepelende oplossingsrichtingen, die eveneens gewogen zijn door de aanwezigen bij de expertmeeting.

In hoofdstuk 5 wordt aandacht besteed aan groepen met vergelijkbare problematiek, en aan de vraag of deze een vergelijkbare aanpak behoeven. In hoofdstuk 6, tenslotte, worden de bevindingen kort samengevat en worden enkele inhoudelijke en methodologische kanttekeningen bij het onderzoek geplaatst.

In de bijlages 1 en 2 staat een overzicht van de respondenten en de geraadpleegde LVB-deskundigen en de codes die aan hen zijn toegewezen aan in de beschrijving van de bevindingen. Bijlage 3 bevat een lijst van deelnemers aan de expertmeeting. Bijlage 4 bevat een lijst met gebruikte afkortingen. Bijlage 5 bevat concrete suggesties voor aanpassingen in enkele brieven.

3 Resultaten I: Knelpunten

In dit hoofdstuk worden de knelpunten voor slachtoffers met een LVB besproken die uit de interviews en de literatuur naar voren zijn gekomen. Bekend is dat het slachtoffertraject voor iedereen moeilijk is. In dit hoofdstuk wordt steeds met name gefocust op knelpunten waarbij de indruk bestond dat deze het gevolg waren van de aanwezigheid van een LVB, of die weliswaar algemeen gevoeld worden maar vaker voorkomen bij of ernstiger zijn voor slachtoffers met een LVB.

In de volgende paragrafen wordt eerst ingegaan op de algemene knelpunten op het gebied van herkenning, communicatie en ondersteuning. Vervolgens worden stapsgewijs de knelpunten beschreven die meer specifiek zijn voor de verschillende fasen van het slachtoffertraject. Elk van deze zes paragrafen eindigt met een korte conclusie. Het hoofdstuk wordt afgesloten met een overzicht van de gevonden knelpunten gezien in het licht van de bevindingen van de expertmeeting.

3.1 Herkenning

3.1.1 Inleiding

In dit onderzoek wordt gekeken tegen welke knelpunten slachtoffers met een LVB aanlopen in het effectueren van hun rechten, en hoe gedurende het traject dat het slachtoffer doorloopt rekening kan worden gehouden met de beperking. Kennis over de bejegening van slachtoffers met een LVB bereikt niet zijn doel wanneer niet bekend is dat iemand een LVB heeft. Een LVB wordt doorgaans echter slecht herkend (Kaal, 2013). Zoals aangegeven gaat een LVB immers niet gepaard met vaste uiterlijke kenmerken, en is het gedrag in eerste instantie vaak zeer verhuullend. Veel mensen met een LVB lijken in eerste instantie verbaal vaardig; pas wanneer er sprake is van meer complexe taken of situaties wordt duidelijk dat het begripsniveau ontoereikend is (zie par. 1.2). Toch is herkenning de kern (Kaal, 2013): zonder herkenning van de problematiek is afstemming van de bejegening niet mogelijk, een probleem dat binnen de strafrechtsketen evenzeer herkend wordt in de omgang met daders met een LVB. In de slachtofferliteratuur worden het niet herkennen van de beperking en onvoldoende kennis van (nationale) hulpbronnen, zowel binnen als buiten de politie gerelateerd aan secundaire victimisatie en ongepaste behandeling van slachtoffers met een LVB door politie (Williams, 1995). Dat voldoende kennis over LVB en vaardigheden in het herkennen hiervan van groot belang is, werd ook door de respondenten herkend:

[Herkenning] is de basis. Basis van alles wat er hierna gebeurt. Dus op het moment dat je in de intake, pre-aangifte en het opbrengen van de aangifte, (...) niet onderkent, of niet voldoende onderkend wordt met wat voor een persoon je te maken hebt, kan dat een effect hebben op de hele vervolging. Omdat... hier haal je je verhaal, hier haal je je informatie, op basis waarvan je gaat opsporen; het is het uitgangspunt voor je opsporing. Dus als je elkaar daar niet goed begrijpt, en daardoor niet alles aan informatie er uit krijgt wat er misschien wel zit, dan kan dat je behoorlijk opbreken in de rest van het verhaal. (...) Dus als je daar niet onderkent dat je te maken hebt met iemand met een licht verstandelijke beperking en dus niet met alle do's en don'ts dat proces ingaat, dan kun je dus heel veel missen. (OM5)

Overigens is herkenning alleen niet voldoende om verandering in bejegening of geboden ondersteuning te bewerkstelligen. Young, Goodwin, Sedgwick, en Gudjonsson (2013) vonden bijvoorbeeld dat gebruik van het screeningsinstrument LDSQ om te kijken of begeleiding moest worden ingezet bij het verhoor van verdachten met een LVB, niet leidde tot een toename van de inzet van deze begeleiding: slechts een klein deel van de mensen die positief scoorden voor LVB kreeg ook daadwerkelijk hulp aangeboden. Hun conclusie was dat ondanks de verbeterde herkenning van de LVB, de risico's voor deze groep niet voldoende werden onderkend en meer bewustwording van de problematiek nodig was bij politie. Hoewel in het onderhavige onderzoek sommige respondenten inzagen dat de benodigde kennis om adequaat om te kunnen gaan met slachtoffers met een LVB vaak ontbrak, waren anderen optimistisch over het effect van herkenning:

Want het gaat er niet om dat we niet willen, hè? De politie wil wel het slachtoffer met een verstandelijke beperking extra zorg geven, extra helpen. Maar vaak hebben we de kennis niet in huis of we hebben het überhaupt niet in de gaten. (PO6)

Maar ik denk al dat je met het herkennen van iemands verstandelijke beperking je in de basis, dat je daar al een enorme stap mee neemt. Want als je het herkent, dan ga je er ook mee aan de slag. Als jij aan de balie zit of je komt als opsporingsambtenaar met iemand in contact en je ziet dat die in een rolstoel zit, dan laat je de deur ook niet voor die persoon dicht kletteren. Waarom? Omdat je ziet dat die persoon het niet kan. Zo zou het ook moeten gaan met het herkennen van een verstandelijke beperking. Herken het en de rest volgt. (PO10/11)

3.1.2 Buitenlandse ervaringen omtrent (vereiste) sensitiviteit van herkenning

De vraag is, op basis waarvan deze herkenning zou moeten gebeuren. Recent is het screeningsinstrument 'SCIL' ontwikkeld voor het verbeteren van de herkenbaarheid van de doelgroep (Kaal, Nijman & Moonen, 2013). Hoewel dit instrument ontwikkeld is mede naar aanleiding van een behoefte van diverse justitiële ketenpartners, beperkt de toepassing van de SCIL zich niet tot het werkveld van Justitie. Tegelijkertijd is duidelijk dat niet in alle situaties een screeningsinstrument ingezet kan worden. Het lijkt bijvoorbeeld ondenkbaar dat een politieagent of een medewerker van SHN bij een eerste contact met een slachtoffer overgaat tot het afnemen van een screener LVB. Toch is herkenning van mogelijke LVB-problematiek ook in een heel vroeg stadium van belang: al meteen in het begin worden immers belangrijke keuzes gemaakt op basis van de geleverde informatie (zie par.3.4). Een respondent benoemt dat vaststelling of sprake is van een LVB idealiter al plaatsvindt in de fase van de pre-aangifte:

Dat is in vele gevallen aan de balie. Daar is het contact, of in de wijk bij een incident. Dus dat de surveillancedienst...dat is tevens het aandachtspunt, het eerste contact met het slachtoffer is meestal in de noodhulp. En uiterekend daar is de minste kennis van een verstandelijke beperking. Dat is wel een zwak punt. (PO6)

Wel kan men stellen dat in verschillende fasen van het slachtoffertraject verschillende eisen kunnen worden gesteld aan herkenning van LVB-problematiek. Zo stellen Spivak en Thomas (2013) dat de politie geen diagnose hoeft te stellen maar veeleer kwetsbaarheden moet herkennen. Men zou bijvoorbeeld kunnen veronderstellen dat het voor een passende bejegening aan de balie minder van belang is te weten wat precies de onderliggende problematiek is die leidt tot een onsamenhangend verhaal, dan bij bijvoorbeeld een politieverhoor of bij de beoordeling van de geloofwaardigheid van verklaringen door rechters. In deze laatste gevallen is volgens Cederborg en Lamb (2006) meer speci-

fieke kennis van de mogelijkheden van het slachtoffer nodig. Zij zagen dat in Zweden binnen het strafrechtssysteem vaak gebruik werd gemaakt van gegevens van meerdere jaren en verzameld voor andere doeleinden (bijvoorbeeld school) om inzicht te geven in de mogelijkheden van slachtoffers met een VB. Dit vonden zij een onvoldoende basis voor een dergelijk oordeel (Cederborg & Lamb, 2006). In Nederland is in de context van het verhoor het oordeel of er sprake is van een persoon met een LVB aan de opsporingsambtenaar. Bij twijfel over de intellectuele vermogens van de te verhoren persoon dient de persoon in kwestie behandeld te worden als ware hij een persoon met een VB (zie ook par. 3.4.7). Dit laat een ruime marge voor de mate van nauwkeurigheid waarmee moet worden vastgesteld of er sprake is van een LVB.

Dit onderzoek is er niet op gericht vast te stellen hoe goed men daadwerkelijk in staat is om een LVB bij slachtoffers te signaleren. Buitenlandse literatuur geeft ook geen eenduidig beeld van hoe goed actoren in de justitiële keten zijn in het signaleren van een LVB. Politieagenten in een onderzoek van Modell en Mak (2008) vonden zichzelf redelijk competent in het signaleren van een VB. Ook ‘onafhankelijke derden’ (vrijwilligers, die mensen met een VB ondersteunden bij hun contact met de politie) in een onderzoek van Spivak en Thomas (2013) constateerden dat de politie wel goed in staat was een VB te herkennen. Meer ‘*exposure*’ en ‘*on the job learning*’ leidden volgens hen tot goede (onbewuste) indicatoren voor het identificeren van het een VB. Een belangrijke kanttekening bij dit onderzoek is, dat de ‘onafhankelijke derden’ wel zicht hadden op eventuele vals-positieven (mensen die ten onrechte als VB gelabeld werden) maar niet op vals-negatieven (mensen met een VB die niet herkend werden). Ouder onderzoek is minder positief over de accuratesse van de inschattingen van de politie en suggereert dat men de eigen capaciteiten vaak overschat (NSWLRC 1993b in Brennan & Brennan, 1994). Herkenning van een VB verloopt bovendien slechter onder tijdsdruk en is sterk afhankelijk van kennis over de doelgroep (Hayes, 2000 in Spivak & Thomas, 2013).

In de hiernavolgende paragrafen wordt beschreven hoe een LVB bij slachtoffers op dit moment in de praktijk wordt herkend. Dit leidt tot de conclusie dat herkenning in sommige gevallen wel plaatsvindt, maar dat de respondenten de indruk hebben dat een LVB ook te vaak over het hoofd gezien wordt. In hoofdstuk 4 (Oplossingsrichtingen) wordt beschreven hoe hierin mogelijk verbetering kan worden aangebracht.

3.1.3 Indicatoren voor herkenning in de praktijk

Er zijn verschillende onderzoeken gedaan naar welke indicatoren in de praktijk van het politiewerk gebruikt worden bij het herkennen van een LVB. Zo vonden Brennan en Brennan (1994) dat de politie in Australië een VB doorgaans puur identificeerde op basis van fysieke verschijning (waaronder in hun beschrijving overigens ook ‘een verwarde blik’ viel) en afwijkend gedrag. Onderzoek van Henshaw en Thomas (2012) leidde tot een uitgebreidere lijst van mogelijkheden om een VB te herkennen. Meest genoemd (36%) werd de communicatie, waaronder bijvoorbeeld de uitdrukingsvaardigheden, het taalbegrip en de sociale gepastheid van de communicatie vielen. Bijna net zo vaak (33%) werden gedragskenmerken genoemd, zoals repetitief of kinderlijk gedrag. Veel minder vaak werden uiterlijke kenmerken (ten gevolge van een syndroom maar ook een onverzorgd uiterlijk) genoemd (14%), en cognitieve tekorten (concentratie, geheugen, geletterdheid) (10%). Slechts zeer sporadisch (3%) werd verwezen naar bestaande informatie in bijvoorbeeld een dossier of geestelijke gezondheidsproblemen.

Onderzoek van Spivak en Thomas (2012; 2013) liet een ander patroon zien. Hier werd geconcludeerd dat politieagenten in Australië vooral leunden op informatie uit een database van eerdere politiecontacten. Vervolgens trokken ook zij conclusies over de eventuele aanwezigheid van een VB op basis van communicatieproblemen, ongepast gedrag en uiterlijke kenmerken. In dit onderzoek werd echter ook benoemd dat men informatie vroeg aan de persoon zelf, aan vrienden of familie en, in veel mindere mate, aan hulpverleningsinstanties. Keilty en Connelly (2001) zagen dat politieambtenaren bij het identificeren van een slachtoffer met een VB de neiging hadden dit vooral te doen aan de hand van zogenaamd objectieveerbaar bewijs hiervoor zoals een lichamelijke aandoening of bevestiging van de VB door een hulpverlener. Voorbeelden die in hun onderzoek door politie werden gegeven betroffen vooral situaties waarin het slachtoffer met VB in instellingen verbleef of intensieve ondersteuning nodig had. Methoden die politieagenten zouden gebruiken om mensen met specifiek een LVB te herkennen werden niet genoemd. Daarbij lieten voorbeelden zien dat sommige kenmerken geclassificeerd werden als 'dom' of 'moeite met communiceren', maar niet gezien werden als kenmerk van een VB.

Ook in het onderhavige onderzoek is de respondenten gevraagd hoe zij in de praktijk een LVB herkennen. Nergens in de keten bleek sprake te zijn van actieve signalering waarbij men zich structureel afvroeg of er sprake is van een VB. Wel werden verschillende kenmerken genoemd die mensen op het spoor van de mogelijke aanwezigheid van een VB hadden kunnen zetten (tabel 1). In bijna een derde van de interviews werd gesteld dat intuïtie hierbij wel een belangrijke rol speelde. Daarnaast werden er veel concrete aanwijzingen genoemd, zoals dossierinformatie en de leefomstandigheden van het slachtoffer. Het meest leek men echter te leunen op clous in het verloop van de communicatie. Uiterlijke kenmerken werden slechts door een enkeling benoemd. In de onderstaande alinea's wordt elk van deze indicatoren nader beschreven.

We hebben wel een checklist naar aanleiding van de gespreksvaardigheden en alle aandachtsgebieden. En die aandachtsgebieden, (...) dat is een samenvatting van de gebeurtenis, wat het slachtoffer is overkomen. Tevens financieel en juridisch, maar ook het stukje van de politie, van wat is daar de terugkoppeling in? Tevens ook wat de schade, de immateriële en de materiële schade is, en vervolgens het sociaal-maatschappelijk, en dan komt men vaak erop van: "Oh, ik woon nog bij mijn moeder" of "Oh, ik woon in een instelling" maar ook het psychische gedeelte. Ja, en dan gaandeweg, dan door het gesprek heen, door die aandachtsgebieden worden er open vragen gesteld. En over het algemeen, door middel van de antwoorden, of door middel, dat men zegt: "Oh, ik weet niet of ik een afspraak mag maken, dat moet ik eerst aan mijn begeleider vragen" dan zou men erachter kunnen komen als men echt meteen [het slachtoffer] persoonlijk aan de telefoon krijgt. Maar echt een checklist met betrekking tot LVB is er niet. (SH3)

Het is meer een awareness, een alertheid, dat leren we aan onze officieren, een alertheid van, let er op: je kunt slachtoffers en personen in dossiers treffen in alle maten en soorten. (OM5)

Intuïtie

Een aantal respondenten geeft aan te vertrouwen op de eigen intuïtie en de eerste indruk. Zo stelt een respondent dat hij het door zijn ervaring aan de balie wel vrij snel herkent als iemand 'anders' is (PO4). Desalniettemin blijft het wel moeilijk te benoemen wat er dan precies aan de hand is (PO5; PO7). De eerste twijfel moet volgens een respondent in ieder geval wel leiden tot verder nadenken (SL1).

Meestal voel je het ook wel vrij intuïtief aan, dat er iets is met degene die tegenover je zit of staat, alleen dan weet je het niet altijd gelijk te benoemen. Het hoeft ook helemaal geen LVB te zijn, maar [in

een cursus van MEE] hebben we wat tips gekregen van: “Kijk en vraag hier eens naar, hoe reageert iemand, hoe praat iemand”, dan moet je daar aan denken. Dat was wel leuk om mee te maken. (PO7)

Tabel 1: Indicatoren genoemd door respondenten voor het herkennen van een LVB (n=aantal interviews waarin indicator genoemd werd)

	n	% van 31 interviews
Intuïtie	9	29%
Zelf labelling	4	13%
In dossier/bekend	13	42%
Zorg en zelfstandigheid		
Woonsituatie	12	39%
Begeleiding	10	32%
(Speciaal) onderwijs	3	10%
Werk/leiding	1	3%
Administratie	1	3%
Gedrag en communicatie		
Gesprek	22	71%
Schriftelijke communicatie	3	10%
Gedrag	8	26%
Uiterlijk	3	10%

Zelf-labelling

Herkenning is natuurlijk gemakkelijk als het slachtoffer zelf aangeeft dat hij een LVB heeft. Er was geen overeenstemming over hoe vaak dit voorkwam. Een respondent noemde een enkel voorbeeld waarbij een slachtoffer had aangegeven dat hij een beperking had (PO4). Een andere respondent had de indruk dat de meeste slachtoffers met een LVB dat wel zouden aangeven (SH1). Dezelfde respondent gaf echter aan er niet naar te zullen vragen, omdat hij dat te pijnlijk vond. Een derde respondent stelde dat, terwijl mensen van zichzelf waarschijnlijk wel weten dat ze een beperking hebben, dit nog niet betekent dat ze dit ook zeggen; je zou hier volgens deze respondent wel naar kunnen vragen (PO9). Vanuit de deskundigen werd juist aangegeven dat mensen met een LVB die beperking zelf niet

altijd (her)kennen (DK5). Als deze zelfkennis er wel is, is de mate van openheid van het slachtoffer over de beperking mede afhankelijk van het gevoel van veiligheid, zoals ook werd aangegeven door de geïnterviewde ervaringsdeskundige:

Ja, want [de dame achter de balie] keek me ook zo aan van: "Het is toch niet zo heel moeilijk?" maar ja, ik dacht, moet ik nou gaan uitleggen dat ik [een LVB heb]... toen dacht ik: "Ja dan wordt er straks daar op gezet van 'ja, zie je wel, dat'" en dan kan je ook wel het gevoel krijgen van... Dus ik heb mezelf toch maar gewoon beloofd dat... Ik ben bij die tweede persoon wel gewoon heel open geweest, doordat ik... Ik zeg: "Ik begrijp de informatie gewoon niet, volgens mij heb ik gewoon meer tijd nodig". Maar die persoon was gewoon heel erg open en die hielp me gewoon goed. (Erv.desk.)

Voorkennis

Verschillende respondenten geven aan dat in de fase waarin zij werkzaam zijn soms al bekend is dat sprake is van een VB bij het slachtoffer (SL2; RE). Soms is er contact met de ouders van het slachtoffer en wordt door hen gewezen op de aanwezigheid van een LVB (PO9; AD2/3; AD4; RC). Later in het traject staat er soms ook al wat genoemd in het proces verbaal (OM4), in het dossier (OM4; AD2/3; RC), of in de tenlastelegging (OM1). Dit kan expliciet zijn, maar ook bijvoorbeeld doordat er in het dossier iets staat over begeleiding (OM5). Een respondent beschreef een casus van een vrouw die zelfstandig woonde, maar waarbij in de tenlastelegging stond dat artikel 243 Sr. van toepassing was, wat er op wees dat het slachtoffer onvoldoende in staat was de eigen wil kenbaar te maken (SH1). Een respondent gaf aan dat vóór hij een slachtoffer zag, er altijd al eerder in het traject contact was geweest met ketenpartners. Hij verwachtte dan ook van deze ketenpartners te horen of er sprake was van een eventuele beperking (SH4). Een respondent gaf ook een voorbeeld van een casus waarbij de advocaat van tevoren op de hoogte was gesteld van de LVB door SHN (AD1).

Andere respondenten uitten juist hun twijfels over de mogelijkheden om deze informatie te delen in de keten. In de praktijk hadden zij niet de ervaring dat de politie bevraagd werd over mogelijke problemen, of dat in het politiedossier gezocht werd naar eerdere opmerkingen hierover (OM2/3; SL2). Ook binnen de politie was er twijfel of, als de servicedienst zou signaleren dat er iets aan de hand was, dit in een latere fase zou worden opgepakt (PO3). Dezelfde respondent gaf aan dat het opzoeken van het slachtoffer in het systeem heel vaak niets op levert, ook omdat er veel mensen zijn van wie men echt niet weet of er sprake is van een beperking. Een respondent zag hierbij overigens een rol weggelegd voor instellingen. Hij noemde dat het verkrijgen van informatie, die kan helpen bij het afstemmen op het slachtoffer met een LVB bij het opnemen van de aangifte, moeilijk kan zijn:

Het gedoe rondom geheimhouding en dergelijke van instellingen... Dan zien we dat we niet de informatie krijgen die we nodig hebben van begeleiders. Constant schipperen tussen instellingen en de slachtoffers. Waar moeten we op letten als we de persoon gaan verhoren? (...) [Die informatie] hebben we dan nodig. Bureaucratie. (PO10/11)

Zelfstandigheid en zorg

Verschillende respondenten noemen indicatoren voor een LVB die te maken hebben met de zelfstandigheid van het slachtoffer. Meestal gaat het daarbij om de woonsituatie (OM4, SH3, OM1). Zo kan men zich vragen stellen over de zelfstandigheid van mensen die nog bij hun ouders wonen op een leeftijd waarop ze normaal gesproken wel zelfstandig wonen (PO10/11). Nog duidelijker wordt het als slachtoffers benoemen dat ze in een instelling of begeleid wonen of wanneer dit in het dossier vermeld staat (PO3; PO10/11; SL1; SH2; AD2/3). Soms wordt dit niet als zodanig benoemd, maar

herkent de respondent het adres of de naam van de woonvoorziening (PO6; PO9; OM1; SL1). Een respondent vertelde na een 'wazige' melding zelf uitgezocht te hebben waar de melder woonde; dit bleek toen een zorgboerderij te zijn (PO8). Een aantal respondenten benoemt ook kanttekeningen bij het gebruik van de woonsituatie als indicator. Sinds de politie vaker van werkgebied verandert, komt het vaker voor dat adressen en namen van woonvoorzieningen niet direct als zodanig herkend worden (SL1). Bovendien waarschuwen twee respondenten dat het wonen in een woonvoorziening weliswaar een indicatie is voor een beperking, maar dat men de redenatie niet om kan draaien: veel mensen met een LVB wonen immers ook zelfstandig (OM2/3; SH7/8; DK6).

Een vergelijkbare indicator is het hebben van begeleiding. Verschillende respondenten gaven aan dat slachtoffers soms vertellen dat ze begeleiding of een bewindvoerder hebben (PO10/11; OM4; SH2; SH3; SL2). Daarnaast kan in de documentatie staan dat er begeleiding betrokken is bij het traject (SH3; SH7/8). Vaker nog wordt genoemd dat begeleiding aanwezig is bij het gesprek of de aangifte (OM4; OM5; SH2; SH5; SH7/8). Onder begeleiding lijkt meestal personeel van de zorginstelling verstaan te worden, maar er kan ook sprake zijn van familie of bekenden (SH5; DK9) of van begeleiding vanuit maatschappelijk werk of andere (ambulante) zorg (SH3). Een enkele respondent lijkt (ten onrechte) ervan uit te gaan dat er bij mensen met een LVB bijna altijd wel sprake zal zijn van begeleiding, en dat dit doorgaans ook bekend zal zijn (PO12; SH5).

Specifiek dan, ja in onze werkzaamheden merken we eigenlijk dat er over het algemeen dan meteen het telefoonnummer van een begeleider bij staat dus negen van de tien keer krijgen ze zelf, of begeleiding van de instelling waar ze werkzaam zijn, of de ouders, of een voogd, ja, ja. (SH3)

Als ze zo binnen lopen. Ze komen met een begeleider als ze begeleid wonen of als ze in een instelling zitten. Maar het is me nog nooit overkomen dat iemand met een licht verstandelijke beperking uit zichzelf hier binnen komt. (SH5)

Vanuit de deskundigen werd benadrukt dat de groep heel heterogeen is, en dat er lang niet altijd sprake is van begeleiding (DK7); als je pas een LVB veronderstelt als er sprake is van begeleiding, betekent dat "dat je een groot deel van mensen die functioneren op het niveau van een LVB in de steek laat" (DK6). Ook mag je er niet van uitgaan dat die mensen met een LVB die in het dagelijks leven geen begeleiding nodig hebben, de strafrechtsketen zelfstandig kunnen doorlopen (DK6).

Nee, precies, nee dus die veronderstelling van 'bijna iedereen heeft een begeleider als je een LVB hebt'... Nee dat is absoluut niet waar. En daarbij, als er een begeleider is, dan is het de vraag of de cliënt dat aangeeft. En of die begeleider ook meegaat hè. Want wij hebben intensieve zorg, maar je hebt ook in de eerste lijn de laagdrempelige zorg, veldwerk, streetcorner, weet je die gaan niet mee, die hebben daar echt niet de tijd voor. Dus soms is er wel begeleiding, maar dat is niet gefocust op dit soort zaken, nee. Nee, dus ze moeten niet denken dat eh... Het is niet standaard dat er een begeleider achteraan hobbelt. (DK3/4)

Naast de woonsituatie en de begeleiding zijn er nog een paar indicatoren op het gebied van zelfstandigheid en zorg die genoemd werden, zij het substantieel minder. Drie respondenten zeiden te vragen naar school of opleiding (PO10/11; OM1; RC). Een respondent noemde daarnaast nog de werksituatie en de zelfredzaamheid op het gebied van financiën en administratie als indicatoren waar je het slachtoffer naar zou kunnen vragen (PO10/11).

Vaak [zijn ze] over het algemeen wel mondig en sociaal vaardig, sociaal redzaam, maar dat is aan de oppervlakte. Maar als je wat dieper gaat, doorvragen, vragen naar de thuissituatie, of school of oplei-

ding... Dan kom je wel eens achter dingen die je niet in de gaten had en dan blijkt later dat ze daar toch beperkt mee zijn. (OM1)

Gedrag en communicatie

Het merendeel van de respondenten gaf aan te verwachten indicatoren voor een LVB te zien in de communicatie met en het gedrag van het slachtoffer (PO6; PO9; OM1; SH7/8). In het gesprek kan een LVB volgens deze respondenten opgemerkt worden door met name het taalgebruik, het taalbegrip en de inhoud van het verhaal. Met betrekking tot het taalgebruik werden genoemd de woordkeuze en de zinsbouw (SH1; AD1). Genoemd werd dat mensen met een LVB wat moeilijker uit hun woorden zouden komen (SL1) en moeite hebben met het correct gebruiken van het jargon (SH2). Taalbegrip werd vaker genoemd. Veelal werd genoemd dat er mensen zijn bij wie je merkt dat ze niet snappen wat er tegen hen gezegd wordt (PO4, SL1; AD2/3; RE). Dit kan volgens de respondenten duidelijk blijken wanneer mensen zelf aangeven dat ze het niet begrijpen (SH2), doordat ze vragend kijken wanneer hen iets verteld wordt (OM4), of juist doordat ze niet reageren op wat er gezegd wordt (OM5). Twee respondenten benoemden dat het goed kon zijn om, ook wanneer niet duidelijk was of het slachtoffer dingen wel begreep, dit te checken door hem te vragen om te vertellen wat er gezegd was (PO10/11; OM4). De inhoud van het verhaal dat het slachtoffer met een LVB vertelt zou kunnen afwijken doordat het slachtoffer minder gemakkelijk zijn verhaal doet, lastiger tot de kern komt (RC), uitweidt over bijzaken en opener is dan je zou verwachten (SH2), niet de vragen stelt die je zou verwachten (PO12), niet consistent is in wat hij vertelt (SL1) of anderszins een 'raar' verhaal vertelt (PO3).

Je merkt al snel als je gaat uitleggen wat de vervolgstappen zijn, dat mensen het niet begrijpen. Dat hoor je toch te checken, "begrijp je wel waar ik het over heb?" En dan zie je al gauw aan de ogen of in de vertwijfeling of soms hoor je het in de spraak dat de woorden die gebruikt worden, de zinsopbouw. Als ik een verkeerscontrole doe en ik zet een auto langs de kant. In een paar zinnen heb je in de gaten op wat voor sociaal niveau iemand functioneert. Toch? (...) Dat is gewoon levenservaring in het algemeen. (PO6)

Nou ben ik toch niet iemand die met moeilijke woorden gooit, maar soms moet je dat toch dan nog echt versimpelen. Ik denk dat je dan op het punt komt waar je zegt van: "Hier is het begrip toch wat klein, de mogelijkheid om zich ook een beetje boven de eigen situatie te heffen, te zien in verband met andere mensen, de situatie om zichzelf heen", dat zijn denk ik wel momenten waarop je zegt: "Hier begint er wel sprake te zijn van een handicap", ja. (SH6)

Onbegrip en niet begrepen worden kunnen overigens ook spelen bij schriftelijke communicatie. Zo beschreef een respondent een casus waarin de beschrijving van wat iemand overkomen was, en met name de daarbij gebruikte taal, te hebben gezien als indicatie van een LVB (OM4). Ook wanneer niet gereageerd wordt op mails of het taalgebruik als dit wel gebeurt (slecht Nederlands en spreektaal) kunnen tot vermoedens van een LVB leiden (OM1). Ten slotte kan het onbegrip bij het slachtoffer over de afzender en de inhoud van brieven tot vermoedens van een LVB leiden:

Wat ik weleens merk van als er gebeld wordt van: ik heb papieren van de rechtbank gekregen. Nou dan vind ik het al heel wat - als ik erachter kom dat het iemand is met een verstandelijke beperking - dat je die conclusie al hebt kunnen maken. Dat het van de rechtbank is. Dat vind ik dan al heel sterk. Maar dan probeer ik uit te leggen van: "Ik ga je vraag bij onze juristen neerleggen, op dit moment is het belangrijk dat we dit formulier, of het wensenformulier, dat we dat doornemen, want die moet zo snel mogelijk terug" en dan merk ik vaak dat ik dan niet verder kom. En dat is dan nog even een stap te ver gegrepen. Van, ze kunnen het wel lezen, ze kunnen ook voorlezen wat er staat, maar ik merk dat het begrip van wat ze lezen, dat dat niet lukt. (SH2)

Ook het gedrag dat tijdens het gesprek zichtbaar wordt (PO7), maar ook bijvoorbeeld tijdens een zitting (OM4) kan leiden tot het vermoeden dat er sprake is van een LVB. Het gaat dan om de manier van praten en reageren (PO4; PO7), maar ook om de non-verbale communicatie (PO8; SL1). Zo noemde een respondent een voorbeeld van meisje dat heel lacherig kon reageren, maar ook stilviel als ze iets niet begreep; en een ander voorbeeld van een vrouw, die veel op dingen terugkwam en veel herhaalde in het gesprek (AD1). Een respondent gaf aan dat snel afgeleid zijn, snel instemmen, minder goed voor zichzelf opkomen, dingen afschuiven en vermijdend gedrag, en moeite hebben met het maken van afspraken dingen waren die tot een vermoeden van LVB konden leiden (SH5). Een ander noemde sneller boos of gepikeerd zijn en 'gek doen' (PO10/11). Een respondent zei het ontbreken van een 'gezond wantrouwen' te zien als een mogelijke indicatie van een LVB (SH1). Ook beschreef een respondent een casus waarbij hij achterdochtig was geworden door een 'wazige melding' van bedreiging met een mes, waarbij de melding pas een dag later was gedaan; bij navraag bleek dit te gaan om zowel een slachtoffer als een dader met een beperking (PO8).

Tenslotte wees een respondent er op dat een LVB zo moeilijk was om te herkennen, juist omdat sommige mensen met een LVB heel goed in staat zijn om goed en normaal te communiceren (PO8). Ook hier werd er dus weer op gewezen dat een probleem kan wijzen op een LVB, maar dat het ontbreken van het probleem niet betekent dat er geen sprake is van een LVB. Bovendien kunnen genoemde indicatoren ook het gevolg zijn van tal van andere problemen (DK9; SH6).

Ja, maar dat kan ook wijzen op medicijngebruik, psychiatrie, dementie, trauma, ernstige emotionele, hè.. Ik vind het heel belangrijk dat ze zich dat realiseren, onbegrip en onsamenhangend verhaal en dat je dan iets moet, maar het is wel te beknopt om dat als [criterium] voor LVB op te voeren. (DK9)

Uiterlijke kenmerken

Slechts drie respondenten stelden dat je soms ook kon zien dat er sprake was van een beperking aan fysieke kenmerken; zij benoemden echter niet welke fysieke kenmerken dit dan waren (PO7; PO12; AD1). De meeste respondenten leken het er echter wel over eens te zijn dat een LVB vaak niet herkenbaar is aan uiterlijke kenmerken.

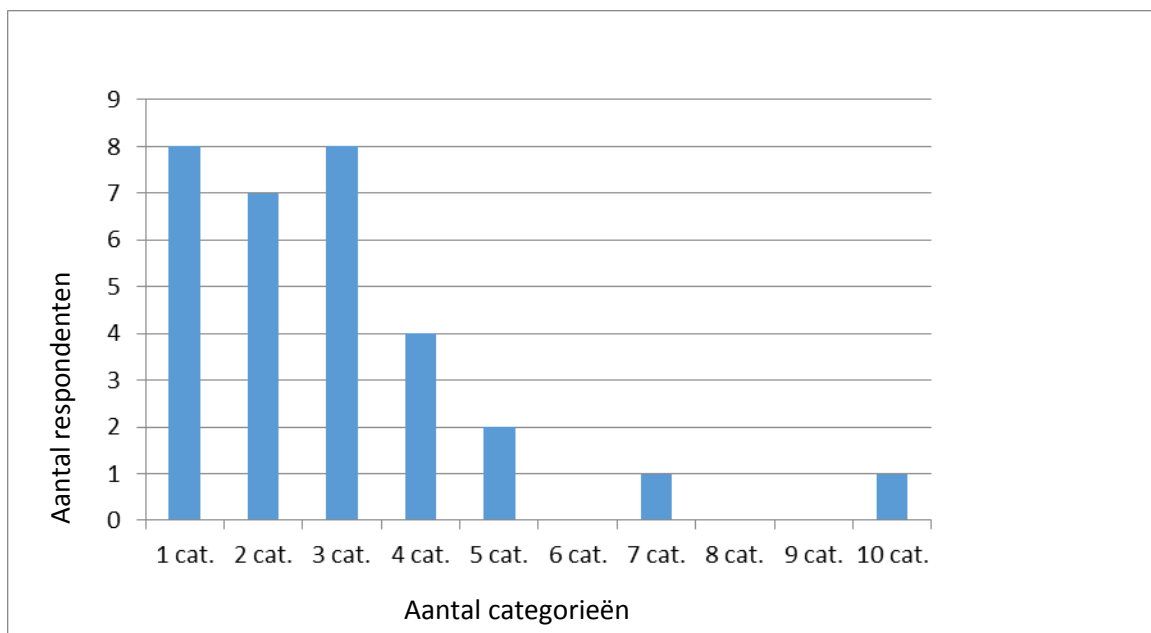
3.1.4 Moeilijkheden bij herkenning

Bovengenoemde lijst van mogelijke indicatoren voor aanwezigheid van een LVB impliceert niet dat herkenning van een LVB gemakkelijk is en altijd goed verloopt. Verschillende respondenten concluderen dat het regelmatig zal zijn voorgekomen dat ze slachtoffers met een LVB over het hoofd hebben gezien (PO5; PO8; OM4; SG). Eén van de LVB-deskundigen vermoedde dat mensen met een LVB waarschijnlijk vaker niet dan wel herkend worden (DK8). Een andere deskundige gaf aan dat zelfs na een opleiding pedagogiek en jaren werkervaring herkenning nog steeds niet vanzelfsprekend was (DK5). In de literatuur wordt gesteld dat met name de hogere IQ's (70-85) op deze manier worden gemist (Harris, 2006 in Spivak & Thomas, 2013).

Het is echt een kwestie of je er dagelijks mee te maken hebt, en dat je elkaar er dagelijks scherp op houdt. Dus ik geloof dat die herkenning nooit, in de gewone mensenwereld, nooit heel erg volledig zal zijn. (DK5)

Ik zeg niet....je hebt zat collega's die zeggen "Ho wacht even." Die er wel gelijk op zitten, maar er zijn er ook bij die er dus gewoon overheen fietsen. Dat ze het niet herkennen. Misschien wel herkennen, maar niet weten wat ze moeten doen. (SL1)

Veel van de genoemde indicatoren zijn niet objectief of zijn niet specifiek voor een LVB maar geven bijvoorbeeld meer in algemene zin een indicatie voor extra hulpbehoefte. De vooronderstellingen met betrekking tot de kenmerken van LVB zijn niet altijd correct en kennis over de kenmerken en gevolgen van een LVB schiet soms tekort. De respondenten in dit onderzoek geven weliswaar aan verschillende indicatoren te kunnen benoemen, tegelijkertijd blijkt dat elk van de respondenten maar een klein aantal indicatoren gebruikt (figuur 4).

Figuur 4: Het aantal respondenten dat een x aantal categorieën van herkenningsbronnen LVB noemt

Maar liefst twee derde van de respondenten gaf aan dat er problemen waren met de herkenning van een LVB. Hiervoor wordt een aantal redenen genoemd:

Schijn bedriegt

Een van de redenen die genoemd wordt voor de moeizame herkenning is dat mensen met een LVB zich soms beter voordoen en op sommige terreinen heel goed kunnen overkomen (PO10/11; OM4; OM5). Dit kan een bewuste poging zijn de beperking te verhullen, maar dit kan ook het gevolg zijn van zelfoverschatting (DK5).

Wat misschien het probleem hier is, is dat... verstandelijke beperkten hebben natuurlijk ook wel eens de neiging om zich beter te doen laten voorkomen als dat ze in werkelijkheid zijn. Als je wat door gaat vragen dan prik je er eigenlijk doorheen en merk je het op: dit zit niet goed. Alleen die mensen aan de balie zien zoveel verschillende personen komen en gaan, dat ze dat niet altijd doorzien. En dat kan je ze niet eens kwalijk nemen. (PO10/11)

Het is echt een serieus probleem als iemand een lager IQ'tje heeft. Ook al is het maar weinig lager. (...) Die denken en doen wel alsof ze alles weten maar dat is vaak niet het geval. Daar moeten wij ons van bewust zijn, in het hele traject. Ook al doet iemand zichzelf zeker voor, ook al huilt iemand niet, ook al zegt 'ie heel stevig... ja, ze zeggen altijd dat ze het begrijpen. (...) Als iemand vraagt: "Begrijp je het? Snap je het?", "Ja". Maar als je vragen gaat stellen, "Wat heb ik net gezegd?" dan komt er geen verhaal. (DK5)

Disharmonisch functioneren

Sommige mensen met een LVB functioneren op sommige terreinen ook gewoon goed. Soms is het taalgebruik op het oog adequaat (PO3) of is iemand voldoende assertief (AD1). Bij mensen die goed functioneren of zelfstandig wonen denk je volgens een respondent niet zo snel aan een LVB (PO7).

Dat is dus het moeilijke. Als iemand duidelijk zichtbaar duidelijk beperkt is, is het geen probleem. Als iemand in een rolstoel zit weet je dat hij een probleem heeft met lopen. Alleen, op het moment dat iemand een LVB heeft, dan wordt het gewoon moeilijk. Soms pik je dat eruit, met die kenmerken die eerder genoemd zijn, maar ik kan me ook voorstellen dat ik gewoon heel veel mensen niet op die manier heb behandeld. (PO8)

Maar hoeveel LVB'ers hebben niet gewoon een gezin en kinderen en een baan, en... Daar merk ik niet aan dat ze LVB'er zijn. Nee, dat ontdek je pas als je misschien langer met zo'n persoon... Ja als je een IQ-test hebt gedaan dan weet je het zeker, maar tot die tijd... (DK1/2)

Vorm en duur van contact

Een aantal respondenten geeft aan dat de moeilijkheid in hun geval is dat zij te kort contact hebben met het slachtoffer om een LVB goed te kunnen herkennen. Dat kan zijn wanneer men alleen maar een kort gesprek of verhoor meemaakt (PO9), maar speelt met name wanneer er alleen telefonisch contact is (PO3; OM2/3; SH2). Nog lastiger is het als er alleen schriftelijk contact is (OM1).

Ik denk ook dat je mensen aan de balie krijgt, dat je het ook heel vaak helemaal niet door hebt. Heel vaak. (PO5)

Op het moment dat de vervolging beslist wordt, je wil spreekrecht of ssv of schade vorderen... Ja, dan kom je meestal bij mensen op de lijn, aanvankelijk telefonisch, maar als je iemand een brief stuurt, dan heb je niet door dat iemand zwakbegaafd is. (OM1).

Onderscheiden van LVB en andere problematiek

Als geconcludeerd wordt dat er sprake is van afwijkend gedrag kan men dit niet zonder meer toewijzen aan een LVB (zie ook H5: Kwetsbare groepen - vergelijkbare problematiek?). Respondenten geven aan dat het soms moeilijk is in te schatten of bepaalde van de genoemde kenmerken het gevolg zijn van een LVB of van iemands sociale klasse of cultuur (PO4), van een beroerte of drankgebruik (PO3) of van een gebrek aan onderwijs (OM1). In de literatuur wordt ook onderschreven dat politiefunctionarissen mensen met een VB moeilijk onderscheiden van mensen met een psychiatrische aandoening (Brennan & Brennan, 1994; Modell & Mak, 2008), terwijl dit voor de keuze voor de juiste benadering soms veel uitmaakt.

3.1.5 Conclusie

Herkenning van een LVB is een noodzakelijke voorwaarde voor een aangepaste bejegening van slachtoffers met een LVB. Net als in andere werkvelden komt het ook in de strafrechtsketen regelmatig voor dat mensen met een LVB over het hoofd worden gezien. De professionals overschatten hier-

bij mogelijk hun eigen vaardigheden in het herkennen van een LVB. Nergens in de keten bleek sprake te zijn van actieve signalering. De respondenten uit de strafrechtsketen slaagden er gezamenlijk in een groot aantal indicatoren voor een LVB te benoemen, met name op het gebied van waargenomen gedrag, moeizame communicatie en informatie over de achtergrond van het slachtoffer (wonen, opleiding, zelfstandigheid). Dit geldt echter niet voor elke individuele respondent, die vaak niet meer dan twee of drie indicatoren noemt. De in de interviews genoemde vooronderstellingen met betrekking tot de kenmerken van LVB zijn bovendien niet altijd correct en kennis over de kenmerken en gevolgen van een LVB schiet soms tekort.

Twee derde van de respondenten benoemt aanvullende moeilijkheden op het gebied van herkenning. Zo kan de LVB moeilijk te herkennen zijn door verhullend gedrag van het slachtoffer of door disharmonisch functioneren. Het contact tussen professional en slachtoffer is soms te kort om een LVB te kunnen herkennen. Bovendien wordt aangegeven dat door de overlap in kenmerken tussen een LVB en andere problematiek het soms moeilijk is om een LVB te onderscheiden. Niet altijd is dit onderscheid van belang: soms is de wetenschap dat iemand moeite heeft met geschreven teksten of meer tijd nodig heeft in het gesprek op dat moment voldoende om passend te handelen en de voorzien in iemands hulpbehoefte. Op andere momenten is een juiste inschatting van de onderliggende problematiek, bijvoorbeeld bij het duiden van iemands verhaal en gedrag vanuit begrip van het referentiekader van het slachtoffer, wel degelijk van groot belang. De vereiste sensitiviteit van herkenning verschilt dan ook tussen situaties.

3.2 Het informeren van het slachtoffer

3.2.1 Inleiding

Gedurende het hele traject krijgt het slachtoffer op verschillende manieren informatie vanuit de keten. Belangrijk hierbij is dat het slachtoffer in veel gevallen moet hebben aangegeven deze informatie te willen ontvangen. De door het OM verondersteld actieve wederkerigheid vereist vervolgens dat het slachtoffer begrijpt wat er van hem verwacht wordt. Hierbij is een vereiste dat het slachtoffer de informatie die hem wordt verstrekt kan begrijpen, al dan niet met behulp van ondersteuning (zie ook par. 3.3). Ook in het voorkomen van secundaire victimisatie is begrip van de verstrekte informatie van groot belang. Door de respondenten werd dit belang onderstreept en werd aangegeven dat zich hierin verschillende knelpunten kunnen voordoen voor slachtoffers met een LVB.

3.2.2 Communicatie in eerste fasen: mondeling

Aan het begin van het traject dat het slachtoffer doorloopt, lijkt de nadruk te liggen op mondelinge communicatie. Het eerste contact met de politie is meestal aan de balie of telefoon (zie par. 3.4.3). De uitleg van de mogelijkheden voor aangifte of de gevolgen van het doen van een melding wordt middels een korte mondelinge toelichting gegeven; er is hierbij veelal geen ondersteunende schriftelijke informatie (PO3; PO5). Ook het eerste contact met SHN is vaak telefonisch; op het moment dat iemand heeft aangegeven gebruik te willen maken van slachtofferhulp of dat er sprake is van een delict waarbij automatisch melding wordt gemaakt bij SHN wordt in principe gebeld met een hulp-

aanbod, waarbij uitgelegd wordt wat SHN voor het slachtoffer kan betekenen en waarbij geprobeerd wordt de hulpvraag van het slachtoffer helder te krijgen.

In het begin als er een slachtoffer komt, dan leg ik ook uit wie ik ben en wat ik doe en wat Slachtofferhulp Nederland doet: het helpen van slachtoffers van geweldsdelicten, verkeersongevallen met letsel of dodelijke afloop. En dan de doelen waarmee wij werken. Sociaal maatschappelijk, financieel juridisch en emotioneel vlak, dat we daar naar gaan kijken met kortdurende hulp om ze zo snel mogelijk weer te krijgen naar de plaats van voor het voorval. Dat is de doelstelling en vaak leg ik het dan ook uit zoals nu. (SH5)

Slachtofferhulp heeft daarnaast een website en een folder waar beschreven staat wat de organisatie het slachtoffer te bieden heeft. Een respondent geeft aan dat, hoewel wel geprobeerd is de website zo duidelijk mogelijk te houden, deze - zeker waar het gaat om juridische informatie – met name voor mensen met een LVB soms nog moeilijk te begrijpen is (SH1).

In geval van zedenzaken vindt er, voor er wordt overgegaan tot een aangifte, een informatief gesprek plaats waarin de gevolgen en de procedure van een aangifte beschreven worden; deze informatie wordt naderhand meegegeven in de vorm van een ‘zedefolder’ (PO10/11). Na de aangifte van een delict anders dan zeden krijgt het slachtoffer in principe een kopie van het proces verbaal, met daarbij een bijlage waarin beschreven wordt wat er verder met de aangifte gebeurt (PO7; PO8).

Op het moment dat wij een aangifte uitprinten is er altijd een A4 uitgelegd: ‘Wat gebeurt er met uw aangifte?’ Welke stappen worden er genomen? Wanneer krijgt u bericht?. Dat zijn een beetje de stappen die in die aangifte staan. (PO8)

Verscheidende respondenten lijken een voorkeur te hebben voor het mondeling verstrekken van informatie. Zo gaven zowel een medewerker van de balie, als een vrijwilliger van SHN, als een advocaat aan eigenlijk bijna nooit folders mee te geven (PO1; SH4; AD1). Een van de geïnterviewde advocaten gaf aan dat er ook weinig foldermateriaal beschikbaar is (AD1). Een andere advocaat vond dit overigens geen probleem was omdat de informatie die door de advocaten gegeven werd volgens hem altijd erg volledig was (AD2/3).

[In hoeverre geef je ook standaard aan een slachtoffer dingen mee? Folders, brochures?] Vrij weinig eigenlijk, moet ik eerlijk zeggen. We proberen zoveel mogelijk mondeling toe te lichten, dat - als mensen met vragen zitten - dat voor zover mogelijk is beantwoord wordt. (PO1)

Maar ik denk dat wij ook altijd wel heel volledig zijn in de informatie die we geven. In de intake-gesprekken of via de telefoon, dat je gewoon aangeeft: “Dit en dit en dit zijn de stappen”. (AD2/3)

De zorg dat het beschikbare foldermateriaal te moeilijk is voor mensen met een LVB lijkt deels terecht (zie par. 3.2.3). De uitgesproken voorkeur voor het mondeling verstrekken van informatie gaat echter voorbij aan het gebrekkige taalbegrip, de neiging niet te laten merken dat men het niet begrijpt, en de geheugenproblemen die veel mensen met een LVB hebben, (zie par. 1.2). De communicatie vergt dan ook sensitiviteit en afstemming van de gesprekspartner. Bovendien zijn mensen met een LVB vaak gebaat bij geheugensteuntjes en de mogelijkheid alles thuis nog eens rustig na te kijken. Wanneer zij de informatie niet op schrift meekrijgen, wordt hen ook de mogelijkheid ontnomen de informatie nog eens met een derde door te nemen. De respondenten lijken zich hier niet van bewust.

3.2.3 Schriftelijke communicatie

Later in het traject vindt de communicatie vanuit de verschillende organisaties in eerste instantie vooral plaats door middel van brieven. Zo krijgt het slachtoffer een brief van het OM waarmee de ontvangst van het proces-verbaal wordt bevestigd en waarin de verdere gang van zaken wordt uitgelegd. Hierbij ontvangt het slachtoffer van het OM een zogenaamd wensenformulier waarop hij kenbaar kan maken of hij verder geïnformeerd wil worden over de zaak en van welke rechten en diensten hij gebruik zou willen maken, en een voegingsformulier. Verder wordt het slachtoffer in principe per brief geïnformeerd over zaken als het sepot, de zitting, het vonnis en het detentieverloop. Ook het Schadefonds Geweldsmisdrijven stuurt bevestigingsbrieven, beslissingsbrieven en verzoeken om aanvullende informatie. Verder zijn er nog enkele folders, bijvoorbeeld over het spreekrecht of de zitting, die in deze fases aan het slachtoffer toegestuurd kunnen worden.

Versturen van brieven niet zonder meer effectief

Bij deze schriftelijke communicatie doet zich een aantal knelpunten voor. Een aantal respondenten stelt dat het versturen van brieven bij mensen met een LVB een onbetrouwbare communicatiewijze is. De geïnterviewde LVB-deskundigen stellen dat de administratie bij deze groep vaak slecht op orde is (DK7). Vaak ook wordt post überhaupt niet opengemaakt, tenzij sprake is van een curator, bewindvoerder of begeleider die zich hiermee bezighoudt (DK1/2; DK5). Het logo op de brief of envelop roept vaak al spanning op; daardoor is het dan extra vervelend als het slachtoffer moet wachten op begeleiding voor uitleg (OM1).

Ja, als ik kijk hoe mijn cliënten met papier en administratie omgaan, ja dat is soms ronduit een puinhoop. Ja, veel te... dat wordt niks.. (...). Kijk, mijn cliënten (...) hebben een hekel aan papier. Want ze weten wat erop staat: "Negen van de tien keer snap ik het niet". (...) Ja het is ook, het is onvoldoende in het communiceren met mijn cliëntengroep. (...) Misschien wel voor de rechtsgang, formeel en noodzakelijk, maar het is onvoldoende. (DK7)

Dat wordt al heel complex, je moet het eerst gaan lezen, daar doe je al heel lang over, en dan moet je ook nog "Wacht even, dat begrijp ik niet, dat begrijp ik niet, waar haal ik dan die informatie", dat zijn heel veel stappen. Het is veel makkelijker om het een halve keer te lezen en te denken van: "Ja eh...ik snap het niet..." en vaak denken ze ook van "Oh, als ik niet kom dan bellen ze me wel toch?" Ja, "Als het belangrijk is dan bellen ze me wel." (DK1/2)

Bij de meeste van de brieven is het mogelijke mondelinge toelichting te vragen. Onderaan de brieven wordt doorgaans aangegeven waar het slachtoffer met vragen terecht kan (SH1; SH7/8; SG). In het geval van een sepot- of vonnisbrief kan op verzoek van het slachtoffer verdere uitleg verkregen worden in bijvoorbeeld een gesprek met de officier van justitie. Dit vereist wel dat het slachtoffer de brief überhaupt gelezen heeft en zelf initiatief neemt (OM2/3; OM4), een voorbeeld van de eerder genoemde actieve wederkerigheid.

Voor ons is dat pas op het moment dat een slachtoffer contact met ons opneemt, dat wij eigenlijk van informatie voorzien. Op het moment dat een zaak bij het OM komt wordt een slachtoffer ingeschreven, en die krijgt dan vanuit de administratie een brief van: "Goh, u heeft aangifte gedaan van een strafbaar feit, dit en dat gaat er gebeuren. Heeft u vragen, bel dit nummer." (...) En als het slachtoffer dan meer informatie wil of geen brieven meer heeft gehad, kunnen ze altijd even de status opvragen. Dus dat is eigenlijk een beetje wanneer wij dan in actie kunnen komen. Dus het is eigenlijk niet actief, maar echt gewoon vanuit het slachtoffer dat zij contact met ons kunnen zoeken. (SL2)

Een enkele keer wordt wel gekozen voor een actieve benadering vanuit de keten. Zo vertelde een respondent dat er gekozen werd voor telefonisch contact als het slachtoffer op de hoogte gesteld werd van een schorsing van de voorlopige hechtenis van de verdachte (SL2). Bij zeden wordt, in niet acute situaties, na de aanmelding telefonisch contact opgenomen door politie voor een afspraak voor het intakegesprek (PO10/11), ook wel informatief gesprek genoemd; na dit gesprek ligt het initiatief voor een afspraak voor aangifte soms bij het slachtoffer en soms bij de zedenrechercheur (PO10/11). Een officier van justitie vertelde vaak aan te bieden het slachtoffer te bellen over het vonnis (OM4). Soms wordt gekozen voor een andere benadering specifiek vanwege de beperking van het slachtoffer. Zo gaf een respondent een voorbeeld waarbij een zedenzaak geseponneerd werd. Er werd toen, mede vanwege de beperking van het slachtoffer, voor gekozen om haar via haar advocaat op de hoogte te stellen van het sepot vóór de sepotbrief verzonden werd (OM4).

Inhoud van de teksten te moeilijk

Veel respondenten gaven aan dat de schriftelijke communicatie doorgaans moeilijk te begrijpen is (SL2). Vooral het voegingsformulier werd veel genoemd, vanwege de ambtelijke taal en het gebruikte jargon, de omvang van het pakket aan papieren dat het slachtoffer ontvangt, de gevraagde informatie en de termijn van veertien dagen waarbinnen een en ander geretourneerd moet worden (SH1; SH2; DK5).

Bijvoorbeeld één van de dingen waar wij mee te maken hebben in slachtofferstukken is het voegingsformulier. En daar merk je dat heel veel mensen moeite hebben met het invullen of niet de moeite nemen om het goed in te vullen. En er zit een begeleiding bij wat een heel A-4'tje is met kolommen en zo. En het gros van de mensen komt daar gewoon niet uit. Dus hoe kun je zo een formulier ontwikkelen? Dat is een van de dingen die op het verlanglijstje staan. Hoe kun je zo een formulier ontwikkelen dat het duidelijk is? En dat het wel te doen is? (SL3)

De respondenten noemden ook andere brieven die in hun ogen te moeilijk waren voor mensen met een LVB. Zo wees een respondent op de moeilijke vragen in het 'wensenformulier', en dan met name op de vraag of het slachtoffer een gesprek met de officier van justitie wilde (AD4). Een respondent had de ervaring dat de brieven over de pro forma zittingen verwarring oproepen bij slachtoffers met een LVB; als dit niet goed uitgelegd wordt leidt dit vervolgens tot teleurstelling:

Je merkt dat heel veel mensen toch teleurgesteld zijn als ze na tien minuten weer buiten staan. Dan hebben ze toch het idee van: "nou, de zaak wordt behandeld". En dan wordt er even iets uitgewisseld, of over een voorlopige hechtenis, of over een getuige die nog gehoord moet worden of wat dan ook, en dan houdt het op. (...) En ik merk wel dat er een aantal slachtoffers is dat (...) toch veel meer verwacht van zo'n eerste zitting dan het daadwerkelijk is. Vaak veel moeite hebben gedaan om te komen. Soms ook vaak er tegenop hebben gezien, niet hebben geslapen. Ja, en dan gebeurt er eigenlijk niets. (...) Dat is niet alleen, overigens ook weer niet alleen voor LVB'ers, maar ook voor veel slachtoffers is dat heel ingewikkeld, maar voor mensen met een beperking is dat natuurlijk nog meer. (SL2)

Een andere respondent vond de geautomatiseerde sepotbrief waarin de sepotcode staat "met een onbegrijpelijk zinnetje er achter" een vreselijke brief (OM4). Een derde respondent vond met name de vonnisbrief een knelpunt (PO10/11), een vierde verwees naar de paragraaf over de artikel 12 Sv-procedure in afdoeningsbrieven in het algemeen (AD4), en ook van de folders had men soms het idee dat deze niet voldoende begrijpelijk waren voor slachtoffers met een LVB (OM4; SL1).

Neem alleen maar een rechterlijke uitspraak, ga die maar eens lezen. Probeer het te lezen. Daar bestaat een zin uit tien regels. Die kan ik soms amper lezen. Moeilijke woorden als secundair, subsidiair

noem maar op. Nu weten wij nog wel hoe we dat ongeveer moeten lezen, maar iemand met een beperking kan dat soms gewoon niet lezen. Dat geldt ook voor brieven die officiers maken of die rechters-commissarissen maken, die advocaten maken. (...) Hou het taalgebruik dermate normaal, dat iedereen het begrijpt. Waarom moet dat altijd in die taal? (PO10/11)

Er lijkt geen overeenstemming te bestaan tussen respondenten over de vraag of de problemen met de schriftelijke communicatie LVB-specifiek zijn. Zowel over het voegingsformulier als over de verwijzing naar de artikel 12 Sv-procedure wordt opgemerkt dat dit niet alleen ingewikkeld is voor mensen met een LVB, maar voor iedereen (SL2; SL3; AD4). Twee respondenten gaven echter aan dat de brieven de afgelopen jaren al sterk verbeterd waren, en dat deze nu eigenlijk weinig problemen zouden moeten opleveren (PO2; SG). Een andere respondent zei dat de brieven weliswaar begrijpelijk zijn voor de gemiddelde Nederlander, maar dat het niet begrijpen niet voorbehouden is aan mensen met een beperking (SH2).

En mensen die met ons bellen en een brief niet kunnen lezen, die vragen zich af wat er nou in staat, wat dat betreft ben ik wel een strenge schoolmeester hoor. Die gaat dan toch al snel denken van ja...dan heb je toch een verstandelijke beperking. Als het je niet lukt om zo een brief te ontcijferen. Want de overheid schrijft tegenwoordig juist eenvoudige brieven. Proberen we toch mensvriendelijker in te zijn. En als iemand dat dan niet begrijpt, dan vind ik wel dat je toch een beperking hebt. En die moet dan wel in je verstand zitten. (PO2)

Nou en dat geldt hetzelfde bij de rechtbank. Want dat zijn helemaal mensen die met vakjargon zitten, en ook wat brieven betreft. (...) Voor een gemiddelde Nederlander is dat wel redelijk te begrijpen, maar een gemiddelde huisvrouw die komt er soms ook niet uit. En dan zijn dat soms best wel slimme tantes, maar dat die ook zitten van: "Ja, wat er hier nou gevraagd wordt, ik snap er echt niks van". (SH2)

Onbegrip leidt tot onrust en beperktere toegang tot rechten

In de praktijk leveren de brieven vaak onrust op. SHN wordt veel gebeld door mensen die niet begrijpen wat er van hen verwacht wordt (SH2). Niet duidelijk wordt hoe vaak mensen niet om hulp vragen. Wel zijn er verschillende voorbeelden van wat er fout kan lopen. Zo beschreef een respondent een casus waarbij een slachtoffer met een LVB boos was omdat zij in de krant had moeten lezen dat de verdachte was vrijgesproken. Het slachtoffer verkeerde in de veronderstelling dat zij niet was opgeroepen voor de zitting. Navraag bij het OM wees uit dat er wel degelijk een brief was verstuurd; het meisje gaf vervolgens aan dat zij deze brief wel had ontvangen maar niet had begrepen (AD4). Een andere respondent beschreef hoe er soms misverstanden ontstonden wanneer de vonnisbrief stelde dat er een boete was opgelegd en het slachtoffer ervan uitging dat het hier een schadevergoeding betrof; het slachtoffer zit in zo'n geval te wachten op geld dat niet gaat komen (SL2).

Onbegrip kan ook leiden tot een verminderd gebruik van rechten. Slachtoffers met een LVB zullen immers sneller afhaken als het ingewikkeld is. Zo noemde een medewerker van SHN expliciet het belang van voldoende uitleg aan slachtoffers met een LVB over de mogelijkheden voor schadevergoeding (SH1). Vanuit de geïnterviewde deskundigen werd echter duidelijk dat niet altijd geldt dat slachtoffers met een LVB de rechten waarover zij informatie ontvangen niet goed begrijpen:

Want sommige cliënten weten het ook wel, want als ze bijvoorbeeld recht hebben op een bepaalde vergoeding, soms verbaas je je over wat ze dan niet weten, weet je, dat ze weten van: "Ok, dan moet ik dan geld krijgen want dit en dit en dit", dan weten ze dat wel. Dus daar kan ik niet echt een goed antwoord op geven. Nee soms weten ze veel beter dan dat wij weten waar ze recht op hebben. (DK1/2)

3.2.4 Conclusie

Het ontvangen en begrijpen van informatie vanuit de strafrechtsketen is niet alleen een recht op zich, maar ook een voorwaarde voor het adequaat kunnen benutten van andere rechten. Dit geldt bijvoorbeeld wanneer het slachtoffer naar aanleiding van de ontvangen informatie moet aangeven van welke rechten hij gebruik wil maken. In het begin van de strafrechtsketen lijkt door met name politie en SHN vaak gekozen te worden voor mondelinge communicatie. Adequaat aanvullend (folder)materiaal ontbreekt vaak. Mondelinge communicatie vergt sensitiviteit en directe afstemming van de professional op het niveau van het slachtoffer met een LVB. Deze afstemming is niet altijd eenvoudig te bereiken: het is soms moeilijk te bepalen wat nodig is en dit ook te realiseren. Slachtoffers met een LVB laten het daarbij vaak niet weten wanneer ze iets niet begrijpen. Bovendien vergt mondelinge communicatie zonder aanvullend geheugensteuntje op papier vaak te veel van het geheugen van het slachtoffer met een LVB.

Later in het traject verloopt veel communicatie vanuit de strafrechtsketen via brieven. Een eerste obstakel bij het ontvangen van deze informatie is dat post vaak niet wordt geopend door slachtoffers met een LVB. Indien dit wel gebeurt is de inhoud en de taal van de brief voor hen vaak te moeilijk. Het is bekend dat de schriftelijke communicatie vanuit de strafrechtsketen voor iedereen moeilijk is. Hier wordt ook op verschillende fronten aan gewerkt. Het is echter de vraag of dit voor slachtoffers met een LVB voldoende is; dit zal ook niet voor alle slachtoffers met een LVB hetzelfde zijn. De meeste brieven vanuit de keten geven wel aan hoe men een toelichting op de inhoud van de brief kan krijgen. Dit vergt echter initiatief van het slachtoffer, hetgeen voor een deel van de slachtoffers met een LVB te moeilijk zal zijn. Het ontvangen van correspondentie die niet wordt begrepen leidt niet alleen tot een verminderd gebruik van rechten, maar levert ook extra spanningen en onvrede op voor het slachtoffer.

3.3 Ondersteuning

3.3.1 Inleiding

Voor alle slachtoffers, ook zonder een LVB, is ondersteuning door deskundigen volgens verschillende respondenten van belang (bijvoorbeeld PO1; SL3; AD1). Veel slachtoffers komen alleen te weten dat zij bepaalde rechten en keuzes hebben - zoals bijvoorbeeld met betrekking tot de mogelijkheid om een slachtoffergesprek met de officier van justitie aan te vragen of de mogelijkheid nog tot op de zitting te kunnen voegen - doordat ze hier door ondersteunende partijen op gewezen worden. Het niet ontvangen van gerichte ondersteuning zou maken dat slachtoffers hier geen gebruik van (kunnen) maken (AD1). Een respondent van SHN gaf aan dat SHN in dat opzicht eigenlijk de “bewakers van de rechten” zijn (SH7/8).

Er zijn zoveel vragen, en ze zijn zo emotioneel, dat kunnen ze niet zelf. Het systeem vraagt om een grote mate van zelfstandigheid, die een slachtoffer per definitie vaak niet meer heeft op zo’n moment. (AD1)

Het belang van ondersteuning voor slachtoffers wordt duidelijk onderkend in de Europese richtlijn (2012/29/EU) en de Nederlandse wetgeving. Elk slachtoffer heeft, ongeacht of hij aangifte doet of niet, recht op bijstand, ondersteuning en bescherming, waarbij overheidsdiensten moeten samen-

werken om dit te realiseren en moeten voorkomen dat slachtoffers herhaaldelijk worden doorverwezen bij het vinden van de bevoegde autoriteiten.

Voor bijzonder kwetsbare slachtoffers, waaronder ook slachtoffers met een LVB geschaard kunnen worden, moeten gespecialiseerde hulporganisaties een geïntegreerde en doelgerichte benadering hanteren die rekening houdt met de specifieke behoeften van deze slachtoffers (2012/29/EU). Uit de beschrijving van de knelpunten in de verschillende fasen van het traject dat het slachtoffer doorloopt blijkt dat in de praktijk op een aantal gebieden een zekere mate van zelfstandigheid en soms assertiviteit wordt gevraagd van slachtoffers die juist mensen met een LVB vaak niet bezitten. Het belang van extra ondersteuning van deze slachtoffers, met aandacht voor alle mogelijkheden en onmogelijkheden, rechten en beslismomenten om het traject goed te doorlopen werd dan ook door meerdere respondenten aangehaald. Dat juist slachtoffers met een LVB de benodigde assertiviteit en mondigheid missen werd niet door iedereen herkend. Zo noemde een respondent dat hij slachtoffers niet wijst op het recht op bemiddeling maar dat slachtoffers hier zelf om kunnen vragen:

Een mondige burger heeft ook aan hele andere dingen behoefte dan een minder mondige burger. [Is dat zo?] Ik denk kennelijk wel. Als het een behoefte is dan komt dat op de een of andere manier uit jezelf. (...) Als het echt een behoefte is, dan komt ook de minder mondige burger op een gegeven moment tot de formulering dat die graag iets zou willen. Vanaf dat moment is er in Nederland dan hulp voor hem. (...) En als die [behoefte] niet boven komt, dan moet je hem ook niet wakker maken. (PO12)

Hoewel, gezien de heterogeniteit van de doelgroep, een aantal slachtoffers met een LVB zelfredzaam zal zijn en allerlei wegen kan vinden voor het behalen van hun recht (DK7) lijkt de breed gedeelde mening te zijn dat slachtoffers met een LVB gemiddeld genomen het traject eigenlijk niet alleen kunnen doorlopen (bijv. PO1; SH3; AD4; RE; SG; DK3/4).

3.3.2 Verschillende mogelijkheden tot ondersteuning

Door veel van de respondenten werd aangegeven dat er verschillende partijen zijn die ondersteuning aan slachtoffers met een LVB kunnen geven, zoals SHN, de reguliere begeleiders of familie. Sommige vormen van ondersteuning worden actief aangeboden, andere moeten door het slachtoffer zelf opgezocht en aangesproken worden. Ook niet-professionele derden uit het netwerk kunnen ondersteuning bieden aan slachtoffers met een LVB.

Slachtofferhulp Nederland

Slachtofferhulp Nederland (SHN) biedt emotionele, praktische en juridische ondersteuning aan slachtoffers. Tijdens de aangifte hoort politie het slachtoffer te attenderen op de mogelijkheden van hulpverlening door SHN door daarnaar te verwijzen. Bij ruim 70 delict-codes worden de contactgegevens van het slachtoffer, na aangifte, automatisch doorgegeven aan SHN. In andere gevallen kan door een politieambtenaar ook worden doorverwezen (Leferink, 2012).

Verschillende mogelijkheden voor juridische ondersteuning

Slachtofferhulp biedt kosteloos juridische ondersteuning aan alle slachtoffers. Naast bijvoorbeeld het bieden van hulp bij het opstellen van een schriftelijke slachtofferverklaring en het invullen van voegingsformulieren kan een medewerker van SHN ook door het slachtoffer gevolmachtigd worden bij een voeging (Slachtofferhulp Nederland, 2011). Slachtoffers van ernstige zeden- en geweldsmisdrij-

ven, waarbij vervolging is ingesteld en die volgens de Wet schadefonds geweldsmisdrijven in aanmerking komen voor een uitkering, komen in aanmerking voor kosteloze rechtsbijstand (Candido, Hoendervoogt, Van Dam & Gest, 2013). Slachtoffers die hier niet voor in aanmerking komen maar een rechtsbijstandverzekering hebben, waaronder ook rechtsbijstand in geval van slachtofferschap valt, kunnen hierop een beroep doen. Daarnaast is er de mogelijkheid dat het slachtoffer zelf een advocaat zoekt. Afhankelijk van onder andere inkomen en draagkracht kan rechtsbijstand gesubsidieerd worden. Hiervoor moet een verzoek worden ingediend bij de Raad voor Rechtsbijstand. Verder kunnen slachtoffers advies vragen bij het Juridisch loket; zij kunnen ook helpen helder te krijgen of iemand in aanmerking komt voor gesubsidieerde rechtsbijstand of met het vinden van gespecialiseerde advocaten (Fonds Slachtofferhulp, z.d.).

Op het moment dat een slachtoffer aangifte gaat doen, pas daarna komen wij [advocaten] eigenlijk in beeld. Dus als de politie al met het slachtoffer heeft gesproken. (AD2/3)

Slachtofferloket

Het Slachtofferloket is een samenwerkingsverband van politie, OM en SHN met als doel om vanuit één locatie geïntegreerd advies, informatie en ondersteuning te geven aan slachtoffers van misdrijven gedurende het gehele strafproces (Rijksoverheid, z.d.). Ongeveer een week na aangifte zijn de gegevens hier bekend en kan het slachtoffer (aanvullende) informatie vragen over (alle aspecten van) hun zaak.

Dat mensen op het moment dat zij een brief krijgen van: "Er is een zitting", dat zij ons bellen van: "Goh ik wil komen". [...] Dat geven ze aan ons door en soms ook krijgen ze een brief van: "Het is een pro-formazitting." En dan willen ze weten: Wat betekent pro forma?

Extra ondersteuning is mogelijk als dit nodig is maar dat dit hangt wel samen met het herkennen van die noodzaak. Wanneer medewerkers tot de conclusie komen dat extra ondersteuning nodig is dan kan dit gemeld worden bij SHN (OM2/3).

Begeleiding vanuit zorg

Uit de interviews wordt duidelijk dat (aanvullende) ondersteuning door de reguliere begeleiding van mensen met een LVB ook als van belang wordt gezien. Zo vertelde een medewerker van SHN dat reguliere begeleiding van belang kan zijn voor de 'vertaling' van een boodschap. Contact met een begeleider kan ervoor zorgen dat de correcte boodschap aankomt bij het slachtoffer met een LVB (SH2). Dezelfde respondent vertelde dat het bijvoorbeeld wel eens voorkomt dat het slachtoffer geen informatie en schadeformulier van het OM ontvangt. Dit soort dingen kunnen worden opgemerkt door de begeleiders van de persoon met een LVB waarna zij actie kunnen ondernemen voor het slachtoffer (SH2).

Derden uit het netwerk van het slachtoffer

Dat slachtoffers met een LVB in grotere mate afhankelijk zijn van hulp door derden lijkt duidelijk. Van belang is te benoemen dat de benodigde ondersteuning niet alleen of volledig gegeven hoeft te worden door politie of (slachtofferhulp)instellingen. Ook de deskundigen benoemden het belang van steun vanuit het netwerk van de cliënt zelf (in ieder geval DK1/2; DK3/4; DK5; DK7). Hierbij kan het nodig zijn om het slachtoffer met een LVB actief te helpen om gebruik te maken van dit soort onder-

steuning. Eerder werd al duidelijk dat ook vanuit politie gebruik wordt gemaakt van hulp uit de omgeving van het slachtoffer met een LVB, bijvoorbeeld rondom de aangifte.

Dus dan ga je nog eens bellen en dan ga je vragen, omdat hij door zijn ouders was gestuurd, "Mag ik het nummer van je moeder?" en dan probeer ik het via die moeder. Ja, dan leg je dat een beetje uit. "Uw zoon is hier geweest en we hebben gevraagd om de bankafschriften." (...) En als je dan ook uitlegt "Het is voor uw zoon moeilijk." Vaak zeggen ouders zelf al "Ja hij heeft een beetje een beperking" of "Hij snapt het allemaal niet zo". "Zou u eventueel volgende keer met hem mee willen komen? En dan laten we hem gewoon het woord doen, maar als er ergens gaten vallen of niet duidelijk is, kan u misschien een aanvulling doen of de papieren zaken voor hem regelen." (PO1)

3.3.3 Het aanboren van hulpbronnen

Hoewel de algemene indruk is dat ondersteuning voor slachtoffers met een LVB noodzaak is, komt deze ondersteuning niet altijd goed van de grond. Deels heeft dit te maken met de slachtoffers zelf. Om te beginnen moeten slachtoffers zich bewust zijn van het feit dat hulp beschikbaar is. Hoewel slachtofferhulp vaak actief wordt aangeboden, wordt dit door slachtoffers met een LVB of hun omgeving regelmatig niet (meteen) aangenomen (zie par. 3.3.4). Als op een ander moment wel behoefte aan hulp is, zal het slachtoffer met een LVB dit regelmatig niet goed weten te vinden. Een kenmerk van mensen met een LVB is namelijk dat zij vaak niet goed in staat zijn zelf hulpbronnen aan te boren en ondersteuning te realiseren (DK7).

Ik zeg altijd, (...) de wijk hier, zit vol met mensen met een verstandelijke beperking waarvan we het helemaal niet weten (...) die zelfstandig wonen (...) maar die dit absoluut niet zouden kunnen. (...) En dan het aanboren van hulpbronnen daarin zal wellicht ook lastig zijn. Dat je denkt: "Oh, ik zoek het op op internet". Nee, sommigen hebben wel een computer maar doen daar spelletjes mee, of films. Maar niet dit soort dingen. (DK5)

Zo werd benoemd dat slachtoffers met een LVB niet altijd weten dat ze zich door een advocaat kunnen laten bijstaan en wat de meerwaarde hiervan is. Eén respondent beschreef als voorbeeld een zaak waarbij hij een meisje met een LVB had bijgestaan. Dit meisje was er uiteindelijk door een docente op gewezen dat ze een advocaat moest zoeken (AD4). Een andere respondent beschreef een grote mensenhandelzaak waarin een cliënte die, al dan niet mede door een LVB, "zo beschadigd was dat zij niet meer kon functioneren in de maatschappij" pas tijdens het hoger beroep een advocaat kreeg; op dat moment was het eigenlijk te laat en kon de advocaat weinig meer voor haar betekenen:

Het OM zegt dat ze het hebben laten weten maar dat ze er geen gebruik van wilde maken. Maar dat was in 2006. Ze hebben haar sindsdien nog vijf keer verhoord. Ik ben ontzettend boos geworden; zij zien aan haar dat ze helemaal niet meer functioneert, dus hoe kan het dat zij haar niet meer bij de arm hebben genomen, of gewoon doorgestuurd naar een advocaat, iets meer slachtofferhulp erop hebben gezet? Maar ja, zij vinden dat ze aan hun zorgplicht hebben gedaan. (AD1)

Vanuit de interviews met LVB-deskundigen werd wel duidelijk dat er grote verschillen bestaan binnen de groep slachtoffers met een LVB. Sommige respondenten geven aan dat het opsturen van brieven en formulieren met daarbij de opmerking dat voor hulp gebeld kan worden naar bepaalde instanties voor slachtoffers met een LVB vaak niet voldoende is (DK1/2; DK9). Anderen geven aan dat tenminste een deel van de slachtoffers met een LVB wel belt naar bijvoorbeeld SHN of het Slachtofferloket wanneer ze de informatie in een brief niet snappen (SL1; SH2). Op dit moment is het van

belang dat de informatie juist gecommuniceerd wordt naar het slachtoffer met een LVB (zie par 3.2). Het komt overigens ook weleens voor dat mensen die niet begrijpen wat er speelt of wat er gebeurt, juist dagelijks bellen om te vragen hoe het nou zit (SH7/8) met het risico dat zij op een gegeven moment niet meer serieus genomen worden.

Het vraagt nogal wat begrip en initiatief van de persoon in kwestie. En juist begrip en initiatief zijn niet de sterke kanten bij mensen met een LVB. Dus je kunt wel zeggen: "Nou ja, we hebben toch alles gedaan?" Nee, je hebt helemaal niet alles gedaan, je hebt een te groot beroep gedaan op begrip en initiatief. (DK9)

We hebben hele assertieve cliënten, en we hebben cliënten die dat totaal niet zijn, en de assertieve cliënt die zal misschien wel eerder naar de rechtswinkel gaan, of naar de rechtshulp, om te vragen wat 'ie moet doen. Die heb je natuurlijk ook. En je hebt er ook bij die het dan het daar maar bij laten. (DK1/2)

3.3.4 Acceptatie en continuering van hulp

Hoewel gedacht wordt dat slachtoffers met een LVB extra ondersteuning nodig hebben zal deze doelgroep, mede door de kenmerken van een LVB, een hulpaanbod voor die ondersteuning niet altijd aannemen. Verschillende geïnterviewde LVB-deskundigen vermoeden dat de kans dat hulp van bijvoorbeeld SHN wordt afgeslagen door deze doelgroep groot is. Zij noemden uiteenlopende factoren die een rol kunnen spelen bij het afslaan van hulp door SHN door slachtoffers met een LVB zoals het niet goed begrijpen wat de hulp inhoudt en wat SHN is, het niet kunnen overzien van het gehele traject, het overschatten van het eigen kunnen, en ook de mate waarin iemand zichzelf als slachtoffer herkent (DK3/4; DK5; DK8; DK9). Ook vanuit de gedachte dat zij al begeleiding hebben kunnen slachtoffers met een LVB extra hulp afwijzen (DK5).

Maar het is niet zo dat alle mensen met een beperking ook automatisch slachtofferhulp krijgen en daar ook iets mee kunnen denk ik. Misschien wel, kijk, je krijgt zo'n telefoontje, dan is je portemonnee gejat, krijg je zo'n telefoontje van slachtofferhulp: "Wilt u slachtofferhulp?", "Nou nee, er zat 25 euro in, en eh, zo, klaar", maar dat systeem is voor iemand met een verstandelijke beperking al ingewikkeld. Die snapt niet wat iemand dan komt doen. "Nee ik heb al begeleiding", of "Ik heb een moeder" of "Ik heb m'n geld weer gevonden", nou ja, weet ik veel. Dus ik denk dat dat niet zo werkt. (DK5).

Wat de juiste ondersteuning aan slachtoffers met een LVB ook kan bemoeilijken zijn eerdere slechte ervaringen van deze doelgroep met hulpverlening en met politie en justitie. Deze kunnen invloed hebben op het vertrouwen in deze instanties in het algemeen en kunnen zo leiden tot het afwijzen van de geboden ondersteuning (DK6; Erv.desk.).

Ook de wijze waarop de ondersteuning wordt aangeboden is van belang voor de kans op acceptatie. Hierboven werd al benoemd dat voor sommigen het simpelweg noemen van de mogelijkheid hulp te krijgen onderaan een brief niet voldoende zal zijn. Het aanbieden van hulp per telefoon is voor de LVB-doelgroep ook niet altijd een effectieve benaderingswijze (DK6; DK8; Erv.desk.), evenals het slechts eenmalig actief aanbieden van hulp in het voortraject, in plaats van herhaald op verschillende belangrijke (beslis)momenten (DK8). Een respondent van de politie refereerde aan het gevaar dat, met name bij minder zware zaken, SHN helemaal niet in beeld komt doordat de behoefte aan of noodzaak van ondersteuning door SHN vaak pas in een later stadium duidelijk wordt. Niet altijd zouden slachtoffers op zo'n later moment in het traject nog op de mogelijkheid van SHN gewezen wor-

den (PO9). Tenslotte kan een niet op de juiste manier gestelde vraag maken dat een slachtoffer met een LVB die hulp afwijst (DK9).

Tenslotte wordt zowel door respondenten uit de strafrechtsketen, als door respondenten van SHN, als door LVB-deskundigen genoemd dat het voor het kunnen bieden van ondersteuning vanuit de strafrechtsketen van belang is dat het slachtoffer zichzelf herkent als slachtoffer. Bijvoorbeeld bij slachtoffers van loverboys is dit regelmatig niet het geval, ook als dit voor de rechter komt. Als vanuit dit soort overwegingen geen (verdere) hulp wordt aangenomen houden de mogelijkheden vanuit de strafketen in principe op (OM2/3).

Overigens wordt de meerwaarde van ondersteuning niet alleen door slachtoffers met een LVB zelf niet altijd gezien; ondersteuning die wordt aangeboden vanuit de strafrechtsketen kan ook vanuit allerlei overwegingen en onduidelijkheden als overbodig worden gezien door de reguliere hulpverlening. Zo stelde een LVB-deskundige dat de reguliere begeleiding van mensen met een LVB soms dacht dat de hulp aan de cliënt net zo goed “*vanuit de zorg*” gegeven kon worden, zonder dat er bij hen duidelijke kennis was van welke andere ondersteuningsmogelijkheden bijvoorbeeld door SHN geboden worden (DK5). Dit komt overeen met (een deel van de) ervaringen van respondenten van SHN: zo werd bijvoorbeeld verteld dat begeleiders denken dat SHN alleen contact opneemt voor emotionele ondersteuning en dat vervolgens het hulpaanbod wordt afgewezen omdat emotionele ondersteuning al binnen de bestaande begeleiding zou vallen. Na uitleg over de praktische en juridische ondersteuning die SHN biedt verandert deze reactie vaak (SH3). Een andere respondent van SHN stelde echter dat de begeleiding van deze slachtoffers vaak bij de reguliere LVB-begeleiding lijkt te blijven:

Als in de aangifte staat dat ze begeleid wonen en je bereikt uiteindelijk een begeleider, dan is mijn ervaring dat ze zeggen dat het wel gaat of het gaat ook gewoon goed. Dat ze het heel snel zelf al hebben geplaatst. Dan zien we ze ook niet meer terug. (SH5).

Als slachtoffers met een LVB de geboden hulp aannemen kunnen zich weer andere drempels voordoen bij het daadwerkelijk van de grond krijgen van die ondersteuning. Zo wordt de kans dat zij ook daadwerkelijk op een gemaakte afspraak komen als klein ingeschat vanwege de kenmerken van een LVB. Mensen met een LVB beschikken vaak onvoldoende over de benodigde planningsvaardigheden, tijdsbesef en praktische vaardigheden bijvoorbeeld in het zoeken van de locatie of het reizen met openbaar vervoer. Een deskundige had ervaring met verschillende cliënten die niet kwamen opdagen voor (meerdere) afspraken bij slachtofferhulp (DK1/2). Ook het kunnen inschatten van het belang van zo’n afspraak op een bepaald moment zou hierbij een rol spelen (DK6).

3.3.5 Autonomie versus bemoeizorg

De door derden toch vaak ervaren noodzaak tot extra ondersteuning van slachtoffers met een LVB enerzijds en de ervaring dat deze doelgroep die noodzaak zelf regelmatig niet inzielt anderzijds, maakt dat ook hier weer het spanningsveld tussen bescherming en autonomie speelt. Meerdere deskundigen legden uit dat deze afweging niet eenvoudig is. Het besluit van slachtoffers met een LVB om geen hulp aan te nemen zal regelmatig geen weloverwogen keuze zijn op grond van het kunnen overzien van wat er moet gebeuren gedurende het proces.

Bij een LVB'er, als die 'nee' zegt, dat is niet altijd 'nee'. Ook niet 'ja', ook niet. Soms is dat, een ja of nee is soms een hele andere ja of nee dan dat wij doen (DK5).

Binnen het vrijwillig kader zal het vasthouden van de cliënt aan het 'alleen willen doen' vaak leiden tot het niet geven van ondersteuning op dit gebied (DK3/4), terwijl de vraag wordt opgeworpen of soms geen 'bemoeizorg' zou kunnen of moeten worden ingezet (DK9; Erv.desk.). Een deskundige benadrukt hierin het belang van het nemen van beslissingen over ondersteuning in samenspraak met de cliënt (Erv.desk.).

Sommigen zullen zeggen (...) "Jij gaat niet mee, ik wil je er niet bijhebben". Nee maar dat kan, en dan denk ik van: "Nou prima, dan maak jij die keuze, je bent wilsbekwaam, dus eh, ga maar doen, dan kom je er vanzelf achter".(DK7)

(Je kunt iemand) proberen te overtuigen dat het wel belangrijk is. Maar ja, als iemand die hulp niet wil, dan gaat het over iemand z'n recht... ja dan gaat het over beslissen he, samen beslissen, wanneer mag jij dan beslissen voor die persoon, daar gaat het dan over he? Dat is wel een hele moeilijke. En ik geloof dat er best vaak fouten daarin wordt gemaakt. (Erv.desk.)

3.3.6 Benodigde kennis bij beschikbare ondersteuning

Hoewel niet alle mensen met een LVB (regelmatige) begeleiding ontvangen, is er een groep die wel begeleid wordt. Door de LVB-deskundigen wordt benadrukt dat kennis van het traject en de mogelijkheden voor het slachtoffer, waaronder ook het recht op rechtsbijstand, van belang is voor goede begeleiding van slachtoffers met een LVB (DK5; DK6). Aangezien dit in principe niet tot hun vakgebied behoort, is het niet verwonderlijk dat deze kennis bij de reguliere begeleiding vaak onvoldoende is, waardoor zij cliënten op dit gebied niet goed kunnen bijstaan en voorbereiden (DK8, DK5, DK6).

Aan de andere kant wordt vanuit de LVB-deskundigen het grote belang van het hebben van kennis over en het kunnen omgaan met mensen met een LVB bij de medewerkers van SHN benoemd (DK1/2; DK3/4; DK6; DK8; Erv.desk.). Hoewel verschillende respondenten vanuit de strafrechtsketen aangeven dat zij in de omgang met slachtoffers waarvan bekend is dat zij een LVB hebben wel aanpassingen doen, in bijvoorbeeld de communicatie of de bejegening (SH3; SH4), is het soms de vraag of dit voldoende is.

Dus dan is het een stukje informatie geven, en dan ligt het echt even aan van: "Komt die informatie aan of niet?" of "Kan ik het bijvoorbeeld doorzetten naar een collega, bij die persoon in de buurt, dat die dat rustig gaat uitleggen, en folders mee kan geven" en vaak vraag ik dan ook of hij een begeleider heeft, of dat ouders daarin bijstaan. (SH2)

Een van de geïnterviewde LVB-deskundigen legt uit dat er bij deze doelgroep bijvoorbeeld niet van uitgegaan mag worden dat mensen het snappen en in feite in iedere situatie weer opnieuw verduidelijkt, begeleid en goed ondersteund moet worden. Hierbij moet worden gekeken waar de blokkades en aarzelingen bij mensen zitten en of deze wel of niet voldoende steekhoudend zijn om mee te gaan in hun initiële gedrag (DK6).

Er werden betwijfeld of SHN voldoende is toegerust om deze begeleiding goed uit te kunnen voeren (DK6; DK8). Nog los van de vraag of binnen de organisatie van SHN voldoende kennis is over een LVB en de wijze waarop de hulpverlening hierop het beste aangepast kan worden, en of dit gepaard gaat met voldoende vaardigheden en sensitiviteit om een passende bejegening te realiseren, is duidelijk

dat voorliggend de herkenning van een LVB van belang is. Het eerste gesprek tussen SHN en het slachtoffer waarin een hulpaanbod wordt gedaan gebeurt over het algemeen telefonisch en duurt gemiddeld zo'n 10 minuten. Dit zal doorgaans onvoldoende zijn om een LVB te herkennen (zie par. 3.1) en zodoende in te schatten wat het slachtoffer nodig heeft.

Naast ondersteuning door politie of (slachtofferhulp)instellingen noemden de deskundigen ook het belang van steun vanuit het netwerk van de cliënt zelf (bijvoorbeeld DK1/2; DK3/4; DK5; DK7). Eerder werd al duidelijk dat ook vanuit politie gebruik wordt gemaakt van hulp uit de omgeving van het slachtoffer met een LVB, bijvoorbeeld rondom de aangifte. Het benutten van de directe omgeving van slachtoffers kan helpend zijn, maar ook die omgeving zal dan wel 'gevoed' moeten worden met de benodigde kennis van het traject (DK8).

3.3.7 Grenzen aan beschikbare tijd

Niet alleen gebrek aan kennis beperkt de ondersteuning aan slachtoffers met een LVB. Ook gebrek aan tijd wordt door verschillende ondersteuners genoemd. Een respondent aan de telefoon legt uit dat er vaak onvoldoende tijd is om tegemoet te komen aan de noodzaak tot het geven van extra uitleg aan slachtoffers met een LVB of om zich te verdiepen in diens omstandigheden:

Je kunt je ook voorstellen, we hebben 500 gesprekken op een dag, en als je iemand aan de lijn hebt aan wie je het zes keer moet uitleggen dan denk je af en toe van: "Jeetje wat begrijp je nou niet?" Terwijl het anders zou zijn als je zou weten dat het iemand is die even wat meer aandacht nodig heeft. En dan moet ik ook heel eerlijk zeggen dat dat niet echt de insteek is van wat wij doen. Iemand belt met een vraag en je geeft antwoord en je probeert het uit te leggen op een manier die iemand begrijpt. (...) Maar ja, aan de andere kant, het ontbreekt ook aan tijd denk ik om daar echt goed je tijd voor te nemen. Dus dat is wel lastig. (SL2)

Een advocaat geeft aan dat de tijd die wordt gegeven voor het leveren van rechtsbijstand met name bij deze doelgroep doorgaans niet voldoende is. Hierbij is er onenigheid over de grenzen van de rechtsbijstand:

Ik ben niet iemand die zegt van: "Nu heb ik geen tijd meer, dag, zoekt u het maar uit", en ik heb ook zaken waar ik veel meer in doe. Veel meer met het ziekenhuis overleg, en met de gemeente, waarvan de Raad van rechtsbijstand zegt: "Ja, maar u levert geen rechtsbijstand mee, dit is gewoon, u doet dit vanuit sociaal oogpunt, dus die uren vergoeden we niet". En dan denk je: "Ja, daar kan je over twisten, want ik heb de artsen nodig om de schadevergoeding te onderbouwen, en de gemeente nodig om te weten of dat dat onder de WMO valt of ...", dus ik vind het wel rechtsbijstand. Dat zijn nog discussies die ik voer. (AD1)

Ook aan de reguliere begeleiding zitten grenzen vanwege de benodigde extra tijd. De mogelijkheden tot het begeleiden van slachtoffers met een LVB door eventueel al aanwezige begeleidingsvormen zal deels afhankelijk zijn van de soort zorg of begeleiding die zij ontvangen en de instelling die deze zorg of begeleiding biedt. Zo noemt een LVB-deskundige dat het - afhankelijk van de instelling, van de duur van het contact met de cliënt en van de begeleidingsindicatie - mogelijk is om ondersteuning te bieden in alle fases van het proces (DK7). Een andere deskundige benoemt juist dat niet gedacht moet worden dat een begeleider altijd maar mee kan komen omdat dit vanwege de tijdsinvestering en diensten vaak niet te doen is. Dat zou de ondersteuning vanuit de reguliere begeleiding op dit gebied verder bemoeilijken, temeer omdat die ondersteuning lastig overdraagbaar kan zijn. Als een

begeleider bijvoorbeeld bij een verhoor heeft gezeten is dit volgens deze respondent niet zomaar over te nemen door een andere begeleider (DK3/4).

Respondenten spraken tenslotte over de invloed van veranderingen en bezuinigingen op de mogelijkheden van ondersteuning voor mensen met een LVB. Zo werd gesproken over veranderingen in de organisatie van het Slachtofferloket waarbij werd uitgelegd dat er gewoon tijd nodig is om slachtoffers op een correcte wijze te woord te staan met aandacht voor het voorkomen van secundaire victimisatie. Dit soort veranderingen zouden volgens respondenten juist mensen met een LVB als eerste raken (PO6; SL1).

Maar zorg, je hebt het over: wat moeten we voor mensen met een licht verstandelijke beperking doen, willen ze niet overal tegenaan lopen in dat traject van slachtoffer. Dat is heel kostbaar. En dat is zo frustrerend. Want het geld is er momenteel niet (PO6).

3.3.8 Continuïteit in ondersteuning

Slachtoffers die gebruik maken van ondersteuning vanuit de strafrechtsketen krijgen gedurende het proces vaak te maken met verschillende partijen. Slachtoffers kunnen altijd contact zoeken met het Slachtofferloket waar ze te woord worden gestaan. Bij zware misdrijven wordt ondersteuning gedurende het gehele traject geboden door bijvoorbeeld een casemanager, een familierechercheur en een zaakscoördinator van het OM. Bij minder zware delicten wordt zoals aangegeven telefonisch een hulpaanbod gedaan aan het slachtoffer waarna hij kortdurende hulp kan ontvangen van een andere medewerker; beide worden verzorgd door de divisie aanmelding en algemene dienstverlening van SHN. Als, vaak op een later moment, het verhalen van schade in beeld komt of het spreekrecht moet worden voorbereid, wordt (aanvullend) hulp geboden door de juridische afdeling van SHN. In bepaalde situaties, zoals bij de ZSM-werkwijze waar snel duidelijkheid over bijvoorbeeld de geleden schade nodig is, kan het slachtoffer actief benaderd worden door deze juridische afdeling. Hoewel bij slachtoffers van minder zware zaken over het algemeen niemand meekomt naar de zitting (RE) kunnen slachtoffers van minder zware delicten in principe ook om begeleiding ter zitting vragen. Op deze wijze kan een slachtoffer met een flink aantal verschillende mensen te maken krijgen.

Het belang van (enige vorm van) continuïteit in de begeleiding van slachtoffers met een LVB wordt door meerdere deskundigen benadrukt (DK7; DK8; DK9). Het inzetten van te veel verschillende personen, parallel of afwisselend, voor het geven van ondersteuning kan bij deze doelgroep tot veel verwarring leiden (DK9). Dit wordt ook expliciet benoemd door een van de respondenten van SHN die spreekt over het risico van het “*door elkaar heenlopen*” van verschillende vormen van hulpverlening, hetgeen de situatie voor het slachtoffer met een LVB onoverzichtelijk kan maken. Dit zou volgens deze respondent onder andere overprikkeling kunnen geven met daarbij het risico dat een slachtoffer de telefoon niet meer beantwoordt als wederom gebeld wordt door een instantie waarvan het telefoonnummer is afgeschermd, zoals ook dat van SHN. Dit kan dan op zijn beurt weer gevolgen hebben voor bijvoorbeeld het ondersteund worden bij het verhalen van schade in het strafproces (SH3).

3.3.9 Beperkingen en belangen van ondersteuners

Een van de LVB-deskundigen legt uit dat ook de emotionele opvang van cliënten met een LVB die slachtoffer zijn geworden niet altijd als vanzelfsprekend gezien moet worden binnen al bestaande begeleiding. Het komt ook voor dat de hulp die geboden wordt vooral praktisch is, zoals het meegaan naar bepaalde afspraken, en dat er buiten dat vaak geen tijd of aandacht meer is om op het verhaal van de cliënt terug te komen. Gecombineerd met het feit dat de cliënt vaak geen hulpvraag zal formuleren zou dit maken dat er op dit gebied dan weinig gebeurt. Ook komt het bijvoorbeeld binnen een instelling voor dat de begeleider van het slachtoffer ook de verdachte kent waardoor hij ambivalent in de hulpverlening aan de cliënt kan staan (DK5).

Als samenwerking tussen hulpverlening vanuit slachtofferhulporganisaties als SHN met de reguliere begeleiding van slachtoffers met een LVB niet van de grond komt kan dit leiden tot verdere knelpunten in de ondersteuning. De wens om op dit gebied nauwer samen te werken met politie wordt uitgesproken (DK5). Daarnaast lijkt afstemming tussen de geboden diensten en hulpverlening van belang. Een respondent noemde dat het vanuit SHN van belang is om helder te krijgen welke steun er al is. Als een slachtoffer met een LVB al goede emotionele ondersteuning vanuit bijvoorbeeld een woongroep zou krijgen dan zou hulpverlening op dat gebied vanuit SHN dat juist weer tegen kunnen werken; hier wordt het slachtoffer dan niet verder mee geholpen (SH2). Het niet altijd goed bereikbaar zijn van begeleiders van slachtoffers met een LVB, bijvoorbeeld vanwege de werktijden, wordt als lastig ervaren, met name in situaties waar op korte termijn informatie nodig is of besluiten moeten worden genomen (SH7/8).

Soms is begeleiding vanuit praktische overwegingen niet mogelijk en soms wordt vanuit andere overwegingen besloten niet fysiek mee te gaan naar bepaalde situaties. Zo vertelde een LVB-deskundige dat er vaak gekozen wordt om niet aanwezig te zijn in de zittingszaal zodat ze ook niet door andere partijen gebruikt kunnen worden om vragen aan te stellen; er wordt dan juist buiten de rechtbank gewacht. Dat maakt wel dat de cliënt er tijdens de zitting alleen voor staat (DK1/2) als geen ondersteuning vanuit andere partijen wordt ingezet.

Privacy van het slachtoffer met een LVB

Een andere respondent sprak over een ethisch dilemma rondom het recht op informatie bij kwetsbare slachtoffers en het contact met ondersteunende derden. Hij had ervaring met situaties met een slachtoffer met bijvoorbeeld een LVB waarin vanuit de strafrechtsketen met derden wordt gecommuniceerd over de zaak. Het komt voor dat die derden het slachtoffer met een LVB willen afschermen van de informatie waar ze recht op hebben. De juridische status van het slachtoffer speelt hierbij een rol. Dit probleem speelt met name wanneer slachtoffers in principe handelingsbekwaam zijn maar wel hulp nodig hebben:

Eigenlijk loopt dat vanaf mijn eerste contact tot eventueel het afgelopen is. (...) Dat ik daar oploop tegen het feit dat mensen hun slachtoffers in bescherming gaan nemen en dus geen informatie meer gaan doorgeven. (...) Het heeft natuurlijk ook te maken met wat de juridische status is van die persoon, staat hij onder curatele, of is hij wel volkomen handelingsbekwaam, maar moet daarbij wat geholpen worden? Want ja, in het ene geval sowieso, kan ik niet zeggen van: "Daar trek ik me niets van aan, ik vertel het lekker toch". (...) strikt genomen is zij ook mijn cliënt natuurlijk en heeft recht op alle informatie net als ieder ander, dus dat ze afgeschermd wordt is een zekere ..., het levert voor mij toch een zeker knelpunt op. (...) soms [is het] ook een andere hulpverlener. Dat kan dus weleens vervelend voelen. Het is een ethisch dilemma. (SH6)

Naar het waarborgen van privacy rondom het communiceren met derden is niet expliciet gevraagd bij respondenten. Wel is duidelijk dat in veel situaties waarbij bekend is dat het slachtoffer een LVB heeft in het kader van ondersteuning contact is met derden. Zo legt een respondent van SHN uit dat zij in het geval van slachtoffers met een LVB vaak door iemand anders (ouders/voogd of begeleiding) gebeld worden (SH3). Soms worden zaken inhoudelijk besproken na overleg met en met toestemming van het slachtoffer maar dit gebeurt ook zonder dat dit expliciet besproken is. Zo vertelde een respondent dat als een begeleider belt naar aanleiding van een brief die de cliënt heeft ontvangen en om informatie vraagt, de zaak besproken wordt met de begeleider, ook als de begeleider aangeeft niet eerder op de hoogte te zijn geweest van de aangifte (SL1).

3.3.10 Ondersteuning op specifieke momenten

Met name in relatie tot de fase van de (pre)-aangifte werd veel gesproken over ondersteuning door derden om zo tot een goede of betere aangifte te kunnen komen. Dat zich ook hier een aantal problemen voordoet wordt onder andere duidelijk in paragraaf 3.4. Een goede en eenduidige vorm van ondersteuning van slachtoffers met een LVB bij het doen van aangifte (en horen) wordt niet als eenduidig realiseerbaar of behulpzaam gezien. In paragraaf 3.4 (Pre-aangifte en aangifte) wordt duidelijk dat vanuit verschillende overwegingen regelmatig gebruik wordt gemaakt van de hulp van derden om het verhaal van slachtoffers met een LVB duidelijk te krijgen. Tegelijkertijd lijkt het ook veel voor te komen dat slachtoffers met een LVB, zeker wanneer deze niet herkend wordt, zonder ondersteuning aangifte (proberen te) doen. Vanuit slachtofferadvocaten werd in deze fase benoemd dat het eigenlijk krom is dat verdachten een advocaat mogen consulteren voor verhoor terwijl voor slachtoffers dit soort rechten niet zijn vastgelegd. Hierbij zou volgens hen ook de angst dat het slachtoffer door zo'n consult te veel zou worden beïnvloed in zijn verklaring een rol spelen. Dit zou in principe gelden voor alle slachtoffers (AD2/3) maar juist bij slachtoffers met een LVB kan beargumenteerd worden dat een consult vooraf kan helpen bij het overzien van consequenties en voorbereiding op het proces van aangifte doen. Ook in het kader van ondersteuning van een advocaat tijdens het horen van slachtoffers met een LVB werd door een rechter-commissaris benoemd dat ze liever geen beïnvloeding willen door ondersteuning:

Je wilt het liefst met zo'n getuige natuurlijk een rustig gesprek voeren om zoveel mogelijk gewoon ... Je doet aan waarheidsvinding, dat is je doel, niet zozeer dan het recht van het slachtoffer. Dat is even minder belangrijk. Het belangrijkste is dat straks de rechter weet: "Kan ik nou wel of niet die man veroordelen?" [interviewer vraagt door] Op zich heeft de advocaat van het slachtoffer er ook niet zoveel mee te maken, ik bedoel, het meisje zegt: "Ik ben slachtoffer", dat is op zich voldoende. In dat gesprek in die kamer gaat het voornamelijk om waarheid, en bewijs te vergaren tegen die verdachte. Je wilt dat het slachtoffer dat vertelt, je wilt niet dat dat op de een of andere manier gemanipuleerd wordt omdat er een advocaat ... Als zo iemand zich tot een advocaat wendt, en die advocaat gaat dat helemaal voorbereiden, dat wil je liever niet. Je wilt dat iemand gewoon zelf vertelt op zijn manier, ook al is het op een gebrekkige manier. (RC)

Belangrijk is om bij mogelijke oplossingen en vormen van ondersteuning bij aangifte en horen ook aandacht te hebben voor deze keerzijde. Soms ook kan ondersteuning onbedoeld een averechts effect hebben. Duidelijkheid over de rol die een (verklaring van een) begeleider betreffende zijn cliënt heeft is dan ook iets wat van tevoren duidelijk zou moeten zijn, zoals blijkt uit een voorbeeld van een advocaat die geconfronteerd werd met een verklaring van een begeleidster van een cliënt dat de cliënt moeilijk 'nee' kon zeggen:

Nou ja, omdat achteraf zit deze verklaring in het dossier, en mijn cliënte had natuurlijk echt de overtuiging dat zij was verkracht. Als dan een hulpverlener van haar zoiets heeft gezegd, nou heeft ze dat denk ik niet helemaal doorgehad tijdens het voorhouden van de stukken tijdens de procedure, maar ik natuurlijk wel. Ik had het van tevoren al zien staan, van tevoren gelezen. En op dat moment wist ik al dat er een gat in het dossier geslagen werd door de hulpverlener van de cliënte. Terwijl die hulpverlener daar denk ik helemaal niet die bedoeling mee heeft gehad. Dus dat vind ik heel lastig met aangiftes (AD1).

Een laatste knelpunt op het gebied van ondersteuning werd benoemd door een advocaat. Hij noemde dat er te weinig deskundigen zijn waar hij “een beroep op kan doen die ook bereid zijn hun nek uit te steken” in het geval dat de capaciteiten van het slachtoffer met een LVB moeten worden ingeschat. Dit kan gevolgen hebben voor het verloop van de behandeling van een zaak, en ook voor de toekenning van schadevergoeding (AD4).

3.3.11 Conclusie

Het lijkt een breed gedeelde mening dat ondersteuning een noodzaak is voor slachtoffers met een LVB willen zij erin slagen hun rechten te effectueren. Hierbij worden echter verschillende knelpunten gesignaleerd. De huidige procedures vergen vaak meer zelfstandigheid dan het slachtoffer met een LVB doorgaans heeft. Daarbij zijn slachtoffers met een LVB vaak niet goed in staat om zelf hulpbronnen aan te boren, en zijn zij niet altijd goed op de hoogte van de beschikbare mogelijkheden tot ondersteuning. Als zij hier wel van op de hoogte zijn, wordt niet altijd gezien welke meerwaarde deze ondersteuning voor hen zou kunnen hebben. Voor acceptatie van hulp is doorgaans een gepaste benaderingswijze en soms enige volharding van de professional nodig. Dit leidt tot een spanningsveld tussen het respecteren van de autonomie van het slachtoffer met een LVB enerzijds, en de wens het slachtoffer de noodzakelijk geachte ondersteuning te bieden anderzijds. Ook hulpverleners uit de zorg slaan ondersteuning vanuit de strafrechtsketen overigens af wanneer zij (ten onrechte) de indruk hebben dat die geen meerwaarde heeft naast hun eigen ondersteuning. Als de hulp wel geaccepteerd wordt, kan deze alsnog vastlopen op het onvermogen van het slachtoffer met een LVB te voldoen aan verwachtingen, zoals het nakomen van afspraken.

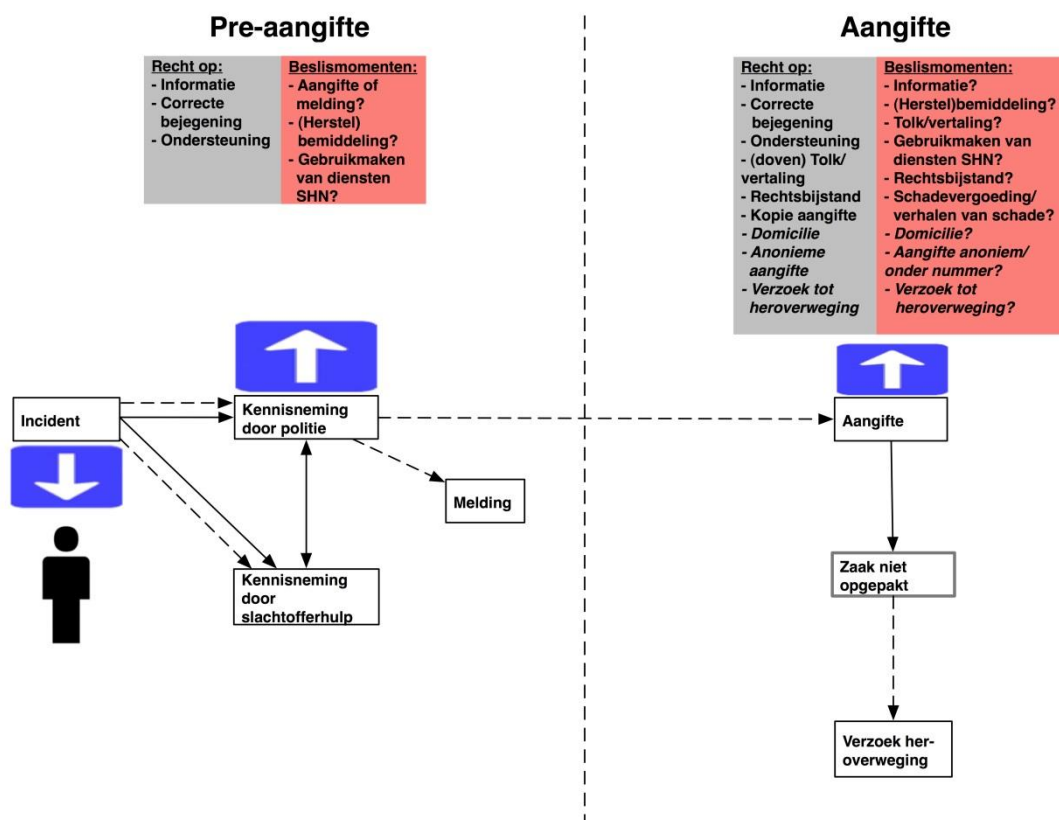
Ondersteuning vanuit de strafrechtsketen is niet altijd optimaal. Reeds in de paragraaf over herkenning werd door diverse actoren in de strafrechtsketen aangegeven dat zij weinig kennis over een LVB hebben. Door de deskundigen werd het belang van deze kennis voor een gepaste bejegening van slachtoffers met een LVB benadrukt. Als er begeleiding is vanuit de zorg, dan kan van hen niet verwacht worden dat zij voldoende op de hoogte zijn van de mogelijkheden binnen de strafrechtsketen om het slachtoffer voldoende te ondersteunen. Ook hebben zij soms andere belangen die botsen met die van het slachtoffer. Daarbij geven respondenten uit de verschillende beroepsgroepen aan dat de benodigde tijd om slachtoffers met een LVB goed te begeleiden vaak niet beschikbaar is. In de praktijk krijgen slachtoffers vaak met een veelheid aan mensen te maken die hen in het traject ondersteunen, waarbij afstemming over rollen en mogelijkheden niet altijd goed verloopt. Voor slachtoffers met een LVB is dit (extra) verwarrend. In de samenwerking tussen zorgprofessionals en de strafrechtsketen speelt nog een tweede spanningsveld: dat tussen de wens tot het delen van informatie tussen betrokken organisaties enerzijds, en de privacy van het slachtoffer anderzijds. Tot slot speelt rondom de ondersteuning van het slachtoffer tijdens aangifte en verhoor nog de vraag wat de verschillende mogelijkheden tot ondersteuning van het slachtoffer met een LVB voor gevolgen heb-

ben voor het komen van een goede verklaring ten behoeve van de waarheidsvinding. Ondersteuning van het slachtoffer hierbij lijkt onontbeerlijk, maar in de keuze voor de vorm die deze ondersteuning moet krijgen moet men alert zijn op de genoemde risico's.

3.4 Pre-aangifte en aangifte

3.4.1 Inleiding

Het doen van aangifte is geen voorwaarde om een beroep te kunnen doen op slachtofferhulp of om gerichte informatie van politie te krijgen. Uit de literatuur is bekend dat veel slachtoffers geen aangifte doen. Ook wanneer het slachtoffer zich wel tot de politie wendt naar aanleiding van een strafbaar feit, leidt dit niet altijd tot het doen van aangifte (zie bijvoorbeeld: CBS, 2014). Ook in de periode voorafgaand aan de beslissing van het slachtoffer om al dan niet aangifte te doen is er sprake van rechten en beslismomenten. Hoewel in de Aanwijzing slachtofferzorg wordt gesproken over 'pre-aangifte' is dit hierin geen duidelijk gedefinieerd begrip. In dit onderzoek wordt de pre-aangifte gedefinieerd als de periode voorafgaand aan het moment waarop het slachtoffer besluit om wel of geen aangifte te doen. Daarop volgt de aangiftefase, die loopt tot het moment dat politie (in overleg

Figuur 5: Rechten en beslismomenten in de fase van de pre-aangifte en aangifte

met de officier van justitie) een besluit neemt over het (wel of niet) instellen van een opsporingsonderzoek.

In de afbakening van dit onderzoek is bepaald dat het onderzoek zich richt op slachtoffers die in contact zijn met, of waarvan weet is bij, de bevoegde instanties zoals politie of SHN (zie par. 1.6). Hiermee vallen slachtoffers die, om welke reden dan ook, niet bekend worden bij deze instanties en geen melding of aangifte doen, buiten de kaders van de onderzoeksopzet. Toch werd de problematiek die vooraf gaat aan het melden of aangifte doen van een delict zo vaak genoemd in de interviews en gevonden literatuur, dat we er - zoals eerder genoemd - hier niet geheel aan voorbij willen gaan. In de volgende paragraaf wordt daarom eerst beschreven wat de respondenten en de literatuur te melden hebben over de periode voorafgaand aan het eerste contact of kennisneming. Pas daarna wordt verder ingegaan op de procedures, rechten en beslismomenten die spelen na het eerste contact met, of kennisneming door, politie of slachtofferhulpinstanties.

3.4.2 Knelpunten en overwegingen vóór eerste contact met instanties

Herkenning van slachtofferschap door het slachtoffer

Uit verschillende studies blijkt dat een deel van de slachtoffers met een LVB zichzelf niet herkent als slachtoffer of zich niet bewust is van de betekenis hiervan (McCarthy & Thompson, 1997; Petersilia, 2001; Tyiska, 2001; Van Berlo et al., 2011; Williams, 1995). Ook in dit onderzoek gaven verschillende respondenten voorbeelden waaruit dit blijkt. Twee respondenten benoemden in algemene zin dat het voor slachtoffers met een LVB vaak moeilijker is om het gebeurde in perspectief te plaatsen: er is vaak een minder duidelijk beeld van welk gedrag wel en welk gedrag niet normaal is, en soms minder besef van wat er, bijvoorbeeld in het geval van fraude met het zorgbudget door derden, precies is voorgevallen (OM1; SH7/8).

Door andere respondenten werden ter illustratie specifieke casussen naar voren gebracht. Zo werd een zaak beschreven van een meisje met een VB dat in een instelling verbleef. Zij accepteerde bij de bushalte een lift van een dronken man die haar vervolgens overal betastte. Ze had zich wel enigszins verzet door 'nee' te roepen, maar ook niet heel hard, en na het incident had de man haar afgezet bij de instelling. Op de vraag hoe haar dag was vertelde ze vervolgens dat deze 'raar' was geweest omdat een man *"overal aan zat te prutsen"*. De respondent gaf aan dat waar een ander compleet in paniek of overstuur zou zijn geraakt, dit meisje vanuit haar VB heel anders reageerde (AD2/3); zij zag dit ook niet direct als een strafbaar feit waarvan ze melding moest maken. Een andere respondent beschreef een zaak met meisjes, waarvan een aantal met een LVB, die slachtoffer waren geworden van mensenhandel, maar zich geen slachtoffer voelden (OM2/3). Een derde respondent zei dat slachtoffers met een VB zich misschien soms wel realiseren dat ze iets niet prettig vinden (*"Ik vind het niet prettig als er tien jongens achter me aanzitten en allerlei dingen met me doen"*), maar dat ze niet altijd goed in staat zijn om ook te bedenken dat het echt niet klopt en dat er wat aan moet gebeuren (RC).

Bij het kunnen herkennen en duiden van het eigen slachtofferschap speelt ook de perceptie van schuld een rol. Sommige LVB-deskundigen gaven hier voorbeelden van. Aan de ene kant wordt de schuld van het gebeurde soms niet bij de dader maar bij andere partijen gelegd (*"ja ik ben bestolen,*

maar ja, dat kwam omdat ik op straat sliep. En dat ik op straat loop dat komt doordat jij mij geen huis geeft"). Ook leggen slachtoffers met een LVB de schuld van het gebeurde soms juist bij zichzelf:

Zeker als ze zelf al een beetje aarzelen over: "Is dit wel aangiftewaardig?" Want deze vrouw zal misschien ook bedacht hebben: "Ik had zelf beter op moeten letten of..." weet je? (...) Meer bedacht vanuit zichzelf he, egocentrischer van opvatting. Dus: "Is het mijn schuld? Of is het mijn verantwoordelijkheid?" En zeker als dan iemand tegenover je staat die dat een klein beetje voedt, dan ben je weg denk ik. Dan denk ik dat voor mensen met een LVB geldt dat ze dan zeker niet meer zullen zeggen: "Ho ho, ik wil dit uitgezocht hebben". (DK8)

Niet alle respondenten zagen herkenning van slachtofferschap overigens als een knelpunt voor mensen met een LVB. Een van de deskundigen stelde dat veel cliënten wel in de gaten hebben dat ze iets doen of moeten doen, of hen iets overkomen is wat niet normaal is. Daarbij gaf deze respondent echter ook aan dat hij niet wist in hoeverre zijn cliënten representatief waren voor alle mensen met een LVB, onder meer door de hulpverlening die deze mensen al hadden ontvangen:

Ja, misschien noemen ze het niet altijd 'slachtoffer' maar veel cliënten hebben wel iets te vertellen waardoor ze zeggen: "Nou, dat is mij gebeurd en dat...". Heel veel mensen kunnen daar goed over vertellen, anderen niet. Dus het hangt ook af van je taalniveau (...). Ik zie meer cliënten die dat beseffen dan cliënten die het niet hebben, veel meer. Ja, dus het verschil tussen goed en fout en dit klopt niet, wat mij overkomt. (DK7)

Herkenning van slachtofferschap door de omgeving

Waar slachtoffers het gebeurde soms niet duiden als slachtofferschap, denkt de omgeving daar soms heel anders over (RC). Een respondent beschrijft een casus waarbij een meisje met een LVB zwanger was geraakt van haar begeleider. Zelf gaf zij aan dat ze zichzelf had "aangeboden" aan de betreffende begeleider. Zij voelde zichzelf dan ook geen slachtoffer en voelde zich veeleer schuldig aan het feit dat de begeleider zijn baan kwijtraakte. De instelling en de ouders ervoeren het gebeurde echter wel degelijk als grensoverschrijdend en kwetsend (SH7/8). Als het slachtoffer niet direct herkent dat er sprake is van een strafbaar feit kan de omgeving soms een belangrijkere rol spelen in het ontstaan van het besef dat er een grens overschreden is.

Hoewel de herkenning van slachtofferschap door de omgeving belangrijk kan zijn, blijkt uit de literatuur dat de omgeving vaak geen weet heeft van het slachtofferschap. Van Berlo et al. (2011) stellen bijvoorbeeld dat bij slachtoffers van seksueel misbruik van iemand met een VB, de ouders of verwanten en professionals in respectievelijk 20% en 50% van de gevallen niet weten wat er gebeurd is. Bovendien komt het voor dat ook partijen zoals zorg- en dienstverleners niet herkennen dat hetgeen iemand met een VB is overkomen een strafbaar feit betreft (McCormack et al., 2005; Williams, 1995). Een van de geïnterviewde LVB-deskundigen gaf hiervan het volgende voorbeeld:

En dan denk je: "Ja, ik heb het helemaal niet als zodanig beschouwd, dat zij feitelijk slachtoffer daar was". En zij zelf dus ook niet. Want zij, ik herinner me een beeld van haar waarin ik op huisbezoek kwam, ze had drie hele jonge kinderen, en ze had de hele kamer belegd met matrassen om te zorgen dat de kinderen niet zouden stampen. Want dan zou de buurman naar boven komen. En die zou, nou, die die... die bedreigde haar zeg maar. Die was heel intimiderend. En haar reactie was dus: ik leg matrassen op de grond. En op een gegeven moment heb ik veel contact met die wijkagent ook wel gehad, en op een gegeven moment is ze ook verhuisd naar een andere plek, maar er is dus nooit [bedacht dat ze slachtoffer was]. (DK8)

Wanneer ook de dader een beperking heeft kan het gebruik van termen als 'moeilijk/uitdagend gedrag' verhullen dat incidenten tussen mensen met een VB technisch gezien overtredingen of delicten kunnen zijn (Williams, 1995). Een van de respondenten haalde een voorbeeld waarbij een instelling ongewenste seksuele handelingen niet labelde als verkrachting maar door de woordkeuze juist bagatelliseerde:

Ik denk dat je mensen serieus moet nemen en niet tegen die jongen die verkracht is zeggen dat die andere jongen ook verstandelijk beperkt is. "Jullie hebben letterlijk gezegd drie minuten lopen piemelen." Dat ik denk pardon?! "En daar gaan wij toch echt niks mee doen." Als dat de houding is dan gaat het natuurlijk niet goed. En die opmerking van 'drie minuten piemelen, daar ga ik niks mee doen', die kwam van de directie van de instelling waar de heren verbleven. (AD4)

Bij (herkenning van) seksueel geweld tegen mensen met een (L)VB speelt ook een rol dat er vaak onduidelijkheid bestaat over de mate waarin zij echt kunnen instemmen met seksueel gedrag. McCormack et al. (2005) beschreven een casus van een dagbestedingscentrum waar na wisseling van de behandelaar seksueel gedrag dat eerder gelabeld werd als 'consensueel', na nader onderzoek gezien werd als seksueel misbruik. Ook andere factoren kunnen een rol spelen bij het labelen van cliënten als slachtoffer. Uit een onderzoek van Kuosmanen en Starke (2011) naar mensen met een VB betrokken bij prostitutie of 'ruilseks' bleek bijvoorbeeld dat professionals de cliënten minder vaak als slachtoffers zagen wanneer het gedrag als keuze werd gezien. De term 'kiezen' impliceert dat hier bepaalde overwegingen aan vooraf gaan, terwijl het maar de vraag is in hoeverre mensen met een LVB deze overwegingen kunnen maken: zo kunnen volwassenen met een LVB situaties van vrijwillige en gedwongen seksuele handelingen over het algemeen minder goed van elkaar onderscheiden dan jongeren zonder LVB (gemiddelde leeftijd 16 jaar) (Murphy & O'Callaghan, 2004). De mate waarin mensen met een LVB dit kunnen, kan de definiëring van seksueel misbruik compliceren. Ook in de interviews werd dit genoemd, zowel door respondenten als door deskundigen. Een casemanager vertelde:

Vaak hebben ze het niet eens door. Wat ik net zei van die [wat oudere] vrouw (...) die werd met een busje gebracht. Die chauffeur haalde ze op en bracht ze thuis. En zij werd altijd als laatste thuis gebracht, maar zij vond die chauffeur wel leuk. Dat was een [ongeveer even oude] man (...) en ze had gevraagd of hij meeking naar huis om koffie te drinken en voordat ze het wisten hadden ze seks gehad. Verschillende malen, maanden lang. Heeft zij nou op een voldoende wijze haar wil kenbaar kunnen maken? Het lijkt die kant op te gaan, dat ze dat wel kon. Ze vond het leuk, alleen het lijkt er op uit te lopen dat ze aangaf dat ze het leuk vond, maar dat het niet echt is wat ze wilde. Het is wel zo gegaan, maar is het strafbaar? Nu is die man ook onderzocht en bleek dat hij ook een lichte beperking had. Moet je hem dan ook veroordelen? Natuurlijk voelt die vrouw achteraf aan dat het niet goed was. Is ze nou in maling genomen of is ze verkracht? Daar zit een hele hoop tussen, dat is lastig. Ook voor de rechtbank. (OM1)

Slachtofferschap bij mensen met een LVB wordt ook niet herkend wanneer gedragsveranderingen die kunnen wijzen op slachtofferschap anders uitgelegd worden; dit is een veelvoorkomend verschijnsel (Doyle & Mitchell, 2003). Gebrekkige mogelijkheden om gevoelens en emoties goed uit te leggen, kunnen er toe leiden dat de (traumatische) reactie die iemand met een LVB vertoont verkeerd wordt ingeschat door de omgeving. Mensen met een VB lopen over het algemeen een groter risico op PTSD wanneer zij een trauma meemaken; PTSD-symptomen zoals automutilatie, rusteloosheid, agressie en sociale isolatie worden echter regelmatig geweten aan de VB in plaats van een traumatische ervaring ('overshadowing') (Mevisen & de Jongh, 2010). Ook gedragsveranderingen zoals geseksualiseerd spelen en uitdagend gedrag, wat mogelijke indicaties zijn van seksueel mis-

bruik, worden niet altijd als zodanig herkend (zie bijvoorbeeld: Beail & Warden, 1995). Mensen met een VB worden volgens Strickler (2001) dan ook regelmatig verkeerd gediagnosticeerd met psychiatrische of gedragsaandoeningen omdat hun slachtofferschap niet verder wordt verkend.

Tot slot kan de combinatie met daderschap de herkenning van slachtofferschap bemoeilijken. Mensen met een (L)VB zijn oververtegenwoordigd in de strafrechtsketen als slachtoffers en als daders (McAfee, Cockram & Wolfe, 2001). Ook de overlap tussen slachtofferschap en daderschap bij deze groep wordt regelmatig benoemd in de literatuur (zie bijvoorbeeld: Balogh et al., 2001; Moonen, Wit & Hoogeveen, 2011; Salekin, Olley & Hedge, 2010). Eigenschappen van een LVB die geassocieerd worden met slachtofferschap, waaronder de kwetsbaarheid voor uitbuiting en beïnvloedbaarheid, kunnen ook van invloed zijn op daderschap waarbij deze slachtoffers zo beïnvloed worden dat ze zelf delicten (helpen) plegen (Grundy, 2011; Salekin et al., 2010). Mensen met een VB hebben meer moeite om op een voor henzelf helpende manier te reageren in situaties waarin vrienden een ongepast verzoek hadden of ongepast handelden dan wanneer het vreemden betrof (Wilson, Seaman & Nettelbeck, 1996). Een van de respondenten gaf een voorbeeld van dit soort beïnvloedbaarheid:

Die meneer die woonde bij mij in de wijk. En die kreeg van de woningbouw een eengezinswoning. En die persoon is benaderd in de wietshops, want hij rookt ook. En die hebben in zijn huis een complete hennepteeltinstallatie aangebracht en die had 'ie operationeel en die man snapte er geen jotum van. En die was puur slachtoffer in deze, maar werd als verdachte opgepakt. En wie behartigt nou zijn belangen? Niemand dus. [interviewer vraagt door] Buren klagen natuurlijk dat het stinkt, zo iets is het geweest. Alles zat dichtgeplakt, dat wordt allemaal voor hun gedaan hè? [ja] Ze nemen zowaar het hele huishouden over (onverstaanbaar) klein kamertje. [Wat gebeurde er?] Hij werd eruit gezet. [...] Uiteindelijk heeft de woningbouw... Als er ergens een wietkwekerij wordt opgerold, ga je als huurder de straat op. Dus dat is dan het eindresultaat. Iemand die alleen maar slachtoffer is, wordt als dader behandeld en dus is het een hele kwetsbare groep. (PO6)

Moonen, De Wit en Hoogeveen (2011) stellen dat, aangezien het in de praktijk regelmatig voorkomt dat een dader met een LVB van (seksueel) geweld daarnaast ook slachtoffer is, hiernaar in verhoor systematischer gevraagd zou moeten worden en dat adequate hulpverlening nodig is. Uit bovenstaande citaat blijkt dat men ook bij andere delicten alert moet zijn op verhuuld slachtofferschap.

Het overwegen van politiecontact door het slachtoffer

Uit het voorgaande blijkt dat slachtoffers met een LVB vaker dan andere slachtoffers niet als zodanig herkend zullen worden, zowel door zichzelf als door hun omgeving. Ook als het slachtofferschap wel herkend wordt is het daarmee niet gezegd dat een ieder die dat zou willen de weg naar de politie weet te vinden. De literatuur suggereert dat in veel gevallen aangifte om verschillende redenen niet van de grond komt (zie bijvoorbeeld: Van Berlo et al., 2011; Williams, 1995).

Een eerste reden voor het niet overgaan tot aangifte is het ontbreken van kennis over de mogelijkheden hiertoe. Mensen met een LVB zijn zich niet altijd bewust van de verschillende mogelijkheden van de strafrechtsketen en weten niet altijd hoe zij hiertoe toegang kunnen krijgen. Zo wordt verwacht dat ze beperkte kennis hebben van hun rechten en verantwoordelijkheden (Wilson & Brewer, 1992). Dit werd ook geconstateerd door enkele respondenten en geïnterviewde deskundigen. Een medewerker van de politie gaf aan dat het 'vinden' van de politie voor mensen zonder een LVB soms al moeilijk is, maar dat het voor mensen met een LVB vaak een te grote drempel is (PO3). Een andere respondent verwachtte dat sommige slachtoffers met een LVB niet eens op het idee komen om naar de politie te gaan (PO6).

Gebrek aan kennis van de mogelijkheden en taken van de politie leidt overigens niet bij iedereen tot een verminderde toegang tot de keten. Zo werd ook aangegeven dat sommige mensen met een LVB de weg naar de politie juist te gemakkelijk kiezen en zich melden met verhalen waar de politie niets mee kan. Hierbij is het dan soms moeilijk om uit te leggen waarom de politie geen aangifte kan opnemen.

Ik heb het idee dat bij mensen met LVB het politiecontact sneller komt dan met mensen zonder LVB. [Wat maakt dat je dat denkt?] Omdat ze ook vaak, ja, dan heb ik een doelgroep in mijn hoofd die ik ken hoor, dat geldt natuurlijk niet voor de hele ..., naar het bureau komen of bellen voor dingen waar de politie helemaal niet voor is. Dus dat ze heel snel de politie inschakelen van: "Help me". (...) Ja, je hebt mensen die wekelijks, misschien wel vaker, komen van: "Mijn buurman zei dit tegen me" en die zei dan iets waarvan je dacht: "Waar maak je je druk om?" (PO5)

Naast gebrek aan kennis en mogelijkheden, kunnen ook angst bij het slachtoffer voor wat hem te wachten staat en het idee dat politie toch niks doet met de aangifte gevolgen hebben voor aangiftegedrag (Beadle-Brown et al., 2014). Mensen met een VB hebben regelmatig het idee dat ze niet serieus genomen worden door politie (Beadle-Brown et al., 2014; Williams, 1995). Volgens Houchins (1997) blijven misdrijven onder meer onbekend doordat slachtoffers met een VB bang zijn dat hun gedrag verkeerd geïnterpreteerd zal worden, dat ze gezien zullen worden als onbetrouwbare aanklager, of dat mensen hun de schuld zullen geven of boos zullen worden. Ook de deskundigen herkennen zowel bij cliënten zelf als bij begeleiding overwegingen rondom bijvoorbeeld veiligheid en intimidatie (represailles) (DK1/2; DK3/4) en twijfel of een aangifte wel wat op zal leveren (DK3/4). Door verschillende respondenten wordt er op gewezen dat de ervaring van mensen met een LVB met de politie niet altijd positief is, en dat het daardoor wellicht regelmatig gebeurt dat het hierdoor niet tot een aangifte komt (SH5).

De politie is toch een soort, gelijk een machtsblok. De politie in uniform is niet laagdrempelig voor mensen. Voordat iemand een stap in een politiebureau zet, dan moet er echt wel iets gebeurd zijn. Dat doe je niet zomaar. Voor heel veel mensen is de confrontatie met iemand in een uniform nog altijd lastig. (OM1)

Een laatste reden waarom slachtoffers met een LVB vaker geen hulp vragen van politie, is gelegen in het feit dat zij soms andere oplossingen zien voor het stopzetten van moeilijke situaties. Zo vertelde een van de deskundigen over een cliënt die zichzelf prostitueerde maar die regelmatig opgewacht werd door mannen die haar meenamen om voor hun te werken. In principe ervoer de cliënt dit niet als slachtofferschap, bovendien hield ze er geld aan over. Nadat ze meerdere dagen vastgebonden was geweest door een van haar klanten, werd geprobeerd haar duidelijk te maken dat dit, als het tegen haar zin was, echt een overtreding van de wet was en ze daar iets mee zouden moeten doen. De reactie van de cliënt was echter dat ze, als ze zou verhuizen, ook van het probleem af was (DK1/2).

De rol van 'de derde partij' in het overwegen van politiecontact

Volgens Wilson en Brewer (1992) wordt aangifte, wanneer slachtofferschap van mensen met een VB wel wordt herkend, verhoudingsgewijs vaker dan gemiddeld gedaan door een derde. Het slachtoffer dat zelf zijn eigen slachtofferschap herkent, zal dit wel kenbaar moeten maken aan iemand in zijn omgeving om hulp te kunnen krijgen bij aangifte (SH7/8). Uit de literatuur over slachtoffers met een LVB blijkt dat in ieder geval slachtoffers van seksueel misbruik met een (L)VB soms lang wachten alvorens zij over het misbruik praten. Zij doen dit vaak pas als er naar gevraagd wordt of het misbruik

naar aanleiding van andere problemen aan het licht komt (Beail & Warden, 1995; Van Berlo et al., 2011; Williams, 1995). Beperkte communicatieve vaardigheden en taalbeheersing kunnen het voor mensen met een (L)VB extra moeilijk maken om te verwoorden wat hun is overkomen (McCarthy & Thompson, 1997). Zolang de omgeving niet op de hoogte is, kan echter geen ondersteuning bij aangifte geboden worden.

Ook wanneer de omgeving, ofwel door het slachtoffer zelf of anderszins, weet heeft van het gebeure zijn er verschillende obstakels die aangifte in de weg kunnen staan. Allereerst spelen ideeën over de belangen van het slachtoffer zelf hier een rol. Uit de literatuur blijkt er bijvoorbeeld vaak sprake te zijn van twijfel of op een goede manier aangifte gedaan kan worden, twijfel of dit zal leiden tot een onderzoek, twijfel of – gezien de mogelijke emotionele gevolgen – de belasting voor het slachtoffers niet te zwaar is, en twijfel of bescherming van het slachtoffer voor vervolgingen niet belangrijker is dan het vervolgen van de verdachte (zie bijvoorbeeld: Keilty & Connelly, 2001; Sobsey, 1997; Van Berlo et al., 2011; Williams, 1995). Vaak wordt een en ander overwogen zonder het slachtoffer met een LVB zelf hierin te kennen (Keilty & Connelly, 2001). De Vereniging Gehandicaptenzorg Nederland (VGN) stelt dat dergelijke afwegingen inderdaad een rol spelen, maar dat het horen van mensen met een VB, mits goed uitgevoerd, vaak het begin is van het verwerkingsproces bij cliënten en zelden door cliënten als een extra belasting wordt ervaren. Wel moet goed worden afgewogen of opsporing van de dader in het belang is van het slachtoffer (Burgsteden, Heestermans & Swennen, 2011). De geïnterviewde deskundigen (DK5; DK8; DK9) bevestigden dat dit soort overwegingen, al dan niet gebaseerd op eerdere ervaringen, in de praktijk een rol spelen.

Maar het is in termen van behandeling ook zo'n terugval dat ik me dus heel goed kan voorstellen dat instellingen die dat een paar keer met een cliënt hebben meegemaakt zeggen: "Zullen we hier niet aan beginnen?". (DK9)

Behalve de veronderstelde belangen van het slachtoffer spelen ook de belangen en vaardigheden van andere betrokken partijen of professionals een rol (zie bijvoorbeeld: Joint Committee on Human Rights, 2008; Williams, 1995). Volgens de, deels wat oudere, literatuur komt in veel intramurale settings, interne afhandeling en onderzoek vaak in de plaats van aangifte van delicten als mishandeling (McCarthy & Thompson, 1997; Sobsey, 1997; Van den Bergh & Hoekman, 2006). Handelingsverlegenheid en onbekendheid met de mogelijkheden rondom het rapporteren van (verdenking van) seksueel misbruik beïnvloeden het melden hiervan door professionals/begeleiders (Beail & Warden, 1995). Een van de redenen waarom derden afzien van melding bij de politie van geweld is angst voor de gevolgen van melding; bijvoorbeeld voor de onderlinge verstandhouding met collega's, voor de goede naam van de instelling, of voor de plek van de cliënt op de groep (Buchanan & Wilkins, 1991; Marge, 2003). Burgsteden et al. (2011) stellen dat juist bij seksueel misbruik emoties, loyaliteiten en interpretaties een rol spelen, vaak ook vanwege het gebrek aan harde bewijzen (zie ook: Beail & Warden, 1995).

De interviews bevestigen dat bovengenoemde overwegingen in de praktijk een rol spelen. Een slachtofferadvocaat stelde dat, wanneer een misdrijf plaatsvindt binnen een beschermde setting, het regelmatig voorkomt dat men van mening is dat het onder het beroepsgeheim valt (AD4). De LVB-deskundigen herkennen dat delicten binnenshuis afgehandeld of ontkend kunnen worden (DK8; DK9; Erv.desk.); overigens gebeurt dit niet alleen door instellingen maar ook door bijvoorbeeld ouders/verzorgers (DK5). Ook wanneer dit vanuit goede bedoelingen gebeurt, kan het een lastige situatie zijn.

Tenzij instellingen dan weer zeggen: "Het hoeft niet" hè, dat vind ik ook wel een tricky one hoor. Ook vanwege weer die machtspositie van instellingen hè. Met alle goede bedoelingen die daar ook aanzitten over het algemeen hoor... ja, daar zou ik inderdaad ook wel wat voor willen inbouwen, dat dat niet zomaar kan. (DK8)

Intern onderzoek kan niet alleen in de plaats komen van melding bij de politie, het kan het werk van politie en justitie in een later stadium ook in de weg staan, bijvoorbeeld door mogelijke contaminatie van bewijs. Tegelijkertijd kan het zijn dat mensen met een VB (vaker) met meerdere mensen moeten praten alvorens ze serieus genomen worden en hulp krijgen voor hun slachtofferschap (Keilty & Connelly, 2001). Een van de geïnterviewde deskundigen gaf een voorbeeld van een situatie waar ongelooft van derden een rol speelde in het aangifte doen van seksueel misbruik.

Toen ik hier kwam was er een tehuis waar drie medewerkers één vrouw hadden misbruikt, en dat was een monsterlijk uitzienende vrouw. Dus die was verstandelijk beperkt maar die was heel lelijk. Maar niemand geloofde dat, want dat waren gewoon HBO-mensen weet je wel? (DK5)

Overigens werden ook voorbeelden gegeven van een andersoortig beleid. Zo noemde een deskundige expliciet dat bij hen het standpunt is dat altijd aangifte gedaan moet worden en dat in het geval van bedreiging de begeleiding ook zelf aangifte doet (DK1/2). Een andere deskundige sprak over goede contacten tussen de instelling en bijvoorbeeld wijkagenten en deelname aan overleggen met o.a. politie en gemeente. Een structurele samenwerking werd als prettig ervaren; daarbij werd ook aangetekend dat dit helpt, bijvoorbeeld in wijkteams, om een beeld te kunnen krijgen van wie de cliënten zijn (DK7). Concrete handvatten voor instellingsbeleid met betrekking tot de vraag hoe om te gaan met signalen van seksueel misbruik in de afweging aangifte te doen worden gegeven in de handreiking 'Sturen op aanpak van seksueel misbruik' (Burgsteden et al., 2011).

Het niet ondersteunen van een aangifte door een instelling heeft overigens niet altijd inhoudelijke redenen. Een aantal respondenten gaf aan dat de oorzaak hiervoor ook kon liggen in een gebrek aan tijd bij de directe begeleiders (DK1/2; DK3/4; DK5; DK8). Een van de LVB-deskundigen stelde dat het inzetten van begeleiding rondom een aangifte van groot belang is. Wanneer er geen begeleiding is zou dit er vaak toe leiden dat het ook niet tot het doen van aangifte komt (DK3/4).

Ik heb nogmaals gecheckt bij de zorgverlener: "En gaan jullie er ook iets aan doen?" En dan zie je ook daar dat er terughoudend op gereageerd wordt. Dat er bijvoorbeeld geen personele capaciteiten zijn om hem te begeleiden naar het politiebureau. Omdat er geen capaciteiten zijn om uit te zoeken wat er nou eigenlijk aan de hand is en in feite komt er van de zaak niets terecht. (PO6)

Bescherming versus autonomie

Er lijkt duidelijk sprake te zijn van een spanningsveld tussen enerzijds de wens mensen met een LVB te beschermen en anderzijds de wens hen zelfstandig tot een besluit te laten komen. Dit maakt de rol van een derde partij extra gecompliceerd. Uit zowel de literatuur als de interviews blijkt dat – met name wanneer mensen met een LVB zichzelf prostitueren of ogenschijnlijk ongelijkwaardig seksueel contact hebben - moeilijk te definiëren is wanneer iets een autonome keuze is, en zo ook als zodanig gerespecteerd dient te worden, en wanneer de grenzen van de betrokkenen tegen hun zin worden overschreden en het gebeurde als een delict geclassificeerd kan worden. Bij de beslissing de stap te zetten naar de politie zagen we dat, ook wanneer de belangen van slachtoffers hier nadrukkelijk in worden meegewogen, dit niet altijd in overleg met het slachtoffer gebeurt. Wanneer er wel overleg is met het slachtoffer, is het van belang dat er aandacht is voor in hoeverre het slachtoffer met een

LVB een weloverwogen beslissing kan nemen en of hij de consequenties hiervan kan overzien. Een van de LVB-deskundigen vertelde dat sommige cliënten aangifte doen tegen het advies van begeleiding in, bijvoorbeeld wanneer die aangeven te denken dat het te belastend zou zijn (DK7). Anderen doen juist geen aangifte wanneer dit wel geadviseerd wordt. Zeker binnen de vrijwillige hulpverlening kan de begeleiding volgens een respondent wel uitleggen wat er gebeurt wanneer de cliënt een bepaalde keuze zou maken, maar wordt de uiteindelijke keuze gemaakt door de cliënt zelf (DK7).

Misschien is het wel, ja, dat is ook voor ons altijd een worsteling... Ben je dan niet te betuttelend bezig? Ja, en daar staat tegenover dat je de lijn kunt aanhouden van eh, de cliënt als volwaardige burger van de samenleving hè, dat: zelfde rechten, zelfde kansen, dat, dat... Ja dat staat er tegenover. Dat je zegt: "Nou ja, met al die beperkingen en met problemen vinden we toch dat je aangifte moet doen, want jij hebt ook recht op je verhaal". En bij elke cliënt bij wie er iets is, schipper je tussen die twee uitersten in. (DK7)

Concluderend

Duidelijk wordt dat er voorafgaand aan de beslissing om na een delict contact te zoeken met de strafrechtsketen verschillende drempels voor slachtoffers met een LVB liggen. Herkenning van het slachtofferschap zowel door het slachtoffer met een LVB zelf als door de omgeving schiet vaak te kort. Daarnaast is er sprake van een gebrekkige kennis over de toegang tot politie of hulpverlening. Ook laten slachtoffers met een LVB zich er soms van weerhouden contact te zoeken met de politie, bijvoorbeeld door angst niet serieus genomen te worden, en wordt gekozen voor andere, in de ogen van anderen veelal niet passende, 'oplossingen' voor het probleem.

Als aangifte wel wordt overwogen staat de omgeving dit soms in de weg: soms wordt een afweging van de kans van slagen en de voor- en nadelen van aangifte gemaakt zonder het slachtoffer met een LVB daarin te kennen. Hierbij is sprake van een spanningsveld tussen de wens het slachtoffer met een LVB te beschermen en diens autonomie te respecteren. Ook spelen eigenbelangen van de omgeving een rol; zo worden zaken die zich afspeelden binnen een instelling soms liever binnenshuis afgehandeld. Los van inhoudelijke overwegingen van het slachtoffer en diens omgeving staat tijdgebrek van de professionele begeleiding van het slachtoffer het doen van aangifte soms in de weg. Hoewel deze processen buiten de invloedssfeer van de strafrechtsketen liggen is het goed zich er rekenschap van te geven dat ook deze processen de kans op toetreding tot de strafrechtsketen verlagen.

3.4.3 Toegankelijkheid van de strafrechtsketen

Wanneer slachtoffers eenmaal besloten hebben officieel melding of aangifte te doen van het gebeurde, krijgen zij voor het eerst te maken met de procedures van organisaties werkzaam in de strafrechtsketen. Er zijn, afhankelijk van de zwaarte van het delict, verschillende manieren om aangifte te doen: via internet, telefonisch, op afspraak aan het bureau of met 3D-aangifte. De ernst van het delict bepaalt welke opties openliggen.

Een online aangifte is mogelijk bij eenvoudige misdrijven. Het heeft als voordeel dat er geen afspraak hoeft worden gepland en de aangifte ook buiten kantoortijden gedaan kan worden; aan de andere kant ontbreekt hierbij het persoonlijk contact en is het nodig om bekend te zijn met het gebruik van computers (Tolsma, Blaauw & te Grotenhuis, 2012). Het is goed denkbaar dat het ontbreken van de benodigde vaardigheden een extra drempel opwerpt voor mensen met een LVB.

Zowel voor een telefonische aangifte, als voor een aangifte op het bureau, als voor een 3D-aangifte wordt doorgaans een afspraak gemaakt via de servicedesk. Wanneer mensen zonder afspraak een politiebureau binnenlopen met de wens om aangifte te doen zal dit over het algemeen bij niet-acute situaties niet mogelijk zijn. Hierbij is wel sprake van regionale en persoonlijke verschillen.

Bij acute situaties waarbij de politie direct na het delict ter plaatse is wordt soms ter plaatse een proces verbaal opgemaakt. Ook hier kan het echter zijn dat het slachtoffer gevraagd wordt om later, op een afgesproken tijdstip naar het bureau te komen om zijn verhaal (nogmaals) te doen. Bij zedenzaken wordt in principe eerst een informatief gesprek gevoerd met het slachtoffer, waarna pas twee weken later de aangifte wordt opgenomen. Het slachtoffer moet dan dus twee keer een afspraak nakomen.

In die situaties waar het maken van afspraken van belang is kan dit bij slachtoffers met een LVB problemen geven. Uit de kenmerken van een LVB blijkt immers duidelijk dat het nakomen van afspraken voor hen vaak een probleem is: mensen met een LVB hebben soms moeite met klokkezen en het gebruik van een agenda, maar hebben ook vaak moeite met organisatorische vaardigheden, zoals het plannen van de reis naar het politiebureau. De LVB-deskundigen benoemden dat dit een grote drempel is voor mensen met een LVB en dat daarbij dus ook vaak ondersteuning nodig is. Een deskundige benoemde het nakomen van afspraken bij mensen met een LVB als een notoir probleem, met voorbeelden van verklaringen door cliënten voor het niet op komen dagen op een afspraak zoals “Ik kan het gebouw niet vinden” en “Ik lag in bed” (DK7). Belangrijk is dit niet te gemakkelijk te duiden als onwil maar te herkennen als onvermogen. Ook twee respondenten uit de strafrechtsketen herkennen dat dit een obstakel kon zijn in het doen van aangifte. Zo heeft men bij de servicedesk regelmatig te maken met mensen die niet op de gemaakte afspraak komen; de indruk bestaat hier dat dit relatief vaker voorkomt bij mensen met een LVB (PO5). Belangrijk is te benadrukken dat dit niet voor iedereen geldt: er zijn ook mensen met een LVB die betrouwbaar zijn in hun afspraken.

Dat je aangifte komt doen en ... dat is volgens mij best wel een stap. Ja, voor die LVB'er helemaal. Ja. (...) Omdat je moet kunnen plannen. En dat is best lastig voor veel LVB'ers. (...) Ja, het zijn zoveel redenen. Met plannen, met reizen, met financiën, met motivatie, met... Noem maar op. (DK1/2)

Slachtoffers met een LVB begrijpen ook niet altijd goed wat er van hen verwacht wordt, en de eigenschap van mensen met een LVB om sneller op te geven leidt er vaker toe dat het niet tot een aangifte komt. Zo vertelde een van de LVB-deskundigen:

Wat je dus ook vaak ziet is als ze het dus niet begrijpen. Dan komen ze dus terug met het verhaal van: “Ja het kon niet”. Dus misschien dat die politieagent wel heeft gezegd: “Nou kom morgen terug, dan neem ik je aangifte op en dan is dit het verloop van de zaak”. En [het slachtoffer] heeft gedacht: “Ik weet niet waar het over gaat, ik ga gewoon terug en dan zeg ik: ‘Nee, kon niet, ik kon geen aangifte doen’”. Dus dat zien we denk ik ook heel veel. (DK3/4)

3.4.4 Invloed van LVB op het tot stand komen van een aangifte

Elk slachtoffer dat zich bij politie meldt heeft recht op correcte bejegening (art. 51a Sv) en aangiftes moeten op zorgvuldige wijze worden afgenomen (Aanwijzing slachtofferzorg). De politie is verplicht aangifte op te nemen van een strafbaar feit. Zowel aan de telefoon als aan de balie wordt door de betreffende medewerker doorgaans al een inschatting gemaakt of het inderdaad een strafbaar feit

betreft, naar aanleiding waarvan vaak geadviseerd wordt over het doen van melding of aangifte. Hierbij doet zich een aantal processen voor die ertoe kunnen leiden dat slachtoffers met een LVB minder snel tot aangifte komen, ook als zij al wel contact hebben gelegd met de politie. Dezelfde processen spelen een rol bij het daadwerkelijk opnemen van de aangifte als eenmaal een afspraak is gemaakt.

Incoherent verhaal

Een incoherent verhaal leidt tot een grotere kans niet serieus genomen te worden (RC). Een aantal respondenten gaf aan dat het soms moeilijk is om in te schatten wanneer een verhaal oprecht is en wanneer men in de maling genomen wordt. Dit speelt vooral wanneer het verhaal inconsistent is (PO3; PO4). Met name wanneer niet goed ingeschat wordt dat het slachtoffer een beperking heeft, kan dit ertoe leiden dat het niet komt tot een aangifte (DK6). Een aantal respondenten haalde voorbeelden aan waaruit blijkt dat het voor slachtoffers met een LVB soms moeilijk is om hun verhaal goed te doen. Het verhaal is niet zelden niet chronologisch, 'van de hak op de tak' (PO4), en dat kan gevolgen hebben voor de bejegening. Zo werd door verschillende respondenten beschreven hoe mensen onterecht weggestuurd werden bij de balie omdat het voorval (bijvoorbeeld een fietsendiefstal of een burenruzie), als gevolg van de manier waarop het verhaal door het slachtoffer verteld werd, door de baliemedewerker niet ernstig genoeg werd geacht of niet als aangiftewaardig werd gezien (SL3; PO2; SH1) of omdat de aangifte bij een ander bureau gedaan zou moeten worden (PO3).

'Ongერიemd' gedrag

Ook andere vormen van (non-verbaal) gedrag van het slachtoffer hebben impact op de kans serieus genomen te worden. De algemene literatuur over slachtofferschap laat zien dat verschillende factoren - zoals non-verbaal gedrag, door het slachtoffer getoonde emotie en de gevoelens die een verklaring oproept bij de aanhoorder - een rol spelen bij de beoordeling van geloofwaardigheid (Ask & Landström, 2010; Hackett et al., 2008; Mulder & Winkel, 1996). De kans op dergelijk gedrag is, gelet op de kenmerken van een LVB, bij slachtoffers met een LVB hoger dan gemiddeld. Bij twijfel over het gedrag van het slachtoffer wordt door medewerkers van de politie soms gebruik gemaakt van het registratiesysteem om te kijken of er iets over het slachtoffer bekend is; mensen die herhaaldelijk met meldingen bij de politie komen, worden op grond hiervan mogelijk minder serieus genomen (PO2).

Wat ik het moeilijkst vind voor die mensen dan, (...) dat er misschien te vaak wordt gedacht van: "Ik kijk in het systeem, o, het is die", begrijp je wat ik bedoel? (...) Dat het niet echt heel serieus wordt genomen, of er niet genoeg tijd voor wordt genomen. Dat is mijn gevoel, en ik denk dat die mensen zelf dat het moeilijkst vinden. (PO5)

Tekortkomingen in de verbale en sociale vaardigheden en problemen in de emotieregulatie kunnen overigens leiden tot onbegrip van beide kanten. De wisselwerking tussen het (als niet passend ervaren) gedrag van een slachtoffer met een LVB en de reactie van politie kan niet alleen invloed hebben op de bereidheid tot het opnemen van een aangifte door politie, maar ook op het besluit tot het aangifte doen vanuit het slachtoffer zelf (PO4).

Ja, ik weet van een traject. Een cliënt moest aangifte doen en die kwam op het politiebureau aan, helemaal boos, stormend, alles gooien, ja, dan denkt die medewerker ook van: "Wat kom je doen?" Bij wijze van spreken wordt hij in een cel gegooid omdat hij zich zo agressief opstelt, terwijl hij gewoon uit zijn frustratie niet weet hoe hij adequaat zijn verhaal zo moet doen, dat er een aangifte wordt gedaan.

Maar ze gaan dan puur kijken van “Ja, hoe die hier binnenstormt, wat heb je gebruikt, even observatie totdat je afgekoeld bent en dan praten we verder”. En dan denkt de cliënt ook van: “Ja, hallo ik ben het slachtoffer, en dan gaan jullie me vastzetten alsof ik de dader ben... weet je wat? Ik zeg niets meer en dan ben ik hier weg na een paar uur”. Dus dat krijg je ook. (DK1/2).

Vooronderstellingen over de verklaringen van mensen met een LVB

Wanneer de LVB wel bekend is spelen vooronderstellingen over kenmerken van een LVB een rol. Hier is met name in de literatuur veel over terug te vinden. Keilty en Connelly (2001) vonden bijvoorbeeld dat politieambtenaren regelmatig van mening waren dat delicten waarover slachtoffers met VB verklaringen aflegden (deels) overdreven werden en dat het vooroordeel dat vrouwen met een VB promiscue zouden zijn, leidde tot twijfel over de geloofwaardigheid van de verklaring van het slachtoffer. Peled et al. (2004) vonden in een vignetstudie (onderzoek waarbij respondenten gevraagd wordt hun oordeel te geven over fictieve casusbeschrijvingen met wisselende kenmerken) dat mensen met een LVB niet alleen werden gezien als minder geloofwaardig dan mensen zonder een LVB, maar ook als minder geloofwaardig dan kinderen met dezelfde ontwikkelingsleeftijd als de persoon met een LVB. Cederborg en Lamb (2006) vonden in Zweden dat rechters vaak dezelfde soort verklaringen verwachtten van kinderen met een LVB als van kinderen die normaalbegaafd waren. Afwijkingen van die norm konden gezien worden als een gebrek aan betrouwbaarheid en geloofwaardigheid (Cederborg & Lamb, 2006). Dit geldt overigens niet altijd. Zo vonden Bottoms et al. (2003) in hun vignetstudie dat aan een adolescent slachtoffer van seksueel misbruik met een LVB net als aan jonge kinderen vaker en meer eigenschappen als geloofwaardigheid en eerlijkheid werd toegekend dan aan een adolescent slachtoffer zonder een LVB, en werd gedacht dat het slachtoffer met een LVB in mindere mate in staat was om de beschuldiging van seksueel misbruik bedacht te hebben.

Ander onderzoek suggereert dat de attitude die mensen hebben jegens mensen met een beperking niet alleen een rol kan spelen bij het bepalen van geloofwaardigheid, maar ook bij bijvoorbeeld de toekenning van eigenschuld aan het slachtoffer en verwijtbaarheid aan de dader (Biklen & Schein, 2001; Quarmby, 2008; Rogers et al., 2009; Williams, 1995). De neiging om slachtofferschap minder serieus te nemen bij ‘onverstandig’ gedrag van het slachtoffer, en daarmee impliciet een aandeel in de schuld, werd ook door respondenten herkend (PO5; RC).

Vooronderstellingen over mensen met een LVB kunnen het verloop van de melding van een delict tot het vervolg hierop in de strafketen in belangrijke mate beïnvloeden (Keilty & Connelly, 2001). De attitude jegens slachtoffers met een beperking zou even belangrijk, zo niet belangrijker zijn dan de fysieke toegankelijkheid van hulp (Tyiska, 2001).

Dader met een LVB

Ook de wetenschap dat de dader een LVB heeft kan overigens gevolgen hebben voor de mate waarin het slachtoffer serieus genomen wordt. Onderzoek door Keilty en Connelly (2001) liet zien dat wanneer ook daders van seksueel geweld een VB hebben, het delict vaak als minder zwaar bestempeld werd en dat men in een aantal gevallen op grond daarvan van mening was dat de verdachte niet verantwoordelijk gehouden kon worden voor zijn gedrag. Een van de respondenten gaf een voorbeeld van een situatie waarin zowel het slachtoffer als de dader een VB had en waar deze informatie invloed had op het doen van aangifte.

Ik heb gisteren de ouders hier gehad van een jongen met een licht verstandelijke beperking die aangifte wilde doen van verkrachting, waarvan de politie heeft gezegd "Dat gaan we helemaal niet doen, want dat hoort niet in het strafrecht thuis, want die andere jongen is ook licht verstandelijk beperkt." (...) Ze gaan dus naar de politie en die stuurt ze gelijk al weg. (AD4)

Verminderde bereidheid aangifte op te nemen

Het inschatten wanneer een verklaring daadwerkelijk minder betrouwbaar is, is in de praktijk moeilijk (zie par. 3.4.6 over het betrouwbaar verklaren van mensen met een LVB). Een respondent die aangaf het wel eens moeilijk te vinden verhalen op waarde te schatten, benadrukte het belangrijk te vinden om het slachtoffer ook wanneer er twijfel is serieus te benaderen (SL1). Het twijfelen aan de betrouwbaarheid van een verhaal van mensen met een LVB, al dan niet gedeeltelijk ingegeven door de wijze waarop dat verhaal verteld wordt, kan in de praktijk echter leiden tot een verminderde bereidheid om aangiften op te nemen. Zo vertelde een advocaat over verschillende gevallen waarbij, ondanks het feit dat de politie verplicht is om aangiftes van een strafbaar feit op te nemen, grote overredingskracht nodig was om politie over te laten gaan tot het opnemen van een aangifte van een slachtoffer met een LVB, omdat getwijfeld werd aan de betrouwbaarheid van het verhaal (AD4). Dergelijke situaties waarin het slachtoffer niet geloofd wordt of waarbij de politie terughoudend is verder actie te ondernemen vergen assertiviteit die het slachtoffer met een LVB mogelijk ontbeert (SH6).

Wat ik ook onbegrijpelijk vind, is - dat gebeurde ook bij dat meisje - dan wordt er rustig een telefonische afspraak gemaakt voor rustig nog eens een week later, en die is dan ook nog eens een week verzet, waardoor dus nog meer tijd verstrijkt. Dat zal wel te maken hebben met de bezetting bij de politie, maar ik zou denken dat als het gaat om een serieus misdrijf als verkrachting, en die moeder belt, dan zou ik zeggen: "Hier met jou, nu, zo snel mogelijk". Ik denk dat als je een hoogopgeleid persoon bent, dat je zou zeggen: "Nu wil ik met mijn dochter langskomen, ik duld geen uitstel", maar dat heeft er denk ik ook wel mee te maken, ik bedoel, dat bijdehante mensen altijd eerder op hun strepen staan en zorgen dat ze te woord worden gestaan dan wat stillere mensen misschien. En dat geldt dan natuurlijk ook weer bij de aangifte. (...) Ja, goed, als je zegt de secundaire victimisatie gaat natuurlijk om je recht als slachtoffer goed te gelde kunnen maken, dat zou je dan kunnen zeggen. (RC)

Een respondent benoemde dat, wanneer een zaak niet aangiftewaardig lijkt, de politie in het gunstigste geval een signaal afgeeft naar de zorgverlening dat het voor een aangifte belangrijk is dat er eerst meer duidelijkheid ontstaat (PO6). Het risico op (impliciete) secundaire victimisatie (zie par. 1.5) lijkt in deze fase voor slachtoffers met een LVB dus relatief groot.

Het is bij de aangifte van belang dat de ambtenaar voldoende in staat is om de signalen die de aangever geeft correct te interpreteren als een strafbaar feit. Als het slachtoffer onvoldoende wordt begrepen, dan voelt 'ie zich daar ook nog een keer slachtoffer. Ja, als je niet serieus genomen wordt bij de aangifte, dan is dat het grootste probleem. (SH7/8)

Met betrekking tot de terughoudendheid een aangifte op te nemen, stelde een van de LVB-deskundigen het volgende:

Maar wat veel belangrijker is, is dat daar soms van die oudere reflexen bij de politie nog zijn, van "verstandelijke beperking, daar kan ik niks mee dus daar wil ik liever geen aangifte van opnemen, want dat wordt toch niks". Terwijl het niet aan de politieman of -vrouw is om dat te beslissen, maar aan de OvJ om dat te beslissen, of er wel of niet vervolging wordt doorgezet. (DK6)

Evenals deze LVB-deskundige gaf ook een andere respondent expliciet aan dat twijfel over de betrouwbaarheid niet zou moeten leiden tot het onverrichterzake naar huis gaan van het slachtoffer; deze respondent gaf aan niet op de stoel van de rechter te willen gaan zitten en de procedure, ook bij twijfel, dus gewoon in te zetten (PO4).

Tijd en ruimte

Ten slotte spelen ook zaken als tijdsdruk, ruimtegebrek en capaciteitsgebrek een rol in de bejegening van slachtoffers door de politie. Hoewel dit geldt voor alle slachtoffers, werd herkend dat juist voor de correcte bejegening van slachtoffers met een LVB tijd en rust vaak extra hard nodig waren. Balie-medewerkers gaven aan dat er soms niet genoeg tijd en ruimte was voor een rustig gesprek, en ook de telefonische medewerkers gaven aan dat het - i.v.m. wachtende bellers en werkdruk - kan voorkomen dat er ongeduldiger gereageerd wordt op iemand die minder vlot of helder communiceert (PO2). Afhankelijk van de werkdruk wordt in zo'n geval het gesprek snel afgerond of wordt er verder doorgevraagd (PO3). Onderzoek van Ask en Landström (2010) bevestigt dat gebrek aan tijd de wijze waarop slachtoffers behandeld worden negatief beïnvloedt. Aangezien de communicatie met mensen met een LVB en het mogelijk herkennen van kenmerken van een LVB doorgaans juist meer tijd kosten, hebben dergelijke situaties bij hen naar verwachting meer impact.

Toen we nog in de oude setting zaten toen voerden we tussen de 80 en 110 gesprekken per dag. (...) Nu doen we minder, maar zijn we per gesprek veel intensiever bezig, want je moet veel meer dingen doen. En we werken constant onder enorme druk. We hebben de hele dag soms wel 10 tot 30 wachters. Dat zie je dan ook voor je. En ongemerkt raak je daardoor toch opgedraaid en dan krijg je een wat ongeduldige reactie. (PO2)

Vanwege kenmerken van een LVB zoals het sneller afgeleid zijn door prikkels en moeizame informatieverwerking, kan het hebben van voldoende tijd en een rustige omgeving ook belangrijk zijn bij het doen van aangifte. De respondenten van de servicedesk gaven beiden aan dat voor een aangifte door een slachtoffer met een LVB meer tijd en energie nodig is om antwoorden te krijgen die belangrijk zijn voor de zaak, terwijl het in de praktijk vaak druk is en er niet altijd een aparte ruimte beschikbaar is (PO4; PO5). Dit leidt ertoe dat er ofwel niet genoeg tijd genomen wordt voor het opnemen van de aangifte, of dat er een afspraak gemaakt wordt voor een later moment. Beide situaties leiden bij slachtoffers met een LVB tot een extra risico, hoewel sommige slachtoffers met LVB in staat blijken te zijn om ook in een dergelijke situatie hulp 'af te dwingen':

Nou ja, toen moest ik ook melden dat m'n fiets was gestolen, maar ik was zo overstuur dat ik eigenlijk ook boos was op de... zo van: "Ja waar is m'n fiets nou gebleven, waarom jatten ze die eigenlijk?" En dan kom je, toen ben ik volgens mij naar het bureau gefietst... eh oh nee, dat kan niet [lacht] ja ik moest even denken van... nee naar het bureau gelopen [onverstaanbaar] naar het station. En toen moest ik me melden aan die balie. Maar die vrouw was chagrijnig man, die agent, en ik had zo iets van: "Tjonge jonge, m'n fiets" en die zei: "Hier is het formulier". [verheft stem:] "Ja, hier is je formulier, goedemiddag, ja uw fiets is gestolen? Schrijf maar op wanneer, waar, hoe het is gebeurd, op welke plek", maar ja, dat was een heel lange lijst waarvan ik gewoon niet snapte wat er allemaal stond. "Ja, mevrouw, gewoon effe lezen [autoritair]". Ik zeg: "Nou, misschien kan het...", maar ik denk "Ja, als er tegenin ga dan krijg ik misschien... kan ik dadelijk nog in de cel gaan zitten bij wijze van spreken". Dus ja, toen heb ik gevraagd of ze het toch maar wilde uitleggen. "Ja, ik heb nu even geen tijd." Geen tijd? Ik zeg: "Ja maar ik heb gewoon effe hulp nodig". "Ja, ik ga wel kijken of een collega van mij kan helpen." "Nou, da's fijn." Ik bleef maar gewoon beleefd, dus ik heb gezegd: "Ja dat is goed, dankjewel", ondanks dat ik het eigenlijk niet zo leuk vond. Dus op een gegeven moment heeft ze er iemand bijgehaald en toen heeft die collega mij wel geholpen met de vragenlijst. (Erv.desk.)

3.4.5 (Het overzien van) de consequenties van melding of aangifte

Als de stap naar de politie eenmaal is genomen en het slachtoffer zover is dat aangifte gedaan kan worden, is het belangrijk dat het slachtoffer overziet wat de consequenties zijn van de te maken keuze. Veel respondenten geven aan dat hier knelpunten liggen. Het doen van aangifte heeft consequenties voor het slachtoffer zelf: het traject kan soms langdurig zijn en veel vergen. Ook kan een aangifte leiden tot represailles door de dader of de omgeving. De aangifte heeft daarnaast soms onvoorziene of ongewenste consequenties voor anderen: voor de dader, maar ook voor de omgeving. Ook kunnen de positieve effecten van aangifte overschat worden. In plaats van voor aangifte kan ook gekozen worden voor een melding. In dit geval onderneemt de politie doorgaans geen verdere stappen wat betreft opsporing, maar wordt de situatie wel vastgelegd in het systeem. Dit heeft doorgaans minder consequenties voor het slachtoffer, maar heeft ook beperktere consequenties voor bijvoorbeeld de mate waarin eventuele herhaling van het delict voorkomen wordt. In sommige gevallen wordt een strafbaar feit toch nog ambtshalve vervolgd, zodat er toch een opsporingsonderzoek wordt ingesteld. Het slachtoffer wordt dan alsnog gevraagd een verklaring af te leggen.

De belasting van aangifte voor het slachtoffer

Verschillende respondenten spraken over de belasting die het laten opnemen van een aangifte met zich mee kan brengen en de wijze waarop aangifte doen beleefd wordt. Hierbij bestaat de indruk dat dit proces voor slachtoffers met een LVB vaak relatief belastend is. Respondenten verwezen hierbij onder andere naar de mate van gedetailleerdheid en het soort vragen dat hier gesteld wordt, in combinatie met het vaak lage zelfbeeld en de achterdocht van mensen met een LVB. Zo kan het voor slachtoffers met een LVB moeilijk zijn om te begrijpen dat de vragen van politie zonder emotie gesteld worden en feitelijk en concreet zijn; zij zouden het gevoel kunnen krijgen dat de vragen die gesteld worden impliceren dat ze het zelf hadden uitgelokt of zelf de dader zouden zijn (SH2).

Bij de aangifte misschien ook al. Er worden natuurlijk kritische vragen gesteld, en als je het bijvoorbeeld hebt over een mishandeling, dan wordt er ook snel gevraagd van: "Maar wat deed jij dan? Waarom moesten ze nou net jou hebben? Wat heb jij gezegd, wat heb jij geroepen? Heb jij ook geslagen?" Dat zijn geen vragen om zijn verhaal in twijfel te brengen, dat zijn gewoon vragen die wij liever hier stellen. Want anders krijgen we het geheid terug van justitie, want die willen het gewoon weten. Dus dat kan bij een LVB zeker zo hard aankomen denk ik, van: "Dat heb ik net verteld, geloof je me niet?" (PO7)

Overzien van consequenties is moeilijk

De respondenten noemen verschillende voorbeelden van slachtoffers met een LVB die deze veelheid aan consequenties van hun beslissing niet goed hadden ingeschat. Zo vertelde een respondent over een slachtoffer dat haar verhaal gedurende het traject wel vijf keer moest vertellen en na afloop aangaf dat, als ze van tevoren had begrepen hoe het zou gaan en wat de uitkomst was, ze er nooit aan begonnen zou zijn (AD2/3). Een andere respondent gaf een voorbeeld van een vrouw met een LVB die zich geen slachtoffer voelde en zich niet gerealiseerd had wat de gevolgen van haar verklaring waren voor de dader; zij wilde haar aangifte dan ook intrekken, hetgeen toen niet bleek te kunnen (OM2/3). Een derde respondent beschreef hoe moeilijk het schetsen van de consequenties van aangifte aan mensen met een LVB die slachtoffer waren geworden van een zedenmisdrijf was:

Wat ik specifiek lastig vind dan ook wel, toen ik zelf nog die zaken draaide: als je dan hier zit en je vraagt bij de intake en je zegt al "Ga even nadenken over het doen van aangifte", je ze dingen vraagt waarvan ze de consequenties absoluut niet kunnen overzien. Hoe goed je je best ook doet om het in Jip en Janneke taal uit te leggen, terug te laten vertellen, maar die consequenties, die kunnen ze niet overzien. Oorzaak-gevolg zit in hun beperking. En dat is wat ik persoonlijk lastig vind om te zeggen, van "De politie wil met jou praten en er wordt een film van gemaakt en het wordt opgenomen. Vind je dat goed?" "Ja natuurlijk!" Maar zij hebben geen idee van wat de consequenties zijn als ze het wel of niet doen. En dat vind ik dat heel lastig. Als mens, maar ook als opsporingsambtenaar. Daar moet je de balans in vinden. Als opsporingsambtenaar heb ik daarin nooit echt willen pushen. Zeker vanwege die verstandelijke beperking. In niet-zedenzaken weet ik niet zeker of de opsporingsambtenaar daar zo mee stoeit. (PO10/11)

Wanneer er angst is voor represailles, kan het slachtoffer gebruikmaken van zijn recht op domicilie-keuze voor aangifte. De politie zou het slachtoffer hierop moeten wijzen (Aanwijzing slachtofferzorg). Kennis van het feit dat de gegevens worden opgenomen in de aangifte en de mogelijke consequentie daarvan, evenals kennis van de mogelijkheid voor kiezen van domicilie, kunnen van invloed kunnen zijn op de keuze al dan niet aangifte te doen (SH7/8; AD1; RC). In de praktijk zou hier vaak iets misgaan: slachtoffers worden niet gewezen op de mogelijkheid tot het kiezen van domicilie (SH5) of het adres wordt toch opgenomen in de aangifte terwijl het slachtoffer dat niet wil (SH7/8; RC). Voor slachtoffers met een LVB wordt dit als extra moeilijk benoemd. Zo vroeg een respondent zich af of een slachtoffer met een LVB niet alleen zou weten wat domicilie inhoudt, maar ook zou kunnen overzien wat dit met zich mee zou brengen (AD4).

Als iemand aangifte doet, is men dan op dat moment ook wel voldoende bewust dat hij daarmee zijn persoonsgegevens in het dossier stopt? Heel veel mensen weten dat niet hoor. Maar mensen die minder daarover nadenken of kunnen nadenken... dat zal überhaupt niet tot hun gedachten komen. (SH7/8)

Ondersteuning bij de afweging van consequenties

Bij de afweging van de consequenties van een melding of aangifte kan het slachtoffer overleggen met en advies krijgen van politie, SHN of andere partijen. Alleen in het geval van zedenzaken is vastgelegd dat er vooraf aan de aangifte altijd een informatief gesprek plaats tussen het slachtoffer en politie, tenzij dit vanwege een acute situatie niet kan. Na dit gesprek wordt het slachtoffer bedenktijd gegeven voor over wordt gegaan tot het opnemen van de aangifte. Indien het slachtoffer van zedenzaken een vertrouwenspersoon bij het informatieve gedeelte van het gesprek wil hebben (zie paragraaf 3.4.8) wordt vooraf onderzocht welke rol deze vertrouwenspersoon heeft gespeeld bij het vermeende delict (Aanwijzing opsporing en vervolging inzake seksueel misbruik, 2010A026). Hoewel bij alle soorten delicten de keuze over het doen van aangifte uiteindelijk aan het slachtoffer is, vervult de politie in de praktijk vaak een adviserende rol. Dit kan al tijdens het eerste contact leiden tot het maken van de keuze om wel of geen aangifte te doen, bijvoorbeeld tijdens het eerste contact met de telefonische servicedienst:

Wij kunnen van tevoren al schiften ... [noemt een aantal voorbeelden van verhalen van bellers] Dan moet ik een advies gaan geven. Wat gaan we hiermee doen? Vinden we dat zo erg dat we daarbij direct de politie inschakelen? Of gaan we zeggen, we gaan eerst proberen de burens nader tot elkaar te laten komen? Dan gaan we buurtbemiddeling doen. Daar maak ik samen met de beller al een keuze in. (PO2)

Uit onderzoek van Tolsma et al. (2012) blijkt dat de aangiftebereidheid van mensen toeneemt als een politieagent aanraadt om aangifte te doen, terwijl men minder snel aangifte zal doen als dit ontmoe-

digd wordt door een politieagent. Gezien de beïnvloedbaarheid van veel mensen met een LVB (zie par. 1.2) zal de invloed van de politie bij hen alleen maar groter zijn.

Ook SHN kan een rol spelen in de afweging om wel of geen melding te maken of aangifte te doen en uitleg geven over de (mogelijke) consequenties van de verschillende besluiten. Dit kan bijvoorbeeld door het geven van feitelijke informatie en het bespreken van de overwegingen die bij het slachtoffer spelen. Gezien de moeilijkheden in het afwegen van de consequenties van aangifte of melding die hierboven gesignaleerd werden voor slachtoffers met een LVB, lijkt deze ondersteuning zeer waardevol. Een slachtoffer kan contact opnemen met SHN zonder dat er (nog) sprake is van contact met politie, maar SHN kan ook meedenken als er al wel contact is geweest met de politie. Van belang is dan wel dat het slachtoffer de weg naar SHN in een vroeg stadium weet te vinden. Voor slachtoffers met een LVB lijkt dit niet vanzelfsprekend. In de praktijk worden ook niet alle slachtoffers vanaf het eerste contact met politie gewezen op de mogelijkheid tot het krijgen van slachtofferhulp. Een respondent noemde bijvoorbeeld niet te beginnen over slachtofferhulp zolang er (nog) geen aangifte gedaan was (PO3). Dit zorgt er voor dat wellicht minder mensen ondersteuning van SHN krijgen bij de afweging om melding of aangifte te doen dan er mensen zijn die daar behoefte aan zouden hebben.

3.4.6 Een 'goede' aangifte

Om zoveel mogelijk aanknopingspunten voor opsporing te verkrijgen is het belangrijk dat een aangifte gedetailleerd weergeeft wat er gebeurd is. De verbalisant zal hierbij vragen stellen aan het slachtoffer om benodigde informatie zo helder mogelijk te krijgen. Indien een aangifte onvoldoende gedetailleerd of specifiek blijkt komt het voor dat aan een slachtoffer gevraagd wordt om een zogenaamd aanvullende aangifte te doen. Een groot aantal van de respondenten gaf aan de aangifte als een van de belangrijkste potentiële knelpunten te zien. Veel respondenten verwachtten dat het doen van een 'goede' aangifte voor mensen met een LVB moeilijk is.

Volledigheid van de verklaring

De belangrijkste reden die wordt aangevoerd voor de verwachte moeilijkheid bij het doen van aangifte is gelegen in de beperkte uitdrukkingsvaardigheden van het slachtoffer met een LVB, waardoor de kern van de zaak mogelijk niet goed overkomt of het risico bestaat dat de aangifte niet voldoende gedetailleerd en onvolledig is (bijv. PO5; PO9; SL1). Ook in de literatuur wordt geconstateerd dat de beperkte communicatieve vaardigheden van mensen met een VB het moeilijk kunnen maken om goed duidelijk te krijgen wat er gebeurd is, temeer als het incident in het verdere verleden heeft plaatsgevonden (zie bijvoorbeeld: Knutson & Sullivan, 1993; Van Berlo et al., 2011).

Mijn ervaring met de cliënt is, ze proberen iets uit te leggen. En dan krijg je dit te horen en je krijgt dat te horen, en uiteindelijk denk je dat je het verhaal hebt. En dan blijkt het toch heel anders te zijn gegaan dan dat ik het heb begrepen, maar dan heb je dat op dat moment niet door (...). En die cliënt heeft dat zelf ook niet altijd door. En dan kom je er een keer later (...) op terug. "Zo is het helemaal niet gegaan." "Ja maar we hebben het er toch over gehad?" "Ja, maar...". (...) Dus een cliënt heeft soms wel meer dan één keer nodig om [zijn verhaal helder te krijgen]. (DK1/2)

De details van de zaak kunnen belangrijk zijn in het vervolgtraject, bijvoorbeeld wanneer camera-beelden worden opgevraagd van het door het slachtoffer aangegeven tijdstip van het delict (SL1), of

wanneer er om een signalement wordt gevraagd (RC). Wanneer er door het slachtoffer te weinig details gegeven worden, kan dit tot gevolg hebben dat er onterecht wordt geconcludeerd dat er geen strafbaar feit is gepleegd (PO6) of dat er geen opsporingsindicatie is (PO5) (zie ook: Wilson & Brewer, 1992). Het gevolg van niet begrepen worden of niet het hele verhaal (kunnen) vertellen kan dus zijn dat een aangifte niet wordt opgenomen of - in gevallen waar dit wel gebeurt - de zaak vervolgens niet wordt opgepakt (PO5; SL3; SL5). Bovendien bestaat het risico dat, als iemand niet goed uit zijn woorden komt, de verbalisant een eigen invulling geeft aan het verhaal (PO9) of de verbalisant en het slachtoffer langs elkaar heen praten (PO8).

Ik geloof dat dat wel het grootste risico is, hè: je kan een cliënt wel bij de politie krijgen, je kan hem altijd zover krijgen om aangifte te doen, je kan hem wel uitleggen van: "Als dat je overkomen is, dat is fout". Dat kan je allemaal nog wel misschien uitleggen aan de cliënt. Maar of de cliënt het dan nog een keer kan uitleggen aan de agent (...). Die zal niet waarschijnlijk kunnen zeggen van om "Eén uur is dit gebeurd, om vijf over één was dat", nee. Dus hij kan het misschien nog wel vertellen maar de details en zo zijn waarschijnlijk... Nou in ieder geval om een samenhangend verhaal te vertellen. Misschien komen ze nog wel op de details, maar die kunnen best wel door elkaar lopen of zo. (DK1/2)

Wat ik een groot probleem vind met mensen (...) die verstandelijk gehandicapt zijn, is dat ze niet goed verklaren. Omdat ze nu eenmaal die handicap hebben is hun verhaal lastig te volgen. En soms zeggen ze iets wat je heel letterlijk moet nemen en soms helemaal niet. En dat maakt dat de meeste zaken helemaal niet belanden bij de uitspraak, want hier gaat het al mis. Heel vaak komt er een sepot uit, omdat ze zeggen van "Ja, we hebben die man gehoord, die buschauffeur, die zegt dat hij niet aan je heeft gezeten." (...) Toen (...) heeft [de politie] de chauffeur horen zeggen dat het helemaal niet waar is. "Dat kind is zo gestoord als een ui, dat klopt niet." Nou daar zit je... En dat gebeurt veel. (AD2/3)

Volledigheid van het bewijs

Naast een goede verklaring door het slachtoffer, zijn andere vormen van bewijs ter onderbouwing van het gebeurde van belang. Met name bij delicten waarbij sprake is van fysieke sporen die van belang zijn voor het opsporingsonderzoek, is het belangrijk dat een aangifte zo snel mogelijk wordt opgenomen. In paragraaf 3.4.2 bleek dat mede door gebrekkige herkenning van slachtofferschap bij mensen met een LVB, het hier nog wel eens misloopt.

Als je de heterdaad-situatie nog hebt [gaan we er meteen naartoe] en ook nog als je denkt nog sporen te kunnen vinden. Daar hebben we ook nog mee te maken, als er sprake is van binnendringen of van aanraken al, dan zou je forensische sporen kunnen vinden en gelang die sporen, de kwetsbaarheid van die sporen, hoe kwetsbaarder hoe eerder je erbij moet zijn, dus dan wordt daar ook direct op gereageerd. (PO10/11)

Zowel bij de aangifte, als tijdens het latere opsporingsonderzoek, wordt (verder) bewijs verzameld. Dit gebeurt niet alleen door de politie; ook het slachtoffer kan een rol vervullen in het veiligstellen of aanleveren van bewijs van het delict. Het gaat bijvoorbeeld over het leveren van bankafschriften bij afpersing of diefstal, van afschriften van medische dossiers en doktersverklaringen bij geweld en zedendelicten, van foto's, bonnetjes, IMEI-codes bij diefstal, WhatsApp berichten, mailtjes en telefoonlogs bij bedreiging. Verschillende respondenten geven aan dat dit voor slachtoffers met een LVB vaak moeilijker te leveren is dan gemiddeld, terwijl dit voor het vervolg van de zaak van groot belang kan zijn (PO4; PO6). Zo vertelde een respondent dat, bijvoorbeeld wanneer het druk is, aan een slachtoffer wel eens gevraagd wordt zelf foto's te nemen van de gevolgen van het delict om die dan vervolgens mee te nemen naar het aangiftegesprek dat op de dag of dagen erna zal plaatsvinden (PO2). Dit soort handelingen vergt organisatorische vaardigheden en inzicht in welke informatie be-

langrijk is voor de politie, die bij mensen met een LVB soms onvoldoende aanwezig is (Wilson & Brewer, 1992). Een van de LVB-deskundigen stelde dat hierbij ook het besef van hoe de justitiële keten werkt een rol speelt. Aan slachtoffers met een LVB is het soms moeilijk uit te leggen dat het niet gaat om de mening of het perspectief van het slachtoffer, maar om het juridisch rond krijgen van een zaak (DK8). Een andere geïnterviewde LVB-deskundige benadrukte in deze context nog eens dat de groep mensen met een LVB heel heterogeen is, en dat de gesignaleerde problemen niet voor iedereen gelden (DK7). Dit werd ook duidelijk uit de voorbeelden die door de respondenten werden aangedragen:

Een tijdje terug was er een jongen, ik dacht dat hij een jaar of 19 was. (...) Die moest geld pinnen voor vrienden zogenaamd. Maar dat klopte allemaal van geen kant. Maar daar wilde we dus ook een aangifte van opnemen, omdat die jongen...ja er werd duidelijk misbruik gemaakt van het feit dat hij... (...) Maar op het moment dat je aangifte gaat opnemen moet je inderdaad ook wat je zegt van tijden en data en dergelijke moet je allemaal goed hebben natuurlijk. En op het moment dat je bijvoorbeeld gaat vragen "We willen bankafschriften zien" of "Kan je dat regelen bij de bank?" dan loop je wel eens tegen dingen aan waarvan ze denken "Ja ik weet niet hoe dat moet" of "Dat kan ik niet" of "Dat weet ik allemaal niet". Of ze doen zich voor "Ja dat regel ik wel." (PO1)

Ja, ja, ook hier zou ik willen zeggen, ik ken cliënten die dat heel goed kunnen. Die laten mij weleens sms-jes zien, en die bewaren ze en dat zeggen ze ook: "Nou ik bewaar die want ik ben bedreigd door m'n ex", ik noem maar iets, dus sommigen weten dat heel goed, hoe te doen. En anderen weten dat veel minder, en ja, die moeten daarin begeleid worden. En als ze al professionele, of anderszins begeleiding hebben, dan zal dat zeker helpen. (...) Dus niet onderschatten vind ik ook een goede leidraad. (DK7)

Betrouwbaarheid van de verklaring

Terwijl de risico's op een onvolledige of niet juist begrepen verklaring door veel respondenten benoemd worden, worden de risico's op onbetrouwbare verklaringen en de invloed die de manier van verhoren hierop heeft, nauwelijks genoemd. Eén respondent refereert aan de mogelijkheid dat de autoriteit van de politie ("Ze is van de politie en die zit in een uniform dus die zal het wel weten"; PO10/11) er toe kan leiden dat een slachtoffer met een LVB sneller meegaat in de gedachtegang van de verbalisant en dat dit de aangifte kan beïnvloeden. Een andere respondent wijst op het risico dat een verbalisant die niet doorheeft dat hij met een slachtoffer met een LVB van doen heeft, geïrriteerd raakt doordat de aangifte niet vlot waardoor het slachtoffer juist dichtklapt (AD4).

In de literatuur wordt dit aspect van verhoren zeer uitgebreid behandeld. Juist het horen van mensen met een LVB kent belangrijke risico's. Moonen en Rispens (2014) benoemen een aantal processen die het risico op een onbetrouwbare verklaring bij mensen met een LVB kunnen vergroten. Naast eerder genoemde problemen met het plaatsen van handelingen in tijd, geheugenzwakte en het wantrouwen van het eigen geheugen, meer moeite met taalproductie en taalbegrip, het trager verwerken van informatie, wisselende concentratie, moeite met structureren van het eigen verhaal en meer moeite met het omgaan met stress (zie eerdere paragraaf over volledig verklaren), stellen zij dat er vaker sprake van een grotere gevoeligheid voor suggestie, instemmingstendenties, meegaandheid, pseudoherinneringen en imaginatie (zie bijvoorbeeld ook: Kebbell & Hatton, 1999).

Kebbell en Hatton (1999) stellen dat de impact van de wijze van vraagstelling op de accuraatheid van herinneringen groter is bij getuigen met een VB dan bij getuigen zonder VB. Een voorbeeld van de invloed van de wijze van vraagstelling wordt gegeven in onderzoek van Cederborg en Lamb (2006 in Cederborg, Danielsson, La Rooy & Lamb, 2009). Hieruit bleek dat wanneer sturende vragen herhaald

werden (woordelijk of geparafraseerd), de antwoorden van kinderen en jongeren met een VB in 40% van de gevallen veranderden. De verandering van het antwoord vond al plaats na de eerste herhaling van de vraag, maar hoe vaker een vraag herhaald werd, hoe waarschijnlijker het was dat het antwoord veranderde. Perlman, Ericson, Esses, en Isaacs (1994) vonden dat respondenten met een LVB vooral moeite hadden met het negatief beantwoorden van specifieke vormen van sturende vragen, naar verwachting omdat zij moeite hebben om tegen een autoriteitsfiguur in te gaan. De kans dat zij een fout antwoord geven wanneer de vraag woorden bevat die zij niet begrijpen, wordt versterkt door terughoudendheid om dit toe te geven (Ericson & Perlman, 2001). In een ander onderzoek concludeerden Cederborg en Lamb (2008) - na het analyseren van interviews door politie met slachtoffers met een VB - dat in Zweden in de praktijk vaak vragen werden gesteld die het risico op een inaccurate verklaring vergroten.

Ook in situaties waar slachtoffers met een LVB de rol van getuige hebben en hen gevraagd wordt om aan de hand van bijvoorbeeld foto's een verdachte te identificeren lijkt extra aandacht nodig. Ericson en Isaacs (2003) vonden dat mensen met een VB, hoewel zij even vaak als mensen zonder VB een echte dader op een foto herkenden, daarnaast vaker een verkeerde als dader aanwezen. Mensen met een VB zijn volgens hen gevoeliger voor raden, bijvoorbeeld omdat zij denken dat dit van hen verwacht wordt en zij graag meewerken met autoriteitspersonen. Zowel directe als indirecte vormen van druk op het slachtoffer kunnen hierbij een rol spelen.

De relatieve gevoeligheid van mensen met een LVB voor suggestieve vragen, geneigd zijn tot confabulatie (herinneringsvervalsing) en om instemmend (positief) te antwoorden op vragen, lijkt onafhankelijk van de inhoud daarvan (Clare & Gudjonsson, 1993). Mensen met een VB kunnen overigens wel degelijk goede getuigenverklaringen geven wanneer zij hierbij de juiste ondersteuning krijgen (zie bijvoorbeeld: Ericson & Isaacs, 2003; Kebbell & Hatton, 1999; Manzanero, Contreras, Recio, Alemany & Martorell, 2012; Perlman et al., 1994).

3.4.7 Speciale waarborgen bij het horen

Dat risico's rondom het horen van slachtoffers en getuigen met een VB door de wetgever herkend worden blijkt uit het feit dat in ieder geval bij zedenzaken met een slachtoffer met een VB een speciaal daartoe opgeleide (studio)verhoorder vereist is en dat, met betrekking tot de advisering, een rol wordt toegedacht aan externe deskundigen. Ook moet bij zedenzaken, wanneer er sprake is van een benadeelde met een VB, eerst worden afgewogen of deze nader als getuige moet worden gehoord met behulp van een 'checklist verhoorwaardigheid getuige' (Aanwijzing opsporing en vervolging inzake seksueel misbruik). Wanneer er sprake is van een (kennelijke) VB of wanneer een getuige gehoord wordt door een gedragsdeskundige, geldt ook voor geplande verhoren van getuigen en aangevers van bepaalde zware delicten dat zij audiovisueel geregistreerd moeten worden. Verhoren kunnen bovendien facultatief geregistreerd worden (Aanwijzing auditief en audiovisueel registreren van verhoren van aangevers, getuigen en verdachten (AVR), 2010A018gp).

Hiermee is er, in ieder geval bij zware delicten, extra aandacht voor het horen van getuigen en slachtoffers met een VB. Dat deze maatregelen in die gevallen waar de LVB wel herkend wordt uitkomst kunnen bieden werd geïllustreerd door het voorbeeld wat door een van de deskundigen werd gegeven:

We hebben er één gehad, die was misbruikt in een kleedkamerhokje. En toen vroeg de rechercheur: "Hoe ging die deur dan open?" "Nou, die deur ging niet open." Dus het kon niet, want dan kan je dus niet, in dat hokje waar een slot op zit kun je dus niet misbruikt worden. En die rechercheur zat achter dat scherm van die politie hè, tekenen en, nou... En toen ging dus iemand, dat was nog wel, waren er wel van die experts, die mochten meedenken, die mochten invliegen hè, als dan de nood aan de man was. Dus die gingen daar naartoe. (...) Bleek dat hij eroverheen was gegaan. Nou, dat soort gekke dingen... Wij vertellen gewoon: "Iemand krom over de deur". Maar zij zeggen alleen: "Het kwam door de deur". Ja, het kwam door de deur? Ja waar dan? Dat zijn van die dingen, waardoor, het leek gewoon niet te kunnen. Als die politie opgehouden was dan was het gewoon niet gebeurd geweest. Dat soort, dat zijn van die dingen die, waar je heel erg, als je niet de goede kennis hebt, niet de goede aansluiting, niet de goede vragen stelt, niet goed begrijpt, dat daar hele rare dingen uit kunnen komen. (DK5)

Belangrijk voor het (kunnen) inzetten van bepaalde waarborgen rondom het doen van aangifte is dat de VB herkend wordt. De opsporingsambtenaar beoordeelt of hier sprake van is; bij twijfel wordt een VB verondersteld (Aanwijzing opsporing en vervolging inzake seksueel misbruik; Aanwijzing AVR). Zoals in paragraaf 3.1 beschreven werd is een LVB echter iets wat regelmatig onopgemerkt blijft.

Ik (heb) eigenlijk best wel vertrouwen in [de protocollen met betrekking tot het verhoor van kwetsbare personen], ik bedoel, dat kan altijd beter. (...) Dat kan altijd nog veel beter, maar an sich heb ik daar niet het grootste probleem mee. Het probleem zit 'm eigenlijk in dat het niet onderkend wordt en vervolgens daardoor het zaakje vastloopt. (...) En ik weet dat we van dat soort situaties weer al wat geleerd hebben, dat dat nu al veel beter gebeurt. Maar ja goed, als het niet onderkend wordt dan zal dat best wel vaak fout gaan. (DK6)

Zoals gezegd gelden de verplichte waarborgen in de aanwijzingen met name voor zware en zedende delicten. Niet duidelijk is hoe vaak deze maatregelen facultatief bij andersoortige delicten worden ingezet. De meeste respondenten noemden de beschikbare maatregelen niet. De respondenten van de Sociale Jeugd en Zedenpolitie verwezen expliciet naar de Aanwijzing AVR (PO10/11). Ook een officier van justitie verwees naar protocollen en procedures voor het horen van mensen met een beperking, waarvan hij het belang voor de kwaliteit van het verhoor benadrukte (OM5). Een andere respondent noemde de optie van het registreren van een verhoor ook, maar zei niet zeker te weten of dit ook bij het opnemen van een aangifte kon; deze respondent had de indruk dat als een gesprek tussen aangever en verbalisant niet helemaal goed loopt, niet meteen gedacht wordt aan audiovisuele registratie van de aangifte. Hiervoor zou de aangifte echt moeizaam moeten verlopen (PO7).

Nee, dat weet ik niet zeker. Kijk, bij een aangifte, daar is het volgens mij niet echt verplicht, maar dat is ook iets anders natuurlijk dan bij een verdachte. Bij een verdachte komt veel meer kijken, recht op een advocaat, en mag de advocaat erbij zijn, moet de advocaat erbij zijn, dan ga je al gauw eventjes de regels af. En bij een aangifte heb je dat toch minder snel. Als het gesprek tussen een aangever en jou goed loopt, al dan niet met een begeleider erbij, dan denk je niet meteen aan het opnemen van een verhoor of aangifte. (PO7)

Buiten de protocollen wordt soms wel gezocht naar andere manieren om het slachtoffer met een LVB te helpen bij het getuigen. Sommige respondenten zeggen gebruik te maken van hulp van bijvoorbeeld begeleiders om tot een aangifte te komen (zie volgende paragraaf). Een respondent vertelde dat zij, wanneer duidelijk is dat het slachtoffer dat aangifte wil doen (van een delict anders dan zeden) een LVB heeft, overleg pleegt met de Sociale Jeugd en Zedenpolitie, om er zo zorg voor te dragen dat de aangifte goed op papier komt (PO8).

Dit kan ook in tweede instantie gebeuren, wanneer de aangifte al is opgenomen maar in de praktijk duidelijk wordt dat een aangifte niet gedetailleerd genoeg of te fragmentarisch is. Een officier van

justitie zei dat, wanneer hij op basis van bijvoorbeeld het dossier denkt dat er sprake kan zijn van een niet-onderkende LVB bij het slachtoffer, het zijn taak is om dit met politie te bespreken, en eventueel aan te sturen op hulp of advies bij het omgaan met (het opnemen van een verklaring van) een slachtoffer met LVB van de Sociale Jeugd en Zedenpolitie (OM5).

Maar als ik merk, als ik tot de conclusie kom dat met de aangifte of de verklaring [die tot dan toe is] afgelegd, dat dat wellicht in de verdere vervolging tot problemen kan leiden omdat het onvoldoende gedetailleerd is, onvoldoende specifiek is, omdat er niet op de goede manier is gesproken en is uitgevraagd, en dat te maken heeft met het feit dat niet of onvoldoende is onderkend dat het iemand met een beperking is, dan kan het heel raadzaam zijn om dat huiswerk over te gaan doen. (OM5)

3.4.8 Aanwezigheid van derden bij de aangifte

In de context van de hierboven geschetste problemen bij het verklaren door slachtoffers met een LVB, maar ook van de psychische belasting hiervan voor het slachtoffer, wordt door verschillende respondenten gesproken over de mogelijkheid hierbij een derde persoon aanwezig te laten zijn ter ondersteuning van het slachtoffer. Hieraan zitten verschillende haken en ogen. In zijn algemeenheid geldt dat wanneer het slachtoffer zich door iemand wil laten vergezellen tijdens de aangifte, dit kan. Wel is het voor een goede aangifte van belang dat een slachtoffer het gevoel heeft vrijuit te kunnen praten en dat er geen sprake is van beïnvloeding. Ook komt het voor dat juist de mensen die het slachtoffer meeneemt naar de aangifte, ook een rol als getuige kunnen hebben. Dit maakt dat vanuit politie in de praktijk de aangifte graag met het slachtoffer alleen wordt opgenomen. Bij zedenzaken gelden ook op dit gebied specifieke regels, namelijk dat een vertrouwenspersoon in principe aanwezig mag zijn bij het informatieve gesprek dat voorafgaat aan de aangifte en eventueel bij de start en afronding van de aangifte, waar algemene informatie besproken wordt. Bij het inhoudelijke deel van de aangifte mag in principe geen vertrouwenspersoon aanwezig zijn. Dit kan alleen in uitzonderlijke gevallen na toestemming van de officier van justitie (Aanwijzing opsporing en vervolging inzake seksueel misbruik). Verschillende respondenten geven aan dat ze de aanwezigheid van een derde bij aangifte juist bij slachtoffers met een LVB van belang achten voor het kunnen opnemen van een bruikbare aangifte. Wel lopen de meningen uiteen over welke bijstand moet worden gezocht en met welk doel.

Ondersteuning door omgeving van het slachtoffer

Door sommige respondenten wordt de aanwezigheid van een begeleider (zorgprofessional, familie) van het slachtoffer met LVB bij het doen van aangifte van belang geacht (PO6). Deze kan bijvoorbeeld, vanuit de eigen kennis over het slachtoffer, de politieambtenaar helpen wanneer deze - vanwege het gebruik van vakjargon of door een gebrek aan geduld – moeite heeft met de communicatie met het slachtoffer (SH2). Bij complexe zaken waarbij het onderbouwen met bewijs lastig is, zoals in onderstaand voorbeeld van een geval van fraude, kan hulp van derden met specifieke kennis over het vermeende delict voor slachtoffers met een LVB onontbeerlijk zijn:

Er is een medewerker van de groep opgepakt en nu blijkt dat die bijna 80.000 euro heeft verduisterd van de rekeningen van [de jongeren op de groep]. Die zitten daar en hebben zelf geen idee van hoe financiële transacties verlopen. Die rekenen iedere week voor 100 euro zakgeld. Dus zo werd dat weg geboekt en dat zakgeld ging helemaal niet naar de jongeren. Weten die veel? (...) Dit kon ook heel lang voortduren snap je? En dan gaat het mis dat je er zo eentje op je bureau krijgt en die zegt "Die meneer heeft geld van mij gepakt." Hoe kan ik een bruikbare aangifte maken voor zo iemand? Niet. Daar komt

een administrateur bij of iemand van de woongroep die zegt “Hier heb je de gegevens van de rekening, kijk maar. Hier is geld opgenomen op het tijdstip dat mijn cliënt loopt te slapen.” (PO6)

Aanwezigheid van begeleiding uit de directe omgeving van het slachtoffer wordt niet door iedereen als oplossing gezien. Zo vroeg een LVB-deskundige of dan gedacht werd dat begeleiders per definitie in staat zouden zijn om antwoordtendenties van de cliënt te voorzien tijdens die aangifte (DK8). Een van de advocaten gaf een voorbeeld waarbij uitspraken van de zorgprofessional gedaan tijdens de aangifte bij de behandeling van de zaak in het nadeel werkten van het slachtoffer (SL1). Ook vertrouwelijkheid die in de hulpverlening van toepassing is wordt als obstakel ervaren:

En in dat hele verhaal – laten we daar ook nog even helder over zijn: begeleiding meesturen is leuk, [maar] in principe mag een begeleider natuurlijk niets zeggen over een cliënt. Dus die mag [alleen] als vertolker optreden. Maar (...) de politie die doet net alsof ze alles mogen vragen. Ze mogen ook alles vragen alleen mogen we geen antwoord geven. Dus op het moment dat de politie aan ons vraagt: woont die cliënt bij ons... dan mogen wij niet eens zeggen dat dat zo is. Maar ze vragen het wel. (DK3/4)

Ondersteuning door professionals

Een andere situatie doet zich voor wanneer ondersteuning wordt gezocht die niet uit de directe omgeving van het slachtoffer komt, bijvoorbeeld ter voorkoming van suggestieve vragen (SH4). Hierbij wordt dan bijvoorbeeld eerder gedacht aan ondersteuning door een advocaat of gedragsdeskundige; ook ondersteuning door speciaal getrainde politieambtenaren zou kunnen helpen (AD1). Ook voor het zo mogelijk voorkomen van secundaire victimisatie zouden juist slachtoffers met een LVB die gehoord worden als getuige volgens een respondent bijstand van een advocaat moeten krijgen (AD4).

Een hindernis met name bij het inzetten van deze vorm van ondersteuning door een derde bij het doen van aangifte is de snelheid die benodigd kan zijn bij een aangifte. Zo benoemde een advocaat dat de regel dat verdachten nu wel iemand bij verhoor krijgen (nog) niet geldt voor slachtoffers. Hij vertelde dat er wel iemand bij mag zijn maar dat, wanneer een aangifte snel moet worden opgenomen om het onderzoek te kunnen starten, dit tot gevolg kan hebben dat de (wens tot) aanwezigheid van een derde persoon ter ondersteuning niet gerealiseerd kan worden (AD1).

Autonomie versus bescherming

Niet onbelangrijk zijn de wensen van het slachtoffer met een LVB zelf. Deze zal niet altijd de aangifte in de aanwezigheid van iemand anders willen doen, ook niet als anderen denken dat dit beter is. Soms lijkt er geen keuze te zijn. Uit de interviews werd duidelijk dat het in de praktijk voorkomt dat er lokale of regionale afspraken worden gemaakt over de aanwezigheid van derden bij aangifte. In het werkgebied van een van de respondenten is een GGZ-instelling. Hiermee is de afspraak gemaakt dat cliënten alleen aangifte kunnen doen wanneer er een begeleider bij is. Deze afspraken leiden niet altijd tot oplossing van het probleem (PO5).

Wij hebben afspraken met [de instelling]: als je aangifte wilt doen moet dat met een begeleider. Ik denk dat ze vaak tussen de wal en het schip vallen. Dan zegt [de instelling]: “dan komen ze toch alleen”. Ja, sorry, die afspraak is er. Ja maar ze hebben geen tijd. Dat soort dingen gebeuren gewoon heel vaak, (...) en er gebeuren daar regelmatig strafbare feiten in zo’n instelling, dat is een ding dat zeker is, dat heb ik vaak genoeg meegemaakt. En dat het er dan toch niet van komt dat er een aangifte op papier komt, omdat de begeleider niet mee komt, of omdat ze gesloten zitten, of omdat... (PO5)

Ook hier lijkt weer een spanningsveld te zijn tussen de autonomie van het slachtoffer met een LVB enerzijds en de mate van bescherming die, bijvoorbeeld door politie of anderen, nodig wordt geacht.

Meestal gaan natuurlijk begeleiders mee, en soms zeggen cliënten: "Nee je gaat niet mee, ik doe het alleen". Ja, allemaal prima. [Maar jullie zijn er wel vaak bij betrokken?] Ja, ja, of we bellen de politie-agent nadien, of vooraf, dus dat kan allemaal wel geregistreerd worden. Terwijl toch de cliënt z'n autonomie bewaart. Dus dan zijn ze eigenlijk al voorbereid op het verhaal, of voorbereid, maar ze weten wie er voor ze komt zitten, en dat het misschien niet zo samenhangend wordt als bij een ander maar... Ja, en soms spreken we met cliënten af van: "Vind je het ok dat wij nog eens met de politie bellen, of kijken hoe ze het ervaren?" Ja, dus dat kan allemaal. En sommige cliënten die zeggen: "Daar heb je geen flikker mee te maken, ik doe dat alleen en jij mag niet bellen met de politie". Ja, dat kan. Ja, ja, en die begeleiding kan wel belangrijk zijn (...) maar een cliënt die maakt altijd de keuze. Die kan zeggen van: "Naja goed, als jullie er bij zijn dan maken jullie weer een verhaal van, ik doe m'n eigen verhaal." Ja, dus velerlei situaties kunnen zich voordoen. Het mooiste is als een cliënt zegt: "Nou, ik heb er goed over nagedacht, en ik ken de risico's, ik weet wat me te wachten staat en ik denk dat ik het kan" en "Ga je mee naar het politiebureau? Dan gaan we samen aangifte doen." Dat is natuurlijk de meest ideale situatie. (DK7)

3.4.9 Conclusie

Voorafgaand aan de beslissing om na een delict contact te zoeken met de strafrechtsketen liggen verschillende drempels voor slachtoffers met een LVB. Ook als de keus om naar de politie te stappen eenmaal gemaakt is, zijn er verschillende processen die de kans op een succesvolle aangifte verkleinen. Voor slachtoffers met een LVB is het moeilijker een coherent verhaal te vertellen, zowel bij het eerste contact als tijdens een aangifte. Daarnaast hebben zij meer moeite met het aanleveren van bewijs. Ook vertonen zij vaker ongerijmd gedrag en bestaan er bij de professional soms vooronderstellingen over de betrouwbaarheid van hun verklaringen. Dit kan leiden tot een verminderde bereidheid tot het opnemen van een aangifte en een kleinere kans dat de zaak na een aangifte wordt opgepakt. Slachtoffers met een LVB zijn zeer beïnvloedbaar, ook in de beslissing wel of niet aangifte te doen, en terughoudendheid aangifte op te nemen zal sneller leiden tot het onverrichterzaken naar huis keren van het slachtoffer. Slachtoffers met een LVB hebben bovendien vaak moeite met het overzien van de consequenties van aangifte, en zijn hierbij meer dan gemiddeld afhankelijk van steun van ter zake kundige adviseurs. Alleen bij zedenzaken vindt standaard een informatief gesprek plaats waar de consequenties van het doen van aangifte duidelijk worden besproken en uitgelegd en krijgt het slachtoffer hierna bedenktijd alvorens eventueel aangifte te doen. Slachtofferhulp wordt echter over het algemeen pas ingeschakeld ná de aangifte en zal in deze afweging dus vaak niet kunnen ondersteunen. Een slachtoffer met een LVB zonder begeleiding zal ten slotte meer moeite hebben met het nakomen van de geplande afspraak voor de aangifte en zal sneller opgeven als het lastig wordt.

Wanneer besloten is dat aangifte opgenomen gaat worden leiden tijd- en ruimtegebrek en een onjuiste vraagstelling leiden tot een kleinere kans dat men tot een goede aangifte komt. Een neiging tot suggestiviteit en antwoordtendenties, geheugenzwakte, moeite met taalproductie en gebrekkige concentratie zijn slechts enkele van de kenmerken van een LVB die er toe leiden dat extra aandacht moet worden besteed aan het horen van een slachtoffer met een LVB. Extra maatregelen voor het verhoren van slachtoffers met een LVB zijn echter alleen voor specifieke delicten vastgesteld. Bij minder zware delicten is het afhankelijk van de situatie, de inschatting van actoren in de strafrechtsketen of de initiatieven van het slachtoffer (of diens omgeving) zelf of gebruik wordt gemaakt van

ondersteuning door derden bij het doen van aangifte. Ondersteuning van het slachtoffer bij de aangifte door de omgeving is niet altijd wenselijk, terwijl ondersteuning door een deskundige niet altijd haalbaar is. Los van de gevolgen van een ondeugdelijk verhoor voor de waarheidsvinding is de belasting van het doen van aangifte voor een slachtoffer met LVB groot wanneer hij het gevoel heeft dat hij wordt aangevallen of niet wordt geloofd.

3.5 Opsporingsonderzoek en vervolging

3.5.1 Opsporingsonderzoek

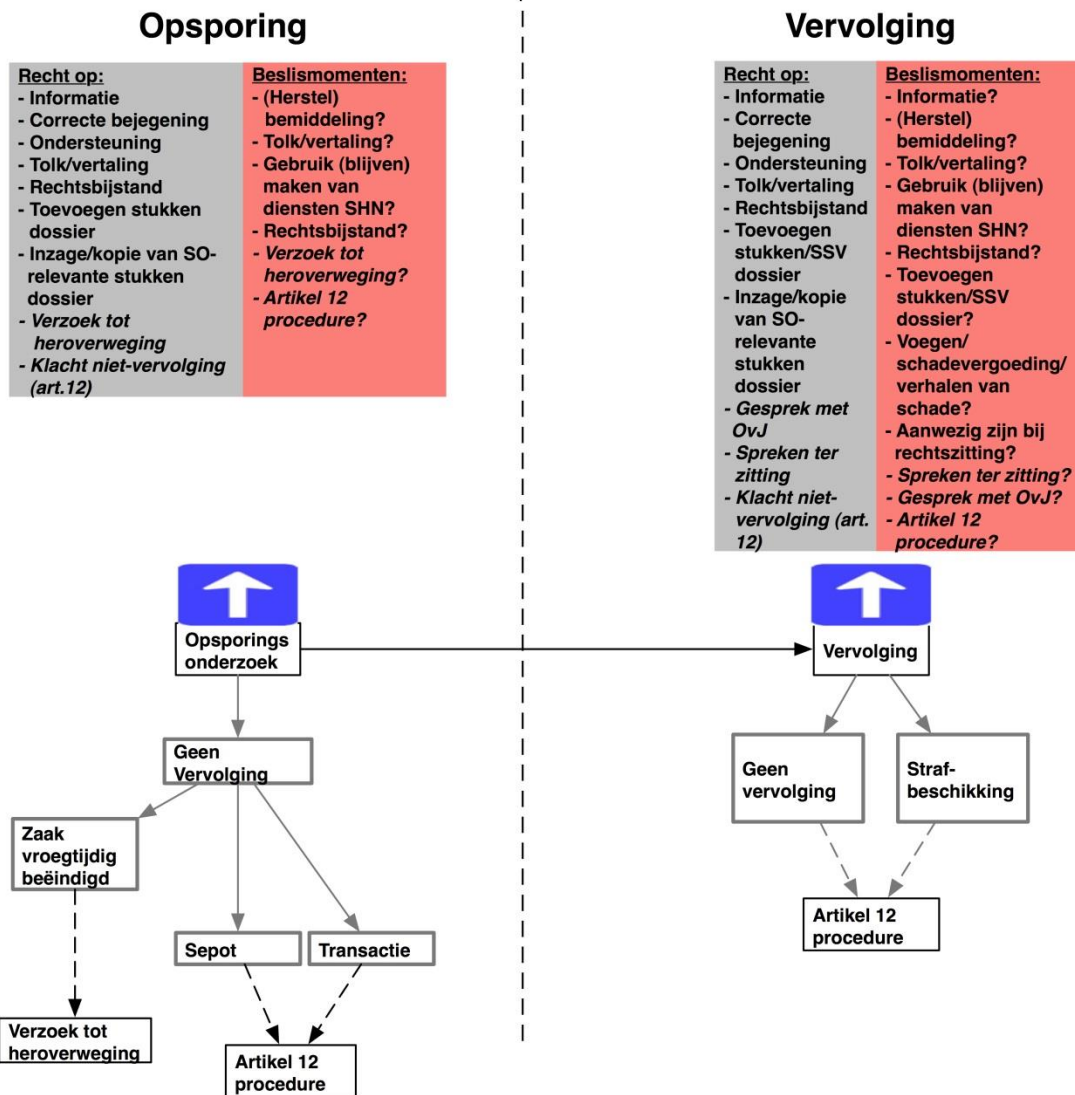
Er is sprake van een opsporingsonderzoek op het moment dat de politie, (meestal) op basis van een aangifte, opsporingshandelingen verricht zoals het zoeken naar sporen, het horen van getuigen en slachtoffers, het aanhouden van verdachten en het vastleggen van een proces-verbaal (Aanwijzing slachtofferzorg; Van der Leij, 2013). Het opsporingsonderzoek wordt uitgevoerd door politie, maar staat onder leiding van het OM (Aanwijzing slachtofferzorg). De rechter-commissaris heeft hierin een toezichthoudende taak als 'rechter in het vooronderzoek'. Indien nodig kunnen tijdens het onderzoek slachtoffers als getuigen worden gehoord bij de rechter-commissaris (Kwakman, 2012). Door de respondenten werden voor mensen met een LVB met name op twee punten tijdens het opsporingsonderzoek knelpunten gesignaleerd: in het bijdragen aan de bewijsvoering door het leveren van aangifte ondersteunende informatie en bij het verhoor bij de rechter-commissaris. De knelpunten bij de bewijsvoering zijn reeds beschreven in een vorige paragraaf (par. 3.4.6). Ook over de knelpunten bij het horen is al het een en ander gezegd (zie ook par. 3.4.7 e.v.). Dezelfde knelpunten gelden onverminderd in de opsporingsfase. In deze fase speelt echter een aantal aanvullende knelpunten die hier zullen worden toegelicht.

Tweede keer horen

Tijdens het de opsporingsfase kan de politie het nodig achten dat er een aanvullende aangifte wordt opgenomen. Daarnaast kan een verhoor bij de rechter-commissaris plaatsvinden.

In het kader van het risico op secundaire victimisatie werd benoemd dat het voor slachtoffers met een LVB extra van belang is dat de reden van het nogmaals horen goed uitgelegd wordt (RC, AD4). Slachtoffers worden immers, nadat zij al aangifte hebben gedaan en een heel traject hebben doorlopen, opnieuw tot in detail bevraagd over voor hen pijnlijke herinneringen of onderwerpen. Slachtoffers met een LVB hebben hier meer moeite mee, bijvoorbeeld doordat het hen het gevoel geeft dat zij niet geloofd worden. Met name de manier van reageren van de verhoorder kan ertoe leiden dat het slachtoffer zich aangevallen voelt en niet begrijpt dat de politie vooral op zoek is naar aanknopingspunten voor verder onderzoek (OM1).

Bij slachtoffers met een LVB moet er ook rekening mee worden gehouden dat bij een tweede verhoor (vaker) andere informatie gegeven kan worden. Onder andere de tijd tussen de aangifte en het later horen als getuige kan, juist voor slachtoffers met een LVB, van invloed zijn. Dit werd door een van de geïnterviewde advocaten geïllustreerd aan de hand van een casus waar zowel kinderen zonder een LVB als met een LVB slachtoffer werden van seksueel misbruik door dezelfde dader:

Figuur 6: Rechten en beslismomenten in de fase van de opsporing en vervolging.

Dat was ook de redding in die zaak: die [andere kinderen] waren gewoon begaafd en die konden dus heel goed aangifte doen. Maar dat andere jongetje was echt laag begaafd. Dat wisten we van zijn moeder, stond in het rapport, politie had ons ook al ingelicht en ik zag hem ook. Je merkte het gelijk. Hij heeft toen aangifte gedaan en zijn moeder zat erbij en dat ging gewoon redelijk. Maar die zaak bleef heel lang liggen door allerlei capaciteitsproblemen. Dus toen kwam die twee jaar later pas bij de rechter-commissaris en daar ging het faliekant mis. (...) Hij snapte het niet, vragen kwamen niet aan en zijn beperking werd nog meer op de voorgrond geplaatst omdat hij zo gespannen was in zo een kamer-tje. En toen heb ik uiteindelijk gezegd dat ik een schorsing wilde en ik wilde met hem praten. Toen heb ik hem gesproken en de rechter-commissaris informatie overhandigd van hem. Om te laten zien wat er aan de hand is en toen gaf de rechter-commissaris ook aan dat die informatie uit het dossier had ge-haald kunnen worden. Maar hij was wel blij dat hij erop gewezen was, zodat hij zijn vragen kon aan-passen. Maar dat zette ook het verhoor in een heel ander daglicht. Iedereen dacht dat het een leugen-achtige jongen was, maar het bleek gewoon een jongen die dat niet kan. Die het ook echt niet goed weet. (AD2/3)

Wanneer er bij een tweede verhoor anders verklaard wordt betekent dit niet noodzakelijkerwijs dat de verklaring in zijn geheel onbetrouwbaar is. Moonen en Rispens (2014) schrijven dat er pas sprake is van een onbetrouwbare verklaring, wanneer een verhaal van een getuige in grote lijnen verandert bij elke gelegenheid. Een verhaal dat op details incoherent is maar op grote lijnen consistent is mag dus niet afgedaan worden als onbetrouwbaar.

Verhoor bij de rechter-commissaris: een andere dynamiek

Bij een verhoor bij de rechter-commissaris komt meer kijken dan bij de aangifte. Vooruitlopend op de zitting zal hier onder andere de betrouwbaarheid van (de verklaring van) het slachtoffer getoetst worden. Bij het horen van een getuige ter zitting wordt deze beëdigd; bij horen van een slachtoffer als getuige bij de rechter-commissaris is dit geen regel en wordt dit alleen in specifieke gevallen gedaan. Beëdiging kan in bepaalde situaties, bijvoorbeeld als een getuige met 'gebrekkige ontwikkeling van zijn geestvermogens' naar het oordeel van de rechter-commissaris de betekenis van de eed niet voldoende beseft, vervangen worden door een aanmaning om *"de gehele waarheid en niets dan de waarheid te zeggen"* (artikel 216 en 216a Sv). In Engels onderzoek van Gudjonsson, Murphy, en Clare (2000) is gekeken naar het begrip dat getuigen in de rechtbank hebben van de eed die zij afleggen over de waarheid spreken. Geen van de respondenten met een VB in hun onderzoek kon alle elementen van de eed (volledig) begrijpen.

Ook bij het horen in deze fase wordt door respondenten gesproken over het risico op secundaire victimisatie, met name wanneer hier ook vragen worden gesteld door de advocaat van de verdachte(n) en mogelijk geprobeerd wordt de betrouwbaarheid van de verklaring in twijfel te trekken (AD1). Een rechter-commissaris in het onderhavige onderzoek vertelde dat het horen bij de rechter-commissaris over het algemeen ook vaak wel eng gevonden wordt, maar dat het toch anders is dan in een rechtszaal met publiek. De rechter-commissaris draagt geen toga en het gesprek vindt bijvoorbeeld aan tafel plaats (RC). Een op het niveau van het slachtoffer afgestemde uitleg van het doel en de procedures kan hierbij erg belangrijk zijn in het voorkomen van secundaire victimisatie (OM1).

Zeker bij mensen met een beperking gebeurt [het horen] in heel veel gevallen bij de rechter-commissaris. Je kunt er niet altijd onderuit om dat op de zitting te doen, maar dat zijn echt grote uitzonderingen. (...) Het is [bij de rechter-commissaris] een heel beschutte omgeving, dus dat maakt dat veel minder bedreigend. Daar is de verdachte ook niet bij... Ja, dan zitten ze gewoon aan tafel met één rechter en met een advocaat. En dan is het meer een gesprek waar de rechter dan op een gegeven moment een samenvatting van maakt. En dat gaat mee in het dossier. (RE)

Wat ik deze woensdag bijvoorbeeld had, dat zwakbegaafde meisje verkracht door een vriend van de familie: ze vond het heel lastig om erover te spreken, de plastische details, dat had ze in een rechtszaal niet gekund, met publiek. Dit was al heel, er zat dus een man naast haar, de advocaat van de verdachte... dat er een man bij zat maakte het voor haar heel lastig. (RC)

Verschillende respondenten refereren aan de extra belasting die de bevraging door advocaten van de verdachte kan opleveren. Uit onderzoek van Wijers en De Boer (2010) komt naar voren dat er verschillen zijn in taakopvatting wat betreft het horen van slachtoffers als getuigen. De meeste rechters-commissarissen zouden het als hun taak zien slachtoffergetuigen tijdens het verhoor tegen bijvoorbeeld intimiderende vragen te beschermen, maar de mate waarin zij dit doen verschilt sterk. Bovendien zullen de vragen, mits relevant, toch beantwoord moeten worden. Uit onderzoek van Kebbell en Hatton (1999) naar de impact van het Angelsaksische kruisverhoor blijkt dat het veelvuldig gebruik van gesloten en suggestieve vragen en het taalgebruik van de advocaat van de verdachte gemakkelijk

verwarring kunnen scheppen bij mensen met een VB. Hoewel het kruisverhoor niet zonder meer vergelijkbaar is met het verhoren door advocaten van de verdachte, wordt deze problematiek wel door respondenten herkend (AD1).

[Dat] kun je als advocaat (...) enorm lek schieten, dat is helemaal niet moeilijk. Je kunt ze zo de verkeerde dingen laten zeggen. Je kunt zo boven - onder omdraaien, achter – voor, rood – blauw, alles kun je veranderen. En alles kun je ze op aanspreken hè. “Je zei net toch rood? Of zei je blauw?” Zeg dat drie keer en ze zeggen ‘groen’. “Het was toch in het bos? Weiland? Bos, weiland, stad? Wat is het nou?” (DK5)

Er wordt door de respondenten op gewezen dat deze manier van horen de waarheidsvinding niet ten goede komt (AD2/3; AD4). De gevolgen hiervan worden door enkele respondenten bij een slachtofferverhoor wel minder ernstig geacht dan bij het verdachtenverhoor (PO8; OM4).

Aanwezigheid van derden bij de rechter-commissaris

Ook bij het verhoor door de rechter-commissaris lijkt het meenemen van een derde geen vanzelfsprekendheid. Zo geeft een respondent het voorbeeld van een 17-jarig meisje met een LVB dat verkracht was en dat haar moeder mee wilde nemen naar de rechter-commissaris. Dit werd niet toegestaan, omdat dit haar zou beletten vrijuit te praten (RC). Het slachtoffer mag wel altijd een advocaat meenemen. Hoewel dit wel voorkomt, gebeurt dit zeker niet altijd, en is de rol van de advocaat beperkt (RC). Daarnaast geldt dan voorliggend dat het slachtoffer hulp van een advocaat gezocht of aangenomen moet hebben. In een aantal regio's is er voor zedenslachtoffers een speciaal piket waardoor zij direct juridische bijstand krijgen aangeboden, waardoor dit probleem voor deze slachtoffers weggenomen is.

[Wie informeert het slachtoffer vooraf dat hij/zij dat recht heeft om een advocaat mee te nemen?] Dat is een goed punt (...). Volgens mij schrijven wij alleen een brief: “[Wij roepen u] weer op voor een bepaalde datum. U bent verplicht te verschijnen”. En als ze niet komen krijgen ze een dagvaarding, en als ze dan nog niet komen worden ze door de politie opgehaald. Volgens mij schrijven we (...) niet in onze uitnodigingsbrief [dat men een advocaat mee mag nemen]. (RC)

Weet je wat nu het voordeel is met (...) het JOS-piket [Juridische Opvang Slachtoffers zedenmisdriven] dat ze in Utrecht hanteren. Dat is als iemand met een beperking wordt gehoord, dan mag moeder of vertrouwenspersoon er altijd bij zijn dus dat scheelt wel. En in zedenzaken als wij dan...dan worden we altijd gebeld als er verhoor plaatsvindt. Dan zijn wij de tolk/vertaler ter plekke. (AD2/3)

3.5.2 Informatie over het verloop van de zaak

Slachtoffers hebben gedurende het hele slachtoffertraject recht op informatie. Dit betreft ook informatie over het verloop van het onderzoek. Respondenten noemden enkele zaken die specifiek voor het slachtoffer met een LVB lijken te gelden.

Slachtoffers krijgen bij de aangifte de mogelijkheid aan te geven of ze op de hoogte gehouden willen worden van het vervolgtraject. Voor slachtoffers met een LVB zijn de gevolgen van deze keuze mogelijk moeilijk te overzien. Als ze hebben aangegeven dit niet te willen, horen ze in principe niks meer. Dit kan gevolgen hebben voor de mogelijkheid om schade te verhalen als een verdachte wordt aangehouden (www.slachtofferhulp.nl). Alleen als het dossier wordt overgedragen aan het OM voor een besluit over vervolging zal het slachtoffer over het algemeen nogmaals, middels het wensenformu-

lier, gevraagd worden of zij op de hoogte gehouden willen worden. Als slachtoffers bij aangifte zeggen dat ze niet op de hoogte gehouden willen worden, blijkt dit later toch niet altijd te zijn wat ze wilden:

Ik moet wel zeggen, dat in tijden van vrijwilligerswerk bij AD [de Algemene Dienst], dat ze zeiden dat mensen hadden aangegeven dat ze niet geïnformeerd wilden worden, dat ze dan zeiden dat mensen het misschien niet helemaal begrepen. En dan gingen ze toch bellen. Dat is op zich vreemd, maar veel mensen waren toch blij. Op het moment dat ze bij de politie zaten zeggen ze van: "Hey, wat is dat, dat wil ik niet". En als je ze dan belde, zeiden we ook van: "Ja u heeft aangegeven dat u het niet wil, maar misschien kunnen we even uitleggen" en dan waren ze er toch wel blij mee. En dat kan hier natuurlijk ook gebeuren. [onverstaanbaar] En soms bellen ze dan later: "Ik hoor helemaal niets" en dan staat dat vinkje op 'nee'. En dat is wel inderdaad lastig. (SH7/8)

Een aantal respondenten geeft aan dat het voor slachtoffers met een LVB vaak nog moeilijker is dan voor anderen om te begrijpen hoe het traject verloopt en waarom bepaalde stappen nodig zijn. Zo wordt genoemd dat slachtoffers soms niet snappen waarom de politie eigendommen in beslag neemt in het kader van het onderzoek, en dat duidelijkheid over de vraag wanneer ze deze spullen terugkrijgen voor slachtoffers met een LVB extra belangrijk is (AD1). Het verkrijgen van deze duidelijkheid vergt in de praktijk assertiviteit van het slachtoffer, waarbij slachtoffers met een LVB vaak niet begrijpen wat de mogelijkheden zijn.

Ook de lengte van het traject leidt tot onbegrip. De opsporingsfase duurt soms heel lang, soms wel één of twee jaar (OM1; AD2/3). Dit is een knelpunt voor alle slachtoffers (SL1; SL2; SH2), maar voor slachtoffers met een LVB, die minder goed kunnen overzien hoe het traject verloopt en wat hier de redenen voor kunnen zijn, is dit nog moeilijker (SH6). Vaak komt er pas bericht als het opsporingsonderzoek helemaal is afgerond. Mensen met een LVB kunnen daar erg onzeker van worden (PO8) en het gevoel krijgen dat hun zaak "in de doofpot wordt gegooid" (SH2). Goede, tussentijdse informatie, kan dus van groot belang zijn.

Ik heb contact gehad dat er in oktober een proces komt en dan wordt die man opgeroepen en krijgt die vrouw een brief van justitie. Dan praat je over een zaak die al twee jaar geleden bij de politie is gekomen. Dan denk ik dat als het anders was geweest dan was het al afgehandeld geweest. Want nu vraagt ze aan die begeleider wanneer de rechtszaak is. En dat maakt dat als die begeleider er over begint dat ze nerveus wordt. Ze weet dat het er nog aan zitten te komen. De tijdsspanne dus. Met name bij zedenzaken waar loslopers zijn, die niet in voorlopige hechtenis zitten, is dat een groot probleem. Zeker als er daarna nog hoger beroep komt. (OM1)

Tenslotte zal het bij slachtoffers met een LVB op inhoudelijke gronden vaker niet mogelijk zijn hen te informeren. Zoals beschreven in paragraaf 1.3 is er bij slachtoffers met een LVB relatief vaker sprake van een dader uit de directe omgeving. Dit kan ertoe leiden dat het slachtoffer niet inhoudelijk geïnformeerd wordt over het verloop van het onderzoek, om te voorkomen dat informatie zo via het slachtoffer bij de verdachte terecht komt. Dit laatste speelt volgens deze respondent, behalve in situaties waar het een zaak tussen familieleden of burens betreft, ook in situaties waar het slachtoffer met een LVB bijvoorbeeld begeleid woont en de verdachte op dezelfde groep woont (SH2).

3.5.3 De belangen van het slachtoffer bij de keuze voor een afdoening

Verschillende vormen van afdoening

De opsporingswerkzaamheden van de politie kunnen leiden tot verschillende wijzen van afhandeling van de zaak. Een aantal rechten en keuzemomenten zijn voor alle slachtoffers gelijk, ongeacht het soort delict of wijze van afhandeling, maar andere zijn gerelateerd aan de wijze van afhandeling. In alle gevallen heeft het slachtoffer recht op bijvoorbeeld informatie, het ontvangen van ondersteuning door SHN. In het geval van ernstige geweldsmisdrijven heeft het slachtoffer steeds recht op het indienen van een aanvraag bij het Schadefonds geweldsmisdrijven (zie par. 3.5.5) en in het geval van een bekende verdachte of dader is er ook recht op (herstel)bemiddeling (Bolivar, Aertsen & Vanfraechem, 2013) en de mogelijkheid eventuele schade civielrechtelijk te verhalen.

Verschillen zitten bijvoorbeeld in de mogelijkheden voor het slachtoffer tot het krijgen van schadevergoeding en wijze waarop dit tot stand kan worden gebracht en de mogelijkheid tot het uitoefenen van spreekrecht. Indien de zaak door de politie wordt afgedaan, eindigt daarmee voor het slachtoffer het traject binnen de strafrechtsketen. Bij afdoening van een zaak door middel van een sepot betekent dit ook dat de zaak niet voor de rechter zal dienen. Wanneer het OM de zaak afdoet met een strafbeschikking, mag het slachtoffer wel aanwezig zijn bij de OM-zitting (Aanwijzing slachtofferzorg).

Geprobeerd wordt om zoveel mogelijk zaken af te doen met gebruik van de zogenaamde ZSM-procedure, een versnelde afdoening door het OM. Dit kan in het belang van het slachtoffer zijn in zoverre het bijvoorbeeld snel duidelijkheid geeft, maar vereist tevens dat het slachtoffer snel helderheid kan geven over de geleden schade, hetgeen voor slachtoffers met een LVB niet altijd makkelijk is (zie par. 3.4.6). Zaken die voor de rechter dienen brengen met zich mee dat het slachtoffer een voegingsformulier kan indienen en in specifieke delicten mag spreken ter zitting over de gevolgen van het delict of gebruik mag maken van een schriftelijke slachtofferverklaring. Ook speelt hier de keuze om wel of niet aanwezig te zijn ter zitting.

Bij elke vorm van afdoening van een zaak moeten de belangen van het slachtoffer (uitdrukkelijk) worden meegewogen. Zo mag de gekozen afdoening geen negatief gevolg hebben voor het vergoeden van de schade van het slachtoffer. Om de belangen van het slachtoffer mee te kunnen wegen moeten deze in kaart worden gebracht. Er zijn verschillende manieren waarop dit geprobeerd wordt door partners in de strafrechtsketen. Standaard na registratie van een dossier bij het OM is het versturen van een 'wensenformulier' aan het slachtoffer. Daarnaast kan het slachtoffer een gesprek hebben met de officier van justitie, een slachtoffergesprek. Bij de beoordeling van zaken voor de ZSM-procedure adviseren medewerkers van SHN (op basis van de dossiers en door actieve benadering van slachtoffers) of een versnelde afdoening ook in het belang van het slachtoffer is (Ministerie van Veiligheid en Justitie, 2014a).

In de vorige paragraaf werd al benoemd dat een incoherent of incompleet verhaal van het slachtoffer invloed kan hebben op de mogelijkheden een zaak op te pakken na aangifte. Ook op andere manieren kunnen kenmerken van mensen met een LVB de (wijze van) afdoening beïnvloeden. Zo is medeschuld van degene die aangifte doet één van de factoren die een rol kan spelen in de overweging van politie of OM om (voorwaardelijk) te seponeren (Aanwijzing gebruik sepotgronden, 2014A007). Het vaker voorkomen van 'dom' gedrag, waardoor bewust of onbewust geoordeeld wordt dat het slachtoffer het gebeurde had kunnen voorkomen, kan ertoe leiden dat er vaker voor een sepot gekozen

wordt bij slachtoffers met een LVB. Ook de veel gesignaleerde overlap tussen daderschap en slachtofferschap bij mensen met een LVB (zie pag.73) kan er op die manier toe leiden dat in zaken waarbij het slachtoffer een LVB heeft vaker sprake van is een sepot op die grond. Door een respondent wordt dit ook expliciet benoemd:

Volgens mij was er in de tijd dat ik de verdachte had uitgenodigd een nieuw incident geweest, had [het slachtoffer met een LVB] h m weer met een mes bedreigd. Dus, is ook aangifte over gedaan. Die zaak is geseponeerd, dat is tegen elkaar weg geëffend. Dat is heel vaak gebeurd, zeker als er weinig getuigen zijn (PO9).

Het wensenformulier

Om het slachtoffer zo goed mogelijk te kunnen ondersteunen, is het beleid van het OM om al in een vroeg stadium de wensen van het slachtoffer met betrekking tot de aangeboden diensten te inventariseren (Aanwijzing slachtofferzorg). Het slachtoffer ontvangt zoals aangegeven daartoe een brief en een formulier (het zgn. wensenformulier) dat het slachtoffer binnen een bepaalde termijn (doorgaans 14 dagen) ingevuld moet terugsturen naar het OM.

Een aantal respondenten benadrukte dat het invullen van het wensenformulier een heel belangrijk moment is: hier worden belangrijke keuzes gemaakt omtrent het op de hoogte gehouden worden, het voegen voor schadevergoeding of het spreekrecht die niet of niet gemakkelijk ongedaan gemaakt kunnen worden. Tegelijkertijd werd dit moment aangemerkt als een, met name voor slachtoffers met een LVB, heel kwetsbaar moment. Vooral bij de lichtere zaken, waar vaak geen slachtofferhulp (meer) bij betrokken is doordat de hulp is afgeslagen of de ondersteuning reeds is afgerond, bestaat hier het risico dat er iets misgaat (AD1). Het formulier wordt over het algemeen als te ingewikkeld gezien voor mensen met een LVB (zie par. 3.2). Ook als er wel een beroep wordt gedaan op slachtofferhulp, biedt dit niet altijd soelaas. Een respondent van de telefoondienst geeft aan dat het invullen van deze formulieren met iemand met een LVB over de telefoon niet altijd goed lukt:

Iemand die dus verstandelijk gewoon niet beperkt is, die kan dat achter elkaar samen met jou invullen, maar een verstandelijk beperkt iemand, dan zit je soms echt wel een half uur aan de lijn, heel geduldig, en dan stapje voor stapje uit te leggen. Soms kunnen ze niet goed schrijven en ze moeten er ook nog wat bijschrijven... (...) Heel soms dan gebeurt het ook weleens dat we dan zeggen van: "Nou, ik vraag wel een medewerker van de algemene dienst of die even samen met jou dat wensenformulier in kan vullen", dat kan dan ook nog. (SH1)

Op het moment dat het wensenformulier niet wordt teruggestuurd, wordt hier vanuit het OM normaliter niet op teruggekomen. Alleen in voorgeleidingszaken wordt het slachtoffer proactief telefonisch benaderd door het Slachtofferloket (Candido et al., 2013). Zonder wensenformulier wordt het slachtoffer niet verder geïnformeerd en wordt ervan uitgegaan dat er geen benadeelde partij is (OM4). Dat kan gevolgen hebben voor de keuze die de officier van justitie maakt over de wijze van afdoening: bij het te laat aangeven dat er sprake is van schade die men vergoed zou willen hebben, kan het bijvoorbeeld gebeuren dat de zaak inmiddels is afgedaan met een boete (SL2). Ook heeft dit gevolgen voor de mogelijkheden tot schadeverhalen binnen het strafproces (zie par. 3.5.5). Ook wanneer wel op het wensenformulier is aangekruist dat er een verzoek tot schadevergoeding komt maar het voegingsformulier vervolgens niet wordt ingestuurd, wordt er doorgaans niet achteraan gebeld. Het wensenformulier is een uitwerking van het eerder benoemde uitgangspunt van actieve wederkerigheid. In de interviews worden verschillende illustraties gegeven van deze veronderstelling van

actieve wederkerigheid van het slachtoffer, maar ook van situaties waarin wel actief meegedacht werd door actoren in de keten.

Als een officier zich in de voorbereiding op een zitting afvraagt of het slachtoffer wel een schadeformulier heeft ingevuld, dan komt hij naar ons toe om te vragen hoe het zit. Maar ook als wij signaleren dat het slachtoffer niet op de hoogte is gebracht, dan koppelen we dat terug aan de OvJ. Dat het niet in de tenlastelegging staat. Dus daar zit onze bewakende taak. (SH7/8)

Gezien de problemen die mensen met een LVB vaak hebben op het gebied van het overzien van de gevolgen van het handelen, het begrip van terminologie en procedures en in het praktisch handelen, is te verwachten dat de veronderstelling van actieve wederkerigheid voor deze groep problematisch is. Juiste voorlichting en begeleiding vanuit onder andere SHN is hierbij volgens deze respondent juist voor slachtoffers met een LVB cruciaal (SL2).

Het slachtoffergesprek

Tijdens de opsporingsfase kan vóór de definitieve beslissing inzake de (wijze van) strafvervolgung of een sepot, een zogenaamd slachtoffergesprek georganiseerd worden. Dit kan naar aanleiding van een verzoek van het slachtoffer, op grond van de aard van de strafzaak, op voorstel van de politie, SHN, zaakscoördinator of de inschatting van de officier van justitie. Het slachtoffergesprek betreft een gesprek tussen de officier van justitie en het slachtoffer. Hierin kan de officier van justitie het slachtoffer vragen de gevolgen van het delict te beschrijven en kan de officier een (praktische) toelichting geven op het opsporingsonderzoek en de bewijspositie van het OM (Aanwijzing slachtofferzorg). Ook hierbij is van belang dat het slachtoffer deze dingen goed over het voetlicht kan brengen. Een officier van justitie zegt bij slachtoffergesprekken de ervaring te hebben dat slachtoffers met een LVB moeite hebben met abstract denken en dat het geven van uitleg lastiger is (OM5).

3.5.4 Onvrede met niet vervolgen

Begrip voor afdoening

Als een zaak wordt afgedaan moet het slachtoffer daarvan op correcte wijze op de hoogte gebracht worden. Hierbij moet de reden van sepot beschreven worden en een toelichting op de beslissing gegeven worden (Aanwijzing slachtofferzorg). Soms wordt een slachtoffer uitgenodigd voor een persoonlijk gesprek met de officier van justitie, waarbij de officier uitlegt waarom een zaak wordt geseponeerd:

De officier was van mening dat als zij [dit slachtoffer met een LVB] een brief zou sturen, dat het dan heel onduidelijk zou zijn van: "Nou ja, we gaan het seponeren bij gebrek aan bewijs". En nu kan ze uitleggen hoe dat werkt. En ik kan me zo voorstellen dat als jij een beperking hebt, dat je daar ook wel behoefte aan hebt, dat iemand je echt kan uitleggen hoe, en wat, en waarom, en dat alleen een zinnige 'geseponeerd bij gebrek aan bewijs' dat je zoiets denkt van: "Ja, ok?" (SL2)

Veel respondenten geven aan dat onbegrip omtrent het sepot een belangrijk knelpunt is. Eén respondent stelt dat het voor mensen met een LVB moeilijker te begrijpen is wat een (politie)sepot is (SH1). Vaker wordt genoemd dat niet begrepen wordt waarom er een sepot komt (PO4). De sepotbeslissing kan, zeker in kleinere zaken, ook uit de lucht komen vallen omdat slachtoffers in dergelijke zaken tussendoor minder op de hoogte gehouden worden (AD1, OM4). Dit maakt het voor slachtof-

fers met een LVB soms moeilijk een dergelijke beslissing te relativeren en accepteren; dit vergt dan meer uitleg (PO5; PO8; SH2; SH3). Wanneer die uitleg bijvoorbeeld door de officier van justitie op een begrijpelijke manier gegeven wordt, is dit volgens een respondent voor veel slachtoffers, ook voor hen met een LVB, al meer dan genoeg (SH5).

Naast onbegrip over de redenen van het sepot, wordt genoemd dat mensen zich in het geval van een sepot in de steek gelaten voelen door het systeem (SL3) en zich niet serieus genomen voelen (SL2, SH3). Veel respondenten geven aan dat het risico op secundaire victimisatie hier voor alle slachtoffers, ongeacht de verstandelijke vermogens, sowieso hoog is; één respondent stelt echter expliciet dat het risico voor slachtoffers met een LVB, mede door het onbegrip, nog hoger is dan gemiddeld (SH3).

En doordat zij door haar problemen, los van haar beperking ook nog, het idee had dat het aan haar lag dat haar zaak geseponneerd werd. Dat is sowieso heel moeilijk om uit te leggen dat dat niet de reden was, en helemaal aan haar door de beperking die ze had. Ik heb het idee dat het mijn collega en mij uiteindelijk wel gelukt is, maar het was een weinig juridisch gesprek. (OM4)

Ook vanuit de LVB-deskundigen werd gesproken over de beleving van dit soort afdoeningen en de wijze waarop dit bij slachtoffers met een LVB nog een extra dimensie kan hebben: niet alleen hebben zij vaker een gevoel van wantrouwen jegens de ander en het gevoel tekortgedaan te worden, ook heeft dit sneller invloed op hun zelfbeeld.

Naja, goed, ik denk dat dat allemaal terug zal voeren, bij die persoon met een LVB, op eigen falen. Althans, dat er heel veel teruggevoerd zal worden inderdaad op het eigen falen, en niet geloofd worden. Dus: "Ik doe het niet goed en de maatschappij die hoort mij ook niet". (DK8)

Verzoek heroverweging en artikel 12 Sv-procedure

Het slachtoffer moet bij elke vorm van afdoening gewezen worden op de mogelijkheid om hier bezwaar tegen aan te tekenen. Bij afdoening door politie wordt dit ook wel een verzoek tot heroverweging genoemd; bij afdoening door het OM kan het slachtoffer een klacht indienen middels de zogenaamde artikel 12 Sv-procedure.

Ik denk dat wij... wij communiceren de feitelijkheid. En (...) de feitelijkheid [is] dat de officier heeft besloten dat er te weinig aanwijzingen zijn om het onderzoek... het onderzoek wordt gestopt. Geen dader gevonden. Sorry. Het onderzoek wordt gestopt. Dan zou je kunnen overwegen om er nog eens met een advocaat over te gaan praten. Overleg nog eens met Slachtofferhulp wat die kunnen betekenen. Maar de politie houdt er dan mee op. (PO12)

[Bij een politieseptot bellen slachtoffers soms SHN.] "De politie doet er verder niets mee, de zaak wordt in de doofpot gegooit" is meteen de conclusie. Nou en als ik dan uitleg van: "Je mag daar bezwaar op maken" (...) vaak wordt dat dan inderdaad als prettig ervaren, van: "Ok ik kan dus toch nog wat doen" want dat is het vaak, van: "Je voelt je dan machteloos staan", "Het is mij aangedaan, maar vervolgens kan ik fluiten naar het verhalen van de schade, of mijn recht". (SH2)

Ook hier worden knelpunten gezien door de respondenten. Onbegrip over vroegtijdige beëindiging of sepot maken dat een verzoek tot heroverweging of een artikel 12 Sv-procedure überhaupt niet aan de orde komt (SL3). Ook als wel duidelijk is wat de vroegtijdige beëindiging of het sepot inhoudt is het nog maar de vraag in hoeverre mensen, zeker slachtoffers met een LVB, zelf bedenken dat hier bezwaar tegen aangetekend kan worden (SL3). Het simpelweg noemen van deze mogelijkheid in de sepotbrief is in dit geval waarschijnlijk niet voldoende.

Bijvoorbeeld, als er een sepot, een seponering is. Daar krijgen slachtoffers ook een brief van. Van: "De zaak is geseponeerd" en dat wordt dan in andere zinnen gezegd. En: "U heeft de mogelijkheid van een klachtenprocedure" - dat is dan een art. 12 procedure. Ja dat is heel lastig om te begrijpen. (SH1)

Het nemen van initiatief vergt een zekere mate van assertiviteit of zou vanuit de begeleiding moeten komen (SH7/8). Eén respondent geeft dan ook aan dat hij de ervaring heeft dat de drempel voor een artikel 12 Sv-procedure voor mensen met een LVB doorgaans veel te hoog is.

Ik denk dat ze afhaken, dat we hier al bij het seponeren starten, bij het eerste knelpunt. Dat men daar al zegt "Laat maar hoor, ik vind het wel goed." Dat is mijn ervaring ook, dat ze geen zin hebben om naar die rechter te gaan, want dat is allemaal te eng en te moeilijk en lastig... Je krijgt allemaal lastige vragen....(...) Ja de drempel is daar veel te groot. (SH5)

3.5.5 Het verhalen van schade

Wanneer slachtoffers schade hebben geleden kan een vergoeding van of tegemoetkoming in deze schade worden meegenomen binnen de strafrechtsketen. In het geval van ernstige geweldsmisdrijven kan ook een beroep worden gedaan op het Schadefonds Geweldsmisdrijven. Op een aantal punten lijkt het verhalen van de schade problemen met zich mee te brengen voor alle slachtoffers. Gezien de kenmerken van mensen met een LVB kan verwacht worden dat deze problemen zwaarder wegen en soms moeilijker te verhelpen zijn voor slachtoffers met een LVB.

Het insturen van het voegingsformulier

Het belangrijkste probleem voor mensen met een LVB zit volgens respondenten in het voegingsformulier dat, samen met het eerdergenoemde wensenformulier, naar het slachtoffer wordt gestuurd door het OM. Een niet goed onderbouwd of niet correct ingevuld voegingsformulier vergroot het risico dat de schadeclaim wordt afgewezen of niet-ontvankelijk wordt verklaard, hoewel de rechter wel de bevoegdheid heeft om door middel van schatting het schadebedrag vast te stellen (Candido et al., 2013). Voegen kan voordat de zitting plaatsvindt schriftelijk via een voegingsformulier of (mondeling of schriftelijk) tijdens de zitting zelf. Vorderingen die zijn ingediend voorafgaand aan de zitting worden, doordat de procespartijen dan voldoende tijd hebben zich in de vordering te verdiepen, vaker toegekend dan wanneer dit tijdens de zitting gedaan wordt (Ministerie van Veiligheid en Justitie, 2014b).

Het voegingsformulier is echter voor iedereen moeilijk volgens de respondenten, niet alleen voor mensen met een LVB (SH7/8; SG). Dit blijkt wel uit het feit dat een respondent vertelde dat SHN met het OM de afspraak heeft gemaakt dat ze al die zaken, die ze vooraf door slachtoffers aangeleverd krijgen, screenen op volledigheid. Als dan blijkt dat er iets ontbreekt wordt het slachtoffer benaderd en erop geattendeerd dat het een en ander moet worden aangevuld. Dit zou in de praktijk voor 90% van de formulieren opgaan (SH7/8). Deze benadering is, gezien bijvoorbeeld problemen met de communicatie en met het (tijdig) opsturen van aanvullende gegevens, mogelijk minder effectief bij deze groep. Bovendien blijft het aantal mensen dat door de brieven wordt afgeschrikt en überhaupt niets instuurt 'onzichtbaar' (SH7/8).

Volgens een medewerker van de juridische dienst van SHN verneemt men de schade het liefst van het slachtoffer zelf. Indien dit bij een slachtoffer met een LVB niet goed lukt, kan ook contact worden opgenomen met een eventuele begeleider (SH7/8). Dit kan wel problemen opleveren doordat de

termijn waarop een voegingsformulier soms moet worden ingevuld niet past binnen de werktijden van de begeleider of frequentie waarin deze het slachtoffer met een LVB ziet (SH7/8).

Leveren van bewijs

Voor het kunnen toekennen van schadevergoeding moet de schade duidelijk in kaart gebracht zijn. Zoals genoemd spelen ook hier de problemen die in een eerdere fase werden genoemd (zie paragraaf 3.4.6 omtrent het leveren van bewijs bij aangifte) (SH7/8). Problemen met de onderbouwing van de schade lijken sinds 15 oktober 2014 niet meer te gelden voor het Schadefonds Geweldsmisdrijven, dat is overgestapt op de vergoeding van een vast bedrag afhankelijk van de ernst van het letsel (Schadefonds Geweldsmisdrijven, 2014).

Het enige waar wel nog een probleem zit is dat bijvoorbeeld als ze een schadevergoeding willen claimen, dan moeten ze natuurlijk stukken produceren. En dat kan niemand anders van Slachtofferhulp voor ze doen. Dus dan moeten ze echt een begeleider hebben of een maatschappelijk werker. (...) En dat merk je als jurist bij Slachtofferhulp vaak, dat je eindeloos zit te hengelen om de bonnetjes of de dingetjes....dat moet op een gegeven moment echt binnen zijn anders zijn we klaar. (...) Ja, een paar keer rappelleren. Dat doen ze dan ook per telefoon of per brief en daar wordt, wat ik heb meegemaakt, een hoop gedaan, veel aandacht aan besteed om dat voor mekaar te krijgen. (...) En soms kan het dan gewoon niet. En dat krijg je natuurlijk steeds meer in de hele samenleving, dat mensen toch zelfparticipatie... Dus ik denk dat het voor de mensen met een licht verstandelijke handicap er niet makkelijker op wordt. (SL3)

Inschatten hoogte schadevergoeding: teleurstelling

Als laatste knelpunt op het gebied van schadevergoeding werd het begrip voor de hoogte van de schadevergoeding genoemd. Vaak ziet men dat voegingsformulieren van slachtoffers met een LVB die zonder hulp zijn ingevuld niet goed aansluiten op de zaak. Knelpunten zitten dan bijvoorbeeld in het inschatten van de hoogte van de schadevergoeding en het met elkaar verbinden van zaken die niet met elkaar te maken hebben (OM4). Dit kan leiden tot extra teleurstellingen wanneer het gevraagde vervolgens niet toegekend wordt. Het is bovendien voor slachtoffers met een LVB soms nog lastiger dan normaal om te begrijpen dat de schadevergoeding alleen maar gaat over hetgeen ten laste is gelegd en niet bijvoorbeeld over misbruik in de periode voorafgaand aan de ten laste gelegde periode, over bedreigingen geuit na de bedreiging waar de zaak over gaat of over onderdelen van de ten laste legging waarvan de OvJ zegt dat ze niet bewezen kunnen worden (SH7/8).

3.5.6 Toevoegen en kennisname processtukken

Het slachtoffer heeft het recht om stukken toe te voegen aan het dossier als processtukken. Dit lijkt zonder ondersteuning te moeilijk voor slachtoffers met een LVB:

'Recht op schriftelijke inbreng' lijkt me een beetje onzinnig, want dat zullen ze niet kunnen. Daar zou je ze natuurlijk bij moeten helpen... (DK6)

Slachtoffers hebben eveneens het recht op kennisname van processtukken in het dossier die voor hen van belang zijn. Dit kan bijvoorbeeld behulpzaam zijn bij het opmaken van de schadevergoeding. Bij gebrek aan processtukken kun je in dit geval ook een heel eind komen door de immateriële schade in te schatten op basis van het letsel en de voorlopige dagvaarding (AD1). Maar juist voor mensen met een LVB zijn er nog andere redenen om inzage te willen. Zo vertelde een advocaat dat

hij bijvoorbeeld op basis van zo'n dossier een slachtoffer kan adviseren inzake de vraag of aanwezigheid bij de zitting of het gebruik maken van het spreekrecht van belang zou kunnen zijn (AD2/3). Ook zou inzicht in wat eerder onduidelijk bleef het slachtoffer kunnen helpen om bij een later verhoor helder te verwoorden van wat er is gebeurd.

Als ik het dossier heb en ik ga het met jou bespreken en je moet weer gehoord worden, dan heb ik jou verteld dat je bepaalde zaken niet handig hebt geformuleerd en dat je dat beter kunt uitleggen. En zij hebben liever niet die beïnvloeding. Terwijl dit juist voor deze groep wel nodig is. Het zou misschien zelfs eerlijker zijn, want andersom krijgt de verdachte het wel. In sommige gevallen kunnen verdachten zelfs eerder verklaringen van slachtoffers lezen voordat hijzelf... Als je [als dader] gaat zwijgen, kan je dat net zo goed zo lang doen tot je de verklaringen van anderen hebt gelezen. (AD2/3)

In de praktijk blijkt inzage in het dossier voor alle slachtoffers niet makkelijk te verkrijgen (AD2/3). Ook het verkrijgen van een kopie van de dagvaarding blijkt soms een probleem (AD2/3). Reden om geen inzage te geven is dat, als het dossier kan worden doorgenomen, dit een eventuele nog volgende getuigenverklaring zou kunnen beïnvloeden (AD1; AD2/3). Voor slachtoffers met een LVB blijkt een extra obstakel te worden gevormd door wantrouwen met betrekking tot het vermogen zorgvuldig met de gegevens om te gaan:

Ja, een inzage in het dossier, daar heb ik ook wel meerdere keren problemen mee gehad. Omdat de officier dan aangaf dat mijn cliënt verstandelijk beperkt is en dat die dat dan ogenblikkelijk op internet zou gooien. Ik snap wel (onverstaanbaar), maar dan denk ik: "Ja, daar kunnen we ook afspraken over maken." Maar dat wordt niet eens meer overwogen. Er wordt gewoon besloten omdat je verstandelijk beperkt bent: "U telt niet mee dus wij denken voor u". Uiteindelijk heb ik dat wel gekregen, maar daar moet ik dan moeilijk over gaan zitten doen. (AD4)

3.5.7 Strafeis en verwachtingen

Tijdens de vervolgingsfase moet ook de strafeis worden geformuleerd. Keilty en Connelly (2001) constateren dat (stereotype) opvattingen over mensen met een VB het verloop van melding van een delict tot het vervolg hierop in de strafketen beïnvloeden. Ook andere onderzoeken laten, zoals eerder aangegeven, zien dat de attitude jegens mensen met een beperking een rol kan spelen in de toekenning van factoren als schuld en geloofwaardigheid aan het slachtoffer en de mate van toekenning van factoren als verwijtbaarheid aan de dader (zie bijvoorbeeld: Biklen & Schein, 2001; Quarmby, 2008; Rogers et al., 2009; Williams, 1995). Verondersteld kan worden dat deze attitude ook (onbewust) een rol kan spelen bij het formuleren van de strafeis of de toegekende strafmaat. Sobsey (1997) legt uit dat dingen die mensen met beperkingen overkomen over het algemeen gebagatelliseerd worden. Zijn onderzoek liet zien dat de aanwezigheid van een (genoemde) (L)VB bij het slachtoffer grote invloed had op beoordeling in vergelijking tot hetzelfde verhaal waar het slachtoffer geen (L)VB had: acht maal zoveel respondenten vonden gevangenisstraf nodig voor de dader wanneer het slachtoffer geen VB had. Respondenten die toch gevangenisstraf passend vonden bij een slachtoffer met een beperking dachten een minder lange straf toe te willen kennen (Sobsey, 1997).

Los van de mogelijk lager dan gemiddelde strafeis, wordt door de respondenten aangekaart dat slachtoffers met een LVB soms ook irrealistische ideeën hebben over de uitkomst van de zaak. Dit is van belang, omdat juist de mate van tevredenheid met de uitkomsten van het proces en de subjectieve procedurele rechtvaardigheid krachtige voorspellers lijken te zijn voor secundaire victimisatie binnen het strafproces; dit in tegenstelling tot de zwaarte van de strafmaat, interactionele rechtvaardigheid

en psychologische stress door het strafrechtproces, die niet als significante factoren zijn bevonden (zie bijvoorbeeld: Orth, 2002). Hoewel onrealistische ideeën over de gang van zaken en bijvoorbeeld de strafmaat ook bij slachtoffers zonder een LVB kunnen spelen, lijkt het aanpassen van dit beeld vanwege de kenmerken van een LVB moeilijker bij deze doelgroep. Een voorbeeld dat door de respondenten genoemd werd betrof een meisje dat een ton schadevergoeding wilde en er door de officier van justitie op gewezen moest worden dat dergelijke bedragen in Nederland niet gebruikelijk waren: *“Het is niet Amerika hier, maar Nederland.”* (OM1). Een andere respondent vertelde over een slachtoffer met een LVB dat zich niet kon vinden in de eis van de officier – tussen twee en vier jaar waarvan een deel voorwaardelijk – omdat zij zelf voor haar gevoel ‘levenslang’ had. Dit was aan haar niet uit te leggen (OM2/3). Tenslotte benoemt een respondent dat de eis en de schadevergoeding teleurstellend kunnen zijn omdat slechts een deel van het gebeurde in de tenlastelegging is opgenomen, namelijk dat deel dat mogelijk bewezen kan worden. Dat is voor iedereen moeilijk, zo zegt deze respondent, maar voor mensen met een LVB misschien nog wel moeilijker (SH7/8). Dit is in tegenspraak met de visie van een andere respondent, die stelt dat slachtoffers met een LVB vervolging minder belangrijk vinden dan bijvoorbeeld erkenning door de dader van wat er gebeurd is:

En de licht verstandelijke beperkten vinden het dus belangrijker dat die ander begrijpt wat er gebeurd is dan dat [die ander] vervolgd wordt. De verantwoording ligt er wel, maar ik denk zelf dat ze eerder afhaken. [...] Ze haken niet af, maar als je soms door bemiddeling bijvoorbeeld in de opsporing kan bereiken wat je wil, dan komt er geen zaak. (SH5)

3.5.8 Conclusie

Naast de knelpunten bij de bewijsvoering en het horen die eerder beschreven werden bij de fase van aangifte, speelt er in de fase van opsporing en vervolging een aantal specifieke zaken met betrekking tot het horen. Wanneer slachtoffers met een LVB voor een tweede keer gehoord worden, door de politie of bij de rechter-commissaris, kan dit bij hen (extra) leiden tot het gevoel niet geloofd te worden. Dit is tevens een van de factoren die er aan kan bijdragen dat een tweede keer horen kan leiden tot anders verklaren, hetgeen de (ingeschatte) ongeloofwaardigheid van het slachtoffer kan vergroten. Wanneer het slachtoffer bij de rechter-commissaris tevens wordt verhoord door een of meer advocaten van de verdachte, kan dit voor hem bedreigend en verwarrend zijn; het soort vragen dat hierbij doorgaans gesteld wordt is over het algemeen niet geschikt voor slachtoffers met een LVB en de advocaten hebben een ander belang dan het slachtoffer. Slachtoffers met een LVB krijgen in de praktijk echter niet altijd ondersteuning tijdens het horen bij de rechter-commissaris. Het horen van het slachtoffer door een rechter-commissaris heeft wel voordelen ten opzichte van het horen ter zitting (zie par. 3.6.4). Minder procesdeelnemers, duidelijke gerichtheid op het slachtoffer en de meer informele setting (geen toga's, een gesprek aan tafel) kunnen het ervaren machtsverschil en de onbekendheid van de situatie voor het slachtoffer verminderen. Dit wordt juist voor slachtoffers met een LVB als extra helpend gezien. Inzage krijgen in de dossierstukken lijkt voor slachtoffers met een LVB soms extra moeilijk op grond van vooronderstellingen met betrekking tot hun betrouwbaarheid.

Voor slachtoffers met een LVB is de rechtvaardiging voor het verloop en de duur van het traject moeilijk te doorzien. Daarbij zullen zij in eerste instantie niet altijd juist inschatten in hoeverre zij hiervan op de hoogte gehouden willen worden. Hen informeren over het traject zal overigens relatief vaker niet mogelijk zijn aangezien mensen met een LVB vaker slachtoffer worden van iemand uit de omgeving. Het inventariseren van de wensen en belangen van het slachtoffer verloopt ook niet altijd

goed. Het invullen van het wensenformulier is voor mensen met een LVB moeilijk en ook de hierbij veronderstelde actieve wederkerigheid is problematisch voor deze groep. Dit geldt minstens evenzeer bij het indienen van een schadevergoeding. Ook een slachtoffergesprek met een officier van justitie leidt er, als dit al plaatsvindt, niet altijd toe dat de belangen van het slachtoffer met een LVB daadwerkelijk helder worden.

De grotere kans op overlap tussen ouderschap en slachtofferschap en het soms onverstandig geachte gedrag van het slachtoffer zelf leiden tot een grotere kans op bijvoorbeeld een sepot op basis van veronderstelde medeschuld. Het begrip voor een sepot-beslissing is voor slachtoffers met een LVB daarnaast sowieso soms extra moeilijk, bijvoorbeeld doordat dit voor hen nog eens extra bevestigt dat ze niet serieus genomen worden of dat ze het niet goed hebben gedaan. Als het wel tot vervolging komt bestaan er bij slachtoffers met een LVB niet alleen vaker irreële ideeën over de hoogte van de mogelijke schadevergoeding en strafeis waardoor deze teleurstellend kunnen zijn. Op basis van voorbeelden van respondenten is duidelijk dat het ook voorkomt dat er bij een aantal slachtoffers met een LVB sprake is van een lagere schadevergoeding en strafeis dan in zaken waarin het slachtoffer geen LVB heeft.

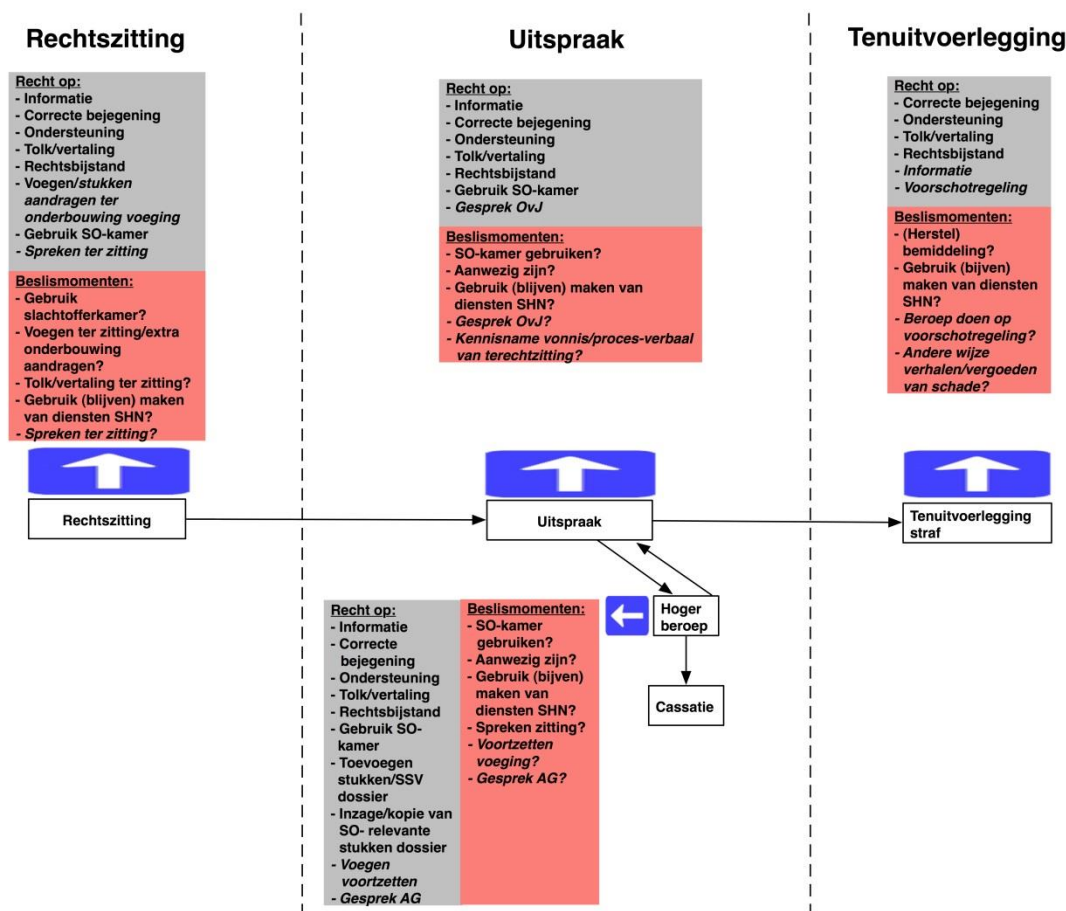
3.6 Berechting en tenuitvoerlegging

3.6.1 Inleiding

Gedurende het traject zijn er verschillende (soorten) zittingen waar het slachtoffer mee te maken kan krijgen. Zo wordt er in zaken waar de wettelijke termijn van het voorarrest van de verdachte verloopt maar het onderzoek nog niet is afgerond, een zogenaamde pro-forma zitting gehouden. De zaak wordt hier nog niet inhoudelijk behandeld. Dat gebeurt wel bij het onderzoek ter terechtzitting: hier wordt het aangeleverde bewijs door de rechter of rechters beoordeeld. In voorkomende gevallen kan hoger beroep worden aangetekend bij het gerechtshof. Ten slotte is er de mogelijkheid dat er in cassatie wordt gegaan bij de Hoge Raad. Dit is een schriftelijke procedure. Als het vonnis definitief is volgt de tenuitvoerlegging van het vonnis. Voor het slachtoffer kan het daarbij bijvoorbeeld van belang zijn geïnformeerd te worden over eventueel verlof en vrijlating van de dader.

Zowel de pro-forma zitting als de fases na het vonnis in eerste aanleg - het hoger beroep, de cassatie, de tenuitvoerlegging – werden weinig genoemd door de respondenten. Dit betekent niet noodzakelijkerwijs dat er in deze fasen geen knelpunten bestaan: bij het hoger beroep spelen bijvoorbeeld deels dezelfde knelpunten als bij het onderzoek ter terechtzitting. Dat hier nauwelijks over gesproken is door de respondenten zal gedeeltelijk voortkomen uit het feit dat relatief weinig respondenten daadwerkelijk met deze fases te maken krijgen en dat dit ook een minder centraal deel van hun werkzaamheden zal zijn. Een respondent noemde wel dat bij cassatie de rol van het slachtoffer inderdaad beperkt is en dat het slachtoffer met een LVB hier soms enigszins van weggehouden wordt:

Wat ik wel merk in sommige gevallen (...) is dat op een gegeven moment de mensen met wie ik het meeste contact heb voor hen besluiten: "Daar hebben we het maar niet met ze over, dat zo ingewikkeld voor ze, daar maken ze zich alleen maar ongerust over". (...) Vooral als het over een iets jonger persoon gaat, die is dan alweer zoveel verder, er zijn alweer zoveel nieuwe dingen, hopelijk is alles weer een beetje op de rails, die wil je daar niet mee lastigvallen. Dat is een beetje paternalistisch, maar goed ... (SH6)

Figuur 7: Rechten en beslismomenten in de fase van de berechting en tenuitvoerlegging

3.6.2 Keuze voor aanwezigheid ter zitting

Het slachtoffer mag in principe zelf besluiten of hij aanwezig wil zijn bij de zitting(en). Het komt echter ook voor dat hij opgeroepen wordt als getuige in de terechtzitting. In dat geval is hij in beginsel verplicht om naar de strafzitting te komen om daar gehoord te worden door de rechter (zie par 3.6.4).

Om een weloverwogen beslissing van het slachtoffer mogelijk te maken is een goede uitleg over de voor- en nadelen noodzakelijk. De ervaring van een van de respondenten is dat hiermee de drempel voor slachtoffer met een LVB vaak weggenomen kan worden (AD4). Hieraan moet wellicht dan ook meer aandacht worden besteed. Ook goede uitleg over de gang van zaken in het algemeen wordt van belang geacht voor het slachtoffer om zo tot een reëel beeld van de situatie te kunnen komen. Zo noemt een geïnterviewde LVB-deskundige dat veel mensen, waaronder ook mensen met een LVB, het beeld van Amerikaanse rechtszalen voor ogen staat terwijl het er hier in Nederland heel anders aan toegaat en een zitting ook achter gesloten deuren kan plaatsvinden (DK5).

De rechtsbijstand blijft een probleem. Aanwezig zijn op de zitting, daar wordt vaak geen aandacht aan besteed. Daar wordt alleen maar... "U kunt..." Terwijl, mijn ervaring is dat verstandelijke beperkten graag horen wat ze moeten doen. Ik praat dan met ze, van: "Het heeft voordelen en het heeft nadelen om er te zijn. Wat wilt u?" En negen van de tien keer willen ze dat wel. (AD4)

Dergelijke uitleg kan gegeven worden door bijvoorbeeld SHN, maar ook tijdens een slachtoffergesprek met de officier van justitie - of in hoger beroep bij met de advocaat-generaal - dat net als tijdens de fase van opsporing of voor de definitieve keuze van de strafvervolgning ook voorafgaand aan de zitting kan plaatsvinden. Het slachtoffer kan in dit zogenaamde slachtoffergesprek geïnformeerd worden over de gang van zaken ter zitting, de bewijspositie en zo mogelijk over de strafeis. Uit de interviews werd duidelijk dat aan zo'n gesprek ook een praktische invulling gegeven kan worden: soms zouden officieren het slachtoffer bijvoorbeeld aanbieden om samen naar de zittingszaal te lopen om zo beter voorbereid te zijn (SL2). Dat deze optie niet altijd geboden werd bleek uit het verhaal van een respondent die stelde dat een zitting doorgaans lang duurt en "akelig" is en dat slachtoffers met een LVB daar niks aan hebben. Volgens deze respondent zou je ze daarom moeten adviseren: *"Doe dat maar niet, we vertellen hoe het gaat."* (SH4)

Er zijn verschillende aspecten van de zittingen waarbij de zaak inhoudelijk wordt behandeld die als knelpunt voor slachtoffers met een LVB worden benoemd (PO10/11). Een van de respondenten geeft aan dat zeker bij zwaardere feiten deze zitting voor de meeste mensen een zware belasting vormt, ook los van een eventuele LVB: bijvoorbeeld als gevolg van de passieve en beperkte rol van het slachtoffer (SL3; RE), de confrontatie met het gebeurde en de lange duur van de zitting (RE). Daarnaast is het begrip van wat er gezegd wordt tijdens de zitting en van de verschillende rollen van de in de zaal aanwezige personen - bijvoorbeeld omdat meerdere partijen een 'zwarte jurk' dragen - bij mensen met een LVB vaak klein (PO12; OM1). Ook kan de confrontatie in de zaal met de verdachte, die het middelpunt van de zitting is, moeilijk zijn.

Daar [worden ze] dan vaak weer voor de eerste keer met de verdachte (...) geconfronteerd. Die zit in de zaal, loopt daar stoer rond, lacht naar iedereen, zwaait naar de familie, volkomen gebrek aan respect naar het slachtoffer toe. Niet allemaal, maar dat kan heel schokkend zijn, daar hebben mensen het echt maanden later nog over, dat is wel een duidelijk voorbeeld van die secundaire victimisatie. (SH6)

Bovendien zal de advocaat van de verdachte proberen de verdachte vrij te pleiten en hierbij kan geprobeerd worden het verhaal van het slachtoffer te ontkrachten (RE). Er kunnen dingen gezegd worden die niet waar zijn. Wat het daarbij extra moeilijk maakt voor slachtoffers met een LVB is dat er tijdens de zitting voor hen geen ruimte is om te reageren op wat er gezegd wordt (RE) terwijl ze niet altijd begrijpen waarom dit zo is en hier soms moeilijk mee om kunnen gaan. Zo beschrijft een respondent een casus van een zedenzaak waar de advocaat van de verdachte betoogde dat het slachtoffer met een LVB zelf schuld had aan het gebeurde door zich verleidelijk te gedragen (SL1). Een andere respondent vertelde over een zaak waar tijdens de zitting de verklaring van het slachtoffer door de verdediging ernstig in twijfel werd getrokken onder het motto dat het slachtoffer een LVB had en men er niet van uit kon gaan dat ze te vertrouwen was (AD4). Dat haar beperking in dit geval duidelijk tegen haar gebruikt werd, was voor het slachtoffer heel moeilijk. Ook rondom de schadevergoeding kan dit gebeuren, waarbij het slachtoffer kan worden afgeschilderd als een aansteller. Dit zou voor iemand met een LVB wel eens moeilijker kunnen zijn dan voor iemand die dit meer kan relativeren, stelde een respondent (AD1). Gezien de kenmerken van een LVB lijkt dit een reëel beeld.

Met die verkrachtingszaak, daar werd natuurlijk gezegd: "Zij kan geen nee zeggen, dus het was voor mijn cliënt allemaal niet duidelijk dat ze het niet wilde." (...) Maar dat doet bij het slachtoffer heel veel, als de waarheid van een verklaring in twijfel wordt getrokken. Dat is voor LVB'ers heel moeilijk, "Zo is het gegaan, hoezo ... ?" Ik merk dat dat ze heel emotioneel maakt. (AD1)

Met name voor iemand met een LVB kan de gang van zaken als onrechtvaardig voelen en is dit moeilijker te relativeren (PO8). De beleving van (de rol van) het slachtoffer tijdens de zitting wordt ook expliciet genoemd in het kader van secundaire victimisatie:

Wat mensen bij mij op gesprek heel erg vinden is dat ze hun kant van het verhaal niet mogen vertellen. [Aan?] De rechter eigenlijk. (...) als ze daar in de rechtszaal degene niet mogen toespreken, dat vinden ze verschrikkelijk. "Hoezo, hij zit daar te liegen en ik mag niks zeggen?" Dat is wel een probleem. (SH7/8)

Tegelijkertijd kan in sommige zaken de aanwezigheid van het slachtoffer van belang zijn voor de uitkomst van de zaak (AD2/3). Ook kan de aanwezigheid belangrijk zijn voor de verwerking van het slachtoffer. Een aantal respondenten deliberaert dan ook over de vraag of het slachtoffer met een LVB bij de zitting wel aanwezig zou moeten zijn:

Voor sommigen is dat goed, want het heeft ook een stuk verwerking, zeker als iemand veroordeeld wordt of in ieder geval gezegd wordt: "Dit had niet gemogen en er is een straf." Als je het hebt over twee verstandelijk gehandicapten, dan zal een rechter ook wel enigszins z'n taal denk ik aanpassen, in plaats van heel formeel, dus dan kan het goed zijn. Tegelijkertijd, als je denkt van: "Daar wordt een slachtoffer afgemaakt..." dan is... Weet je, het zal echt per situatie verschillend zijn. En ook altijd weer met de inschatting van: wat is het effect voor deze persoon? Gaat 'ie daardoor weer het hele verhaal nog een keer doen? Of wordt het een erg geval? Want dat is natuurlijk de andere kant van... (Vaak wordt het) door de omgeving ernstig ingeschat, hè, van dat iemand misbruikt is bijvoorbeeld. En soms weten die verstandelijk beperkten zelf niet eens waar het echt over ging, of was het op dat moment vervelend. Het wordt dan door de omgeving een trauma gemaakt, dat risico is er ook. (DK5)

Verschillende respondenten laten enige terughoudendheid zien omtrent de aanwezigheid ter zitting van mensen met een LVB (AD2/3). Een respondent gaf een voorbeeld van een meisje met een LVB dat slachtoffer was van een loverboy dat zelf wel bij de zitting wilde zijn. Haar moeder gaf echter aan dat ze niet de indruk had dat haar dochter de consequenties daarvan overzag (SH3). In een vergelijkbaar voorbeeld besloot het meisje zelf dat de aanwezigheid bij de zitting teveel was voor haar na het hele traject (SH4). Een andere respondent stelt dat slachtoffers met een LVB op rechtszittingen "niet echt uit de verf komen". Ook kunnen zij ontwijkend gedrag vertonen: na aangifte zouden ze het willen afsluiten of niet durven te komen uit angst voor de verdachte (AD2/3-38).

Een extra keuzemoment rondom de zitting is de beslissing om gebruik te maken van de slachtofferkamer. Hiermee kan voorkomen worden dat het slachtoffer onverwacht geconfronteerd wordt met de verdachte, maar ook met de pers. Zaken waar pers in is geïnteresseerd kunnen een extra knelpunt vormen voor slachtoffers met een LVB, doordat zij de gevolgen van contact met de pers minder goed doorzien. Tegelijkertijd bestaat de indruk dat bij dergelijke zaken wel begeleiding aanwezig is die hier voor kan waken.

Dat is interessant, "Ik kom op tv." Helemaal niet bewust van dat dat de volgende dag gevolgen heeft, dat de groenteboer weet dat jij op TV was en dat jij misbruikt bent geweest door een buurman in de wijk. Dat hebben ze niet door. (...) Dat Idols verhaal, maar niet overzien dat ze geen Idol worden, nee. Ze gooien hun eigen glazen in, en lopen risico's, worden de volgende dag herkend, ja. (DK5)

[De slachtofferkamers] worden ook gebruikt in zaken met veel persbelangstelling. [...] Want ook daar zien we een risico voor mensen met een beperking. Die, denken wij, zijn veel eerder geneigd om van alles en nog wat tegen de pers te zeggen. Niet goed doorhebben van... wat de impact kan zijn van wat ze zeggen, en dat ze dan opeens overal in de krant staan als slachtoffer. (...) Ja, onze bodes letten daar ook op, en slachtofferzorg. Dat zijn natuurlijk ook de zaken waar vaak iemand meegaat van slachtofferzorg. (RE)

3.6.3 Begrip van de gang van zaken ter zitting

Onbegrip en gevolgen

Uit de literatuur is bekend dat mensen met een LVB de gang van zaken tijdens een zitting meestal onvoldoende begrijpen. Zo komt uit onderzoek naar het verloop van de jeugdstrafzitting in Nederland naar voren dat het onbegrip bij jongeren met een 'matige intelligentie' tijdens een zitting vaak groot is (Rap & Weijers, 2011). Hoewel deze studie zich op verdachten richt, is er geen reden om aan te nemen dat dit voor slachtoffers anders ligt. Belangrijk is ook de bevinding dat de rechter, de officier van justitie en de advocaat in jeugdstrafzittingen gemiddeld één à twee keer per minuut jargon gebruikt dat voor de jongeren onbegrijpelijk is (bijv. aanhouden, afdoen, bijzondere voorwaarden, sepot, onherroepelijk of tenlastelegging), waarbij het lijkt of rechters meer jargon gebruiken naar mate de verdachte ouder is. Bij een zitting met een volwassen verdachte zal dit dus niet veel anders zijn. Naast jargon worden er ook veel moeilijke Nederlandse woorden gebruikt, vaak in combinatie met lange en complexe zinnen (Rap & Weijers, 2011).

Ook de respondenten noemen dat het begrip van de gang van zaken ter zitting en van de overwegingen met betrekking tot het vonnis bij slachtoffers met een LVB vaak tekortschiet (PO8; OM4; SL1; SL3). Hierbij werd opgemerkt dat de beeldvorming vaak wordt beïnvloed door (Amerikaanse) televisieseries (SL2; SH6). In het bijzonder werd ook hier de gebruikte terminologie als knelpunt benoemd. Het niet begrijpen van het taalgebruik is voor het slachtoffer met een LVB frustrerend en versterkt het slachtoffergevoel volgens een respondent (SH1). Door meerdere respondenten werd dan ook de rechtszitting genoemd met betrekking tot het risico op secundaire victimisatie voor deze groep.

Ja moeilijk om te begrijpen: "Wie is nou de officier van justitie, wie is nou de rechter, wie... Hoe kan dat nou dat er allemaal vragen worden gesteld? Een advocaat die allemaal vragen gaat stellen, of die gaat zeggen dat het allemaal wel meevalt?" Wat ieders rol is in zo'n zitting, ook bij een inhoudelijke behandeling, ja, dat is voor veel slachtoffers natuurlijk ingewikkeld. Iedereen is behoorlijk in de stress, en ze horen de helft niet. Dat geldt voor iedereen, ook voor hele slimme mensen. Dus dat is dan nog erger als je een beperking hebt. En we merken dat bij grote zaken, is er altijd iemand bij van slachtofferhulp, en dat helpt natuurlijk wel enorm, want die kan het nog een keertje uitleggen. Maar bij kleine zaken is dat niet zo. (RE)

Een van de geïnterviewde advocaten stelde dat, zeker in het geval van zware delicten, de rechtszaak ook dient tot herstel voor het slachtoffer. Daarvoor is begrip van de gang van zaken ter zitting een eerste noodzaak:

"Dat (herstel) gaat alleen maar lukken als het slachtoffer begrijpt wat daar gebeurt. Dat houdt in dat een ieder zich daaraan zou moeten aanpassen. Nou dat kun je vergeten, dat gaat niet gebeuren. De voorzitter geeft aan dat mevrouw het woord heeft voor requisitoir. Ik gebruik dan een ingewikkeld woord, maar in zo een proces zitten er tientallen. En daar gaan ze zich niet in aanpassen omdat het slachtoffer toevallig een beperking heeft. [En dat komt omdat...?] Omdat het zich heel erg richt op de verdachte. (...) Een slachtoffer hangt er bij. (AD4)

Vorbereiding op de zitting

Vorbereiding op en begeleiding tijdens de zitting wordt door diverse respondenten van belang geacht. Deze voorbereiding moet wel voldoende inhoudelijk zijn. Cooke, Laczny, Browns, en Francik (2002) stellen in een artikel over het voorbereiden van slachtoffers met een VB op de rol van getuige

dat het ter voorbereiding vooraf bezoeken van een rechtszaal niet voldoende is. Daarmee krijgt het slachtoffer niet het benodigde inzicht in bijvoorbeeld de eigen rol en de rol van de aanwezigen tijdens de zitting en ook met betrekking tot de gebruikte terminologie geeft dit onvoldoende voorbereiding (Cooke et al., 2002). Deze begeleiding zou dus onder andere een rol moeten spelen bij verwachtingsmanagement met betrekking tot de procedure: informatie over wie wanneer mag spreken, over de mogelijkheid om als verdachte wel of niet aanwezig te zijn en over met name de rol van het slachtoffer (SH6).

Het slachtoffer kan door bijvoorbeeld SHN, door de officier van justitie (wanneer er sprake is van een slachtoffergesprek) of door de rechter (na aanvang van de zitting) geïnformeerd worden over de gang van zaken tijdens de zitting. Daarbij is de vraag in hoeverre zij erin slagen om zich aan te passen aan het niveau van het slachtoffer met een LVB. Waar bijvoorbeeld de ene respondent van mening is dat de bejegening van slachtoffers door rechters op rechtszittingen prima is en aangeeft dat hier de afgelopen tijd in cursussen veel aandacht aan besteed is (AD2/3), stelt de andere respondent dat er nog veel onwetendheid is wanneer het specifiek gaat over de omgang met mensen met een LVB. Kennis hierover kan de kwaliteit van de zitting ten goede komen (AD4). Ook slachtofferadvocaten kunnen helpen bij het uitleggen van de procedures aan het slachtoffer met een LVB.

Niet iedere respondent had het idee dat zich op dit vlak veel (extra) problemen voordeden voor slachtoffers met een LVB. Een respondent noemde dat de problemen in deze fase juist beperkt zijn doordat er vaak toch wel begeleiding aanwezig is die ter plekke kan uitleggen wat er gebeurt (SL1). Zoals in paragraaf 3.3.6 over ondersteuning besproken is, kan echter niet zomaar worden aangenomen dat als door dit de reguliere begeleiding van het slachtoffer met een LVB wordt gedaan, deze goed op de hoogte is van de (gehele) gang van zaken. De ervaring van de geïnterviewde rechter was daarnaast dat in minder ernstige zaken – *“Burenruzie, huiselijk geweld, een vechtpartij in de kroeg, dat soort dingen”* – doorgaans niemand van SHN aanwezig is, waardoor deze uitleg ook niet door hen gegeven kan worden (RE). Dat begeleiding van slachtoffers naar een zitting geen standaard praktijk is, bleek ook uit een voorbeeld van een respondent over een man die naar de zitting kwam maar eigenlijk niet leek te weten wat hij daar kwam doen:

[Er was toen] een meneer (...) die naar de zitting kwam, en die eigenlijk geen flauw idee had van wat hij kwam doen. Hij had een afspraak zei hij, en hij ging zitten. Ok? Waar komt u voor? Goed doorvragen... En dan vraag je je af van: “Waarom ben je alleen? Hoe kan het dat niemand dacht van: ‘Goh ik ga met je mee?’” Er staat wel in alle brieven “U kunt Slachtofferhulp Nederland bellen om met je mee te gaan.” Maar ja, begrijpt die meneer dat? Is er niet iemand die zijn post leest? Dat vond ik wel heel naar. (SL2)

Gezien het doorgaans beperkte begrip van de gang van zaken bij slachtoffers met een LVB waren verschillende respondenten van mening dat begeleiding van slachtoffers met een LVB bij de fase van berechting en zitting dan ook echt nodig is.

Je moet goed begeleid worden. Zelfs mensen met een normale intelligentie... Als ik een zitting doe, krijg ik heel vaak tijdens de zitting briefjes van “Wat zegt ‘ie?” of “Wat bedoelt ‘ie?” of “Wat betekent dit?” Laat staan als je wat minder taalgevoelig bent, dan gaat het gewoon niet werken. (AD4)

Ik denk dat de meeste mensen hier helemaal niets van snappen en begrijpen, en dat .. naja, wil je dat mensen daar wel iets van snappen dan zul je ze daar goed in moeten begeleiden. (DK6)

3.6.4 Horen ter zitting

Het horen van slachtoffers met een LVB ter zitting lijkt relatief weinig voor te komen. Wijers en De Boer (2010) noemden naar aanleiding van interviews dat mensen met een VB eigenlijk nooit ter zitting worden gehoord. Bij het besluit of iemand ter zitting gehoord moet worden speelt een aantal overwegingen mee waaronder de persoon van de getuige zelf. Bij dit laatste weegt mee of verwacht wordt of horen ter zitting schade zou kunnen toebrengen aan diens gezondheid of welzijn. Meerdere respondenten bevestigden dat het horen van het slachtoffer over het algemeen in plaats daarvan bij de rechter-commissaris wordt gedaan, mede vanwege de belasting die het horen ter zitting met zich mee kan brengen voor het slachtoffer met een LVB, bijvoorbeeld omdat in dat geval ook de verdachte aanwezig zal zijn (OM5; RC; RE).

Het gebeurt natuurlijk weleens, maar dat zijn de uitzonderingen... In negen van de tien gevallen gebeurt dat bij de rechter-commissaris, en in de afweging van: Moet iemand echt op zitting worden verhoord? Daar speelt wel mee of een getuige kwetsbaar is of niet. En een beperking is een kwetsbaarheid. Er zijn andere kwetsbaarheden, maar dat is één van de dingen die een rol speelt bij het kijken van: "Hoe stevig is iemand en kan hij dat aan?" (...) Maar je komt er niet altijd onderuit. Als het een cruciale getuige is, en er is weinig en een advocaat wil heel graag iemand op zitting horen, dan zul je dat toch moeten doen. (RE)

Wanneer slachtoffers met een LVB ter zitting worden gehoord gelden alle risico's die ook al zijn genoemd bij het doorvragen bij de aangifte en het horen bij de rechter-commissaris (zie par. 3.5.1). Een respondent merkte op dat de druk van de strafzitting het nog moeilijker kan maken om tot een goede verklaring te komen.

Je merkt heel erg op zittingen vooral dat het voor ouders of voor kinderen echt te snel gaat. En ook te grote vragen, te lange vragen. Dat heeft helemaal geen zin, dat komt niet aan, dat begrijpen ze niet. En waar je dan voor moet waken is dat er natuurlijk antwoorden komen die eigenlijk niet zo zijn bedoeld. (AD1)

Dat het horen ter zitting te belastend is voor het slachtoffer met een LVB wordt in de praktijk niet altijd goed ingeschat, zo blijkt uit een voorbeeld van een respondent. Deze was ooit in een laat stadium door de rechtbank verzocht om als advocaat voor een slachtoffer met een LVB op te treden. De rechtbank had zelf gesignaleerd dat de situatie niet goed was voor het slachtoffer. Het betrof een groepsverkrachting, en het slachtoffer zou door meerdere advocaten in de rechtbank worden verhoord. Indien dit risico eerder in het proces zou zijn gesignaleerd door de officier van justitie, had een slachtofferadvocaat het slachtoffer kunnen beschermen. Deze had bijvoorbeeld kunnen bepleiten dat alle advocaten hun vragen vooraf zouden indienen, zodat er door de rechter een lopende lijst kon worden gemaakt waarna vervolgens slechts een paar advocaten ter zitting de vragen zouden stellen (AD4). Over het algemeen moet het slachtoffer de gestelde vragen zonder interventie van bijvoorbeeld een advocaat beantwoorden, hoewel in ditzelfde interview ook een voorbeeld naar voren kwam waarbij de raadsman of -vrouw van het slachtoffer toestemming kreeg om tijdens het verhoor met het slachtoffer te overleggen en haar te kunnen ondersteunen wanneer zij vragen niet begreep (AD4). Hierbij werd benadrukt dat dit zeer uitzonderlijk was, maar dat het de waarheidsvinding waarschijnlijk wel ten goede was gekomen.

3.6.5 Spreekrecht en schriftelijke slachtofferverklaring

Ondanks de beperkte rol van het slachtoffer zijn er diverse manieren waarop het slachtoffer zijn stem wel kan laten horen tijdens een zitting. Het spreekrecht geeft het slachtoffer van zogenaamde spreekrechtwaardige delicten de mogelijkheid om tijdens de zitting te (laten) vertellen wat het delict met hem heeft gedaan. Een schriftelijke slachtofferverklaring kan zowel door de officier van justitie als door de rechter nadrukkelijk worden besproken tijdens de zitting en kan ook worden voorgelezen. Bij niet spreekrechtwaardige delicten kan de onderbouwing van de voeging waarin onder andere de geleden immateriële schade wordt toegelicht als een vorm van een slachtofferverklaring gezien worden. Ook deze onderbouwing kan immers door het slachtoffer of een procespartij tijdens de zitting gegeven of voorgelezen worden (L27-18, 27).

Inhoudelijke voorbereiding

Tijdens het spreekrecht mag er door het slachtoffer niet ingegaan worden op ‘feiten’, maar alleen op de gevolgen van het gebeurde voor hemzelf. Een aantal respondenten geeft aan dat dit, zeker voor slachtoffers met een LVB, erg moeilijk is en door hen als erg oneerlijk kan worden ervaren (SH7/8). Slachtoffers die hebben aangegeven gebruik te willen maken van het spreekrecht, worden benaderd door SHN ter voorbereiding op de uitoefening van dit recht.

Alleen het probleem is, als iemand dat spontaan doet, dat daar heel veel onderbreking zullen zijn. Want spreken moet wel alleen gaan over de gevolgen. En als iemand dat niet begeleid doet, maar spontaan, dan zal het vaak gaan over: “Hij heeft het gedaan!” en weet ik veel wat. Dus het is gewoon niet handig. Het moet voorbereid worden. Het moet voorbereid worden, ja. Wat dat betreft zou je zeggen, voor mensen met een licht verstandelijke handicap, altijd Slachtofferhulp bellen. Standaard. Ja, als je niet zelf benaderd wordt door Slachtofferhulp, zelf bellen of contact opnemen, dan... Dus daar is wel een goede opvang voor eigenlijk. (SL3)

Een goede uitleg over wat het spreekrecht inhoudt en hulp bij de inhoudelijke voorbereiding van de uitoefening van het spreekrecht is juist ook bij slachtoffers met een LVB van groot belang (AD1).

Wanneer een cliënt graag wil vertellen wat hem is overkomen, lijkt het me ook weer meteen heel erg lastig om hem te beperken tot precies dat stukje wat de gevolgen daar van zijn. Want je zit, een cliënt zit net zoals gewone mensen gewoon vol met emotie. (DK1/2)

Een respondent noemde ook dat het opstellen van zo’n verklaring lastig is als iemand niet in staat is de gevoelens en gevolgen die door het gebeurde teweeg zijn gebracht goed te verwoorden:

Soms lijken ze ook wat jonger dan hun leeftijd en er zijn meer jongeren die het gewoon ‘stom’ of ‘klote’ vinden. En dat schrijven we dan niet op voor de rechter. Dat verwoorden is dus moeilijk. Sommigen kunnen dat dan vrij goed. (SH7/8)

Een van de respondenten geeft daarbij wel aan dat als het misgaat omdat iemand zich niet aan de grenzen van het spreekrecht houdt dit meestal het gevolg is van onwetendheid en niet van weerstand; zijn ervaring was dat als je mensen met een LVB uitlegde dat de wet hierin duidelijk voorschrijft dat het spreken over andere zaken dan de gevolgen niet mag, zij zich hier doorgaans gemakkelijk bij neerlegden (RE).

Zelf voorlezen te hoge drempel

Ook eventuele vragen van de rechter, de officier of de advocaat mogen uitsluitend gaan over de gevolgen van het strafbare feit (Aanwijzing Slachtofferzorg; Candido et al., 2013). Daarbij moet het slachtoffer zoveel mogelijk behoed worden voor (te) indringende vragen van de verdachte of verdiging. Toch zullen sommige mensen met een LVB voor het uitoefenen van het spreekrecht een extra drempel over moeten, waarbij de vraag is of zij dit durven (SH7/8). Genoemd werd dat slachtoffers met een LVB vaker het spreekrecht niet zelf zullen uitoefenen, maar hun verklaring zullen laten voorlezen door de rechter of iemand van Slachtofferhulp.

En bij de LVB slachtoffers merk je heel vaak van: "Ik wil dat jij het doet." Behalve bij dat meisje bij die verkrachting, die wilde het graag zelf doen, maar toen ging de voorzitter van de rechtbank plotseling voorhouden dat wat zij had geschreven. Maar, uiteindelijk, ik zei: "Moet ik inbreken?", maar dat vond ze niet erg, ze zat eigenlijk al de hele tijd met tranen over haar wangen, ze zag zichzelf toch niet helemaal naar voren lopen, terwijl de verdachte naast je zit twee tafeltjes verder, dus dat is best wel heftig. Dus de meeste mensen kiezen er daarom ook voor dat ik het vertel. Ze mogen van mij ook op het laatste moment kiezen, dat vinden ze ook heel fijn. (AD1)

Ik vind het wel een goede oplossing dat het schriftelijk ook kan. Want daarmee kun je het ook voorbereiden met iemand. Want ik denk dat heel veel verstandelijk beperkte cliënten - dat ligt natuurlijk wel een beetje aan het niveau, (...) - maar als je het schriftelijk doet en je bereidt het voor, nou ik denk dat dat goed is. Dat is ook goed voor de verwerking en dat is ook goed voor de duidelijkheid en dat is ook goed voor de tegenpartij. Dus dat vind ik nog wel iets waar ook de hulpverlening en de begeleiding ook veel in kan spelen. (DK5)

3.6.6 Vordering benadeelde partij

Toekenning van de schadevergoeding

Uit de literatuur en de interviews ontstaat geen eenduidig beeld van of een slachtoffer met een LVB in het nadeel is bij de toekenning van een vordering tot schadevergoeding. Eerder (par. 3.5.5) werd erover gesproken dat een LVB een hindernis kan zijn bij het goed onderbouwen van de geleden schade. Een niet goed onderbouwde vordering kan tot gevolg hebben dat de vordering niet-ontvankelijk wordt verklaard (Candido et al., 2013). Uit onderzoek van Van Wingerden, Moerings, en Van Wilsem (2007) naar toewijzing van schadevergoeding in de praktijk bleek dat een groter deel van de vordering toegewezen werd als de benadeelde partij een familielid gemachtigd heeft. Familieleden worden vaak gemachtigd bij minderjarige slachtoffers of bij slachtoffers die zelf niet goed in staat zijn om het voegingsformulier in te vullen, zoals slachtoffers met een verstandelijke beperking. De auteurs suggereren dat de rechter door de zwakkere positie van deze slachtoffers wellicht de neiging heeft een groter deel van de vordering toe te wijzen. Of in de praktijk ook slachtoffers met een LVB doorgaans iemand zullen machtigen om te voegen is onduidelijk; dit zal zeker niet voor alle slachtoffers met een LVB gelden. Uit een van de voorbeelden van de respondenten kwam naar voren dat de beperking van het slachtoffer ook op negatieve wijze door kan werken in de hoogte van de toegekende vergoeding:

En zij heeft een beetje schadevergoeding gekregen, niet zo veel, maar dat is ook zoiets waar je tegenaan loopt. Dat wordt ook de hele tijd tegen je gebruikt. "Ja het meisje was toch al getraumatiseerd en toch al niet helemaal jofel, dus daar kunnen we niet de volle mep voor toekennen." (AD4)

Het verhalen van de schadevergoeding

Als het slachtoffer een schadevergoeding krijgt toegewezen, heeft hij daarmee het bedrag nog niet in handen. Er kan zich een aantal situaties voordoen. Als de rechter een schadevergoedingsmaatregel oplegt zal de schadevergoeding verhaald worden bij de dader door het CJIB. In die gevallen waar het CJIB er niet in slaagt om het (volledige) bedrag te innen kan het slachtoffer dit bijvoorbeeld door inschakeling van een deurwaarder alsnog zelf proberen (CJIB, z.d.). Wanneer het bepaalde gewelds- of zedenmisdrijven betreft is daarnaast sprake van de zogenoemde Voorschotregeling, wat inhoudt dat, indien binnen acht maanden geen (volledig) verhaal heeft plaatsgevonden, het slachtoffer het (resterende) toegewezen bedrag betaald krijgt uit het zogenaamde voorschotfonds (art. 36f, WvSr). Als de civiele vordering wordt toegewezen zonder maatregel betekent dat, dat het slachtoffer zelf de vordering zal moeten (proberen te) innen bij de dader (Ministerie van Veiligheid en Justitie, 2014b). Overigens komt verwarring voor over het verschil tussen een door de dader te betalen boete en door het slachtoffer te ontvangen schadevergoeding (zie paragraaf 3.6.7, betreffende het vonnis). De verschillende mogelijkheden zijn voor slachtoffers met een LVB volgens enkele respondenten moeilijk te overzien:

De schadevergoedingsmaatregel is niet uit te leggen, dus dat ga ik dan ook niet doen. Dat duurt acht maanden, die voorschotregeling... Dat ga ik niet uitleggen. Dan zeg ik gewoon dat er nog acht maanden voorbij gaan, en als het goed is hebben ze voor Kerst hun poen. Dat werkt ook, want het CJIB werkt uiterst nauwkeurig. Die doen uitstekend werk en de Staat betaalt gewoon uit en dat is een groot voordeel van de voorschotregeling. (OM1)

We hebben het voorbeeld hè, van een cliënt, die kreeg dan een schadevergoeding, maar de dader die kan helemaal niet betalen want die zit ook in de schuldhulpverlening. En dan verwacht zo'n cliënt, ja soms wordt het weleens uit fondsen voorgeschooten maar dat is ook niet altijd, en je krijgt maar een deel, en dat zijn allemaal dingen die heel moeilijk te snappen zijn voor cliënten dus. Die denkt gewoon: "Hey, morgen staat het op m'n rekening." Of een advocaat is heel duidelijk, van ja: "De zaak is afgedaan" weet je. (...) En voor een cliënt begint het dan pas. (DK1/2)

Vanuit het Schadefonds Geweldsmisdrijven wordt nog aangegeven dat in het geval van een hoge schadevergoeding aan slachtoffers met een LVB wellicht overwogen moet worden om begeleiding te geven in hoe hier mee om te gaan:

Ik denk eigenlijk ook zelf wel 'begeleiding achteraf' want dat doen wij natuurlijk helemaal niet. Maar soms krijgen ze wel bijvoorbeeld een bedrag van 35.000 euro, of in sommige gevallen ook wel 100.000 euro. En als dat dan toch iemand is die helemaal niet weet hoe hij daar mee om moet gaan, dat daar ook nog wel wat op te winnen is. Dat denk ik sowieso bij veel mensen hoor, ook zonder beperking. Ja, eigenlijk die zorg achteraf, die door ons niet opgepakt wordt. Ik weet ook niet of dat door Slachtofferhulp zo heel erg wordt gedaan. Het is toch een beetje van "Hier is je geld en doe er wat leuks mee." (SG)

3.6.7 Vonnis

De politierechter van de enkelvoudige kamer doet doorgaans direct na het onderzoek ter terechtzitting mondeling uitspraak. Indien de zaak voor een meervoudige kamer gediend heeft, dan wordt het vonnis uiterlijk veertien dagen na het onderzoek ter terechtzitting uitgesproken. In de praktijk beperkt de rechter zich hierbij vaak tot het laatste gedeelte - de beslissing - en leest hij niet het hele vonnis voor (Van der Leij, 2013). Het slachtoffer wordt, wanneer hij dat wil, op de hoogte gebracht

van de inhoud van het vonnis door de officier van justitie. Dit gebeurt vaak door middel van een brief. Het slachtoffer ontvangt niet per definitie een afschrift van het vonnis maar kan hier wel om verzoeken. Een afschrift kan slachtoffers inzicht in de motivering van de uitspraak door de rechter geven en geeft ook informatie over eventuele bijzondere voorwaarden die aan de verdachte zijn opgelegd (Candido et al., 2013).

Het begrijpen van het vonnis

Verschillende respondenten geven aan dat er een knelpunt ligt rondom het vonnis (OM1). De respondenten die aangeven dat de vonnisbrief moeilijk te begrijpen is, geven steeds aan dat dit overigens niet alleen voor mensen met een LVB geldt, maar voor iedereen (PO10/11, OM2/3, SL2). Met name wordt genoemd dat er verwarring kan ontstaan rondom de eventuele te ontvangen schadevergoeding (SL2; SH2).

Dat zijn verschrikkelijke brieven. Die zijn ook voor mensen zonder beperking heel erg onduidelijk, "Wat gaat er gebeuren?" Bijvoorbeeld als er een boete is opgelegd, denken heel veel mensen van: "Oh, ik krijg geld." Maar een boete is voor de staat, en dat staat er niet duidelijk bij. Dus heel veel mensen denken van: "Nou ik heb drie weken geleden een brief gehad dat ik €300,- zou krijgen." En dan pak je die brief erbij en dan zeg je: "Nou, dat is niet helemaal zo." De uitspraak is echt altijd in ambtelijke taal, en ik kan me heel goed voorstellen dat je daar helemaal niets van begrijpt, want ik moet zelf ook af en toe kijken in een vonnis van: "Oh ja, zo is het." (...) Daar zou echt iets anders aan gedaan moeten worden, want die is voor bijna niemand te begrijpen. Dus al helemaal niet als je een verstandelijke beperking hebt. (SL2)

Ook het feit dat bij hoger beroep de uitspraak weer geheel herzien kan worden is vaak moeilijk te bevatten. Bij een hoger beroep wordt het vonnis, inclusief een eventuele uitspraak over schadevergoeding, niet uitgevoerd. Dit maakt de termijn tussen aangifte en afronding van de zaak voor het slachtoffer langer. Het slachtoffer heeft dus na de uitspraak van de rechtbank nog altijd geen duidelijkheid over bijvoorbeeld de schadevergoeding. Meestal duurt het enkele maanden tot een jaar voordat het hoger beroep wordt behandeld (Ministerie van Veiligheid en Justitie, 2014b).

Ik kan me voorstellen dat er in een vonnis staat: "De rechter heeft hem hiertoe veroordeeld, een werkstraf of een gevangenisstraf van zoveel jaar en de schadevergoeding die verdachte aan u moet betalen." En dan staat er in het kopje eronder dat de verdachte in hoger beroep is gegaan. Dat betekent dat al die voorgaande beslissingen nog niet uitgevoerd gaan worden. Ik kan me voorstellen dat ze dat lezen en denken: "Oh ik krijg geld!" Maar een half jaar later komt die op zitting en dan kan het heel anders worden. (OM2/3)

Te hoge verwachtingen

Net als bij de formulering van de strafeis spelen (irreële) verwachtingen van het slachtoffer ook bij het vonnis een rol en kan dit van invloed zijn op bijvoorbeeld (de mate van) secundaire victimisatie. Een respondent benoemde dat slachtoffers met een LVB meer dan gemiddeld geen reële verwachtingen hebben over het te verwachten vonnis (OM2/3). De uiteindelijke uitspraak is dan ook vaak een teleurstelling. Verwachtingsmanagement wordt hierbij van groot belang geacht, zowel op het gebied van de strafmaat als met betrekking tot de schadevergoeding (SH6; AD1; AD2/3). Een van de respondenten legde uit dat het vaak lastig is om de nuances uit te leggen aan slachtoffers met een LVB, bijvoorbeeld als het er om gaat wat als bewijs aangemerkt wordt en wat niet. Met name het rationeel bekijken van een vonnis kan volgens een van de geïnterviewde LVB-deskundigen een probleem zijn voor slachtoffers met een LVB.

Zeker als er zeg maar de mogelijkheid bestaat dat niet alles waarvan we de verdachte verdenken te bewijzen is, wil je ze er wel op voorbereiden dat er mogelijk niet helemaal uit gaat komen wat zij zelf graag zouden zien. Want in hun beleving is het gebeurd, punt. En zij zijn er heilig van overtuigd dat het ook bewezen kan worden, want het is immers gebeurd, in hun beleving. Dus dat zijn vaak altijd al lastige dingen. En dat is helemaal lastig als je dat iemand met een beperking moet gaan uitleggen. (OM5)

(...) als ik het journaal bekijk, en ik volg de uitspraken, dan zie je vaak terug dat mensen ontevreden zijn over wat de uitspraak is. Maar je kunt dat misschien nog wel rationaliseren, dat je snapt van: dit is er gebeurd en daar staat zo'n straf op. En voor een cliënt is het één plus één is twee, dat bestaat niet. (DK1/2)

Hierbij kan het van belang zijn dat tijd wordt uitgetrokken om uit te leggen hoe het vonnis tot stand is gekomen. In dit kader kan, behalve uitleg door bijvoorbeeld SHN, (opnieuw) een slachtoffergesprek met de officier van justitie of de advocaat-generaal georganiseerd worden ter bespreking van bijvoorbeeld (het verloop van) de zitting, de uitspraak of het aanwenden van een mogelijk beroep (Aanwijzing slachtofferzorg). Een van de respondenten geeft aan dat hier vaak te weinig aandacht voor is, soms als gevolg van de werkdruk, soms ook door een andere taakopvatting van betrokken personen:

Wat ook vaak een knelpunt is, is dat een slachtoffer graag wil weten, de motivatie van een vonnis. (...) En dan moet de rechter dat toelichten, want de rechter is degene die de uitspraak heeft gedaan. Dus dan verwijzen wij ze door naar de rechtbank (...) Het vervelende is dat wanneer het woord slachtoffer valt, je bij heel veel mensen hun ogen al zien rollen van: "Het gaat alleen maar lang duren en het is een lang gesprek, en het is een moeilijk gesprek." Want zij zijn er natuurlijk voor om de boeven te vangen en een straf te geven. En al het bijkomende, dat is vaak toch iets lastiger. (...) Het is niet zo dat wij dan zo iemand gerust kunnen stellen. We proberen het natuurlijk wel (...). Maar je bent geen hulpverlener, je bent echt iemand die informatie doorgeeft. Dus dat maakt het dus voor ons ook af en toe lastig. En ook omdat je stuit af en toe op onwil van de mensen om je heen, de officieren, de beoordelaars. Terwijl je denkt van: "Ja deze persoon wil een antwoord hebben van je, doe eens even iets." En ik vind niet dat werkdruk dan een reden kan zijn om iemand niet goed te woord te staan. (SL2)

3.6.8 Tenuitvoerlegging

Als het vonnis onherroepelijk is kan de opgelegde straf ten uitvoering worden gebracht. Indien het slachtoffer aangeeft dit te willen kan hij onder bepaalde voorwaarden geïnformeerd worden over het detentieverloop en verlof van de dader. Binnen deze fase is weinig gezegd over specifieke problemen voor slachtoffers met een LVB. Ook in het geval van een zitting met betrekking tot een vordering tenuitvoerlegging of verlenging van TBS, zal het slachtoffer hiervan op de hoogte worden gebracht. Candido et al. (2013) beargumenteren dat het van belang is dat de officier verifieert of de informatie-behoefte van het slachtoffer met het tijdsverloop mogelijk is gewijzigd alvorens hij het slachtoffer oproept. De onrust, die veroorzaakt kan worden door het op de hoogte stellen van het slachtoffer van een invrijheidsstelling, lijkt misschien niet voorbehouden aan slachtoffers met een LVB, maar gezien de kenmerken van mensen met een LVB, is het wel voorstelbaar dat dit op hen wellicht een grotere impact heeft. In de praktijk lijkt het dan ook voor te komen dat, vanuit eerdere ervaringen met onrust van slachtoffers, soms andere keuzes worden gemaakt door de mensen die het slachtoffer moeten informeren:

Trouwens in sommige gevallen krijg je van het Informatiepunt Detentieverloop [het verzoek] het slachtoffer in kennis te stellen. En dan denk ik van dat ga ik mooi niet doen. [Want?] Mensen zijn net

tot rust gekomen en dan ga ik bellen dat hij vrij komt. Daar zitten ze niet op te wachten. Zeker niet als die verdachte een eind weg woont. (SL1)

3.6.9 Conclusie

De voor- en nadelen van aanwezigheid ter zitting zijn voor slachtoffers met een LVB moeilijk te overzien. Onwetendheid over de gang van zaken is een drempel voor aanwezigheid. De aanwezigheid ter zitting is voor slachtoffers met een LVB vaak extra moeilijk: zowel het onbegrip over wat er gebeurt en wat er gezegd wordt, als de confrontatie met de verdachte, als ook de ontkrachting van het eigen verhaal door de verdediging, kan juist voor slachtoffers met een LVB extra belastend zijn. Hoewel horen bij kwetsbare slachtoffers idealiter bij de rechter-commissaris plaatsvindt en dit doorgaans ook gebeurt, wordt hier niet altijd voor gekozen. Hierbij wordt onderschat hoe belastend horen ter zitting kan zijn voor slachtoffers met een LVB.

Het slachtoffer heeft een beperkte rol ter zitting. Dit is voor slachtoffers met een LVB soms moeilijk te begrijpen. Zo kan het extra lastig zijn zich bij het gebruikmaken van het spreekrecht te beperken tot de gevolgen van het delict. Juist het verwoorden van gevoelens ten behoeve van het spreekrecht of de schriftelijke slachtofferverklaring is daarbij moeilijk voor mensen met een LVB. Dit geldt ook bij het goed onderbouwen van immateriële schade. Ondersteuning op deze gebieden lijkt dan ook extra van belang maar ontbreekt regelmatig bij slachtoffers met een LVB.

De uitspraak van de rechter is voor slachtoffers met een LVB vaak extra moeilijk te begrijpen, zeker wanneer dit per brief wordt medegedeeld. Zo kan het zeer verwarrend zijn wanneer er een vonnis wordt beschreven waartegen in hoger beroep wordt gegaan doordat bijvoorbeeld kennis over het rechtssysteem tekortschiet en de correspondentie moeilijk te begrijpen is. Ook de procedures rondom de uitkering van een schadevergoeding zijn moeilijk te bevatten voor slachtoffers met een LVB. Hoewel de kans dat een vordering wordt toegewezen groter is als het slachtoffer een derde gemachtigd heeft, zal dit maar voor een deel van de slachtoffers met een LVB spelen. Tegelijkertijd bestaat voor de gehele groep het risico dat als gevolg van de beperking van het slachtoffer een lagere schadevergoeding wordt toegekend dan zou zijn gebeurd had het slachtoffer geen beperking gehad. Voor uitleg van het vonnis blijkt in de praktijk soms te weinig tijd ruimte te zijn. Ten slotte speelt in de fase van de tenuitvoerlegging weer het spanningsveld tussen autonomie en bescherming, waardoor de keuze over het ontvangen van informatie over de tenuitvoerlegging, ondanks het wilsbekwaam zijn, soms niet bij het slachtoffer met een LVB ligt.

3.7 De balans opgemaakt: knelpunten

3.7.1 Overkoepelende knelpunten

De respondenten signaleren knelpunten op verschillende terreinen. Hierin onderscheiden we de drie probleemgebieden voor het slachtoffer met een LVB. Slachtoffers met een LVB:

1. Hebben minder begrip met betrekking tot de gang van zaken;
2. Hebben meer moeite met het voldoen aan de eisen en verwachtingen van het systeem;
3. Ondervinden negatieve gevolgen van vooronderstellingen met betrekking tot de LVB.

Deze problemen leiden ertoe dat slachtoffers met een LVB minder dan gemiddeld in staat zijn hun rechten te effectueren. Daarnaast is het doorlopen van het slachtoffertraject voor hen ook meer belastend dan voor normaalbegaafde slachtoffers. Bovenstaande knelpunten hebben direct invloed de mate van voorspelbaarheid, veiligheid, controle en rechtvaardigheid die het slachtoffer ervaart en beïnvloeden daarmee het risico op secundaire victimisatie. Het is duidelijk dat de strafrechtssketen niet is toegesneden op slachtoffers met een LVB. Oplossingen moeten worden gezocht op het gebied van herkenning, kennisversterking, ondersteuning en communicatie. Ook hier worden knelpunten gesignaleerd; binnen de strafrechtssketen is sprake van:

4. Beperkte herkenning van de LVB;
5. Onvoldoende kennis van en begrip voor (de gevolgen van) een LVB;
6. Onvoldoende realisatie van op de behoeften en belangen van het slachtoffer met een LVB afgestemde ondersteuning;
7. Communicatie die niet is afgestemd op het slachtoffer.

In het volgende worden de knelpunten op deze zeven gebieden nader toegelicht.

1. Slachtoffers met een LVB hebben moeite het verloop van het traject te overzien en te begrijpen

Slachtoffers met een LVB hebben moeite met het overzien van de consequenties van de keuzes die zij moeten maken, zoals bijvoorbeeld de keuze wel of niet aangifte te doen of wel of niet aanwezig te zijn ter zitting. In meer algemene zin hebben zij moeite te overzien hoe het traject zal verlopen. Het gaat hierbij bijvoorbeeld over de lengte van het traject, over de gang van zaken ter zitting, over de mogelijkheid dat hoger beroep wordt ingesteld en over de uitkering van schadevergoeding. Er is vaker onbegrip voor bijvoorbeeld de noodzaak van een tweede verhoor, de keuze voor een sepot of de beperkte eigen rol ter zitting. Tenslotte zijn er vaker irreële verwachtingen over de uitkomst van het traject, op het gebied van zowel de straf als de schadevergoeding.

2. Slachtoffers met een LVB hebben moeite te voldoen aan de eisen en verwachtingen die het systeem stelt

2a. Bij een slachtoffer met een LVB is er een groter risico op een onvolledige of onbetrouwbare (geachte) verklaring, zeker wanneer het slachtoffer niet op de juiste manier wordt ondervraagd of ondersteund.

Slachtoffers met een LVB hebben meer moeite met het vertellen van een coherent verhaal en het putten uit hun geheugen. Als gevolg daarvan is er een grotere kans dat hun verklaring niet volledig is. Dit speelt een rol zowel aan de balie of telefoon bij de eerste melding, als tijdens verhoorsituaties. Slachtoffers met een LVB zullen sneller onbetrouwbaar verklaren wanneer ze niet goed worden verhoord, terwijl extra maatregelen voor het verhoren van mensen met een LVB slechts bij een deel van de aangiftes worden ingezet. Een tweede keer horen zal bij hen sneller leiden tot een afwijkende verklaring, hetgeen (ten onrechte) de geloofwaardigheid kan verkleinen. Bovendien kan verhoor door een of meer advocaten van de verdachte voor hen bedreigend en verwarrend zijn, waarbij zij meer dan gemiddeld beïnvloed worden door het soort vragen dat hier gesteld wordt. Soms wordt onderschat hoe belastend het horen ter zitting kan zijn voor slachtoffers met een LVB.

2b. Slachtoffers met een LVB hebben meer moeite met het aanleveren van bewijs

Slachtoffers met LVB hebben meer moeite met het aanleveren van aangifte-ondersteunende informatie. Ook hebben zij minder begrip voor het belang hiervan doordat zij de werking van het juridisch proces niet voldoende doorzien. Dit speelt een rol zowel tijdens de aangifte en opsporing, als bij het verkrijgen van schadevergoeding.

2c. Op verschillende momenten in het traject wordt meer assertiviteit en initiatief van het slachtoffer verwacht dan redelijkerwijs van slachtoffers met een LVB verwacht mag worden

Slachtoffers met een LVB hebben moeite met het nakomen van afspraken, bijvoorbeeld afspraken voor het doen van aangifte of het ontvangen van ondersteuning. Ook vergt het traject, vooral bij minder zware delicten, vaak dat het slachtoffer zelf initiatief neemt bijvoorbeeld bij het vragen om toelichting op de ontvangen brieven, het vragen om ondersteuning of het vragen om een slachtoffergesprek met de officier van justitie. Vanuit het systeem wordt vaak geen actie ondernomen wanneer het slachtoffer niet van zich laat horen, bijvoorbeeld wanneer het wensenformulier niet retour gestuurd wordt, terwijl de termijnen die gesteld worden voor de vereiste actie voor slachtoffers met een LVB vaak moeilijk haalbaar blijken.

2d. Slachtoffers met een LVB hebben meer moeite hun kant van het verhaal te laten horen ter zitting

Het is voor slachtoffers met een LVB moeilijker om aanwezig te zijn ter zitting, onder andere door de confrontatie met de verdachte en de ontkrachting van het verhaal van het slachtoffer door de verdediging, en daar op een goede manier te spreken over het hen aangedane leed. Het zich beperken tot de gevolgen en het verwoorden van de gevoelens is moeilijk en het zelf voorlezen van een verklaring is een grote opgave.

3. Slachtoffers met een LVB worden geconfronteerd met vooroordelen omtrent hun beperking

3a. Slachtoffers met een LVB lopen een groter risico niet serieus genomen te worden wanneer zij zich melden bij de politie, bij aangifte, of verhoor

Slachtoffers met een LVB worden minder snel serieus genomen. Dit kan het gevolg zijn van een incoherent verhaal, ongerijmd gedrag of vooronderstellingen over de betrouwbaarheid van verklaringen van mensen met een LVB. De impact voor slachtoffers met LVB is relatief groot wanneer zij het ge-

voel hebben dat zij worden aangevallen of niet worden geloofd. Naast de eigen LVB speelt ook de eventuele LVB van de dader een rol: delicten met een verdachte met een LVB krijgen minder snel een strafrechtelijk vervolg.

3b. De beperking van het slachtoffer kan een negatieve invloed hebben op de afdoening

Naast een verminderde bereidheid om aangifte op te nemen door bijvoorbeeld een incoherente verklaring, is er een grotere kans dat de zaak niet wordt opgepakt als de aangifte minder gedetailleerd is. Medeschuld wordt vaker verondersteld bij slachtoffers met een LVB en leidt tot een grotere kans op sepot. Ook kan de LVB leiden tot een lagere strafeis, bijvoorbeeld door het (onbewust) bagatelliseren van de schade. Op vergelijkbare wijze kan de schadevergoeding lager uitvallen door de beperking van het slachtoffer.

4. De aanwezigheid van een LVB wordt slechts in beperkte mate herkend door actoren in de strafrechtsketen

De vooronderstellingen met betrekking tot de kenmerken van een LVB zijn niet altijd correct; kennis over kenmerken van een LVB schiet vaak tekort. In de praktijk wordt slechts een beperkt aantal indicatoren gebruikt voor herkenning. Bovendien is het contact tussen professional en slachtoffer vaak te kort om de LVB te kunnen herkennen. Door de overlap in kenmerken met andere problematiek is het soms moeilijk de LVB hiervan te onderscheiden. Ook worden signalen die kunnen wijzen op een LVB (niet op komen dagen, manier van communiceren etc.) geïnterpreteerd als bijvoorbeeld onwil in plaats van onvermogen.

5. De verschillende actoren in de strafrechtsketen ontberen de gecombineerde kennis over enerzijds de gevolgen van een LVB en anderzijds het slachtoffertraject

Binnen de verschillende organisaties in de strafrechtsketen is doorgaans niet voldoende kennis over en begrip voor de gevolgen van een LVB en voor wat dit betekent voor het slachtoffer met een LVB in de strafrechtsketen. Hierdoor is vaak onvoldoende oog voor wat de behoeftes, mogelijkheden en onmogelijkheden van slachtoffers met een LVB zijn. Dit betekent dat men in de bejegening van het slachtoffer onvoldoende in staat is hier rekening mee te houden. Ook ontbreken de vaardigheden in de omgang met mensen met een LVB. De reguliere begeleiding van mensen met een LVB heeft aan de andere kant doorgaans onvoldoende (juridische) kennis van slachtoffertraject om een slachtoffer hierin voldoende te ondersteunen.

6. Slachtoffers met een LVB maken minder gebruik van de beschikbare ondersteuning dan passend lijkt, terwijl de geboden ondersteuning niet altijd de belangen van slachtoffer dient

6a. Slachtoffers met een LVB en hun omgeving hebben vaak onvoldoende kennis en inzicht in de mogelijkheden tot het krijgen van ondersteuning en het belang van het krijgen van hulp en zijn terughoudend in het accepteren hiervan

Kennis van de mogelijkheden tot het krijgen van hulp en van de inhoud van mogelijke hulp of ondersteuning ontbreekt vaak bij slachtoffers met een LVB. De politie wijst vaak pas op SHN na aangifte, en niet bijvoorbeeld al bij het eerste gesprek met het slachtoffer aan de balie of de telefoon, waardoor slachtoffers met een LVB die hier geen weet van hebben deze hulp ook pas later in het traject krijgen. Bovendien hebben slachtoffers met een LVB vaak moeite met het accepteren van hulp. Of zij deze wel of niet accepteren is afhankelijk van de benaderingswijze; het eenmalig aanbieden van hulpverlening aan het begin van het traject lijkt bij deze doelgroep onvoldoende. Ook zorgprofessionals en de omgeving van slachtoffers met een LVB slaan hulp soms af vanuit de veronderstelling dat SHN alleen hulp biedt die zij zelf al bieden. Naast hulp van SHN lijkt ook bijstand van een advocaat vaak moeizaam van de grond te komen.

6b. De noodzakelijke (afstemming tussen verschillende vormen van) ondersteuning komt soms niet of moeilijk van de grond

Ondersteuning bij aangifte door bekenden van het slachtoffer met een LVB wordt niet altijd wenselijk geacht. Ondersteuning bij aangifte door een deskundige is echter niet altijd haalbaar. Een gebrek aan continuïteit in de contacten met de verschillende organisaties in de strafrechtssketen kan verwarrend zijn voor slachtoffers met een LVB. Bovendien verloopt de afstemming van ondersteuning tussen de strafrechtssketen en betrokken zorgprofessionals vaak moeizaam. Hierbij speelt soms het dilemma dat communicatie tussen de strafrechtssketen en zorgprofessionals voorbijgaat aan de privacy van het slachtoffer.

6c. Op verschillende momenten in het traject ervaren professionals dat zij te weinig tijd en ruimte hebben om het slachtoffer met een LVB op een passende manier te ondersteunen

Slachtoffers met een LVB hebben doorgaans meer tijd en uitleg nodig in hun interactie met de strafrechtssketen. Verschillende actoren in de strafrechtssketen (politie, advocatuur, officier van justitie, SHN) ervaren dat zij vaak te weinig tijd hebben voor een adequate ondersteuning van slachtoffers met een LVB. Ook ruimtegebrek op het politiebureau zorgt ervoor dat het slachtoffer niet altijd de rustige omgeving krijgt die hij nodig heeft. Ook de begeleiding vanuit een instelling voor verstandelijk gehandicapten of vanuit het begeleid wonen heeft soms onvoldoende tijd en gelegenheid voor ondersteuning van het slachtoffer. Zo kan werkdruk op de woongroep het doen van aangifte in de weg staan. Ook heeft de reguliere begeleiding soms andere belangen (bijv. ook zorg voor de dader) die botsen met de ondersteuning van het slachtoffer.

6d. Er is een spanningsveld tussen enerzijds de autonomie en privacy van het slachtoffer en anderzijds de wens het slachtoffer te beschermen en ondersteunen

Op verschillende momenten in het traject is sprake van een spanningsveld tussen enerzijds de wens het slachtoffer met een LVB te beschermen, bijvoorbeeld tegen de gevolgen van een aangifte of tegen de belasting van aanwezigheid ter zitting, en anderzijds de wens de autonomie van het slachtoffer te respecteren. Dit dilemma speelt ook met betrekking tot de vrije keuze van het slachtoffer om ondersteuning gedurende het traject, en met name bij de aangifte, te accepteren.

6e. Slachtoffers met een LVB zijn beïnvloedbaar in hun beslissingen terwijl derden die hen adviseren soms andere ideeën of belangen hebben

De omgeving van slachtoffer met een LVB staat soms in de weg van aangifte. Een afweging van de kans van slagen en de voor- en nadelen van aangifte wordt soms gemaakt zonder het slachtoffer daarin te kennen. Ook eigenbelangen van de omgeving spelen een rol in deze afweging. Zo worden zaken binnen een instelling soms, om verschillende redenen, binnenshuis afgehandeld. Ook de politie maakt een afweging in de kans van slagen tegenover de hoeveelheid werk die de zaak gaat kosten. Slachtoffers met een LVB zijn zeer beïnvloedbaar in de afweging aangifte te doen of niet, en ontberen vaak de assertiviteit die nodig is om toch door te zetten als zij dit willen.

7. De communicatie is niet afgestemd op het begripsniveau van het slachtoffer

7a. De mondelinge communicatie vanuit de keten is niet altijd afgestemd op het niveau van het slachtoffer met een LVB en vergt veel van het geheugen

Mondelinge communicatie met slachtoffers met een LVB vergt individuele afstemming van de professional. Mondelinge communicatie zonder geheugensteuntje op papier vergt vaak te veel van het geheugen van het slachtoffer en verkleint de kans dat het slachtoffer de informatie thuis (al dan niet met een derde) nog eens rustig kan overdenken. Het taalgebruik ter zitting is voor slachtoffers met een LVB vaak veel te ingewikkeld en ook de betekenis van de eed, die onder andere wordt afgelegd voor het verhoor bij de rechter-commissaris, wordt soms niet begrepen.

7b. Schriftelijke communicatie gericht op slachtoffers komt niet altijd aan bij slachtoffers met een LVB en is doorgaans te moeilijk voor hen

Adequaat foldermateriaal voor slachtoffers met een LVB ontbreekt vaak of wordt niet verstrekt. Brieven worden door slachtoffers met een LVB niet altijd gelezen. Als zij wel een poging doen is de inhoud en de taal van de brieven doorgaans te moeilijk.

3.7.2 Rangschikking van knelpunten door deelnemers expertmeeting

De deelnemers aan de expertmeeting werd gevraagd om bovenstaande knelpunten te rangschikken in volgorde van urgentie. Zij keken in twee subgroepen welke tien problemen zij het belangrijkste vonden. Geregeld werd genoemd dat men alle punten belangrijk vond. Toch kwam men zonder al te grote problemen tot een rangordening. Een groep kwam inderdaad tot een top 10; de andere groep stelde een top 11 samen en koos voor een gedeelde eerste plaats voor vijf knelpunten en een gedeelde tweede plaats voor nog eens vier knelpunten. Ondanks deze verschillen in werkwijze waren de groepen het in sterke mate eens over de rangschikking. De resultaten van deze exercitie zijn te vinden in Tabel 2.

Over de top 5 van knelpunten leken de experts in de twee subgroepen het volledig eens. Als meest belangrijke problemen zagen zij de mondelinge en schriftelijke communicatie. De problemen die hierbij door de onderzoekers benoemd werden, werden door de experts herkend. Ter nuancering werd wel gesteld dat de impact op de ene plek in de keten groter is dan op de andere, dat het probleem breder is dan alleen voor slachtoffers met een LVB en dat er op sommige plekken al hard aan gewerkt wordt. Desalniettemin ligt het probleem van de communicatie volgens de experts ten grondslag aan veel van de andere gesignaleerde knelpunten. Door beide groepen werd verder herkend dat er binnen de strafrechtsketen een gebrek was aan kennis over LVB. In de bespreking wer-

Tabel 2: Rangschikking van knelpunten op volgorde van urgentie door deelnemers aan de expert-meeting

7a mondelinge communicatie
7b schriftelijke communicatie
5 gecombineerde kennis
4 beperkte herkenning
3a niet serieus genomen worden
6a toegang tot ondersteuning
2a onbetrouwbaar verklaren
3b invloed LVB op de afdoening
6c te weinig tijd/ruimte
1. niet overzien traject
2c assertiviteit en initiatief
2d verhaal doen ter zitting
2b aanleveren bewijs
6b realiseren ondersteuning
6d spanningsveld autonomie - privacy
6e beïnvloedbaar in beslissingen

Legenda: donker grijs = meest urgent; wit = minst urgent

den verschillende voorbeelden genoemd van het ontbreken van – noodzakelijk geachte – kennis over LVB in de strafrechtsketen. Aan het probleem van de gebrekkige herkenning van een LVB werden door de experts weinig woorden vuilgemaakt: iedereen herkende dit en beaamde dat het een hoge prioriteit had. Het laatste knelpunt in de top 5 was ten slotte het risico dat slachtoffers met een LVB niet serieus genomen worden. Weliswaar werd ook hier vastgesteld dat dit probleem niet is voorbehouden aan mensen met een LVB - met name door de houding van de politie - men had wel de indruk dat als een LVB beter herkend wordt hier een slag in te maken is.

De top 5 wordt gevolgd door een viertal knelpunten die men weliswaar belangrijk vond, maar toch beduidend minder belangrijk dan bovengenoemde vijf knelpunten. Bovenaan dit cluster stond het knelpunt dat de benodigde ondersteuning onvoldoende gerealiseerd wordt door gebrek aan kennis en zelfinzicht van het slachtoffer en diens omgeving. Hoewel men het gebrek aan (zelf)inzicht dat leidt tot een verminderd gebruik van de beschikbare ondersteuning niet uniek vond voor slachtoffers met een LVB – ook bij normaalbegaafde slachtoffers ziet men de drang het zelf te willen doen – werd wel gezien dat dit probleem groter is en zwaarder weegt voor mensen met een LVB omdat voor hen de noodzaak tot het krijgen van ondersteuning groter is. De risico's omtrent de betrouwbaarheid van de verklaring van het slachtoffer met een LVB werden weliswaar herkend, tegelijkertijd had men de indruk dat er al erg veel gedaan was de afgelopen tijd om de deskundigheid op dit gebied te verbeteren. Dit zorgde ervoor dat dit knelpunt wat lager op de lijst kwam, hoewel men ook beseftte dat deze deskundigheid maar voor een beperkte groep slachtoffers wordt ingezet. De invloed van de beperking op de afdoening werd wel herkend, met name de invloed van medeschuld, maar werd onder meer iets lager geprioriteerd omdat het als afhankelijk werd gezien van herkenning en kennis. Immers, *“als je weet dat je iemand dat gedrag [dat leidt tot het oordeel dat er sprake is medeschuld van*

het slachtoffer] niet kan aanrekenen, dan kan medeschuld van tafel". Het gesignaleerde gebrek aan tijd en ruimte werd wel herkend, maar niet specifiek voor slachtoffers met een LVB. Door sommigen van de geraadpleegde experts werd dit ook gezien als een probleem in de professionaliteit: door hen werd het gezien als onderdeel van houding en gedrag. Meer kennis over de doelgroep lost dit knelpunt mogelijk al deels op. Daarbij werd gesuggereerd dat het uiteindelijk alleen maar efficiënter is om waar nodig toch gewoon de tijd te nemen.

Drie knelpunten kwamen in slechts één van de opgestelde prioriteitenlijstjes voor. Dat slachtoffers met een LVB moeite hebben het traject te overzien en te begrijpen kan een grote impact hebben op het slachtoffer, maar werd niet gezien als een effect van de andere knelpunten, zoals onvoldoende afgestemde communicatie. De problemen voor slachtoffers met een LVB in het overzien van het traject en de benodigde actie werden herkend, maar tegelijkertijd vroeg men zich af in hoeverre de strafrechtssketen deze verantwoordelijkheid naar zich toe moest trekken. De veronderstelling van actieve wederkerigheid is ook volgens de experts misschien wel teveel gevraagd, maar goede ondersteuning zou dit deels kunnen ondervangen. En men was het met elkaar eens dat slachtoffers met een LVB er meer moeite mee hebben hun kant van het verhaal te laten horen ter zitting en dat zij dit niet alleen kunnen, maar had tegelijkertijd de indruk had dat er in deze fase doorgaans al veel begeleiding is.

Vier knelpunten, ten slotte, kwamen bij beide groepen niet in de top 10. De verwachting was dat het spanningsveld tussen autonomie en privacy en de problemen die ervaren worden bij het aanleveren van bewijs met verbeterde communicatie, verbeterde herkenning en verbeterde kennis over een LVB al deels opgelost zou worden. Dat slachtoffers met een LVB beïnvloedbaar zijn in hun beslissingen geeft aanleiding goed te kijken naar wie bij de ondersteuning betrokken zijn en wat hun rol in het verhaal is – beïnvloeding kan immers ten goede en ten kwade werken – maar werd als een minder groot probleem gezien dan de andere knelpunten. Over het knelpunt rondom de (afstemming van) ondersteuning werd relatief weinig gezegd. Wel werd bevestigd dat het voor het slachtoffer fijn zou zijn een vaste contactpersoon te hebben. Ook in dit kader werd communicatie belangrijk geacht.

3.7.3 Conclusie

Al met al lijkt de rangordening door de expertmeeting in grote lijnen overeen te komen met de ratio achter de presentatie van de knelpunten door de onderzoekers. De onderzoekers vonden dat een aanzienlijk deel van de genoemde knelpunten lagen op het gebied van mogelijke oplossingsrichtingen: het betrof hier tekortschietende kwaliteiten en mogelijkheden van de strafrechtssketen. De experts lijken de meeste prioriteit te geven aan juist die knelpunten. De gedachte hierachter lijkt te zijn dat wanneer hier aandacht aan besteed wordt, problemen als gevolg van onheuse of niet passende bejegening en te hoge verwachtingen gesteld aan het slachtoffer met een LVB in de context van de strafrechtssketen ook verminderen. De meeste aandacht zou dus volgens hen moeten uitgaan naar communicatie, herkenning, kennis en houding. Dit waren, tezamen met ondersteuning, ook de thema's die uit de interviews naar voren kwamen als de belangrijkste oplossingsrichtingen die in het volgende hoofdstuk besproken worden.

4 Resultaten II: Oplossingsrichtingen

4.1 Herkennen

In het vorige hoofdstuk werd geconstateerd dat een LVB door actoren in de strafrechtsketen onvoldoende wordt herkend terwijl het een voorwaardelijke eerste stap is voor het oplossen van veel van de andere gesignaleerde knelpunten. Ten grondslag hieraan ligt een gebrek aan bekendheid met de kenmerken van een LVB. Het gebrek aan kennis over de gevolgen en implicaties van een LVB in brede zin wordt besproken in de volgende paragraaf (par. 4.2). In deze paragraaf wordt gezien welke suggesties de respondenten en de literatuur boden om herkenning te verbeteren.

4.1.1 Wie moet wat herkennen?

Vooraf aan de vraag hoe herkenning van een LVB verbeterd kan worden, gaat de vraag wie een LVB bij slachtoffers zou moeten herkennen. Bovendien moet nader geëxpliciteerd worden wat er precies herkend moet worden. Uit de knelpunten beschreven in het vorige hoofdstuk bleek dat het niet herkennen van een LVB gevolgen heeft binnen de hele strafrechtsketen. Dit betekent dat herkenning van een LVB in elke schakel van de keten van belang is. De LVB-deskundigen bevestigen dit, maar leggen wel het zwaartepunt bij het begin van de keten, met name bij de politie (DK3/4; DK6; DK7; DK8). Dit komt overeen met aanbevelingen van Mencap, een Britse belangenvereniging voor mensen met een LVB (Mencap, 2012; Sheikh, Pralat, Reed & Hoong Sin, 2010).

Zonder het belang van herkenning te willen afzwakken, werd door sommige respondenten gesteld dat het niet altijd noodzakelijk dat precies wordt bepaald of er sprake is van een LVB. Een van de LVB-deskundigen benadrukt dat ook slachtoffers met een hoger IQ door omstandigheden kunnen functioneren op LVB-niveau: het is in dat geval belangrijker dat zij op het goede niveau worden aangesproken dan dat zij correct gelabeld worden (DK6). Bij het eerste contact is het met name van belang dat de professional zich een beeld vormt van wie hij voor zich heeft en of het hier een kwetsbaar persoon betreft die een andere bejegening nodig heeft (DK7; DK8; Erv.desk.). Daarbij heeft het de voorkeur om eerder te kiezen voor een groter risico op vals-positieven, dan vals-negatieven: liever dat men er ten onrechte van uitgaat dat iemand kwetsbaar is, dan dat men een kwetsbaar persoon niet als zodanig behandelt (DK6; Davis, 2009). Later in de keten kan er meer precisie in de inschatting van de problematiek nodig zijn: een rechter-commissaris die de beperking wil laten meewegen in bijvoorbeeld de beoordeling van de betrouwbaarheid van de verklaring van het slachtoffer zal wellicht eerder behoefte hebben aan een IQ-score (DK7). Eerder zagen we dat een advocaat aangaf soms behoefte te hebben aan een gedetailleerd oordeel van deskundigen over de capaciteiten van het slachtoffer (AD4; par 3.3.10).

Ik denk dat je daar een beetje een kleine inschatting in zou kunnen maken, een checkmoment, van: "heeft u misschien iets extra nodig? Heeft u iets nodig?" Soms kun je ook wel eens zien aan iemand z'n gedrag (...) ik denk dat je iemand moet hebben die ook echt, iedereen heeft z'n kwaliteiten, ik denk dat je iemand erop kan zetten die als agent-zijnde misschien ook wel iemand die gewoon ook een beetje, ja die echt wel in, ja hoe noem je dat? Ja gewoon mensenkennis heeft. (Erv.desk.)

4.1.2 Verbetering van herkenning

In hoofdstuk 3 werd geconstateerd dat er op dit moment geen sprake is van actieve signalering van een LVB. Omdat er geen waterdichte manier is om snel te bepalen of iemand een LVB heeft die overal toepasbaar is, zal herkenning doorgaans afhankelijk zijn van de vergroting van de sensitiviteit van de professional. Een beleid waarbij de professional wordt aangemoedigd zich, steeds wanneer het contact niet zo verloopt als normaal, af te vragen of hier sprake kan zijn van een LVB kan hierbij helpen. Ook bleek dat tijdsdruk en een gebrek aan kennis herkenning in de weg konden staan. Een beleid van actieve signalering zal dan ook gepaard moeten gaan met het bieden van feitelijke kennis waarmee men vermoedens van een LVB kan staven (DK8) en tijd om zich in het slachtoffer te verdiepen.

De verschillende actoren in de keten lijken maar een klein aantal indicatoren te gebruiken voor het herkennen van een LVB. Bovendien lijken er bij hen verkeerde vooronderstellingen te bestaan die herkenning bemoeilijken. Zo mag er niet van uitgegaan worden dat er pas sprake is van een LVB als er begeleiding aanwezig is: veel mensen met een LVB zullen zelfstandig wonen en er is ook lang niet altijd sprake van ambulante begeleiding. Ook mag niet verondersteld worden dat er sprake moet zijn van duidelijke problemen in de communicatie om een LVB te kunnen vermoeden of dat mensen met een LVB hun eigen beperking herkennen.

Professionals in de strafrechtsketen zullen voor een betere herkenning geëquipeerd moeten worden met kennis over de kenmerken van een LVB. (Mencap, 2012) geeft aan dat er verschillende manieren zijn om herkenning te verbeteren. Om te beginnen stellen ze voor om waar mogelijk gebruik te maken van simpele screeningsinstrumenten die aanleiding kunnen geven tot verder onderzoek wanneer er een vermoeden is van een LVB. In Nederland is hiertoe de SCIL ontwikkeld, een gevalideerd screeningsinstrument waarmee in vijf tot tien minuten kan worden vastgesteld of iemand vermoedelijk een IQ onder de 85 heeft (Kaal et al., 2013). Een dergelijk instrument zal echter in lang niet alle situaties ingezet kunnen worden (DK9). Een goed alternatief volgens Mencap is het inzetten van mensen met een LVB voor het geven van trainingen gericht op bewustmaking van de kenmerken en gevolgen van een LVB. DVD's en online trainingen kunnen alleen de basisinformatie bieden; deze zijn volgens Mencap weliswaar niet zo effectief als face-to-face training, maar kunnen nuttig zijn wanneer de mogelijkheden voor face-to-face training beperkt zijn en hebben mogelijk een groter bereik. Tenslotte is het mogelijk gebruik te maken van simpele, gedrukte geheugensteuntjes die professionals kunnen gebruiken om te kijken waar ze op moeten letten in de herkenning van en omgang met mensen met een LVB. De professionals worden hiermee geen experts op het gebied van LVB, maar je maakt hen hiermee wel bewust van en alert op eventuele LVB-gerelateerde problematiek (Mencap, 2012; Sheikh et al., 2010).

Niet voor niets dat (...) die SCIL gemaakt [is]. Daar zou je in ieder geval het gewicht aan kunnen geven dat als die SCIL een bepaalde uitslag laat zien, dat je ervan uit mag gaan dat er sprake is van een kwetsbaar iemand. Dan heb je het in ieder geval iets meer gestandaardiseerd dan nu, want nu schieten we alle kanten op (...) Maar ik denk dus dat er veel vaker een SCIL moet worden ingezet. (...) [Je ziet] natuurlijk in de handleiding van de SCIL staan dat op het moment dat je in contact treedt met iemand en je hebt een idee van "a dit is toch anders dan anders", dat je dan even pas op de plaats maakt, even nader onderzoek doet met die SCIL, en vervolgens anders handelt. (DK6)

Maar ik denk dat er wel zo'n standaard iets moet zijn, standaard denken van: "als het niet werkt zoals het altijd werkt, dan moet ik het gaan overwegen" en dan zou je feitelijke kennis weer moeten hebben om te staven: wat valt er dan te overwegen? (...) Gewoon ook meer weten, zulk soort functionarissen zou ook in basis moeten weten over "wat merk je aan mensen met een LVB?" (...) En dat je het zoveel mogelijk actief moet maken en heel praktisch moet maken ook, wanneer er iets misgaat, wat ga je dan

overwegen? Want dan kan je dit rijtje [door de respondenten genoemde indicatoren] nog wel een eindje aanvullen denk ik. (DK8)

Bewustmaking van de LVB-problematiek in brede zin zal gepaard moeten gaan met concrete indicatoren voor een LVB. Een Amerikaanse belangenorganisatie voor mensen met een LVB, The Arc, geeft in een factsheet voor de politie een lijst met kenmerken waarop een politieagent kan letten (The Arc, z.d.). Hierbij wordt overigens gewaarschuwd dat een dergelijke lijst geen zekerheid biedt en dat men bij twijfel moet uitgaan van een beperking (Davis, 2009). Publicaties gericht op professionals in de strafrechtssketen in Engeland en Schotland bevatten soortgelijke lijsten (Bowden, Douds & Simpson, 2011; Department of Health, 2011). Ook in Nederland is een folder beschikbaar met indicatoren voor een LVB, uitgegeven door Stichting de Borg, speciaal voor de justitiële keten (De Borg, z.d.). Roos (2014) heeft recent een zeer uitgebreid overzicht gemaakt van mogelijke indicatoren van een LVB; deze is in tekstbox 4 overgenomen. Enkele respondenten stellen dat simpelweg kennis van de inhoud van de SCIL kan helpen bij het valideren van het vermoeden van een LVB, ook als deze SCIL niet wordt afgenomen (DK6; DK9).

En nu terug naar jouw vraag: “Wat zou die baliemedewerker over LVB moeten weten?” Ik zou wensen dat baliemedewerkers allemaal een globaal beeld hebben van de inhoud van een SCIL. (...) Als mensen een globaal beeld hebben van de inhoud van een SCIL, hebben ze ook een globaal beeld van de problemen, van enkele van de problemen, waar mensen met een LVB mee kunnen worstelen. (DK9)

Deze concrete kennis over kenmerken zou volgens de LVB-deskundigen gepaard moeten gaan met een onderzoekende houding, waarbij men de tijd neemt om voldoende achtergrondinformatie van het slachtoffer te vragen. Daarnaast kan men ook vragen wat het slachtoffer nodig heeft. Vragen als “Kan ik nog iemand voor u bellen?” of “Heeft u iets extra’s nodig?” kunnen een laagdrempelige ingang bieden voor een gesprek over de behoefte aan ondersteuning (Erv.desk.). Hierbij zagen we eerder wel dat er voor openheid van het slachtoffer over een eventuele LVB een basaal gevoel van veiligheid moet zijn (zie p. 46).

In hoofdstuk 3 bleek dat als herkenning van een LVB vroeg in de keten al plaatsvond, dit geen garantie bood voor een aangepaste bejegening in latere stadia in de strafrechtssketen. Het delen van dergelijke informatie binnen de keten zou de herkenning van een LVB in latere stadia kunnen vergemakkelijken. Ook kennisdeling met andere partners kan van belang zijn om herkenning te verbeteren. Samenwerking met wijkteams en veiligheidshuizen werd genoemd als een mogelijkheid om achtergrondinformatie te krijgen die van belang kan zijn voor het herkennen van kwetsbaarheid in het algemeen en van een LVB in het bijzonder (DK7). Eerder werd aangegeven dat de individuele politieagent lang niet altijd goed op de hoogte is van de adressen en namen van de woonvoorzieningen in het eigen werkgebied (zie p. 47). Toch zou dit de herkenning van en de onderlinge afstemming over in ieder geval die slachtoffers met een LVB die begeleiding ontvangen kunnen verbeteren. Hierbij is het overigens wel zaak oog te hebben voor de privacy van het slachtoffer.

4.1.3 Conclusie

In de hele strafrechtssketen moet oog zijn voor herkenning van een LVB. De nadruk ligt echter op het begin van het traject, omdat daar de toegang tot de strafrechtssketen en het effectueren van rechten voor de grootste groep slachtoffers in het geding is. Bovendien zou door verbeterde kennisdeling in de keten deze informatie meegegeven kunnen worden bij volgende stappen in het slachtoffertraject. In de strafrechtssketen zijn de eisen aan herkenning echter niet overal gelijk: een baliemedewerker heeft andere informatie nodig dan een rechter. In algemene zin kan men wel stellen dat het beleid

Tekstbox 4: Tips bij herkenning (overgenomen uit: Roos, 2014)

Taal, begrip en communicatie

- Niet begrijpen van ingewikkelde woorden of abstracte begrippen.
- Verkeerd gebruik van uitdrukkingen, spreekwoorden of gezegdes (letterlijk nemen).
- Niet begrijpen van cynisme of humor, grapjes van kinderlijk niveau.
- Opvallende fouten in het taalgebruik waaruit blijkt dat men niet precies begrijpt wat de woorden eigenlijk betekenen.
- Overmatig gebruik van clichés.
- Niet kunnen terug vertellen wat net is uitgelegd of dat alleen in precies dezelfde bewoordingen kunnen doen.
- De plank veelvuldig mislaan.
- Wat langer dan normaal nodig hebben voordat men reageert op vragen.
- Steeds dezelfde vragen stellen of zichzelf steeds herhalen.
- Geen structuur in een verhaal, breedsprakigheid of juist niet.
- Verzanden in (onbelangrijke) details.
- Verwarring over data, tijden en/of chronologie.
- Inconsistente informatie over gebeurtenissen en/of het verleden.
- Moeite met oorzaak-gevolgverbanden.

Gedrag

- Moeite met klokkijken, lezen of schrijven. Of dit omzeilen. Eenvoudige rekensommen lukken niet en vermenigvuldigen en delen is vaak te moeilijk. De teruggave van wisselgeld in winkels kan men niet volgen.
- Moeite met concentreren.
- Moeilijk leren binnen school en daarbuiten.
- Kinderlijke belevingswereld (hobby's, televisieprogramma's).
- Moeite hebben om meer dingen tegelijk te doen (koffie zetten en tegelijkertijd vragen beantwoorden).
- Weinig tot geen zelfreflectie en slecht inzicht in de consequenties van handelen.
- Externaliseren: schuld van wat er misgaat buiten zichzelf leggen.
- Voorkeur voor repeterende zaken, veilige en herkenbare dagelijkse dingen.

Emotioneel

- Veel stress.
- Faalangst, negatief over zichzelf denken.
- Impulsief gedrag: eerst doen dan pas denken.
- Ongeremdheid in emoties, weinig rekening houden met mate van gepastheid in de situatie.

Sociaal

- Beperkt sociaal netwerk; weinig vrienden en beperkt contact met leeftijdgenoten.
- Niet onthouden of begrijpen van (impliciete) sociale regels, waardoor ongepast gedrag.
- Foutief hanteren van sociale omgangsregels (wijze van begroeten, koffie aanbieden, rekening kunnen houden met anderen).
- Kopiëren van het gedrag van anderen.
- Distantiëloosheid (op ongepaste momenten).

Context

- Speciaal of praktijkgericht onderwijs gevolgd op (Z)MLK-niveau. Soms regelmatig van school gewisseld, vervolgonderwijs niet afgemaakt of doublures.
- Ongunstige maatschappelijke omstandigheden.
- Afhankelijk van ondersteuning door anderen.

zich zou moeten richten op actieve signalering en grotere sensitiviteit. Het versterken van de kennis die hiervoor nodig is kan op verschillende manieren, waarbij erop gelet moet worden dat deze manieren niet dezelfde impact hebben en dus verschillende doelen dienen.

4.2 Kennis, vaardigheden en houding

In hoofdstuk 3 werd al gesteld dat kennis over de kenmerken en gevolgen van een LVB niet alleen nodig is ten behoeve van de herkenning van de problematiek, maar dat ook voor een passende begeleiding van deze doelgroep kennis noodzakelijk is. Een gebrek aan kennis over de implicaties van een LVB in de strafrechtsketen, zo werd geconstateerd, leidt tot onvoldoende oog voor de behoeftes, mogelijkheden en onmogelijkheden van het slachtoffer met een LVB. Wanneer benodigde kennis voor het kunnen duiden van het gedrag en het kunnen inschatten van de behoeftes en mogelijkheden van het slachtoffer met een LVB aanwezig is, zijn vervolgens vaardigheden nodig om het eigen gedrag ook te kunnen aanpassen aan deze behoeftes en mogelijkheden. Daarnaast werd geconstateerd dat ook de houding ten opzichte van slachtoffers met een LVB soms zou moeten verbeteren. In de hulpverlening is ook een gebrek aan kennis benodigd om slachtoffers adequaat kunnen ondersteunen: daar gaat het om een gebrek aan juridische kennis over het slachtoffertraject.

4.2.1 Kennis en vaardigheden in de strafrechtsketen

Wanneer door de respondenten gesproken wordt over de noodzaak tot het versterken van de kennis en vaardigheden omtrent een LVB wordt ook hier naar de hele strafrechtsketen gewezen. Weer ligt het zwaartepunt vooraan in de keten bij de politie, maar ook OM, rechters, advocaten en medewerkers van SHN worden door verschillende respondenten expliciet genoemd. In het vorige hoofdstuk bleek immers dat op ieder werkgebied het zich niet aanpassen aan de mogelijkheden en behoeften van het slachtoffer met een LVB consequenties heeft voor zaken als waarheidsvinding, de mogelijkheden tot het effectueren van rechten en het risico op secundaire victimisatie. De internationale publicaties bevestigen het belang van ketenbrede kennis van LVB voor afstemming op het slachtoffer (zie bijvoorbeeld: Bowden et al., 2011).

Ik denk dat wij hier op straat, politieagenten op straat, dat die daar al een opleiding voor zouden moeten hebben, of in ieder geval een cursus: "Hoe herken je het? Hoe ga je ermee om?", dat vind ik wel belangrijk. Want ik denk dat als we het gaan hebben over aangifte, dat wij ook (bij) heel veel mensen, LVB, [aangiftes] opnemen die we niet [zelf] moeten opnemen. (PO7)

Ik denk dat in de fase van opleiden, dat mensen daar opgeleid moeten worden hoe ze met LVB'ers en ook met de andere groepen mensen om moeten gaan. Hoe ze bepaalde problematiek moeten signaleren, ja in hoeverre.. [En wie?] Iedereen die in die keten zit. Dat is echt een breed scala. (SH6/7)

Overigens benadrukken sommige respondenten dat de gevoelde noodzaak tot kennisversterking in algemene zin, niet betekent dat er geen individuele actoren zijn die op dit moment al heel goed in staat zijn rekening te houden met de mogelijkheden en onmogelijkheden van een slachtoffer met een LVB (OM1; DK3/4; DK7); ook geven sommigen aan de noodzaak tot scholing in algemene zin wel te zien, maar dit zelf niet nodig te hebben (PO4/5; OM1; OM4).

Als je ervaring opdoet met deze doelgroep en ook ziet hoe heterogeen de doelgroep is, dan leer je je ook aanpassen. En dat zie ik ook wel bij, nou wat ik net zei, in die rechtszitting, met advocaten en de rechter, dan zie ik dat sommigen dat heel goed kunnen. In taalgebruik en in uitleg. Dan kunnen ze heel goed afstemmen op dat moment op onze cliënten. (DK7)

Een belangrijke realisatie in het denken over een LVB, die in bovenstaand citaat al genoemd wordt, is dat het hier een heel heterogene groep betreft. Hoewel er kenmerken aan te wijzen zijn die voor veel mensen met een LVB gelden, is de groep dermate divers dat men niet kan denken in vaste protocollen die men in werking kan stellen als gesignaleerd is dat sprake is van een LVB: voor een passende bejegening is maatwerk nodig, afgestemd op het individu (DK7). Dit vergt, naast algemene kennis, sensitiviteit voor de mogelijkheden van het individuele slachtoffer met een LVB en flexibiliteit in de omgang.

Er zijn hier in [plaatsnaam] twee rechercheurs die heb ik aan het werk gezien [bij een slachtoffer van groepsverkrachting]. Zij kon dat op zich nog wel goed verwoorden, alleen schaamde ze zich nogal voor dingen. En die dingen heeft ze eruit gelaten. Dus dacht de officier dat ze zat te liegen, maar dat was helemaal niet zo. [En waarom kom je met dit voorbeeld?] Nou die rechercheurs die vroegen iets en die merkte dat ze zich gelijk begon te schuifelen. In plaats van te vragen of ze aan het liegen was, vroegen zij of ze misschien niet lekker zat of dat ze een vreemd gevoel had in haar buik. Als ze zo met haar omgaan komt er natuurlijk veel meer uit. (AD2/3)

De inhoud van de benodigde kennis en vaardigheden zoals benoemd door de respondenten is breed. In internationale handreikingen aan de justitieketen wordt gesproken over kennis van de mogelijkheden (ter ondersteuning) van mensen met een LVB (Davis, 2009; The Arc, z.d.). Een eerste stap volgens de respondenten is de bewustwording dat er slachtoffers zijn met een LVB en erkenning dat deze LVB gevolgen heeft voor het functioneren van het slachtoffer in de strafrechtstketen (PO8; OM5; DK3/4; DK6). Dit vereist basiskennis over de beperkingen en mogelijkheden van de doelgroep (DK3/4; DK6; DK8). Het vergaren van deze kennis moet voorts gericht zijn op het handelen. Zo stelt een respondent dat deze kennis nodig is om in te zetten als het contact stagneert (DK8). Anderen verwoorden het meer algemeen: kennis over 'hoe je ermee om kan gaan' (PO7; PO8; OM5; SH6/7; AD4; DK1/2; DK6), hoe je je kan aanpassen (DK7) en deze groep het best kan begeleiden (DK6; SH3). Een deel van de respondenten benoemt expliciet de mondelinge communicatie als leerpunt: te weten hoe je je taalgebruik en uitleg kan afstemmen en hoe je het beste vragen kan stellen (OM5; DK3/4; DK5; DK7).

Ik gaf laatst een training bij een stel mensen die in de [maatschappelijke ondersteuning] werken, en daar gingen we ook met rollenspelletjes aan de gang. Dat zou misschien ook voor politie weleens goed zijn. "Hoe kun je nou eenvoudig vertellen wat je nou zo lekker ingewikkeld zit uit te duiden?" Want ik geloof niet, in de collegetjes die wij geven van twee uur, dat we daar een agent hebben geleerd hoe die [dat kan doen]. Hoe maak je iets nou heel klein? (...) Ja en ik denk dat daar, daar begint al iets mee. Bewustwording. (DK3/4)

Naast kennis gericht op het handelen, is kennis gericht op begrip van belang: zo wordt door McAfee (2002) gesteld dat speciale kennis nodig is om de impact van een delict op het slachtoffer met een LVB te herkennen. Twee respondenten stelden dat kennis nodig was voor begrip voor de betekenis van het slachtoffertraject voor een slachtoffer met een LVB (OM1; DK8).

Verschillende respondenten geven aan training op het gebied van een LVB belangrijk genoeg te vinden om op te nemen in de basisopleiding van de verschillende betrokken beroepsgroepen, zeker voor politie en slachtofferhulp (PO7; SH6/7; AD4; DK3/4; DK6). Daarnaast is ook behoefte aan voor-

lichting en bijscholing, deels voor professionals voor wie de LVB-problematiek nog geen onderdeel was van hun opleiding (OM1; OM4), maar deels ook als herhaling van reeds eerder verworven kennis (SH6/7). Deze bijscholing moet volgens deze respondenten niet vrijblijvend zijn. Een tweetal respondenten gaf aan dat naast deze training het ook belangrijk is ervaring op te doen met de doelgroep, om te leren afstemmen op het slachtoffer met een LVB en om meer begrip te krijgen voor de persoon met een LVB (SH6/7; DK7).

Buitenlandse handreikingen aan de strafrechtsketen benadrukken het belang van samenwerking en het delen van kennis tussen instanties (The Arc, 2006). Zo wordt geadviseerd cross-training tussen professionals uit justitiële keten, zorg en educatie te organiseren die het belang van communicatie tussen de systemen benadrukt (Davis, 2009). Daarbij wordt geadviseerd een module over LVB-problematiek los te organiseren van psychiatrische problematiek om verwarring te voorkomen: hoewel er overlap is in de problematiek van beide groepen wordt het onwenselijk geacht dat LVB als een psychiatrische stoornis wordt gezien (Davis, 2009).

Een respondent maakte expliciet duidelijk dat bovengenoemde trainingen er niet toe leiden dat alle professionals binnen de strafrechtsketen specialisten worden op het gebied van LVB; dat is niet alleen onhaalbaar, maar ook onwenselijk (DK5). Wat van belang is, is dat professionals voldoende kennis en vaardigheden hebben om in de gewone omgang hun gedrag te kunnen afstemmen op het slachtoffer met een LVB, en om te begrijpen waar de risico's liggen en wanneer ondersteuning nodig is. Vervolgens is het wel van belang dat er specialisten zijn die kunnen bijspringen wanneer de professional vastloopt en advies nodig heeft. Met name bij het horen wordt de mogelijkheid om advies in te winnen bij specialisten als zeer belangrijk gezien (OM1; DK5).

Dus ik geloof dat die herkenning nooit in de gewone mensenwereld, nooit heel erg volledig zal zijn. Die kun je natuurlijk wel verbeteren en zo, maar ja, dan heb je weer het verhaal van dat als er iemand bij is die het wel snapt, dan kom je al een stuk verder. Want je hoeft natuurlijk als politie of als rechter niet alles te weten, als je het maar even kan checken bij diegene die er bij is. Dat is juist ook weer zo essentieel aan dat specialisme. Van dat iemand daar kennis van heeft. Want het vraagt echt speciale kennis die je niet zo uit je mouw schudt en die je ook niet zo op kan hoesten en dreunen, en die niet iedereen hoeft te hebben, want dan worden we ook met z'n allen gek. Als we ook alle psychiatrische stoornissen nog uit elkaar moeten houden en moeten weten, wat je bij de één wel en bij de ander absoluut niet moet doen. (...) Ze krijgen iedereen, ze krijgen elk mens, en elk mens is ook nog verschillend. Dus ik geloof niet dat ze alles moeten weten... (DK5)

4.2.2 Houding ten opzichte van slachtoffers met een LVB

In hoofdstuk 3 kwam ook een tweetal knelpunten naar voren die te beschrijven zijn als houdingsaspecten. Het gaat hierbij om het risico dat slachtoffers met een LVB niet serieus genomen worden wanneer zij aangifte willen doen, en de impact van een LVB op de afdoening van de zaak. Verbeterde kennis over bijvoorbeeld de gevolgen van een LVB voor het gedrag en de verklaring van het slachtoffer met LVB, over de mogelijkheden tot het krijgen van een betrouwbare verklaring en over de impact van slachtofferschap bij mensen met een LVB kan helpen om deze knelpunten te verminderen. Toch is het raadzaam even apart bij het houdingsaspect stil te staan.

[Zijn er specifieke ervaringen waarvan je nu profijt hebt in je werk?] Ja, ik heb wel een idee hoe je met die mensen moet omgaan. Zo normaal mogelijk. Ik merk dat mensen die daar niet zo veel ervaring mee hebben, dat ze in eerste instantie geen houding weten te nemen hoe ze die mensen moeten benaderen.

Dat is één. En wat ik zelf ook heb gemerkt is dat als er al wordt omgegaan met de mensen met een verstandelijke beperking, dat het ook betuttelend is. En dat is goed bedoeld, maar ik denk vanuit mijn perspectief dat het niet goed is en dat je de mensen zo normaal mogelijk zou moeten behandelen. (SH6/7)

Een aantal respondenten stelt dat het met name een opdracht voor de politie is ervoor te zorgen dat de toegang tot de keten laagdrempelig is (DK3/4; DK6; DK8; DK9; Erv.desk.). In algemene zin bestaat de indruk dat de politie toegankelijker en opener moet zijn: een slachtoffer dat zich meldt bij de balie zou niet weggestuurd moeten worden met de opdracht telefonisch een afspraak te maken, maar zou op zijn gemak gesteld moeten worden en duidelijk en vriendelijk geholpen moeten worden (PO10; SH6/7; DK6; DK7; DK9). Daarbij zou het uitgangspunt moeten zijn dat iedereen komt met een reden, ook als die bijvoorbeeld door een onsamenhangend verhaal niet meteen evident is: een dergelijke houding zorgt ervoor dat er gemakkelijker doorgevraagd wordt om de reden van de komst te achterhalen (DK8). Daarbij zou volgens een van de LVB-deskundigen liever een aangifte teveel moeten worden opgenomen, dan een aangifte te weinig (DK9). Uitgangspunt moet immers zijn dat iedereen het recht heeft aangifte te doen van een strafbaar feit. Een ieder die zich meldt bij de balie moet dan ook serieus genomen worden en op een open en waarderende manier gestimuleerd worden in zijn eigen woorden zijn verhaal te doen (PO4/5; PO10; AD4; DK7; DK9). Evengoed is het belangrijk aan de telefoon oog te hebben voor wie er aan de andere kant van de lijn zit en wat die persoon nodig heeft (Erv.desk.).

En, ja goed, ja, ik zou bijna willen zeggen: goed luisteren en niet meteen denken "iemand is niet goed bij z'n hoofd", "het zal wel niet kloppen". Nee, daar moet je niet van uit gaan. (...) Maar, ja, je moet beginnen vanuit de situatie: "Ja vertel maar wat je wil vertellen, wat is er gebeurd?" (DK7)

Specifiek in de omgang met slachtoffers met een LVB is extra geduld en aandacht nodig (Erv.desk.), is het zaak mensen vertrouwen te geven (DK1/2) en te beseffen dat de manier van vragen gevoelig kan liggen (DK3/4). Ook de professional moet durven door te vragen wanneer hij het verhaal van het slachtoffer niet begrijpt (PO4/5) en moet op een nette manier kunnen bijsturen op zoek naar de hoofdlijn van het verhaal (DK8; Erv.desk.). Daarnaast bleek uit het vorige hoofdstuk dat extra aandacht nodig is voor de beleving van mensen met een LVB, die soms negatiever kan zijn door eerdere negatieve ervaringen en wantrouwen jegens andere mensen. Om het door het slachtoffer vaak als belemmerend ervaren machtsverschil te reduceren zou gekozen kunnen worden voor bijvoorbeeld een trui in plaats van een uniform (DK9). Ook kan het gedrag van sommige mensen met een LVB soms bij de professional een vermijdende of afwijzende reactie oproepen. Vanuit het begrip van de problematiek zou toch gekozen moeten worden voor een open, respectvolle benadering:

[Wat was de reden dat ze de laatste keer kwam?] Dat ze hem niet meer te spreken kreeg. En dan denk ik wel, want dat heb ik ook aan de wijkagent ..., maak haar duidelijk waarom. En niet zeggen van: "Ik ben er klaar mee, en ik hou het een beetje op afstand, want ik vind het gewoon een beetje eng worden." (PO2)

Behalve geduld en begrip, is ook alertheid op de eigen vooroordelen van belang. Een LVB-deskundige stelde in dit kader dat het belangrijk is dat de professional ook reflecteert op wat het slachtoffer bij hem oproept, door zich af te vragen wat maakt dat hij oordeelt over het slachtoffer of wat maakt dat hij de neiging heeft niet goed te luisteren naar wat het slachtoffer te vertellen heeft (DK8). Een andere respondent benoemde dat het belangrijk is niet te snel te oordelen dat iemand niet wil voldoen aan de verwachtingen, terwijl hij dat misschien niet kan (PO9). Uit het vorige hoofdstuk kwam een groot aantal andere valkuilen naar voren. Zo is het belangrijk om niet op grond van de beperking of

wijze waarop het verhaal verteld wordt te bagatelliseren wat het slachtoffer overkomen is; om de term moeilijk of uitdagend gedrag te vermijden in het spreken over het delict wanneer dit slachtoffererschap verhult; om gedrag niet onterecht te labelen als keuze, waardoor er geen sprake zou zijn van een delict; om bij onverstandig gedrag niet te gemakkelijk oordelen dat het slachtoffer medeschuldig is aan het delict; en om te waken voor een (onbewuste) negatieve invloed van de beperking op de straf en de schadevergoeding. Bewustmaking van professionals van dergelijke processen is hiervoor belangrijk.

En als het aan de telefoon echt helemaal niets wil worden, dat je twee dingen doet: 1) het labelt als een communicatieprobleem, en communicatie komt van twee kanten, en dat betekent dat jij in de communicatie dus ook gefaald hebt, dat is al een belangrijke. En 2) de persoon in kwestie uitnodigt om te komen, en desnoods iemand mee neemt. Maar ook die labeling van het communicatieprobleem als 'voor de helft bij jou': jij bent niet in staat geweest om adequaat met die persoon te communiceren, dus dat is ook falend van jou. Dat is ook een wezenlijke. (DK9)

4.2.3 Kennis en vaardigheden in de gehandicaptensector

Uit de knelpunten bleek dat ook door de reguliere begeleiding van mensen met een LVB een gebrek aan kennis werd ervaren die het moeilijk maakte een slachtoffer adequaat te begeleiden. Dit betreft kennis over het slachtoffertraject en de juridische kaders (DK1/2), maar misschien nog wel meer kennis over de reguliere mogelijkheden die er zijn binnen de strafrechtsketen om het slachtoffer met een LVB te ondersteunen. Wanneer deze kennis wel aanwezig zou zijn bij de reguliere begeleiding zou dit kunnen voorkomen dat ondersteuning wordt afgewezen terwijl het slachtoffer hier wel bij gebaat zou kunnen zijn (zie par. 3.3.4). Door de respondenten wordt hier weinig over gezegd, hetgeen mede te maken heeft met het feit dat dit buiten de strafrechtsketen valt. Wel wordt gesuggereerd dat dergelijk kennis verkregen kan worden via een boekwerk of een internetsite (DK8).

Nou wij vragen wel vaak om eh, leer ons zeg maar meer over de juridische kaders, dat is wat wij heel graag zouden willen leren. Nu zitten we in dat veiligheidshuis en dan leren we wel heel veel zaken die daar mee te maken hebben, maar dat is gewoon mondigesmatig. Toevallig zijn er een paar mensen bij ons die dat ook weten, maar niet het hele team. Dus ik denk dat het wel zou helpen als begeleiders daar ook een beetje in geschoold zijn, dat ze weten van... of je moet een paar specialisten hebben die ook gewoon juridische zaken snappen, maar ook [iets weten] van een LVB. Ik denk dat dat wel zou helpen. (DK1/2)

4.2.4 Conclusie

Gepleit wordt voor een brede inzet op versterking van kennis, inzet en vaardigheden binnen de strafrechtsketen. Gezien de grote heterogeniteit van de doelgroep zal niet kunnen worden volstaan met een standaard benadering op basis van protocollen die voorschrijven hoe te handelen, maar zal steeds de afstemming op de mogelijkheden en behoefte van het individu moeten worden gezocht. Het onderwerp LVB verdient een plaats in de basisopleiding van de verschillende beroepsgroepen, maar zal ook via bij- en nascholing onder de aandacht moeten worden gebracht. Naast een brede basiskennis in de keten zijn specialisten nodig die professionals kunnen ondersteunen bij meer complexe zaken zoals het verhoor. Daarnaast is het belangrijk te letten op diverse houdingsaspecten, waarmee de drempel tot de strafrechtsketen voor slachtoffers met een LVB verlaagd kan worden en de invloed van (onbewuste) vooroordelen verkleind kan worden.

4.3 Ondersteuning

In het vorige hoofdstuk werd geconstateerd dat slachtoffers met een LVB minder gebruikmaken van ondersteuning dan passend lijkt: kennis over de beschikbare ondersteuning en inzicht in de noodzaak tot ondersteuning blijken onvoldoende aanwezig en men is terughoudend in het accepteren van de aangeboden hulp. Als ondersteuning wel wordt geaccepteerd komt deze soms moeizaam van de grond. Ook dient de geboden ondersteuning niet altijd (geheel) de belangen van het slachtoffer. Respondenten en literatuur doen verschillende aanbevelingen die erop gericht zijn de ondersteuning die geboden wordt aan slachtoffers met een LVB te versterken.

4.3.1 Aanbod en acceptatie van ondersteuning

Slachtoffers met een LVB hebben vaak geen weet van de verschillende vormen van ondersteuning die mogelijk zijn, hebben gebrekkig inzicht in het mogelijke belang van ondersteuning en zijn vaak terughoudend in de acceptatie van ondersteuning. Om die redenen gaven verschillende respondenten aan dat het van belang is ondersteuning bij herhaling actief aan te bieden, niet alleen schriftelijk maar ook door bijvoorbeeld langs te gaan bij het slachtoffer thuis (DK6; DK8; DK9). Hierbij zou ervoor gekozen kunnen worden dit steeds weer te doen bij de verschillende specifieke (keuze)momenten in het slachtoffertraject (DK1/2; DK7; DK8). Een goede uitleg van de inhoud van de geboden ondersteuning en van de mogelijke consequenties van het afslaan van deze ondersteuning is hierbij noodzakelijk (DK9), evenals het benadrukken dat het ontvangen van hulp in een ingewikkeld traject als het slachtoffertraject heel normaal is (DK5; Erv.desk.) en dat een ieder *recht* heeft op iemand die de belangen van het slachtoffer bewaakt (PO8).

Iemand zou (...) ook goed moeten kunnen [uitleggen wat ondersteuning überhaupt inhoudt] (...) En vervolgens moet je de vraag [of iemand ondersteuning wil] nog twee keer stellen. En ik kan me voorstellen dat je dat koppelt aan het proces, en waar zit je nu in dat proces? Om de kans op goede ondersteuning zo maximaal mogelijk te maken. Kijk, tenzij je weet dat iemand anders dat heel goed doet, tenzij je weet dat er een broer of weet ik wat is die geen beperking heeft en die echt wel goed mee kan denken natuurlijk, dan kan je het loslaten. Maar zeker als dat niet zo is dan, dan denk ik dat je die vraag gewoon een aantal keer opnieuw moet stellen. (DK8)

Er werd eerder al wel geconstateerd dat hier een spanningsveld is tussen de autonomie van het slachtoffer dat het recht heeft ondersteuning te weigeren en de wens het slachtoffer te beschermen tegen de gevolgen van een keuze die hij mogelijk niet geheel overziet. Waar de ene LVB-deskundige aangeeft dat je soms “*flink moet duwen*” (DK5), geeft de andere LVB-deskundige aan dat je het ‘nee’ van het slachtoffer ook moet accepteren als alle overwegingen goed zijn nagegaan en de hulp correct is aangeboden (DK8). Het actief aanbieden van hulp betreft niet alleen de hulp van SHN, maar ook bijvoorbeeld het wijzen op het recht op aanwezigheid van een vertrouwenspersoon of het recht op een advocaat. Eerder werd al genoemd dat toegang tot een advocaat vergemakkelijkt zou kunnen worden door het instellen van een piketdienst voor kwetsbare slachtoffers, vergelijkbaar met het JOS-piket (zie par. 3.5.1).

Aangegeven werd dat goede ervaringen met bijvoorbeeld de wijkagent maken dat het contact laagdrempeliger wordt en dat mensen met een LVB kunnen zien dat politie het niet slecht met ze voorheeft. Protocolaire samenwerking tussen reguliere begeleiding en de politie zou kunnen helpen om

dit te bereiken (DK6). Een specifieke optie om ondersteuning makkelijker beschikbaar te maken voor mensen die in een instelling wonen is om een soort “*vooruitgeschoven post*” van de strafrechtssketen te creëren op het instellingsterrein. Dit zou iemand kunnen zijn met iemand met verstand van de justitiesketen en het slachtoffertraject, die helpt wanneer de reguliere begeleiding dit niet kan: niet alleen zou hiermee de drempel tot het melden van een delict kunnen worden verlaagd, ook zou hier de kennis en tijd beschikbaar zijn om het slachtoffer daadwerkelijk te helpen (DK8). Dit zou ook een soort wijkagent op instellingsniveau kunnen zijn, die makkelijk te benaderen is voor cliënten van de instelling en die een ondersteuning biedt ook in gevallen waar “*tegenkrachten*” spelen vanuit bijvoorbeeld de instelling zelf (DK8). Mencap (2012) vermeldt een soortgelijke oplossing in het Verenigd Koninkrijk in het kader van de ‘*Stand by me*’-campagne gericht op het tegengaan van *hate crimes* en het beter tegemoetkomen van slachtoffers met een LVB. LVB-organisaties zijn hier betrokken in zogenaamde *third party reporting centres* waar mensen met een beperking in een veilige, vertrouwde omgeving met getrainde ondersteuning aangifte kunnen doen. Hiermee wordt gezorgd voor een toename in het aantal meldingen en aangiftes en zien ook de dienstverlenende instanties de voordelen van het melden van incidenten bij politie voor het welzijn van hun cliënten.

4.3.2 Verschillende ondersteuners en samenwerking

De vraag die voorligt is door wie welke ondersteuning geboden moet en kan worden. Gezien de signaleerde problemen van slachtoffers met een LVB kan gesteld worden dat alle actoren in het slachtoffertraject een zekere vorm van ondersteuning zullen moeten bieden. Steeds moet daarbij gekeken worden welke ondersteuning nodig is en door wie die geboden kan worden, eventueel ook buiten de strafrechtssketen. Bij slachtoffers met een LVB zal het doorgaans meer dan bij andere slachtoffers nodig zijn om hen te wijzen op de mogelijkheid juridische ondersteuning te krijgen, bijvoorbeeld van SHN, van een advocaat of via rechtsbijstand (DK5).

Hoewel er niet één manier van ondersteunen is die voor elk slachtoffer met een LVB werkt, werd wel duidelijk dat er een aantal mogelijkheden is om (beter) tegemoet te komen aan deze doelgroep. Waar de ondersteuning ook primair belegd wordt, in alle gevallen is samenwerking tussen partijen noodzakelijk (Bowden et al., 2011; The Arc, 2006).

Verschillende respondenten uit de strafrechtssketen leek het een goed idee om structureel SHN in te zetten bij slachtoffers met een LVB (bijv. SL2; SG), op een vergelijkbare wijze als die waarop de casemanager nu wordt ingezet voor slachtoffers van zwaardere delicten. Ook de LVB-deskundigen gaven aan dat één persoon van een onafhankelijke partij zoals SHN, die meeloopt in het hele proces of in ieder geval de continuïteit kan waarborgen, voor sommige slachtoffers met een LVB van grote meerwaarde kan zijn (DK3/4; DK7; DK8).

Misschien kan slachtofferhulp als redelijk onafhankelijke partij, dat weet ik niet, maar als zo’n casemanager fungeren die dan ook zorgt van: “hey er is een begeleider betrokken in ieder geval” maar er zou eigenlijk door dat hele traject wat je hier beschrijft, zou daar één iemand mee moeten lopen met de cliënt, om hem te ondersteunen. En die ook kan zeggen van: “nou misschien is het handig als we nou toch je begeleider hierbij halen”. Want die kan jou helpen om dat duidelijker te maken... (...) je kunt hem wel zo gaan verhoren maar je krijgt het verhaal niet op deze manier. (DK3/4)

Een LVB-deskundige zegt dat SHN wel gevoed moet worden met kennis over de beperking om een cliënt goed te kunnen begeleiden (DK8). Professionals in de strafrechtssketen zouden zich kunnen

voorbereiden op de communicatie met het slachtoffer met een LVB door mensen te spreken die het slachtoffer kennen. Ze moeten niet schromen om professionele hulp te vragen (McAfee, 2002). De ervaringsdeskundige benadrukte dat wanneer door professionals in een gesprek informatie gegeven wordt, het van belang is te zorgen dat de informatie ook bij een derde terechtkomt die dit kan toelichten (Erv.desk).

Punt 1 is denk ik dat slachtofferhulp niet altijd goed in de gaten heeft dat ze te maken hebben met iemand met een beperking. En als ze dat dan wel weten, dan vraag ik mij af of ze altijd weten van wat dan de, wat ze dan zouden moeten doen op basis van die kennis. Dus daar denk ik... Bij slachtofferhulp zal ook meer kennis moeten komen over het begeleiden en het praten met, en ondersteunen van mensen met een verstandelijke beperking. Daarnaast zullen die, ja, ook daar zal het foldermateriaal aangepast moeten worden aan het niveau van mensen met een verstandelijke beperking. (DK6)

Het is belangrijk na te gaan of er al hulpverlening actief is bij het slachtoffer en daarmee zo mogelijk af te stemmen wie wat doet (SH4). Een LVB-deskundige sprak over het bouwen van een “netwerkje” rondom de cliënt om zo goede zorg te kunnen bieden (DK7). Volgens een van de LVB-deskundigen zou uitleg over zaken zoals het verloop van het proces niet door de begeleiding vanuit de hulpverlening moeten worden gegeven, maar door de professionals die de relevante kennis hebben (DK1/2). Volgens een andere deskundige is belangrijk dat de begeleiding weet waar zij met vragen terecht kan, en er voor hen voldoende informatiemateriaal beschikbaar is (DK8). Weer andere LVB-deskundigen zijn van mening dat begeleiders kennis moeten hebben of krijgen van de rechtsgang (in samenwerking) en hiervoor getraind moeten worden. Dit zou niet op detailniveau hoeven maar de mogelijke stappen, risico's en oplossingen zouden bekend moeten zijn zodat ze weten wat ze als begeleider voor hun cliënt kunnen betekenen (DK3/4; DK6). De ervaring is tegelijkertijd dat de mogelijkheden (bijvoorbeeld in beschikbare tijd) van bijvoorbeeld aanwezige ambulante hulpverlening soms overschat worden en het is dan ook van belang dat er duidelijkheid is over de verwachte rol van de hulpverlening (DK5). Als begeleiders echt ingezet zouden worden als een soort casemanager die de contacten onderhoudt met bijvoorbeeld SHN, zou er volgens een van de LVB-deskundigen wel gekeken moeten worden naar financiering (DK3/4). Tegelijkertijd kan samenwerking van de strafrechtsketen met hulpverlening cruciaal zijn om ervoor te zorgen dat informatie goed landt en om het slachtoffer op de juiste manier te ondersteunen. Lang niet bij alle slachtoffers met een LVB is echter hulpverlening aanwezig.

Ja, of je zegt ook van: “weet je, ik stel me iets voor dat wij hier een soort instructie hebben van, als je aangifte gaat doen met een cliënt, wat kun je dan?” Dus dat is de kant op waar de hulp naar de zorg toe kan komen, waarbij wij een mooi schemaatje krijgen van: “dit zijn de stappen die je moet nemen en denk erom...” op grond van je onderzoek. “Dit zijn risico's erbij. Mogelijkheden op dat op te lossen zijn...” Dus dat kan iets zijn wat naar de politie, justitie, ik weet nooit alle termen zo goed, reclassering, openbaar ministerie, het zal wel, maar ook naar de zorg: “Als een cliënt van jou aangifte wil doen, let erop, dit en dit en dit zijn de stappen...” (DK3/4)

Continuïteit in de ondersteuning gedurende het traject kan deels ook verkregen worden door te zorgen voor een vertrouwenspersoon uit bijvoorbeeld het (familie)netwerk (PO6). In samenspraak met het slachtoffer kan worden nagegaan of er iemand in het netwerk is die het slachtoffer kan helpen en die mee kan gaan naar gesprekken (Erv.desk.). Ook het netwerk van het slachtoffer moet gevoed worden met kennis over het slachtoffertraject om het slachtoffer goed te kunnen ondersteunen (DK8).

Behalve voor praktische ondersteuning van het slachtoffer (het uitleggen van procedures, het bespreken van post, het meegaan naar afspraken) kan samenwerking van de strafrechtsketen met reeds aanwezige hulpverlening of familie ook nuttig zijn voor het verkrijgen van informatie over de mogelijkheden van het slachtoffer (PO1; PO6; PO7; SH3). In beide gevallen is het belangrijk dat rekening gehouden wordt met de privacy en autonomie van het slachtoffer. Slachtoffers met een LVB worden idealiter geraadpleegd met de vraag wie er ter ondersteuning bij het traject betrokken kan worden of met wie (er nog meer) gecommuniceerd kan worden (DK7; Erv.desk.). Weliswaar kan gedacht worden aan de mogelijkheid een ondersteuner te machtigen of een zaakswaarnemer te machtigen, maar in principe moet ook dit altijd in samenspraak met het slachtoffer gebeuren (SG; DK3/4). Het slachtoffer moet tenminste op de hoogte zijn van contact met derden en hiermee instemmen. Informatie gegeven door het slachtoffer moet niet zonder toestemming gedeeld worden met derden, bijvoorbeeld wanneer gebeld wordt naar een woning voor verdere informatie (PO7). Derden kunnen een belangrijke rol spelen wanneer de communicatie vanuit de strafrechtsketen complex is (SL1; DK1/2; Erv.desk.), maar het verdient de voorkeur wanneer deze informatie (ook) direct bij het slachtoffer terechtkomt (DK8). Mensen uit het eigen netwerk kunnen er soms voor kiezen het slachtoffer met een LVB te beschermen en informatie vanuit de strafrechtsketen niet met het slachtoffer te delen (DK5), maar dit botst met de autonomie, en soms ook de rechten, van het slachtoffer.

Maar als het alleen bij de begeleider komt dan komt het niet bij hun... tenminste, ja bij meesten is dat wel anders, want wij zijn natuurlijk ambulante. Dus op het moment dat het hier komt... Bijvoorbeeld, bij ouders zou dat zo kunnen zijn, dat ouders denken van: "nou, ik ga het er maar niet meer over hebben, want dan krijgen we het weer, dat drama." Bij de meesten is het natuurlijk anders. Op het moment dat wij stukken krijgen van iemand, of zien, of MEE, of thuis ontdekken, dan ga je daar al over in gesprek. Dus dat werkt anders. Want wij zijn natuurlijk echt een soort verlengde arm dan, van het slachtoffer of van cliënten... Maar dat is met anderen natuurlijk anders.(DK5)

4.3.3 De belangen van het slachtoffer

In hoofdstuk 3 werd zichtbaar dat de ideeën en belangen van betrokkenen kunnen botsen met de belangen van het slachtoffer met een LVB. Zowel de politie als de hulpverlening kunnen er baat bij hebben aangifte te voorkomen, bijvoorbeeld als dit als een tijdrovend proces wordt gezien met weinig kans van slagen in termen van een veroordeling. Begeleiders vanuit de hulpverlening kunnen ook andere belangen hebben wanneer zij bijvoorbeeld behalve het slachtoffer ook de dader begeleiden: om neutraal te kunnen blijven kan het zijn dat zij niet (inhoudelijk) bij de zaak betrokken willen worden (DK1/2; DK6). Deze processen vinden niet altijd bewust plaats. Gezien de beïnvloedbaarheid van mensen met een LVB is het echter zaak om bij slachtoffers met een LVB steeds na te gaan wat de drijfveren zijn achter de wens hen de ene of de andere kant op te adviseren (DK6).

4.3.4 Inhoud van de ondersteuning

Behalve op het emotionele aspect is ondersteuning er tevens op gericht dat het slachtoffer gebruik kan maken van zijn rechten en zoveel behoed wordt voor secundaire victimisatie. In eerste instantie vereist dit dat het slachtoffer begrijpt wat er gedurende het traject gebeurt. Dit vergt aanpassingen in de communicatie (zie par. 4.4), maar kan ook vergen dat er extra ondersteuning gegeven wordt om problemen in de communicatie op te vangen. Zo stellen LVB-deskundigen dat er herhaald uitleg gegeven moet worden over alles - wat gaat er gebeuren, wat moet er gedaan worden etc. - en dat de

ondersteuner hier op terug moet blijven komen (DK8; DK5). Het lange tijdspad is vaak moeilijk te overzien, dus regelmatige terugkoppeling - liefst op afgesproken tijdstippen en ook wanneer er niet veel te melden is - is van belang, zodat steeds duidelijk is wat het slachtoffer mag en moet verwachten. Waar mogelijk kunnen veelvoorkomende processen gevisualiseerd worden en zo meegegeven worden, ter ondersteuning van het begrip en ook om “af te kunnen kruisen” en op terug te kunnen komen (DK8). Daarnaast moet hulp geboden worden bij het lezen en interpreteren van formulieren (Erv.desk.). Waar moeilijk taalgebruik bijvoorbeeld in de rechtszaal toch nodig is, moet vooraf worden uitgelegd waarom (Erv.desk.).

Verscheidende LVB-deskundigen benoemden expliciet dat het voor slachtoffers met een LVB belangrijk is om ondersteuning te krijgen waarbij alle keuzes waar zij voor staan worden voorgelegd en goed worden uitgelegd; de ondersteuning moet naast hen staan om die keuzes samen met hen te kunnen maken. Hiervoor is nodig dat degene die hen ondersteunt goede kennis heeft van zowel de problematiek van het slachtoffer als van de situaties en keuzes waar het slachtoffer zich voor gesteld ziet (DK7; DK8; DK9). Hiervoor zijn doorgaans meerdere gesprekken nodig (DK7). Specifieke momenten die werden genoemd zijn de keuze wel of niet aangifte te doen (Erv.desk. ; DK5; DK8), vóór het ondertekenen van documenten zoals het proces-verbaal (Erv.desk.), de overweging van de mogelijkheden om schade te verhalen (DK5), en de keuze aanwezig te zijn ter zitting en al dan niet gebruik te maken van het spreekrecht of het zoeken naar alternatieven daarvoor (DK1/2; DK5; DK7). Uit het voorgaande hoofdstuk kwamen echter veel meer keuzemomenten naar voren waar soortgelijke ondersteuning op zijn plaats was. Hoewel sommigen benadrukken dat de keuze uiteindelijk echt bij het slachtoffer ligt (bijv. SH2), gaf een LVB-deskundige toch ook aan dat er, afgestemd op de persoon, wel voor gekozen kan worden sturend advies te geven (DK7). Eerder genoemde waakzaamheid voor de balans tussen eigen belangen en de belangen van het slachtoffer is dan van belang.

Behalve specifieke aandacht op keuzemomenten zal de ondersteuning soms moeten bestaan uit proactief handelen: door het sturen van een SMS- of WhatsApp-bericht ter herinnering van een afspraak (DK5) of afspraken voor te bespreken met de begeleiding (DK7); door bij voorbaat hulp aan te bieden bij keuzemomenten of formulieren die ingevuld moeten worden (“Joh, kom op de afspraak want we moeten samen wat doornemen”) (OM4; SH4; DK1/2); door het helpen bij het leveren van bewijs (AD2/3); door antwoordenvellen mee te geven voor het terugsturen van gevraagde informatie (PO1); door termijnen op te rekken (OM1) en door zelf contact op te nemen als het slachtoffer niet vraagt om informatie of reageert op een verzoek (OM1; OM4; SH4). Ten slotte moet ondersteuning volgens respondenten aandacht besteden aan verwachttingsmanagement gedurende het traject en aan een nazorgtraject met goede uitleg over vonnis en detentie (DK1/2; DK8).

Ongelofelijk als je [alle keuzemogelijkheden] zo op een rijtje zet. Ja goed, weet je, ik blijf wel een beetje bij mijn gedachte dat het in al die aspecten een kwestie is van het helemaal alle keuzes goed kunnen uitleggen en kunnen voorleggen en het zorgen dat je zoveel mogelijk iemand hebt die naast diegene staat om die keuzes mee te kunnen maken. Ik denk dat ik geen enkele keuze niet zou willen voorleggen. (...) je moet dat dus zo kunnen uitleggen dat iemand met een LVB dat kan begrijpen. En dan denk ik aan het citaat (...) “if you can’t explain it to a six-year-old, you don’t understand it yourself”, naar dat niveau moet je terug. (...) En die logica die heeft het ook ergens. Dat zit er gewoon in. Ik bedoel, het is geen hogere mechanica of zo, dat moet kunnen, denk ik. Het moet absoluut kunnen. (DK8)

Dus dan kom ik terug op het stukje begeleiding. Dat is eigenlijk ook wel, en ik denk ook in de hulpverlening, dat iemand daar ook, ook dat het op gewezen wordt, “ok, je gaat tekenen voor... lees even samen met iemand.” Iemand die niet kan lezen bijvoorbeeld of die teksten niet ziet of, hoe zeg je.. niet begrijpt. Ja.. dus dan moet je zeggen: “ok, je gaat dadelijk een handtekening zetten maar eerst ga ik voor jou voorlezen in stappen.” dus ik denk die kleine letters, zeker vooral dat, [onverstaanbaar] ja duidelijk

informatie moet... altijd alles wat je maar doet denk ik dat je dat gewoon heel goed moet doen. Het vraagt heel veel, ik denk wel heel veel geduld. (Erv.desk.)

4.3.5 Ondersteuning bij aangifte en verhoor

Het verhoor van het slachtoffer, bij aangifte of later, is een situatie waarbij de vraag omtrent de noodzaak tot ondersteuning specifieke overwegingen kent. Deze zijn uitgebreid besproken door de respondenten. Op vraag welke ondersteuning het slachtoffer met een LVB tijdens het verhoor gezien het grote risico op beïnvloeding zou moeten krijgen wordt geen eenduidig antwoord gegeven. Verschillende LVB-deskundigen stellen dat per situatie bekeken moet worden of bij aangifte ondersteuning in de vorm van een begeleider (of iemand anders uit het netwerk) nodig is en welke vorm deze ondersteuning zou moeten krijgen (DK7; DK8; DK9).

Als onze gesprekspartner het niet precies begrijpt, weet of kan overzien, dan heb je een probleem op lange termijn, want dat probleem moet je oplossen. Die oplossing heb ik [in het schema] aangegeven door er een hulpverlener, een extra persoon bij te zetten. (PO6)

Twee deskundigen stellen dat de keuze hiervoor bij het slachtoffer met een LVB moet liggen. Zo zou aan het slachtoffer gevraagd moeten worden of hij wel of geen hulp nodig heeft bij het verhoor, en wie hem het beste zou kunnen helpen om de waarheid te vertellen (DK8). Een andere deskundige zou de vraag als volgt willen stellen: *“Ik vind het prettig als er iemand bij jou zit, wie zou dat kunnen zijn?”* (DK9). Dit zou volgens deze respondent een standaardvraag aan elk slachtoffer moeten zijn, zodat herkenning van een LVB in deze situatie niet nodig is om de juiste hulp te realiseren.

Er worden ook kanttekeningen geplaatst bij deze manier van handelen. Hoewel sommigen van mening zijn dat aanwezigheid van een vertrouwenspersoon de waarheidsvinding ten goede zou komen (DK7), bestaat er ook huiver voor beïnvloeding van het slachtoffer door de begeleiding, waardoor de verklaring aan kracht in zou boeten of zelfs onbruikbaar zou worden voor de bewijsvoering. Om deze reden men goed moeten kijken met welk doel de derde erbij is en zou men moeten nagaan of er ook onderdelen van de aangifte zijn die zonder diens aanwezigheid besproken moeten worden; de aangifte zou dan deels met en deels zonder de vertrouwenspersoon kunnen worden opgenomen (DK8). Er kan ook voor worden gekozen de begeleiding wel mee te laten omen naar het bureau, maar helemaal niet aanwezig te laten zijn bij de aangifte. Het contact met de politie zou zich dan kunnen beperken tot een kort gesprek voorafgaand aan de aangifte over de communicatie met het slachtoffer, vanzelfsprekend wel pas nadat het slachtoffer hiervoor toestemming heeft gegeven (DK1/2; DK7). Overigens wordt ook door de begeleiding zelf soms de beslissing genomen om niet bij de aangifte aanwezig te zijn, bijvoorbeeld omdat dit het voor hen gemakkelijker maakt neutraal te blijven bij een intern incident (DK1/2).

[Als knelpunt werd genoemd dat de politie eigenlijk niet wil dat er iemand bij is, omdat ze dan bang zijn voor beïnvloeding]. Ja, kletsboek, ja.. Maar dat weegt niet op tegen, dat weegt niet op tegen het nadeel dat je in het gesprek met een cliënt alleen geen goede, of te weinig informatie krijgt. Er is een balans, daarvan denk ik. Het nadeel kan groter zijn.. [Als je niet goed kan ondervragen?] Of, nou ja, de beïnvloedbaarheid is natuurlijk groot, de instemmingsbereidheid is bijvoorbeeld groot. Ja, maar je kunt een gesprek zo voeren dat een cliënt telkens aan het woord is en dat een begeleider alleen maar aanvult als ie daar om gevraagd wordt. Dus allerlei mogelijkheden, allerlei variaties zijn mogelijk. Dus wat mij betreft is, ja zou ik zeggen, nou, als je dan toch regels wilt formuleren, van: “nou liever begeleiders erbij, sta dat toe, maar bespreek het per geval, per inschatting van wat een cliënt kan en prettig vindt”. [...] Nee, kijk, je moet, onze groep is een bijzondere groep, dat vinden we met z’n allen. Je hebt natuurlijk allemaal redenen waarom je dat vindt, en daar moeten mensen zich maar op aanpassen. Onze cliënten zijn burgers, en ze kunnen hun burgerrechten ook goed nakomen, ja, ja, sommigen met onder-

steuning, nou ja, accepteer dat dan gewoon. [En die ruimte voor de ondersteuning die moet er dan wel zijn?] Ja, vind ik wel, absoluut. (DK7)

Een deskundige stelt dan ook dat moet worden overwogen of er echt belang is bij aanwezigheid van een voor het slachtoffer bekende persoon of dat in plaats daarvan gebruik gemaakt kan worden van een objectieve derde: een specialist met kennis van LVB, desnoods alleen zodat de agent hiermee kan sparren over het verhoor (DK5). De aanwezigheid van een objectieve derde wordt ook door een aantal andere respondenten bepleit. Zo suggereert een advocaat dat er bijvoorbeeld iemand van SHN of de politie bij en rondom een aangifte aanwezig zou moeten zijn die er echt voor het slachtoffer bij zit (AD1). De eerder genoemde piketregeling voor consultatie met een advocaat vooraf aan de aangifte zou niet alleen kunnen helpen bij de afweging of aangifte het juiste traject is, maar ook bij de beslissing over de aanwezigheid van een derde bij verhoor (AD2/3). Vergelijkbaar is het idee van een (onafhankelijk) vertrouwenspersoon die aanwezig is op het bureau en die erbij geroepen kan worden als een gesprek niet helemaal lekker loopt, als dingen extra moeten worden uitgelegd of als advies nodig is (DK9). Ook zou kunnen worden gekeken of het gebruik van de speciaal voor verhoor van kwetsbare mensen geschoolde zedenrechercheurs - die aangifte opnemen en gesprekken voeren in huiskamersetting - zou kunnen worden uitgebreid (DK9). Zo hebben sommige korpsen in Engeland zogenaamde *Public Protection Units* met politieagenten die speciaal getraind zijn om kwetsbare slachtoffers te interviewen (Mencap, 2012). Overigens wordt door een LVB-deskundige geopperd dat je het gesprek met sommige slachtoffers met een LVB misschien helemaal niet op het bureau zou moeten voeren, omdat dit voor hen onveilig kan voelen (DK3/4). Dit is in lijn met de Engelse *Victim Care Centres* waar gespecialiseerde agenten slachtoffers van *hate crime* op een mindere bedreigende plek dan het politiebureau kunnen bevragen (Mencap, 2012).

In de buitenlandse literatuur worden nog twee initiatieven beschreven die nauw aansluiten bij bovengenoemde suggesties. De eerste is de *Appropriate Adult* (AA) die in Engeland beschikbaar is ter ondersteuning van mensen met een LVB in het strafrechtssysteem. De AA is een vrijwilliger getraind om te helpen bij de communicatie tussen de politie en het slachtoffer. Hij kan enerzijds dingen uitleggen aan het slachtoffer en anderzijds de politie helpen het slachtoffer zo goed mogelijk te ondervragen en te begrijpen. De AA geeft het slachtoffer dus geen (juridisch) advies maar kan helpen bij het begrijpen hiervan. Ook kan de AA helpen om procedures bij de politie, zoals bijvoorbeeld de identificatie van een verdachte of het afnemen van bewijs of sporen, uit te leggen. De politie kan nog steeds vragen om ondersteuning door bijvoorbeeld begeleiding, bekenden, familie, maar deze ondersteuning vervangt niet de AA (Bowden et al., 2011). Een soortgelijk programma in Vermont gebruikt een *Communication Specialist* als een soort tolk voor mensen met een beperking, zodat deze effectief kunnen communiceren met de advocaat, rechter en andere personen in de keten. Als het slachtoffer een dergelijk persoon ter ondersteuning erbij wil is het wel van belang dat de betrokken partijen dit van tevoren weten zodat dingen geregeld kunnen worden (The Arc, 2006). Gezien de overeenkomsten van deze initiatieven met de suggesties van de respondenten verdient het aanbeveling hier nader naar te kijken.

Dat is wat de begeleiding continu bij alle gesprekken [doet] waarin je meegaat, [dan] ben je alleen maar aan het vertalen. "Begrijp je wat de agent bedoelt? Begrijp je wat ie nu wil vragen?" "Agent, begrijpt u nou wat ie zegt?" "Hij zegt dit en dit, dat houdt in dat ie dit bedoelt." Dus dat is hetgene wat de functie zou zijn.. Kijk, want er staat hier, je hebt recht op een tolk (...) en de begeleider is de tolk van de cliënt. Ja, de vertolker. Ja, dat is degene die de vertaalslag maakt tussen beide, want, ik bedoel, zo'n agent die snapt het ook niet. En dan kun je ook meteen een stukje beeldvorming van de politie naar de cliënt, kun je daarin meenemen. Want als begeleider kun je dus zeggen: "hij bedoelt nu dit en dit" of "nou hij heeft hele slechte ervaring met politieagenten, misschien moeten we daar eens mee beginnen

om het daarover te hebben”, „zeg eens wie je bent, geef me eens een hand”. Dat je dat veel laagdrempeliger doet. (DK3/4)

Naast het zoeken van de juiste ondersteuning bij het ondervragen van het slachtoffer, zou moeten worden gekeken naar de mogelijkheid die het slachtoffer überhaupt heeft om betrouwbaar te verklaren. Om dit te bepalen moet dikwijls ook expertise ingeroepen worden (Bowden et al., 2011; Mencap, 2012).

Ook bij het horen ter zitting is belangrijk van tevoren na te gaan of men door de kwetsbaarheid van het slachtoffer extra risico loopt dat bewijs (waaronder een verklaring) minder goed is doordat het bijvoorbeeld niet compleet, coherent of accuraat is en wat gedaan kan worden om het slachtoffer te helpen. Maatregelen die in het buitenland genomen kunnen worden zijn bijvoorbeeld het afschermen van de getuige van het publiek, het verhoren middels een videoverbinding, het inzetten van iemand ter ondersteuning, het gebruik maken van eerder afgelegde verklaringen en het horen bij bijvoorbeeld de RC in plaats van ter zitting (Bowden et al., 2011). Veel van deze mogelijkheden zijn ook in Nederland toegankelijk. Gezien de extra kwetsbaarheid van slachtoffers met een LVB lijkt het van belang na te gaan hoe deze maatregelen specifiek voor hen vaker kunnen worden ingezet.

4.3.6 Conclusie

Er is brede overeenstemming dat adequate ondersteuning van slachtoffers met een LVB noodzakelijk is willen zij hun rechten kunnen effectueren; het strafrechtssysteem is er niet op toegesneden dat het slachtoffer met een LVB het slachtoffertraject zelfstandig doorloopt. De noodzaak van ondersteuning wordt gezien voor het gehele slachtoffertraject, maar ligt er wel een nadruk bij de momenten waarop beslissingen genomen moeten worden, het slachtoffer geacht wordt iets te doen of te leveren, op het verwachtingsmanagement met betrekking tot het verloop en de mogelijkheden in het traject en bij het horen van slachtoffers met een LVB. Gezocht moet worden naar manieren om de drempel om hulp te accepteren te verlagen. Hiervoor is het nodig ondersteuning bij herhaling actief aan te bieden en goed uit te leggen wat de verschillende mogelijkheden tot ondersteuning inhouden. Ook het omgaan met de ervaren drempel tussen het slachtoffer en politie, bijvoorbeeld vanuit het ervaren machtsverschil zou aandacht moeten krijgen, bijvoorbeeld door de mogelijkheid om aangifte te doen buiten het politiebureau te faciliteren.

Er moet zorgvuldig worden gekeken wie welke ondersteuning kan en moet bieden en hoe de verschillende ondersteuners hun werk kunnen afstemmen. Enerzijds wordt ervoor gepleit de keuze voor de ondersteuning bij het slachtoffer te leggen. Anderzijds is er huiver voor ongewenste beïnvloeding door bijvoorbeeld ondersteuning vanuit het eigen netwerk bij verhoor. Ook moet steeds gekeken worden of de beoogde ondersteuners de benodigde kennis hebben en de benodigde tijd kunnen investeren. Over het algemeen zal samenwerking tussen partijen nodig zijn in het vinden van afstemming en het streven naar continuïteit. Wanneer derden gevraagd wordt naar informatie over het slachtoffer moet dit altijd met instemming van het slachtoffer zijn. Ook op andere vlakken moeten de belangen en de rechten van het slachtoffer in het oog gehouden worden: de autonomie en de privacy van het slachtoffer mogen niet ten koste gaan van de wens van derden om het slachtoffer te beschermen tegen moeilijke situaties of van de belangen van de derde partij zelf.

4.4 Communicatie

Voor een goede communicatie met slachtoffers met een LVB is het van belang dat professionals op de hoogte zijn van de problemen die deze slachtoffers kunnen ondervinden bijvoorbeeld op het gebied van begrip, uitdrukkingsvaardigheden, geheugen en concentratie en sociale interactie. In algemene zin zou dit onderdeel moeten zijn van de kennisversterking zoals beschreven in paragraaf 4.2. De manier waarop de professional communiceert moet rekening houden met de individuele mogelijkheden en behoeften rondom communicatie van het slachtoffer met een LVB. Dit vergt vaardigheden van de professional in de afstemming. Informatie over de mogelijkheden van het slachtoffer kan daarnaast soms gegeven worden door familie, begeleiders of andere professionals (Bowden et al., 2011).

4.4.1 Mondelinge communicatie

De verschillende buitenlandse handreikingen voor de strafrechtsketen en diverse respondenten geven in brede zin aan hoe de mondelinge communicatie kan worden aangepast in de omgang met slachtoffers met een LVB. Rustig en duidelijk spreken, met simpel taalgebruik en zonder het gebruik van jargon en lange woorden of zinnen, zal het begrip vergroten (zie bijvoorbeeld: Bowden et al., 2011). Ook veel respondenten benoemden dat het belangrijk is het taalgebruik eenvoudig te houden en bijvoorbeeld te waken voor het gebruik van jargon (PO4/5; PO8; OM1; SH2; SH4; SH5; AD1; DK8; Erv.desk.). Specifieke suggesties met betrekking tot het taalgebruik zijn om het taalgebruik van het slachtoffer te ‘spiegelen’ en bijvoorbeeld zoveel mogelijk de woordkeuze van het slachtoffer te volgen (PO11; SH5; McAfee, 2002), om de nadruk te leggen op belangrijke woorden en om concrete termen te gebruiken zoals ‘toen het tijd voor ontbijt was’ in plaats van ‘eerder vandaag’ (Bowden et al., 2011; McAfee, 2002). Ook bij het vragen naar gebeurtenissen kan men het best vragen naar concrete beschrijvingen, bijvoorbeeld van kleuren, kleding (The Arc, z.d.). Wanneer jargon niet vermeden kan worden, moet dit worden uitgelegd (Bowden et al., 2011). Zinnen moeten kort gehouden worden, slechts één gedachte of vraag per zin bevatten en geen dubbele ontkenningen bevatten (Bowden et al., 2011; The Arc, 2006, z.d.). Tegelijkertijd is het belangrijk dat de wijze van communiceren daarmee niet kinderachtig wordt (Erv.desk.).

Er zijn genoeg meisjes die zwakbegaafd zijn of het syndroom van Down hebben, waarvan je denkt van: “Ja hoe kom je daarmee verder?”. Maar als je daarmee leert praten, communiceren, leggen zij dingen uit... Ja sommigen zijn verbaal natuurlijk best flink of sterk. (SL2)

Suggesties met betrekking tot de inhoud en opbouw van het gesprek werden ook gegeven. Respondenten stelden dat het in het gesprek belangrijk is zich te beperken tot de kernboodschap (OM5; SH4). Daarnaast is vaak herhaling nodig van dezelfde boodschap (OM1; OM5; AD1; DK8). Ook terugvragen of men de boodschap heeft begrepen is belangrijk, bijvoorbeeld door te vragen dit in eigen woorden te vertellen (OM1; OM4; AD1; AD4; DK6). Hierbij is het belangrijk niet alleen te checken of men de woorden begrijpt, maar ook begrip heeft van de consequenties van stappen of keuzes en voor de achterliggende redenen voor moeilijke of pijnlijke stappen (PO4/5; DK1/2). De professional moet er voor waken een eigen invulling te geven aan een incoherent verhaal. Verder is het van belang op te passen voor beïnvloeding van slachtoffer met LVB door de manier van vraagstelling: de

literatuur benadrukt dat het belangrijk is om het slachtoffer het gesprek te laten leiden als hij zijn verhaal vertelt of informatie geeft (Bowden et al., 2011; The Arc, 2006), zoveel mogelijk open vragen te stellen (Bowden et al., 2011; The Arc, 2006, z.d.) en vragen op zo'n manier te formuleren dat 'ja/nee'-antwoorden voorkomen kunnen worden (McAfee, 2002; The Arc, z.d.).

Hoewel het van belang is de communicatie per persoon af te stemmen, blijkt ook op het gebied van communicatie weer het belang van specifieke kennis over de gevolgen van een LVB. Zo noemde ten minste één van de respondenten expliciet dat hij bij het (telefonisch) nagaan waar een slachtoffer met een LVB hulp bij nodig heeft niet alleen het taalgebruik aanpast, maar ook "voorzichtiger" is met open vragen en probeert de situatie helder te krijgen met behulp van gesloten vragen met bijvoorbeeld ja/nee-antwoordmogelijkheden (SH4). Hoewel de intentie van deze respondent goed is, gaat deze manier van handelen in tegen bovenbeschreven kennis over het voorkomen van antwoordtendenties bij mensen met een LVB. Mensen met een LVB zijn meer geneigd te willen 'behagen' en hebben vaker een grote instemmingsgeneigdheid. Hoewel het herhalen van dezelfde vraag bij het slachtoffer met een LVB de suggestie kan wekken dat hij de vorige keer het verkeerde antwoord heeft gegeven, kan de neiging tot instemming wel worden ondervangen door een vraag nogmaals te stellen, waarbij hij zo geformuleerd wordt dat een negatief antwoord te verwachten is. Suggestieve vragen moeten vermeden worden, evenals verwarrende vragen over het gedrag (Bowden et al., 2011; The Arc, z.d.).

Mondelinge communicatie kan ondersteund worden met visuele hulpmiddelen. Genoemd worden het gebruik van foto's, filmpjes, plaatjes, symbolen, een kalender en acties om de boodschap te verduidelijken (Bowden et al., 2011; The Arc, z.d.; SH2; DK1/2; DK5; DK6). In het Verenigd Koninkrijk is een database met pictogrammen over het strafrechtstelsel voor mensen met verstandelijke beperking (Foundation for People with Learning Disabilities, 2012). Mencap (2012) noemt ook verschillende lokale initiatieven in het Verenigd Koninkrijk waarbij materialen ontwikkeld zijn om mensen met een LVB te helpen een verklaring af te leggen, hun rechten te begrijpen of hun veiligheid te waarborgen. Deze zijn veelal ontwikkeld in samenwerking met ervaringsdeskundigen met een LVB. In Nederland heeft bijvoorbeeld de William Schrikker Groep een toolkit ontwikkeld die kan helpen bij de communicatie over de strafrechtsketen. Het beste lijkt het nog om verschillende vormen van communicatie te combineren, bijvoorbeeld door het slachtoffer te vragen om te vertellen wat er is voorgevallen én te vragen dit met hulpmiddelen te laten zien (Bowden et al., 2011; McAfee, 2002).

Alles wat te maken heeft met procedures dat blijft natuurlijk lastig. Dat blijkt voor iedere Nederlander lastig, laat staan voor iemand met een verstandelijke beperking. Dus ja, als je daar beter materiaal voor kunt maken, wat meer aangepast, misschien op het niveau van mensen met een verstandelijke beperking. Dat betekent: visueler, kortere zinnen, een groter lettertype, minder informatie, maar meer doelgerichte informatie. Dat zou alleen maar goed zijn. Ik denk dat dat soort materiaal er nu niet is, dus dat zou een aanbeveling kunnen zijn. (DK6)

Naast deze vormaspecten van de communicatie is het aanbevelenswaardig om extra aandacht te besteden aan het betrekkingaspect van de communicatie. Het slachtoffer moet zich bijvoorbeeld op zijn gemak voelen om zelf goed te kunnen communiceren. De verschillende internationale publicaties besteden hier ruim aandacht aan. Veel aandacht zal besteed moeten worden aan winnen van het vertrouwen van het slachtoffer, bijvoorbeeld door te vragen naar interesses en activiteiten (McAfee, 2002); dit kan tevens een indicatie geven van hoe het slachtoffer communiceert en wat hij kan (Bowden et al., 2011). Al eerder werd gesteld dat het van belang is het slachtoffer met een LVB

steeds goed voor te bereiden op de volgende stappen in het traject (Bowden et al., 2011); dit houdt ook in dat er duidelijke termijnen worden afgesproken voor het verder informeren of geven van een terugkoppeling (Mencap, 2012). Voorbereiding op de volgende stap moet ook plaatsvinden binnen het gesprek, door bijvoorbeeld het gebruik van aankondigingen als “David, ik ga je een paar (eenvoudige) vragen stellen” of “David, ik ga nu uitleggen wat wij gaan doen”. Daarnaast moet expliciet uitgelegd worden dat het zal helpen als het slachtoffer laat weten als hij iets niet begrijpt (Bowden et al., 2011). Tenslotte is het zaak volwassenen met een LVB ook te behandelen als volwassenen en niet als kinderen, hen hetzelfde respect te tonen als mensen zonder een LVB en rustig en duidelijk door te zetten als de persoon niet-meegaand of agressief gedrag laat zien (The Arc, z.d.).

Bovenstaande eisen die aan de communicatie gesteld worden vragen ook contextuele aanpassingen. Diverse respondenten ervaren dat het bij slachtoffers met een LVB nodig is meer tijd uit te trekken (PO1; SH2; AD1; DK7). Dit is deels nodig om het slachtoffer op zijn gemak te stellen (Bowden et al., 2011); hiervoor kan het zelfs nodig zijn om extra ‘opwarm gesprekken’ te voeren (The Arc, 2006). Ook moet er ruimte zijn voor emoties (AD1). Maar het is ook simpelweg van belang meer tijd te nemen voor het geven en vragen van informatie (PO4/5; OM5; SH2; SH4; SH5; AD1; DK1/2; The Arc, z.d.), geduld te tonen gedurende de communicatie en de ander niet op te jagen (OM1; AD1; Erv.desk.); slachtoffers met een LVB kunnen immers langere tijd nodig hebben om vragen te verwerken en antwoorden te bedenken en formuleren (Bowden et al., 2011). Meer tijd leidt dan ook meestal tot beter bewijs (The Arc, 2006). Naast rust in het gesprek is ook rust in de omgeving nodig (PO12; McAfee, 2002). Een prikkelarme, liefst bekende, omgeving, zonder verplaatsingen halverwege het gesprek en zonder afleidende geluiden tijdens het gesprek, kan spanningen te voorkomen (Bowden et al., 2011; The Arc, 2006). Gezien de beperktere spanningsboog en geheugencapaciteit is het zaak het slachtoffer niet te overspoelen met informatie, grote hoeveelheden informatie te verdelen in kleine stukken (SH5; AD2/3; Bowden et al., 2011; The Arc, z.d.), en voldoende pauzes in te lassen (PO4/5; DK1/2). Meerdere korte interviews zijn vaak beter dan een lange sessie (DK1/2; Bowden et al., 2011). Zo stelde een van de LVB-deskundigen voor om het doornemen van het procesverbaal na de aangifte uit te stellen tot de volgende dag (DK1/2). Als een gesprek via de telefoon niet lukt, zou moeten worden overwogen of het gesprek face-to-face gevoerd kan worden, eventueel in het bijzijn van ondersteuning (S16). Tenslotte heeft het, in verband met geheugenproblemen, de voorkeur om gesprekken niet te lang na de gebeurtenis plaats te laten vinden (McAfee, 2002).

[Wijze van aanpassing aan LVB] eenvoudig taalgebruik en weten dat als je normaal taalgebruik hanteert, of in beeldspraak gaat spreken, dan komt het gewoon niet aan. Ook de tijd nemen en de rust, je tempo van spreken gaat omlaag. Dat soort dingen, de concentratie van daar moet ik rekening mee houden. Je kan niet uren blijven zitten. Weten en je realiseren, maar daar komen we dadelijk wel op terug, zijn ze zich bewust van de vragen die je stelt? En ook de toestemming die ze geven, je daarvan bewust zijn. Je stelt een vraag die je ook moet stellen en ze geven wel een antwoord, maar weten ze ook wat de consequenties zijn? Dat vind ik vaak een heel lastig iets. Als de bewustzijn er al is, dan is dat denk ik al de eerste stap. (PO4/5)

Een specifieke vorm van mondelinge communicatie is het verhoor. Al eerder bleek dat de manier van vragen stellen nauw luistert bij mensen met een LVB, aangezien bijvoorbeeld de kans op beïnvloeding bij hen groter is. In de voorgaande paragraaf bleek dat ondersteuning van de hierin gespecialiseerde verhoorder hierbij vaak gewenst is. Hiervoor is het belangrijk dat een ieder die in de situatie komt waar hij een slachtoffer bevraagt over het gebeurde zich bewust is van de risico's bij het bevragen van mensen met een LVB. Bij het geven van een (beëdigde) verklaring is het verder belangrijk om te overwegen of de getuige het verschil tussen liegen en de waarheid kent (Bowden et al., 2011).

Om heel duidelijk en heel simpel vragen te stellen. Je merkt heel erg op zittingen vooral dat het voor ouders of voor kinderen echt te snel gaat, en ook te grote vragen te lange vragen, dat heeft helemaal geen zin, dat komt niet aan, dat begrijpen ze niet. (AD1)

4.4.2 Schriftelijke communicatie

Over de schriftelijke informatie is door de professionals en LVB-deskundigen veel minder gezegd dan over de mondelinge communicatie. Voor de meeste respondenten was het evident dat ook de schriftelijke communicatie versimpeld moet worden. Gaande het onderzoek werd duidelijk dat er (niet specifiek voor LVB) binnen de strafrechtsketen al gewerkt wordt aan vereenvoudiging van de schriftelijke communicatie. Er wordt hierbij gestreefd naar brieven op zogenaamd B1-niveau. Iemand met dit niveau van leesvaardigheid “kan met voldoende begrip directe feitelijke teksten lezen over onderwerpen die betrekking hebben op zijn of haar interessegebied”. Op het gebied van ‘lezen ter informatie’ kan iemand dan “de belangrijkste conclusies herkennen in van heldere signalen voorziene argumenterende teksten” en “de redenering herkennen in de behandeling van de gepresenteerde kwestie, zij het niet noodzakelijkerwijs tot in de details” (Meijer & Noijons, 2008). Op het gebruik van deze maatstaf is veel af te dingen, en betrouwbare gegevens over het percentage mensen dat hiermee uit de voeten kan zijn er niet (Jansen, 2013). Bekend is echter dat 10 procent van de Nederlandse bevolking laaggeletterd is en met een dergelijke tekst nog steeds niet uit de voeten kan (Fouarge, Houtkoop & Van der Velden, 2011). Ook voor veel mensen met een LVB is dit taalniveau naar verwachting nog steeds te moeilijk, zeker omdat het veelal onderwerpen betreft waar de lezer niet vertrouwd mee is. Toch kan dit een belangrijke eerste stap zijn. Voor het onderhavige onderzoek waren de herschreven brieven nog niet beschikbaar. Er is dan ook uitgegaan van de brieven zoals ze op het moment van schrijven in de praktijk gebruikt werden.

[Maar moet je überhaupt.. een poging doen om die brieven simpeler te maken of moet je zeggen: “Naja, dat gaat sowieso niet zonder begeleiding, hou die brieven zoals ze zijn maar zet daar iemand naast”?] Waarom zou je niet het één doen en het andere [ook]. Een van de dingen die ik echt indringend geleerd heb is dat de ene mens de andere niet is. En dat geldt ook voor mensen met een LVB, die zijn onderling zo verschrikkelijk verschillend. En sommigen zijn geholpen met een sterk vereenvoudigde versie van een brief, je ziet dat ook weleens, dat soort eenvoudige versies. Anderen kunnen daar ook helemaal niets mee, en dan moet er iemand mee die probeert er iets over uit te leggen. (DK9)

Over de begrijpelijkheid van de schriftelijke communicatie voor slachtoffers met een LVB zijn in het kader van dit onderzoek drie communicatiedeskundigen met expertise op het gebied van LVB geraadpleegd (zie par. 2.7). Deze deskundigen refereerden onder andere aan een handreiking voor het schrijven van teksten voor mensen met een verstandelijke beperking van de stichting Raad op Maat (Boschman, 2012) die richting zou kunnen geven aan de wijzigingen. In Engeland gebruikt men voor teksten aangepast aan mensen met een LVB de term *Easy Read* (Mencap, z.d.). De communicatiedeskundigen is ook gevraagd hun visie te geven op de huidige brieven. Dit heeft geleid tot talloze suggesties voor verbetering. In tekstbox 5 staat een overzicht van enkele algemene suggesties voor het aanpassen van schriftelijke communicatie voor mensen met een LVB gebaseerd op Boschman (2012), Mencap (z.d.), en de aanbevelingen van de geraadpleegde communicatiedeskundigen. Enkele concrete suggesties voor wijzigingen in een aantal nu gebruikte brieven zijn te vinden in bijlage 5.

Belangrijk is zich te realiseren dat alleen tekstuele wijzigingen van een brief vaak niet voldoende zijn voor mensen met een LVB. Ook inhoudelijk moet vaak kritisch naar de inhoud van de communicatie

Tekstbox 5: Enkele suggesties voor schriftelijke communicatie (gebaseerd op Boschman, 2012; Mencap, z.d.; en interviews met communicatiedeskundigen)

Inhoud

- Beperk je tot de noodzakelijke informatie en houdt de tekst kort.
- Let op de dichtheid van de informatie: verhouding omvang van de tekst en hoeveelheid gegevens.
- Sluit aan bij de belevingswereld van de lezer. Dit heeft ook gevolgen voor de volgorde van de tekst: begin met de belangrijkste boodschap voor de lezer. Geef de verdere informatie stapsgewijs.
- Zorg dat duidelijk in de brief terug te vinden is wat er van de lezer wordt verwacht. Belangen, relevantie en consequenties moeten duidelijk gemaakt worden.
- Gebruik herkenbare voorbeelden en leg uit dat je een voorbeeld geeft.
- Geef hulpmogelijkheden duidelijk aan en benadruk dat het normaal is om hulp te vragen.
- Vat de hoofdzaken samen aan het einde van de tekst.
- Voeg geen bijlagen toe zonder uitleg in de brief.

Taal

- Schrijf in een actieve stijl. Voorkom woorden als wordt, worden en werd.
- Schrijf in spreektaal en leg nieuwe, moeilijke en abstracte woorden uit.
- Schrijf getallen in de vorm van nummers (en niet met woorden).
- Vermijd lange, juridische, samengestelde (vervang 'en' door en punt) zinnen. Daarnaast is het belangrijk dat er geen dubbele ontkenningen instaan (positief formuleren) en dat je beeldspraak, afkortingen, metaforen en (onduidelijke) verwijzingen vermijdt.
- Wees concreet. Vermijd bijvoorbeeld het woord 'men'. Probeer aan te geven over wie het daadwerkelijk gaat. Wees ook precies in het verschil tussen 'kunnen' en 'moeten'.
- Gebruik geen constructies waarbij de lezer zelf op zoek moet of moet rekenen. Dus niet 'bovenstaand referentienummer', maar nummer in de zin herhalen; niet 'binnen 14 dagen' maar de exacte datum geven; en niet 'contact opnemen met ondergetekende' maar een naam geven.

Opmaak

- Gebruik voor de regelafstand minimaal 1,15, kantlijn van 2,5 centimeter en lijn de tekst links uit zodat de afstand tussen de woorden gelijk is.
- Probeer alle tekst op één pagina te krijgen en zorg ervoor dat de tekst logisch over de pagina verdeelt is. Houdt woorden in hun geheel op een regel en houdt zinnen en alinea's op één pagina.
- Maak gebruik van witregels en tussenkopjes.
- Gebruik 8 tot 10 woorden per zin. De zinnen moeten een logische, eenvoudige opbouw hebben en maar één boodschap, onderwerp of thema bevatten.
- Maak gebruik van bulletpoints bij opsommingen, voorbeelden en instructies.
- Zorg voor een contrast in de kleur van de letters en de kleur van het papier.
- Vermijd het gebruik van kolommen, grafieken en landkaarten (gebruik foto's van plaatsen die men herkent).
- Maak gebruik van stroomschema's.
- Gebruik verhelderend beeldmateriaal; gebruik geen plaatjes die geen inhoudelijke bijdrage leveren.
- Vermijd kinderachtigheid; pictogrammen worden vaak als denigrerend ervaren.
- Zorg daarnaast dat beeldmateriaal op één manier te interpreteren is en dat het links in beeld staat (de woorden rechts. We lezen van links naar rechts).
- Geef veel ruimte om naam en adres in te vullen (ruime boxen om in te schrijven werken beter dan lijntjes).

gekeken worden. Zo moet vaak volstaan worden met minder informatie, moet erop gelet worden dat begonnen wordt met de kern van de brief, en moet er meer aandacht geschonken worden aan het betrekkingaspect: meer dan normaal moet uitgegaan worden van het perspectief van de lezer, en van wat in de belevingswereld van het slachtoffer met een LVB belangrijk of moeilijk is.

Aangepaste brieven kunnen volgens sommige respondenten ook een eye-opener zijn voor professionals in de strafrechtssketen (SH3; DK9): het zijn heldere voorbeelden van het niveau van communiceren dat aansluit bij mensen met een LVB. Er is met name bij schriftelijke communicatie een spanningsveld tussen simpel en begrijpelijk en juridisch houdbaar; tussen de LVB-experts is geen overeenstemming of dit op te lossen is (DK6; DK8).

In hoofdstuk 3 werd al geconstateerd dat het versimpelen van brieven slechts ten dele het probleem oplost dat de boodschap niet aankomt (DK5); post wordt immers vaak überhaupt niet geopend. Men zou dan ook moeten overwegen of de brieven niet (ook) naar eventuele begeleiding zouden moeten worden verstuurd (zie ook par. 4.3). Daarnaast zou het kunnen helpen om het slachtoffer een map te bieden die helpt met het verkrijgen van het benodigde overzicht. Hierin zouden de verschillende stappen overzichtelijk aangegeven en uitgelegd kunnen worden, en zou de post geordend kunnen worden (AD1; DK8). Als dit goed zou worden uitgewerkt zou dit volgens een respondent zelfs betekenen dat de bestaande brieven niet aangepast hoeven te worden doordat deze map de nodige toelichting en houvast biedt (DK5).

En dit moet allemaal herkauwd worden hè? Al die communicatie. [Heeft het zin?] Nou dat denk ik wel. Dat denk ik wel. Ehm, nou, de vraag is of, "heeft dat zin?" De belangrijkste vraag is, of dat de belangrijkste vraag is: "Is dat wat je ethisch gezien eigenlijk verplicht bent om te doen?" Ja, nou ja, goed, dat vind ik. Ik vind eigenlijk dat we daar al veel te laat mee zijn überhaupt (...). We worden maar ingewikkelder en ingewikkelder, en we kijken nooit meer achterom naar wat dat dan doet met onze cliënten. Dus ik vind dat het gewoon moet, dat het niet klopt als ze het niet doen. En dat je iedere brief op die manier zou moeten beschouwen. (DK8)

4.4.3 Mondeling of schriftelijk?

Het is belangrijk te beseffen dat mensen met een LVB moeite kunnen hebben met zowel lezen als dingen onthouden (Bowden et al., 2011). Wanneer informatie alleen mondeling wordt gedeeld, zal het voor hen moeilijk zijn dit op een later moment terug te halen. Bij mondelinge uitleg is het dan ook wenselijk om tevens iets op papier mee te geven, waardoor het slachtoffer het gezegde achteraf nog eens zelf door kan nemen (PO1; PO12; DK9) of dit met derden kan doen (SH4; AD1; DK5). Ook wanneer er een afspraak wordt gemaakt is het verstandig deze op een briefje mee te geven (DK3/4). Gezien de geconstateerde problemen met brieven werd al eerder gesteld dat mondelinge toelichting vaak gewenst is, soms zelfs vóór de brief arriveert (zie pag. 55). Vaak is dus een combinatie van mondelinge en schriftelijke communicatie gewenst.

4.4.4 Conclusie

In hoofdstuk 3 werd geconstateerd dat de wijze waarop over het algemeen gecommuniceerd wordt vanuit de strafrechtssketen is onvoldoende afgestemd op slachtoffers met een LVB. Zowel in de mondelinge als de schriftelijke communicatie zijn belangrijke aanpassingen nodig om aan deze doelgroep

tegemoet te komen. In de mondelinge communicatie vergt dit naast kennis over de valkuilen en vaardigheden in het afstemmen op de gesprekspartner ook een context die een goede interactie mogelijk maakt. Het is belangrijk dat actoren in de keten zich bewust zijn van het feit dat slachtoffers met een LVB met de juiste hulp over het algemeen een betrouwbare verklaring kunnen afleggen. Wanneer echter niet goed afgestemd wordt op het slachtoffer met een LVB brengt dit grote risico's met zich mee voor bijvoorbeeld de waarheidsvinding. Ook hiervan moet men zich bewust zijn, zodat ongewenste beïnvloeding van het slachtoffer kan worden voorkomen en waar nodig moeten experts kunnen worden betrokken om bijvoorbeeld tot een juiste wijze van verhoor te komen. De communicatieve vaardigheden van actoren in de strafrechtsketen hebben niet alleen invloed op de waarheidsvinding maar zijn ook van invloed op de (ervaren) bejegening van slachtoffers met een LVB.

In de schriftelijke communicatie lijkt een brede aanpassing van de huidige brieven noodzakelijk. Het is de vraag of deze aanpassing voor iedereen bruikbaar moet zijn, of specifiek gericht moet zijn op mensen die meer dan gemiddeld moeite hebben met het begrijpen van schriftelijke communicatie. Naast aanpassingen van de documenten zelf, kan ook gedacht worden aan het bieden van hulpmiddelen in het ordenen en begrijpen van de schriftelijke communicatie. Tot slot werd geconcludeerd dat vaak een combinatie van mondelinge en schriftelijke communicatie nodig is om het slachtoffer met een LVB goed van informatie te kunnen voorzien.

4.5 De balans opgemaakt: oplossingsrichtingen

4.5.1 Overkoepelende oplossingsrichtingen

De oplossingsrichtingen binnen de thema's 'herkenning', 'kennis, vaardigheden en houding', 'ondersteuning' en 'communicatie' zijn samen te vatten in onderstaande kernpunten. Deze oplossingsrichtingen zijn voorgelegd aan de deelnemers aan de expertmeeting. In paragraaf 4.5.2 wordt beschreven in hoeverre deze oplossingsrichtingen door hen gedragen werden en welke urgentie aan ieder van de oplossingsrichtingen toegekend werd. In onderstaande opsomming zijn de oplossingsrichtingen geclusterd en gesorteerd op inhoudelijke gronden; de gekozen volgorde suggereert geen prioritering en is ook niet per se volgorde in tijd.

Verbeteren van herkenning

- Verbeter herkenning van een LVB in de *hele* strafrechtsketen

Iedereen in de strafrechtsketen, van baliemedewerker tot rechter, moet zich bewust zijn van het feit dat men met enige regelmaat met slachtoffers met een LVB te maken krijgt en dat dit iets vraagt in de bejegening. De aanwezigheid van een LVB vraagt namelijk aanpassingen op elk moment in het traject.

- Leg nadruk op herkenning van een LVB *vroeg* in het traject

Herkenning van een LVB moet bij voorkeur vroeg in het traject plaatsvinden. Vroege herkenning is van belang om de kansen op toegang tot de strafrechtsketen te vergroten en adequate ondersteuning bij het effectueren van rechten te kunnen realiseren.

- Stel eisen aan herkenning van een LVB niet in de hele keten gelijk

De sensitiviteit van herkenning hoeft mogelijk niet overal in het traject hetzelfde te zijn. Aan de balie of telefoon kan wellicht volstaan worden met een verhoogde alertheid op kwetsbaarheid en de noodzaak tot aanpassing in de communicatie; een rechter zal gedetailleerde informatie nodig hebben over de mogelijkheden en beperkingen van het slachtoffer om diens verklaring op waarde te kunnen schatten.

- Vorm beleid gericht op *actieve* signalering en sensitivering

Er is geen waterdichte manier om snel te bepalen of iemand wel of niet een LVB heeft die overal toepasbaar is. Er is een screeningsinstrument dat in sommige situaties soelaas zal kunnen bieden, maar dat lang niet altijd toepasbaar zal zijn. In de meeste gevallen moeten actoren sensitiviteit ontwikkelen die hen in staat stelt de juiste signalen op te vangen die kunnen wijzen op een LVB. Een beleid waarbij actief ingezet wordt op signalering en actoren gestimuleerd worden bij elk slachtoffer de afweging te maken of er wel of niet sprake is van een LVB zou hierbij kunnen helpen.

- Versterk kennis over indicatoren voor een LVB door *training en voorlichting*

Op dit moment gebruiken actoren in de keten een klein aantal indicatoren waaraan zij een LVB herkennen. Ook is er sprake van verkeerde vooronderstellingen die herkenning bemoeilijken. Versterking van kennis in de keten over de kenmerken van een LVB is dan ook van belang. De literatuur noemt, in volgorde van afnemende effectiviteit: 1) gebruik van screeningsinstrumenten; 2) bewustmakingstrainingen (evt. door of met ervaringsdeskundigen), 3) voorlichtingsdvd's of online trainingen; en 4) folders en naslagmateriaal. Training heeft in principe de voorkeur; voor bredere kennisverspreiding kan gekozen worden voor voorlichting.

- Faciliteer kennisdeling in de keten

Herkenning van een LVB op één punt in de keten lijkt op dit moment niet te leiden tot herkenning gedurende het hele traject. Het lijkt zinvol om na te gaan of en hoe informatie over de kwetsbaarheid en ondersteuningsbehoefte van het slachtoffer gedeeld kan worden in de keten. Ook de mogelijkheid tot het delen van informatie met begeleiding buiten de keten moet nader bestudeerd worden.

Verbeteren van kennis, vaardigheden en houding

- Zet breed in op verbetering van op kennis, houding en vaardigheden

Alle betrokken partijen in de strafrechtsketen (politie, OM, advocaten, rechters, SHN) moeten op de hoogte zijn van de mogelijkheden van mensen met een LVB (kennis), de gevolgen hiervan voor het slachtoffer (begrip), de invloed op de wijze van communiceren (afstemming en bevraging) en de mogelijkheden tot ondersteuning (hulp). Naast kennis en houding zijn ook vaardigheden in de omgang met mensen met een LVB van belang. Educatie gericht op deze vaardigheden zal de vorm moeten krijgen van een training, waar mogelijk gecombineerd met een actieve kennismaking met de doelgroep.

- Streef niet naar geen standaardprotocollen maar naar maatwerk

Belangrijk is dat men zich realiseert dat de groep mensen met een LVB geen homogene groep is. Dit betekent dat oplossingen niet gezocht moeten worden in een protocol voor slachtoffers met een LVB, maar in maatwerk en afstemming op het individu.

- Zorg voor inbedding van LVB-problematiek in opleiding en bijscholing

Kennisversterking op het gebied van een LVB is belangrijk genoeg om aparte training te rechtvaardigen, los van andere kwetsbaarheden. Om verwarring te voorkomen kan overwogen worden deze training los te koppelen van soortgelijke training op het gebied van psych(iatr)ische problematiek. Het verwerven van kennis en vaardigheden op het gebied van een LVB moet ingebed zijn in de opleiding van de politie en slachtofferhulp. Tevens is (herhaalde) bijscholing van belang. Ook voor OM, advocaten en rechters zou bijscholing op het gebied van LVB niet vrijblijvend moeten zijn.

- Maak gebruik van specialisten binnen de keten

Niet iedereen binnen de keten kan een specialist worden op het gebied van een LVB. Voor sommige situaties zullen specialisten nodig zijn, bijvoorbeeld voor het horen van slachtoffers met een LVB of voor de ondersteuning medewerkers die vastlopen met een slachtoffer. Belangrijk is dat medewerkers weten waar zij terecht kunnen voor advies en hulp, binnen en buiten de eigen organisatie. Overwogen kan worden om binnen de eigen organisatie mensen aan te wijzen die zich in deze doelgroep kunnen specialiseren.

- Maak de toegang tot de keten laagdrempelig

Om barrières tot het doen van aangifte voor slachtoffers met een LVB weg te nemen is het noodzakelijk dat de politie toegankelijker en opener wordt. Mensen moeten bij voorkeur meteen geholpen worden en het uitgangspunt moet zijn dat iedereen met een reden komt, ook als die reden niet op voorhand duidelijk is. De medewerker aan de balie of aan de telefoon moet mensen benaderen op een open waarderende manier en moet proberen de zaak helder te krijgen. Het kan in de omgang met een slachtoffer met een LVB belangrijk zijn te waken voor het onnodig uitstralen van autoriteit, bijvoorbeeld door er voor te kiezen geen uniform te dragen.

- Waak voor de invloed van (onbewuste) vooroordelen

Het is belangrijk dat mensen in de omgang met slachtoffers met een LVB reflecteren op hun eigen reactie en zich afvragen wat maakt dat zij oordelen wanneer zij in gesprek zijn. Op deze wijze kunnen zij iets doen aan de ongelijkwaardigheid die er op voorhand is. Het is belangrijk slachtofferschap van mensen met een LVB niet te bagatelliseren, bijvoorbeeld door delicten door daders met een LVB niet te labelen als 'moeilijk gedrag', slachtofferschap bij onverstandig gedrag niet te labelen als 'keuze', en de schade voor het slachtoffer niet te onderschatten. In het handelen moet men ervoor waken beïnvloed te worden door dergelijke vooronderstellingen. Zo moet voorkomen worden dat de strafmaat of schadevergoeding lager uitvalt dan bij normaalbegaafde slachtoffers van eenzelfde delict.

Faciliteren van adequate ondersteuning

- Verlaag de drempel om hulp te accepteren

Hoewel het slachtoffer het recht heeft hulp te weigeren, is de vraag of altijd goed overzien wordt wat deze keuze betekent. Er is een spanningsveld tussen de autonomie van het slachtoffer en de gevolgen van het afwijzen van hulp voor het slachtoffer. In sommige gevallen moet overwogen worden of een vorm van bemoeizorg op zijn plaats is. Hulp moet in ieder geval herhaaldelijk worden aangeboden, bij voorkeur niet alleen schriftelijk en gekoppeld aan specifieke momenten. Hierbij moet goed uitgelegd worden wat de breedte van de mogelijke ondersteuning is en wat de gevolgen zijn van afwijzing. Benadrukt moet worden dat het accepteren van hulp geen zwaktebod is en dat het traject voor de meeste mensen ingewikkeld is. Rechtsbijstand door een advocaat zou toegankelijker kunnen worden door het instellen van een piketdienst voor kwetsbare slachtoffers. Belangrijk is tenslotte dat niet direct consequenties worden verbonden aan het niet nakomen van afspraken door het slachtoffer.

- Weeg zorgvuldig af van wie welke ondersteuning kan bieden

Alle partijen die contact hebben met slachtoffers zullen het slachtoffer met een LVB in zekere zin moeten ondersteunen. Het is belangrijk steeds goed te kijken wie het slachtoffer welke hulp kan bieden. Hierbij is het hebben van één aanspreekpunt voor het slachtoffer met een LVB wenselijk, hoewel niet altijd cruciaal. Over het algemeen wordt SHN gezien als de voor de hand liggende coördinerende partij. Hierbij kan worden overwogen of het raadzaam is om ook bij minder ernstige delicten bij een slachtoffer met een LVB te kiezen voor het werken met een casemanager. Delen van de ondersteuning kunnen dan wel elders belegd worden, bijvoorbeeld wanneer de instelling zorg draagt voor de emotionele ondersteuning of wanneer er een advocaat betrokken is bij de juridische kant.

- Bewaak de wensen en belangen van het slachtoffer

Het kan zijn dat betrokkenen andere belangen hebben dan het slachtoffer, bijvoorbeeld een instelling die een zaak liever intern afdoet, een begeleider die ook zorg draagt voor de dader of een politieagent die een tijdrovend aangifteproces voor zich ziet. Gezien de beïnvloedbaarheid van slachtoffers met een LVB moet ervoor gewaakt worden dat de belangen en wensen van het slachtoffer hierdoor in het gedrang komen.

- Heb oog voor privacy bij samenwerking met derden

Samenwerking tussen instanties kan niet alleen helpen kwetsbare mensen te identificeren, maar is ook nodig om mensen met een LVB goed te kunnen ondersteunen. Hierbij is een goede afstemming over de rollen van belang. Het slachtoffer moet hierin gekend worden en hiermee instemmen. Het is belangrijk te praten met het slachtoffer en niet over het slachtoffer en er voor te zorgen dat alle relevante informatie tenminste ook direct bij het slachtoffer komt.

- Creëer voorwaarden voor goede ondersteuning vanuit hulpverlening

Hoewel lang niet alle slachtoffers met een LVB hulpverlening hebben, lijkt het zinvol om hier, wanneer dit wel zo is, gebruik van te maken in de ondersteuning van het slachtoffer. Hiervoor is het nodig dat de hulpverlening enige kennis heeft van het verloop van het slachtoffertraject. Hiervoor is informatiemateriaal nodig en moet duidelijk zijn waar begeleiders met vragen terecht kunnen. Bo-

vendien is het noodzakelijk dat gekeken wordt of de begeleiding wel tijd heeft om de ondersteuning daadwerkelijk te geven. Zo is het bijvoorbeeld van belang dat instellingen voldoende tijd vrijmaken voor het begeleiden van een slachtoffer bij het doen van aangifte.

- Zorg voor tijdige terugkoppeling over het proces

Het is voor slachtoffers met een LVB belangrijk om goede uitleg te krijgen over de verschillende stappen in het traject en het verloop van de procedure. Het lange tijdspad is vaak moeilijk te overzien. Tijdige terugkoppeling, liefst op afgesproken tijdstippen, en ook wanneer er niet veel te melden is, is dan ook van belang.

- Bied hulp op de sleutelmomenten

Ondersteuning van het slachtoffer is op sommige momenten belangrijker dan op andere. Het lijkt met name van belang dat op de momenten dat er beslissingen moeten worden genomen goed wordt uitgelegd wat de afweging is en wat de consequenties van de verschillende opties zijn. Wanneer er termijnen zijn waarbinnen het slachtoffer moet handelen, of wanneer er bewijsmateriaal geleverd moet worden door het slachtoffer, zal proactief gehandeld moeten worden door de ondersteuning. Ook is het van belang dat beslissingen met betrekking tot de afdoening goed worden uitgelegd en dat eventueel aan verwachtingsmanagement wordt gedaan.

- Heb extra aandacht voor ondersteuning bij aangifte en verhoor

Gezien de grote risico's bij het horen moet zorgvuldig gezien worden hoe het slachtoffer met een LVB hierbij het best ondersteund kan worden. Familie of begeleiding kan emotionele steun bieden, maar er kan niet van uitgegaan worden dat zij sturende vragen doorzien. Politie is soms terughoudend in het toestaan van de aanwezigheid van derden omdat die de verklaring door hun aanwezigheid zouden kunnen beïnvloeden. De vraag is welke ondersteuning de waarheidsvinding het meest ten goede komt. In het buitenland wordt wel gekozen voor onafhankelijke ondersteuning, zoals de *Appropriate Adult* (VK) of *communication specialist* (VS), die als belangbehartiger of tolk het slachtoffer ondersteunen. Wanneer het verhoor niet met gespecialiseerde verhoorders plaatsvindt lijkt een dergelijke vorm van ondersteuning te overwegen.

Afstemmen van communicatie

- Stem mondelinge communicatie af op het niveau van het slachtoffer

Voor het slachtoffer met een LVB is het belangrijk dat de communicatie wordt afgestemd op hun niveau. Veel aandacht moet worden gegeven aan het voorkomen van jargon en lange, complexe zinnen. Daarnaast is het belangrijk de boodschap te beperken tot de kern en na te gaan of het slachtoffer alles begrepen heeft. Het gaat daarbij niet alleen om het begrip van terminologie, maar ook van de consequenties van eventuele keuzes. Ook is het belangrijk na te gaan of men zelf alles goed begrepen heeft en er voor te waken een eigen invulling te geven aan een inconsistent verhaal. Eventueel kunnen visuele materialen ter ondersteuning worden gebruikt. Dit alles mag niet resulteren in een kinderachtige bejegening.

- Maak voldoende tijd en ruimte vrij voor mondelinge communicatie

Behalve een goede afstemming van de communicatie, is het voor slachtoffers met een LVB van belang dat zij zich op hun gemak voelen om goed te kunnen communiceren. Doorgaans is dan ook meer tijd nodig voor de communicatie met slachtoffers met een LVB en heeft het slachtoffer behoefte aan een prikkelarme omgeving. Dit kan betekenen dat er meer, en kortere, bijeenkomsten nodig zijn om tot het gewenste resultaat te komen. Ook kan dit betekenen dat soms gekozen moet worden voor een face-to-face gesprek wanneer het niet haalbaar blijkt om het slachtoffer telefonisch verder te helpen.

- Vereenvoudig schriftelijke communicatie

De meeste brieven en folders die op dit moment vanuit de strafrechtssketen verstuurd worden zijn te moeilijk voor mensen met een LVB. Er zullen vereenvoudigde versies van de meeste documenten geschreven moeten worden. Het draait hierbij niet alleen om woordkeuze en zinsbouw, maar ook om inhoud. Overwogen moet worden of deze vereenvoudigde versies alleen gebruikt worden bij het vermoeden van een LVB (of beperkte taalvaardigheid) of dat dit de standaardbrieven moeten worden. Er is bij sommige van deze brieven een spanningsveld tussen eenvoudig en juridisch houdbaar. Overwogen kan worden of dit in voorkomende gevallen kan worden opgelost met een bijlage met 'de kleine lettertjes'. Het verdient aanbeveling het aangepaste materiaal voor te leggen aan ervaringsdeskundigen.

- Biedt hulpmiddelen voor het overzien van de schriftelijke communicatie

Het versimpelen van de schriftelijke communicatie alleen is niet voldoende. Vaak komt de post niet aan en is de administratie niet op orde. Het kan helpen hier enig overzicht in aan te brengen door het slachtoffer bij de eerste communicatie bijvoorbeeld een map te geven waarin de communicatie per fase gearchiveerd kan worden. Hierin kan ook reeds enige informatie over de te doorlopen stappen en toelichting op te verwachten correspondentie worden opgenomen.

- Gebruik bij voorkeur een combinatie van mondelinge en schriftelijke communicatie

Vaak is een combinatie van mondelinge en schriftelijke communicatie gewenst. Bij mondelinge uitleg kan het behulpzaam zijn om iets op papier mee te geven zodat het slachtoffer thuis makkelijker terug kan halen wat er is gezegd of afgesproken. Vaak ook is een mondelinge toelichting bij schriftelijke communicatie gewenst; bij ingewikkelde brieven die onrust kunnen veroorzaken kan het zelfs raadzaam zijn de mondelinge toelichting te geven vóór de brief arriveert.

- Versterk kennis over de risico's bij verhoor bij 'niet-specialisten'

Een specifieke vorm van mondelinge communicatie is het verhoor. De manier van verhoren van mensen met een LVB luistert nauw. De kans op beïnvloeding is groter bij mensen met een LVB dan bij normaalbegaafde mensen. Het is belangrijk dat een ieder die in de situatie komt waar hij een slachtoffer bevraagt over het gebeurde zich bewust is van de risico's bij het bevragen van mensen met een LVB. In geval van twijfel moet altijd overwogen worden of er specialisten ingeroepen worden om het verhoor te doen of om te adviseren met betrekking tot de mogelijkheden van het slachtoffer. Om deze keuze goed te kunnen maken is kennis over de risico's noodzakelijk.

4.5.2 Rangschikking van oplossingsrichtingen door deelnemers expertmeeting

Deelnemers aan de expertmeeting kregen is gevraagd een top 10 samen te stellen uit bovenstaande oplossingsrichtingen. De opdracht was de oplossingsrichtingen binnen deze top 10 te sorteren in volgorde van urgentie en daarbij ook aandacht te besteden aan de haalbaarheid. Dit bleek in de praktijk erg moeilijk. Beide groepen leverden weliswaar de tien door hen als meest belangrijk ervaren oplossingsrichtingen aan, maar binnen deze top 10 was de volgorde niet overduidelijk. Daarom is besloten in de analyse alleen te kijken naar welke van de aangedragen oplossingsrichtingen in de top 10 terechtkwamen. In het onderstaande wordt per thema kort beschreven wat hierover in de expertmeeting is besproken.

Tabel 3: Rangschikking van oplossingsrichtingen op volgorde van urgentie door deelnemers aan de expertmeeting

Verbeteren van herkenning
Leg nadruk op herkenning van een LVB <i>vroeg</i> in het traject
Versterk kennis over indicatoren voor LVB door <i>training en voorlichting</i>
Vorm beleid gericht op <i>actieve</i> signalering en sensitivering
Stel eisen aan herkenning van een LVB niet in de hele keten gelijk
Verbeter herkenning LVB in de <i>hele</i> strafrechtsketen
Faciliteer kennisdeling in de keten
Afstemmen van communicatie
Versimpelen schriftelijke communicatie
Afstemming mondelinge communicatie
Hulpmiddelen voor het overzien van de schriftelijke communicatie
Voorkeur voor combinatie mondeling en schriftelijk
Versterken kennis over de risico's bij verhoor
Vrijmaken tijd en ruimte
Faciliteren van adequate ondersteuning
Bied hulp op de sleutelmomenten
Weeg zorgvuldig af wie welke ondersteuning kan bieden
Heb extra aandacht voor ondersteuning bij aangifte en verhoor
Verlaag de drempel om hulp te accepteren
Bewaak de wensen en belangen van het slachtoffer
Heb oog voor privacy bij samenwerking met derden
Creëer voorwaarden voor goede ondersteuning vanuit hulpverlening
Zorg voor tijdige terugkoppeling over het proces
Verbeteren van kennis en vaardigheden en houding
Zet breed in op verbetering van kennis, houding en vaardigheden
Maak gebruik van specialisten binnen de keten
Streef niet naar standaardprotocollen maar naar maatwerk
Zorg voor inbedding van LVB-problematiek in opleiding en bijscholing
Maak de toegang tot de keten laagdrempelig
Waak voor de invloed van (onbewuste) vooroordelen

Legenda: donkergrijs = genoemd in beide top 10-lijsten; lichtgrijs = genoemd in één top 10-lijst; wit = niet in top 10.

Herkenning

Alle oplossingsrichtingen op het gebied van herkenning werden door tenminste één van beide groepen in de top 10 geplaatst. Van de eerste drie punten (herkenning vroeg in het traject, actieve signalering en sensitivering) werd expliciet aangegeven dat zij niet alleen belangrijk waren, maar ook haalbaar zouden moeten zijn.

Herkenning van LVB vroeg in het traject werd door de experts van belang geacht, maar werd vooral van belang geacht als men er vervolgens voor zorgt dat deze kennis gedeeld wordt in de keten. Om herkenning te kunnen realiseren is versterking van kennis over indicatoren voor LVB door training en voorlichting noodzakelijk. Er werden wel kanttekeningen geplaatst bij de haalbaarheid, die afhankelijk werd geacht van hoe men dit wil realiseren. Men vroeg zich af of je dit bereikt met training. Er zou een groot aantal mensen getraind moeten worden, waarbij de vraag is of niet juist de mensen die zich toch al wel bewust zijn van het probleem hieraan meedoen. Geopperd werd te kijken naar de mogelijkheden om het volgen van trainingen voor iedereen aantrekkelijk te maken, en om online-trainingen en bijeenkomsten voor een groot publiek met trainingsacteurs of filmpjes te verzorgen. Tegelijkertijd werd ook gesteld dat herkenning van een LVB in de basisopleiding van de professional zou horen. Voor politie en advocaten – die meer in rechtstreeks contact staan met het slachtoffer – is op dit gebied, vond men, meer nodig dan voor het OM en de zittende magistratuur. Dit was reden dat ook de notie dat de eisen aan herkenning niet in de hele keten gelijk zijn door een groep in de top 10 werd geplaatst. Voor de laatste twee groepen professionals zou kunnen worden volstaan met factsheets over wat een LVB is en waar men op moet letten.

Beleid gericht op actieve signalering werd weliswaar als een goed streven gezien, maar werd minder haalbaar geacht. Een dergelijk beleid vergt, zoals vaker met grote veranderingen, een langere adem, waarbij begonnen moet worden bij de opleiding en gaten in de kennis gevuld moeten worden met bijscholing. Om dezelfde reden was men ook minder enthousiast over het streven naar verbetering van herkenning van een LVB binnen de *hele* strafrechtsketen. Hoewel het wenselijk werd geacht, waren er aanzienlijke twijfels over de haalbaarheid hiervan. Bovendien moet de professional vaak een snelle inschatting kunnen maken van de kwetsbaarheid van het slachtoffer en heeft hij vaak een beperkt arsenaal aan mogelijkheden. Hiervoor werd een globale herkenning van algemene kwetsbaarheden belangrijker gevonden. Het is dan ook belangrijk dat de informatie voor de professional simpel en behapbaar blijft.

Het delen van kennis omtrent de aanwezigheid van een LVB bij een slachtoffer binnen de keten werd zoals gezegd in deze context belangrijk gevonden. Immers, als je een LVB vroeg in de keten bij een slachtoffer herkent zou je willen dat de hele keten hier wat aan heeft om zo tot een betere ondersteuning voor het slachtoffer te komen. Maar er werden hierbij wel knelpunten voorzien, met name het risico op stigmatisering; een LVB-label op het dossier kan ook tegen het slachtoffer werken. Geconcludeerd werd dat de kennisdeling voor de professional zeer belangrijk is, maar dat de uitvoering veel haken en ogen kent. De hoop werd uitgesproken dat de knelpunten omtrent het delen van kennis reeds opgelost zullen worden wanneer invulling gegeven wordt aan de Europese Richtlijn omtrent kwetsbare slachtoffers.

Communicatie

De experts waren het er over eens dat het aanpassen van zowel schriftelijke als mondelinge communicatie hoge prioriteit heeft. Het versimpelen van de schriftelijke communicatie wordt daarbij veel haalbaarder geacht dan het aanpassen van de mondelinge communicatie. Er werd door de experts wel op gewezen dat er binnen de keten al initiatieven zijn om de communicatie te verbeteren waar men op zou moeten aansluiten, maar men achtte het niet haalbaar de schriftelijke communicatie voor iedereen begrijpelijk te maken. Bovendien werd beaamd dat het lastig was om voor alle situaties eenvoudige brieven te maken die juridisch houdbaar zijn: in die gevallen kan men niet zonder mondelinge toelichting. De suggestie om hulpmiddelen te bieden voor het overzien van de schriftelijke communicatie vond niet alleen maar bijval: in het licht van de reeds ingezette digitalisering, waarbij slachtoffers de hun toegezonden post in een digitaal dossier kunnen terugvinden, werd dit door sommigen als een stap terug beschouwd.

Met betrekking tot de afstemming van de mondelinge communicatie werden verschillende bedenkingen geuit. Hoewel de verwachting was dat de bereidheid hiertoe er wel zou zijn bij de professionals, dacht men dat het niet mee zou vallen deze afstemming in de praktijk te realiseren. Er werd benoemd dat het trainen van mensen in de zorg al lastig blijkt, en dat er in de bejegening van slachtoffers zonder een LVB ook nog heel veel mis gaat. Een aandachtsfunctionaris die hierin kan ondersteunen zou kunnen helpen.

De suggestie dat bij voorkeur een combinatie van mondelinge en schriftelijke communicatie zou moeten worden gebruikt triggerde het idee dat men dit nog veel breder zou moeten opvatten; gedacht werd aan het gebruik van bijvoorbeeld videoboodschappen - filmpjes en animaties - in plaats van folders, niet alleen op internet maar ook bijvoorbeeld in de wachtruimte van het politiebureau. Het versterken van kennis over de risico's bij het verhoor van slachtoffers met een LVB werd toegejuicht, maar bij de haalbaarheid werden kanttekeningen geplaatst. Om dit te kunnen bereiken zou het een plek moeten krijgen in de opleiding van de professional. Over het belang van het vrijmaken van tijd en ruimte voor communicatie met slachtoffers met een LVB werd weinig gezegd: wel werd gesteld dat men hier niet over gaat en dat het dus ook geen zin heeft zich hier veel illusies over te maken.

Ondersteuning

Ondersteuning op de sleutelmomenten werd door beide groepen zeer relevant geacht. Gedacht werd bijvoorbeeld aan een *buddy* die helpt vanuit de instelling of de ambulante zorg. Aan de problemen die hieromtrent in het onderzoek benoemd werden (slechts beperkt bereik, overschatting van mogelijkheden) werd door de experts geen aandacht besteed. Wel werd door hen benoemd dat er ook meer aandacht aan ondersteuning besteed kan worden vanuit de keten. Nu is ondersteuning wel mogelijk, maar is die nog niet voldoende afgestemd op de behoeftes en mogelijkheden van het slachtoffer met LVB. De noodzaak tot ondersteuning op sleutelmomenten werd met name gezien in het licht van de beperkte mogelijkheden van de keten om zich aan te passen. Zo werd gesteld dat het niet haalbaar is om procedures omtrent aangifte (terugkomen op afspraak) aan te passen voor de groep mensen met een LVB: op piekmomenten kun je simpelweg niet iedereen op dat moment uitgebreid te woord staan. Je zit nou eenmaal met bepaalde randvoorwaarden, zo werd gesteld. Dat betekent dat hoewel sommige situaties voor slachtoffers met een LVB moeilijk zullen zijn, er toch een manier gevonden moet worden waarop zij in de bestaande procedures hun weg kunnen vinden.

De oplossing daarvoor werd in de ondersteuning gezien: om deze reden werd de zorgvuldige afweging wie deze ondersteuning gaat bieden van het grootste belang geacht. Hierbij werd expliciet aangegeven dat men het meeste heil zag in een casemanager voor slachtoffers met een LVB, ook in de minder ernstige zaken.

De overige oplossingsrichtingen binnen het thema ‘ondersteuning’ kwamen op geen van beide top 10-lijstjes voor. Men vroeg zich af hoever je kon gaan met verlagen van de drempel van ondersteuning: als iemand ‘nee’ zei, kon je immers niet eindeloos doorgaan met het aanbieden hiervan. De wensen en belangen van het slachtoffer werden, evenals de privacy van het slachtoffer, weliswaar van belang geacht, maar het waarborgen hiervan werd niet gezien als iets dat specifiek bij mensen met een LVB van belang was. Ook het belang van een tijdige terugkoppeling over het proces werd wel erkend, maar ook dit zou voor iedereen gelden. Hierin worden weliswaar stappen gezet met de digitalisering van het slachtofferdossier ten behoeve van het slachtoffer maar het is de vraag hoe dat zich tot deze doelgroep verhoudt: dit vergt immers weer digitale vaardigheden van het slachtoffer.

Het creëren van voorwaarden voor goede ondersteuning vanuit de hulpverlening werd, hoewel belangrijk, gezien als iets dat buiten het bereik van de strafrechtsketen ligt. Ook betreft dit volgens de experts maar een beperkte groep. Het informeren van de reguliere hulpverlening en het verstrekken van voorlichting aan betrokken begeleiding vond men wel belangrijk, maar men had de indruk dat er goede folders zijn die ook voor hen geschikt zijn. Men vond bovendien dat men van de ondersteuners *“ook wel enige actieve speurneuzerij mag verwachten”*.

Ondersteuning bij aangifte en verhoor was een aandachtspunt dat volgens sommige experts verdere discussie behoeft. De vragen die gedurende het onderzoek gesignaleerd werden (wie moet wanneer welke steun bieden?) bleken ook hier niet gemakkelijk te beantwoorden. Het instellen van een Nederlands equivalent van de *Appropriate Adult* (AA) werd niet door iedere expert als een goede oplossing gezien: volgens een expert is er al zoveel wat moet bij het verhoor, terwijl volgens een andere expert het risico is dat de verantwoordelijkheid voor goed verhoren dan bij de AA lijkt te liggen, terwijl die altijd bij de politie hoort te liggen. Ook had men de indruk dat de gevolgen van beïnvloeding bij het horen van slachtoffers minder groot zijn dan bij het horen van verdachten. Twee experts dachten dat veel aanpassingen en mogelijkheden voor slachtoffers met een beperking al ontwikkeld zijn, maar concludeerden vervolgens ook dat dit voor een groot deel delictgerelateerd is. Vooral binnen bijvoorbeeld jeugd en zeden en bij kapitale delicten (bijv. moord, doodslag) zijn de afgelopen jaren veel positieve ontwikkelingen geweest op dit vlak. Hiervan kan wel veel worden geleerd.

Kennis, vaardigheden en houding

Dat het inzetten op kennis, vaardigheden en houding niet veel genoemd werd door de experts, betekent niet dat men dit minder belangrijk vindt. Er waren wel verschillende visies op waar die kennis geborgd zou moeten zijn. Sommige experts spraken een voorkeur uit voor een brede inzet op kennis en vaardigheden waarbij het onderwerp LVB deel uitmaakt van het generalistisch basispakket, en waren minder enthousiast over het inzetten van specialisten binnen de keten; bij anderen leek dit precies andersom te liggen. Argumenten die werden aangedragen om te kiezen voor specialisten zijn dat het een behoorlijke investering vergt om iedereen bij te scholen en het niet haalbaar is dat iedereen alles beheerst. Speciaal geschoolde aandachtfunctionarissen zouden ofwel zelf kunnen worden ingezet in het directe contact met slachtoffers met een LVB, ofwel collega's hierbij kunnen ondersteunen. De argumenten die werden aangedragen om juist in te zetten op brede kennisversterking

waren dat het uiteindelijk gaat om basisvaardigheden die iedereen, bij veel meer mensen waarmee men te maken krijgt, nodig heeft. Wanneer alleen specialisten hier kennis van zaken hebben gaat dit ten koste van de doelgroep. De niet-getrainde professionals herkennen in dat geval bijvoorbeeld mogelijk niet wanneer ze vastlopen en eigenlijk hulp zouden moeten vragen. Bovendien werd genoemd dat men binnen de politie de afgelopen jaren juist terugkomt op de grote veelheid aan specialismen die in de loop der jaren is ontstaan, waar in de praktijk ook lang niet altijd gebruik van wordt gemaakt. *“Voor het bewustwordingstraject wil je allicht wel iemand die dat trekt, maar eigenlijk wil je allrounderschap”,* zo stelde een van de experts.

Hoewel herkend werd dat het belangrijk is te beseffen dat er geen standaardbenadering is voor slachtoffers met een LVB, werd dit niet specifiek voor deze groep geacht. Weliswaar werd herkend dat men soms geneigd is mensen met een LVB als een homogene groep te zien, maar tegelijkertijd werd dit als vanzelfsprekend onderdeel van een goede training gezien, waardoor dit geen apart aandachtspunt hoefde te zijn. Wel werd gezien dat dit in de uitvoering een mate van flexibiliteit vergt van de professional die moeilijk te realiseren is, met name aan het begin van de keten.

Kennis en vaardigheden zouden volgens de experts inderdaad versterkt moeten worden. Toch werd er niet voor gekozen de inbedding van het onderwerp LVB in de opleiding en bijscholing op te nemen in de top 10. Dit leek met name te maken te hebben met de nadruk die in de aan de experts voorgelegde beschrijving van dit punt lag op het belang van aparte scholing op het gebied van de LVB, los van andere problematiek. Hiermee was men het pertinent oneens. Men had het gevoel dat dit het zoveelste specialisme zou zijn en dat er al heel veel kennis van de professionals op heel veel verschillende gebieden verwacht wordt. Het onderwerp ‘LVB’ zou een plek moet krijgen in een bredere context en niet los gezien moet worden van het bredere thema ‘kwetsbare groepen’. Bijscholing op het gebied van ‘kwetsbare groepen’ in brede zin zou aantrekkelijker zijn voor de professional, die hierdoor het gevoel zou hebben zijn tijd efficiënter te besteden. *Binnen* deze context zou er wel aandacht kunnen zijn voor de specifieke kenmerken en behoeften van mensen met een LVB. Zo herkende men wel degelijk dat dit andere eisen stelt aan vaardigheden en houding dan bij bijvoorbeeld een psychiatrisch patiënt. Het inzicht in de verschillen tussen de verschillende kwetsbare groepen zou dus juist in de scholing aan de orde moeten komen. Sommige professionals, zoals onderzoekers die het verhoor uitvoeren, hebben hier diepgaandere kennis van nodig dan anderen.

Met het weglaten van dit punt uit de top 10 leek men dus niet het belang van opleiding en scholing te willen ontkennen: men was het ermee eens dat de LVB-problematiek een plek verdient (en bij de politie inmiddels ook heeft) in de basisopleiding; op het gebied van bijscholing zou men moeten aansluiten bij verschillende initiatieven die er op dit moment, met name vanuit de politieacademie, onder andere in samenwerking met de WSG en MEE, al zijn. Voor sommige professionals, bijvoorbeeld officieren van justitie of rechters, moet volgens sommige experts worden gekeken of niet kan worden volstaan met een factsheet met een aantal concrete handvatten en praktische hulpmiddelen, zoals een woordenboekje of een toolbox, die men kan gebruiken in de communicatie met mensen met een LVB.

Over de laatste twee punten, de toegang tot de keten en de invloed van vooroordelen, werd tijdens de expertmeeting niet veel gezegd behalve dat een verbetering van met name het houdingsaspect een bredere noodzaak was.

4.5.3 Conclusie

In de prioriteiten van de experts lag een sterke nadruk op herkenning van de problematiek en aangepaste communicatie. De verwachting was dat door te werken aan een aantal van de knelpunten op deze gebieden, andere knelpunten 'vanzelf' opgelost zouden worden. Tegelijkertijd was er de erkenning dat hiervoor versterking van de kennis nodig is. De experts waren niet eenduidig in hun antwoord op de vraag bij wie die kennis dan belegd zou moeten worden. Bovendien was men van mening dat veel procedurele zaken niet specifiek voor de doelgroep aangepast zouden kunnen worden. Om deze reden werd voor slachtoffers met een LVB ook ondersteuning, bij voorkeur door een soort casemanager, bij lichte zaken evenzeer van belang geacht als bij zware zaken. Meermaals werd benadrukt dat het belangrijk was aan te sluiten bij wat er al is en wat al ontwikkeld wordt, dat de mogelijkheden op het gebied van tijd en ruimte en van randvoorwaarden beperkt zijn en dat men niet te optimistisch moet zijn in de verwachtingen met betrekking tot de mogelijkheden van de professionals. Wat betreft scholing om herkenning en kennis van een LVB te vergroten binnen de keten werd duidelijk dat de bewerkstelling hiervan vooral werd gezien door inbedding hiervan binnen de bredere context van kwetsbare groepen. Op het gebied van delen van een herkende (mogelijke) LVB bij slachtoffers zijn een aantal haken en ogen verbonden op het gebied van bijvoorbeeld privacy en de invloed die kennis van een LVB zou kunnen hebben op het proces in de strafrechtsketen, die goed moeten worden overwogen.

5 Kwetsbare groepen - vergelijkbare problematiek?

In de opzet van dit onderzoek is de vraag gesteld of er gaande het onderzoek andere groepen slachtoffers aan het licht komen met (deels) vergelijkbare problematiek die eveneens gebaat zouden kunnen zijn bij signalering en vergelijkbare ondersteuning. Onderscheidt de LVB-doelgroep zich van andere kwetsbare doelgroepen en rechtvaardigt dit een specifieke aandacht voor LVB-problematiek in het slachtofferbeleid? Om hier zicht op te krijgen is alle respondenten gevraagd welke groepen met vergelijkbare problematiek zij herkenden. In de expertmeeting is aandacht besteed aan de vraag wat dit betekent voor het beleid op het gebied van kwetsbare groepen.

5.1 Kwetsbare groepen

5.1.1 “Iedereen”

Acht respondenten gaven aan dat de benoemde knelpunten niet per se gerelateerd waren aan specifieke kwetsbare groepen. Zij gaven aan dat de problemen kunnen gelden voor alle slachtoffers (PO4/5; SH3). Dit heeft te maken met de complexiteit van het traject en de wetgeving (PO8; SH4) en het feit dat dit voor bijna iedereen een nieuwe situatie is (SH6/7) waarbij de gemiddelde Nederlander een leek is (SH4). Wel werd aangegeven dat een en ander afhankelijk is van de persoon van het slachtoffer en van de context. Zo kan de impact van eenzelfde delict voor verschillende slachtoffers zeer uiteenlopend zijn (OM5), komen *“stillere mensen”* minder snel tot het effectueren van hun rechten dan *“bijdehante mensen”* (RC) en is het toch al moeilijke traject nog lastiger voor mensen die *“minder ontwikkeld”* zijn (PO9). Daarnaast stelde één respondent dat het ook sterk afhankelijk is van welke persoon je als slachtoffer tegenover je krijgt, in hoeverre je knelpunten ervaart (RC).

5.1.2 Anderstalig, cultuur, religie

Veertien respondenten stelden dat extra kwetsbaarheid ook bestond voor mensen met een niet-Nederlandse achtergrond. Verschillende respondenten stelden dat het niet machtig zijn van de taal een obstakel is in het effectueren van je rechten (PO8; SL3; SH1; RC). Ook dit vergt maatwerk (PO6). Eén respondent beschreef hoe je ook bij mensen die slecht Nederlands spreken constant moet *“levelen en samenvatten en kijken of je elkaar nog goed begrijpt”* (SH5). Bij sommige mensen heeft het *“in Jip en Janneke taal vertalen”* ook geen zin (SL1) en is er meer nodig. De problematiek wordt door sommigen wel als minder prangend ervaren omdat er wel hulpmiddelen zijn. Zo benoemde één respondent dat verschillende folders in meerdere talen beschikbaar zijn (SH2). Daarnaast zijn er alternatieven, zoals de tolktelefoon, maar soms ook meertalige collega's of tolkende familieleden (PO12). Mensen beseffen ook zelf vaak dat hun Nederlands niet toereikend is en laten dan vaak al een ander bellen (SH4). Hiermee is echter niet alles opgelost. Het regelen van een tolk kost vaak tijd

en kan het proces zo in de weg staan (PO11). Bovendien had een respondent de ervaring dat het met een tolk moeilijker is *“de emotie te vangen”* (SH6/7), waardoor een dergelijk gesprek wel tot een opsomming van de feiten leidt, maar het bijvoorbeeld moeilijker is de hulpbehoefte in te schatten.

Niet alleen taal, ook cultuur speelt een rol in de extra kwetsbaarheid (PO8; OM2/3). Immers, het vertalen van brieven geeft nog geen begrip van het rechtssysteem en men moet dan ook bedacht zijn op misverstanden (SL2). Ook verschillen in de verwachtingen die men heeft van het rechtssysteem zijn van belang: zo vertelde een respondent dat buitenlandse slachtoffers de straffen hier soms te laag vinden, en dat zij soms meer *“gericht zijn op oog-om-oog tand-om-tand”* (SH6/7). Tegelijkertijd stelde een andere respondent dat er in de opleiding van de politie veel meer aandacht wordt besteed aan taal en cultuur en men dus ook meer handvatten heeft om hier passend mee om te gaan (PO6).

Ja, je hebt natuurlijk ook mensen die de taal niet machtig zijn hè. Ik bedoel, de brieven worden in het Nederlands gestuurd. En als wij weten dat iemand een andere taal spreekt dan laten we de brieven wel vertalen, maar dat betekent niet dat als jij Engels spreekt, en je krijgt een Engelse brief, dat jij dan snapt hoe het Nederlandse rechtssysteem werkt. Ik had ook laatst een man uit Japan aan de lijn en die moest ik uitleggen dat als hij zijn formulieren niet terugstuurde dat het dan niet zo zou zijn dat [de verdachte] zijn straf niet zou krijgen. Toen moest ik wel voorzichtig uitleggen dat het niet zo was dat als je 't wel instuurt dat [de verdachte] wel een straf krijgt, want dat ligt aan de rechter. (...) Maar hij dacht dat als hij niet zou reageren op bepaalde formulieren dat dan die persoon zo weer op straat zou staan. (SL2)

Als mensen geen Nederlands spreken is het ook lastig. Je hebt dan wel een tolk ofzo, maar dat duurt soms even. Als je iemand aan de lijn hebt die geen Nederlands spreekt dan vragen we of er een familielid is die je kan spreken. [Maar zijn er ook gesprekken dat het niet lukt, je verstaat die mensen niet. Houdt het dan op?] Ja, als je ze echt niet kan verstaan. Als je het idee hebt dat er echt spoed is, dan doe je er wel wat mee. Dan kan je altijd wel achter een straatnaam komen of een telefoonnummer of iets waar je uit kan opmaken waar die mensen zijn. Of als je geschreeuw hoort dan voel je wel dat daar iets mee gedaan wordt. Maar anders toch echt niet. (PO11)

5.1.3 Psychiatrische aandoeningen, autisme

Dertien respondenten gaven aan slachtoffers met psychiatrische stoornissen als kwetsbare doelgroep te zien (PO4/5; PO7; SH3; AD4). Ook deze groep werd benoemd als ‘onvoldoende zelfredzaam’ (SH5), sommigen misschien nog wel meer dan slachtoffers met een LVB (PO2). Er werden verschillende redenen genoemd waarom deze groep kwetsbaar is. Verschillende respondenten stelden dat ook deze groep een groot risico loopt niet serieus genomen te worden bij de pre-aangifte (PO8). Dit risico bestaat zeker wanneer het slachtoffer bekend is door eerdere, niet gefundeerde, meldingen (PO1). Maar ook indien hier geen sprake van is, reageren mensen met psychiatrische problematiek soms op zo’n manier dat getwijfeld wordt aan hun geloofwaardigheid (PO7). Ook bij de aangifte zag een respondent risico’s, bijvoorbeeld wanneer de psychiatrische problematiek samen gaat met confabulatie (herinneringsvervalsing), zodat je niet weet hoe betrouwbaar er verklaard is (SG). Een andere respondent beschreef een voorbeeld waarbij problemen ontstonden bij het aanleveren van bewijsmateriaal in een zaak waarbij financieel misbruik werd gemaakt van een verwarde man (PO12). Weer een andere respondent ziet bij psychiatrische patiënten ook verwarring over de veelheid aan organisaties waarmee het slachtoffer te maken krijgt (OM4). Twee respondenten vertelden over een samenwerkingsproject in de regio tussen de politie en een plaatselijke GGZ-instelling. Dit

had niet alleen voordelen voor de patiënten: beide respondenten zagen dat de afspraak dat een aangifte altijd opgenomen werd in aanwezigheid van begeleiding vanuit instelling ook werkte als een extra drempel om aangifte te doen (PO1; PO2).

Wij hebben afspraken met [de psychiatrische instelling in onze wijk], als je aangifte wilt doen moet dat met een begeleider. Ik denk dat ze vaak tussen de wal en het schip vallen. Dan zegt [de instelling], dan komen ze toch alleen. Ja, sorry, die afspraak is er, ja maar ze hebben geen tijd. Dat soort dingen gebeuren gewoon heel vaak, (...). En er gebeuren daar regelmatig strafbare feiten in zo'n instelling, dat is een ding dat zeker is, dat heb ik vaak genoeg meegemaakt. En dat het er dan toch niet van komt dat er een aangifte op papier komt, omdat de begeleider niet mee komt, of omdat ze gesloten zitten, of omdat ... (PO2)

Sommige respondenten noemden specifiek de groep mensen met autisme (PO2; SH3). Ook bij deze groep is het van belang dat professionals in de strafrechtsketen kennis hebben over hoe hier mee om te gaan (SH3). Ook bij mensen met autisme spelen volgens een respondent problemen op het gebied van de veelheid aan prikkels, het niet begrijpen van procedures, de duur van het traject en in de communicatie (SH4). Een andere respondent beschreef een casus waarbij het gunstig bleek om een autistische jongen, die snel in paniek raakte wanneer hem iets overkwam, te verhoren in een kinderstudio (OM1):

Een jaar geleden had ik een jongen die was autistisch. En die raakte in paniek, die verstijfde letterlijk helemaal als hem iets overkwam. In het bijzijn van de rechter-commissaris, werd die in een kinderstudio verhoord. Dat was een jongen van 18, maar dat ging buitengewoon goed. Die rechter-commissaris kreeg al die vragen van die advocaten en die legde hij aan die jongen voor. Hij gaf prima antwoord dus dat ging heel goed. (OM1)

Een respondent trok de groep met psychiatrische problematiek wat breder, en had het over 'labiele mensen' (SL3). Dit sluit aan bij twee respondenten die stelden dat ook de emoties en het trauma die het gevolg zijn van het slachtofferschap en de stress van de context ertoe kunnen leiden dat mensen – tijdelijk – niet opslaan wat er tegen hen gezegd wordt en niet overzien wat ze moeten doen (OM1; AD1).

5.1.4 Kinderen, jongeren

Zes respondenten gaven aan dat vergelijkbare knelpunten speelden bij jongeren (OM4; AD1) en kinderen (PO7). Een respondent stelde minderjarige slachtoffers "nog zieliger" te vinden, hoewel dezelfde respondent ook aangaf dat er voor deze groep al veel is verbeterd (AD2/3). Specifiek werd benoemd dat ook minderjarigen niet weten wat hen te wachten staat en vaak geen ervaring hebben met strafrecht (AD1) en dat je hoopt dat de ouders in dergelijke zaken een rol kunnen spelen (AD1; SH6/7). Ook minderjarigen moeten anders bejegend worden, er moet anders mee omgaan worden als getuige en de standaardbrieven zijn te moeilijk voor hen (AD4). Een advocaat stelde een vergelijkbare grotere verantwoordelijkheid te voelen bij minderjarigen. Een voordeel was volgens deze advocaat wel dat je bij een minderjarige sturender kunt zijn dan bij een volwassen slachtoffer met een LVB (AD2/3).

5.1.5 Ouderen, dementerenden

Acht respondenten zagen ouderen als mogelijk kwetsbare doelgroep. Hierbij werd door één respondent wel benoemd dat er grote verschillen zijn tussen ouderen: waar sommige mensen van net boven de zeventig jaar oud al wat moeite beginnen te krijgen met alles, zijn anderen op een veel hogere leeftijd “nog helemaal bij” (PO7). Er worden verschillende redenen gegeven voor de kwetsbaarheid van ouderen. Een respondent stelde dat het leven van veel 80-plussers die slachtoffer zijn geworden van een misdrijf doorgaans helemaal “op z’n kop staat” (SH6/7). Hier wordt dus vooral gerefereerd aan de emotionele impact. Ook is deze groep volgens verschillende respondenten kwetsbaar bij de aangifte: sommige ouderen hebben wat meer moeite om de dingen helder uit te leggen (PO3). Met name bij dementerenden kunnen problemen ontstaan (AD4), zeker wanneer zij door hun dementie bij voorbaat niet serieus genomen worden (PO1). Maar ook in praktische zin zijn zij kwetsbaarder in de aangift fase. Een respondent benoemde bijvoorbeeld dat veel ouderen moeite hebben met aangifte via internet; dit kan leiden tot boosheid en zelfs het niet doorzetten van de aangifte wanneer blijkt dat dit niet op het bureau kan (PO2). Een andere respondent had de ervaring dat ouderen vaak bellen wanneer de letters van de gestuurde correspondentie te klein zijn, en vaak iemand “inhuren” om dingen uit te leggen (SL2). Tenslotte beschreef één respondent dat ook ouderen die in een afhankelijkheidssituatie verkeren of in een instelling wonen en niet tegen de behandelaar of instelling in durven te gaan, soms niet tot aangifte komen (SH6/7). Eén respondent herkende weliswaar de extra kwetsbaarheid van ouderen, maar stelde hier tegenover dat dit wel in mindere mate het geval is dan bij andere kwetsbare groepen, omdat zijn ervaring was dat voor ouderen wat sneller “een stapje meer” wordt gedaan (PO12).

Volgens mij wel. Er was een meneer, die was dement, en die kwam bijna dagelijks, in ieder geval wekelijks van: “Mijn bankpas is gestolen weer”, en “Er is geld van mijn rekening”. En er is aangifte opgenomen, dat doen we natuurlijk wel. Maar die kwam op een gegeven moment dagelijks, “Er is weer geld af”, “Er is weer geld af”, en weer zijn bankpas kwijt. Ja, het was eigenlijk niet geloofwaardig meer. Er is [uiteindelijk] wel onderzoek [gedaan], en toen bleek dus inderdaad, dat een moeder en een dochter die daar hielpen in huis, heel veel grote bedragen [stalen]. Maar ja, dan hadden we wel van: “Verwijs maar naar de bank, dan kan hij een nieuwe bankpas aanvragen.” [lacherig] Erg hè. (PO1)

5.1.6 Verslaafd, illegaal, dakloos

Drie respondenten benoemden groepen die als kwetsbaar beschouwd werden omdat het vaak moeilijk is hen te informeren doordat ze veelal geen correspondentie kunnen ontvangen: dak- en thuislozen (OM2/3; SH6/7) en illegale vreemdelingen (AD4). Daarbij werd ook aangegeven dat zeker verslaafde dak- en thuislozen niet altijd goed bejegend worden (SH6/7).

5.1.7 Laagopgeleid, analfabeet, sociale achterstand

Twee respondenten wezen erop dat ook mensen die analfabeet of laagopgeleid zijn moeite kunnen hebben met de vele brieven en het papierwerk dat bij het traject komt kijken (SL3; SH4). Ook kan het traject voor laagopgeleiden buitengewoon moeilijk te begrijpen zijn (SH6/7). Twee andere respondenten stelden dat er ook een samenhang is met het sociale milieu: voor mensen uit de ‘sociale onderklasse’ geldt volgens een van deze respondenten vaak dat er minder snel aangifte gedaan wordt doordat men langer incasseert of juist “voor eigen rechter speelt” (PO8), waarbij er volgens een an-

dere respondent vaker sprake is van onwetendheid over hoe dingen werken en een aversie tegen de overheid die hen van aangifte weerhoudt (RC).

5.1.8 Zedenslachtoffers

Drie respondenten noemden de groep zedenslachtoffers als bijzonder kwetsbare groep. Redenen die hiervoor genoemd werden waren dat het delict vaak een grote impact heeft op het slachtoffer (OM5), er bij een deel van de mensenhandelzaken geen sprake is van besef van slachtofferschap en begrip van het rechtsstelsel (OM2/3) en dat het traject dat het slachtoffer doorloopt binnen het rechtsstelsel zeker bij minderjarige slachtoffers vaak erg belastend is (AD2/3).

5.1.9 Lichamelijke beperking

Twee respondenten, tenslotte, stelden dat ook slachtoffers met een lichamelijke beperking tegen specifieke knelpunten aan kunnen lopen in het rechtssysteem. Bij mensen met visuele en auditieve handicaps spelen zaken op het gebied van de communicatie, waarbij je bijvoorbeeld ook gebruik moet maken van een doventolk of anderszins aangepaste communicatie (PO6). Bij een slachtoffer met een lichamelijke beperking zul je er voor moeten zorgen dat bijvoorbeeld een zittingszaal ook voor het slachtoffer toegankelijk is, bijvoorbeeld als het slachtoffer in een rolstoel zit (SL2).

5.2 Visie van deelnemers aan de expertmeeting

Tijdens de expertmeeting is kort plenair gesproken over de vraag of bovenstaande door de respondenten uit de strafrechtsketen genoemde groepen door de aanwezige experts herkend werden als groepen met vergelijkbare problematiek en wat dit betekent voor het beleid op het gebied van kwetsbare groepen. Door de meeste experts werd herkend dat er een groot aantal groepen is met (deels) met een LVB overlappende problematiek zoals mensen met ontwikkelings- of psychische problematiek, maar ook dyslectici. Overlap in de problematiek van de verschillende kwetsbare groepen werd bijvoorbeeld gezien op het gebied van assertiviteit, begrip of overzicht.

Zoals ook besproken in paragraaf 4.5.2 werd de vraag opgeroepen of het dan wel nodig is dat professionals specifieke kennis op het gebied van LVB ontwikkelen. Over het algemeen werd geconcludeerd dat het uiteindelijk niet nodig, noch haalbaar is om er naar te streven dat alle professionals 'LVB-specialisten' worden, met vergaande kennis over de implicaties van de aanwezigheid van een LVB. Dit zou voor de meesten van hen te ver voeren. Er zijn volgens de experts zoveel slachtoffers die iets bijzonders hebben waar de keten iets extra's mee moet, dat één aanwezige daarbij verzuchtte dat *"als je al die groepen beziet, er (...) bijna geen 'normaal' mens meer [is]"*. Waar de experts voor waarschuwden is dat er een situatie ontstaat waarbij de professional ter plekke een groot aantal verschillende factsheets of informatiekaartjes bij de hand zou moeten hebben voor verschillende kwetsbare groepen. Waar mogelijk zouden aan de professionals dan ook algemene handvatten gegeven moeten worden. Te veel focus op een enkele kwetsbare groep doet bovendien geen recht aan de

constatering dat er vaak sprake is van comorbiditeit van problematieken, bijvoorbeeld bij slachtoffers met LVB én psychiatrische problematiek.

5.3 Conclusie

Al met al werden er door de respondenten verschillende kwetsbare groepen slachtoffers genoemd die in meer of mindere mate met de beschreven LVB-problematiek overlappende problemen hadden. Geconstateerd werd dat het strafrechtssysteem voor iedereen die daar voor het eerst mee te maken krijgt complex is. Voor sommige groepen is het echter nog moeilijker om hier hun weg in te vinden dan voor anderen. Gebrekkig taalbegrip, moeite met het overbrengen van emoties, beperkt begrip van het rechtssysteem, beperkte zelfredzaamheid, niet serieus genomen worden, de noodzaak tot samenwerking met derden, een gebrekkig geheugen, het niet overzien van het traject, kwetsbaarheid in bejegening, het niet ontvangen van post, een grote drempel in het contact met de politie, een beperkt besef van slachtofferschap, en de noodzaak tot aangepaste communicatie: het zijn allemaal problemen genoemd bij andere kwetsbare groepen die ook spelen bij slachtoffers met een LVB. Soms zijn generieke oplossingen mogelijk voor breder spelende problemen. Soms ook vergt een breder spelend probleem een op de LVB aangepaste oplossing. En sommige problemen zijn specifiek voor de LVB-doelgroep. De geraadpleegde experts betoogden dat in het belang van de haalbaarheid en het draagvlak waar mogelijk gezocht moest worden naar generieke oplossingen en handvatten voor het handelen, die de professional kan toepassen in de afstemming op de behoeften van het individu, los van de onderliggende problematiek. Tegelijkertijd zal er oog moeten zijn voor de eigenheid van de LVB-problematiek om het gedrag van deze slachtoffers te kunnen duiden, en hen adequaat te kunnen helpen hun weg te vinden in de strafrechtsketen. Zelfs waar generieke oplossingen denkbaar zijn zal fine-tuning op LVB-specifieke kenmerken vaak nodig zijn.

6 Conclusie en discussie

In dit onderzoek is beoogd een antwoord te geven op de vraag “Hoe kunnen slachtoffers met een licht verstandelijke beperking (LVB) daar waar nodig ondersteund worden in het effectueren van hun rechten en beschermd worden tegen secundaire victimisatie?”

Om deze vraag te kunnen beantwoorden is een aantal deelvragen opgesteld. In dit hoofdstuk wordt per deelvraag beschreven welke inzichten dit onderzoek heeft opgeleverd. Vervolgens worden enkele kanttekeningen bij de onderzoeksopzet en de bevindingen geplaatst.

6.1 Bevindingen

1a. In hoeverre hebben slachtoffers met een LVB moeite met het effectueren van hun rechten als slachtoffer?

Om inzicht te krijgen in waar problemen in het effectueren van rechten (inclusief secundaire victimisatie) te verwachten zijn is allereerst gekeken naar literatuur over procedures rondom de rechten van slachtoffers in combinatie met de kenmerken van een LVB. Vervolgens zijn interviews gehouden met relevante actoren uit de strafrechtsketen.

Door de heterogeniteit van de doelgroep is niet eenduidig te stellen dat alle slachtoffers met een LVB in dezelfde mate moeite zullen hebben met het effectueren van hun rechten. Wel werd duidelijk dat in ieder geval een deel van hen op een aantal gebieden extra problemen ervaart in de strafrechtsketen. In paragraaf 3.7 worden deze problemen samengevat in een aantal overkoepelende knelpunten.

Slachtoffers met een LVB zijn zich vaak minder bewust van de rechten die zij hebben en de mogelijkheden die er zijn om deze te benutten. Wanneer zij zich hier wel van bewust zijn, zijn zij in een aantal gevallen minder (effectief) assertief. De gevonden knelpunten doen zich niet altijd specifiek voor bij slachtoffers met een LVB. Wel is aannemelijk dat knelpunten die zich ook bij slachtoffers zonder een LVB voordoen, voor slachtoffers met een LVB een grotere impact hebben. Wederzijds begrip, zowel inhoudelijk als op het betrekkningsniveau, blijkt regelmatig een struikelblok in de interactie tussen deze doelgroep en de strafrechtsketen. Dat veel slachtoffers met een LVB moeite hebben met het formuleren van een duidelijke hulpvraag, maakt ook dat de ondersteuning die zij nodig hebben niet altijd goed in te schatten is.

De meeste knelpunten die specifiek zijn voor slachtoffers met een LVB of op hen naar verwachting een grotere impact hebben bevinden zich aan de voorkant van de keten. Als gevolg hiervan kan het daadwerkelijk (verder) toetreden tot het strafrechtssysteem problematisch zijn. Om te beginnen is het voor deze doelgroep vaker een probleem om te plannen en afspraken na te komen, terwijl dit veelal een voorwaarde is om aangifte te kunnen doen. Verder kan het gedrag dat slachtoffers met een LVB laten zien, gecombineerd met een vaak minder gedetailleerd en chronologisch verhaal, ertoe leiden dat deze slachtoffers minder serieus genomen worden. Hierdoor kan het zijn dat een aan-

gifte niet van de grond komt of de zaak later in het traject niet opgepakt wordt. Ook (onbewuste) vooroordelen en opvattingen bij de actoren binnen de strafrechtsketen over wat een LVB inhoudt kunnen maken dat deze slachtoffers anders bejegend worden of kunnen invloed hebben op beslissingen omtrent het opnemen van een aangifte of de vorm van de afdoening.

Als de LVB vroeg in de keten herkend wordt geeft dit mogelijkheden het gedrag van het slachtoffer anders te duiden, het slachtoffer passend te bejegenen en te helpen in het effectueren van zijn rechten. In de praktijk komt het echter veel voor dat een LVB niet herkend wordt (zie deelvraag 1c). Het herkennen van een LVB biedt naast mogelijkheden echter ook risico's: soms leidt herkenning van een LVB juist tot een verminderde toegang tot rechten, bijvoorbeeld wanneer het slachtoffer juist als gevolg van zijn LVB, bijvoorbeeld op basis van stereotyperingen of vooroordelen, niet serieus genomen wordt. Het is daarom belangrijk dat herkenning samengaat met inzicht in vooroordelen.

Binnen de strafrechtsketen is specialistische kennis over slachtoffers met een LVB wel in huis, met name bij politie. Deze kennis lijkt echter vooral ingezet te worden bij slachtoffers van zware delicten. Specialisten worden bij minder zware delicten sporadisch geraadpleegd, vanzelfsprekend alleen in situaties waarbij men de LVB herkent. Veelal hangt het van persoonlijke kennis en initiatief van de individuele actoren in de keten af of en hoe rekening wordt gehouden met de behoeften van het slachtoffer met een LVB. Behalve in het raadplegen van bijvoorbeeld rechercheurs van de Sociale Jeugd en Zedenpolitie of in aanpassingen in de communicatie, wordt de oplossing vaak gezocht in het betrekken van eventueel aanwezige reguliere begeleiding bij de aangifte. Dit heeft echter ook een keerzijde: wanneer het doen van aangifte bijvoorbeeld afhankelijk gesteld wordt van aanwezigheid van begeleiding, kan dit ook juist een extra drempel opwerpen om aangifte te doen. Zo heeft de begeleiding soms onvoldoende tijd en mogelijkheden hieraan te voldoen maar kan er ook sprake zijn van verschillende vormen van belangenverstrengeling. Daarnaast zijn er aanwijzingen dat de privacy van slachtoffers met een LVB, vanuit goede bedoelingen, niet altijd voldoende gewaarborgd wordt wanneer bijvoorbeeld zonder expliciete toestemming van het slachtoffer gecommuniceerd wordt met begeleiding of familie.

Sommige slachtofferrechten zijn moeilijker toegankelijk voor slachtoffers met een LVB door de specifieke vaardigheden die deze vergen. Zo zal het indienen van een verzoek tot heroverweging of artikel 12 Sv-procedure of het verhalen van schade binnen het strafproces, voor een groot deel van deze doelgroep zonder ondersteuning niet haalbaar zijn. Ook de door het OM veronderstelde actieve wederkerigheid zal voor slachtoffers met een LVB niet altijd haalbaar zijn. Zo kan het voor hen extra moeilijk zijn om het wensenformulier tijdig (correct) in te vullen en terug te sturen. Dit heeft consequenties voor de mogelijkheden gebruik te maken van een aantal rechten. Hoewel bij al deze rechten hulp geboden kan worden door SHN komt dit in de praktijk onvoldoende van de grond: zowel het vragen als het accepteren van die hulp is voor een deel van deze doelgroep te moeilijk.

1b. In hoeverre is de schriftelijke communicatie vanuit de strafrechtsketen geschikt voor slachtoffers met een LVB?

Een groot deel van de communicatie van de strafrechtsketen naar slachtoffers gebeurt schriftelijk, met name nadat een aangifte is opgenomen. Veel van de huidige brieven en schriftelijke informatie lijken niet of onvoldoende geschikt voor slachtoffers met een LVB. Ten tijde van dit onderzoek wordt

vanuit de strafrechtsketen al een aantal brieven aangepast naar een ander taalniveau. Niet duidelijk is in hoeverre deze aanpassingen de leesbaarheid en begrijpelijkheid voor slachtoffers met een LVB voldoende vergroten. Ook kan niet het gehele probleem met de schriftelijke communicatie voor slachtoffers met een LVB middels tekstuele aanpassingen kan worden opgelost. Mensen met een LVB maken bijvoorbeeld vaak hun post niet open. Daarnaast vraagt veel schriftelijke communicatie om reactie van het slachtoffer; dit vergt een mate van initiatief die gezien de kenmerken van een LVB niet altijd haalbaar is.

1c. Hoe vindt herkenning van LVB bij slachtoffers nu plaats binnen politie, Slachtofferhulp en justitiële uitvoeringsorganisaties?

Op dit moment vindt binnen de strafrechtsketen over het algemeen geen actieve signalering plaats waarbij men zich structureel afvraagt of er sprake is van een LVB. Wel komt het voor dat actoren in de keten bepaalde kenmerken bij het slachtoffer zien waardoor ze op het spoor van een LVB gezet worden. Tijdsgebrek en een korte interactie met het slachtoffer vergroten de kans dat een LVB niet (tijdig) herkend wordt. Bij het herkennen van een LVB lijkt op dit moment intuïtie een belangrijke rol te spelen. Daarnaast noemen de actoren in de keten ook diverse 'hardere' indicatoren, zoals het gedrag en de communicatievaardigheden van het slachtoffer, zelf-labelling door het slachtoffer en de woonsituatie van het slachtoffer. Soms wordt ervan uitgegaan dat de betrokkenheid van zorginstaties wijst op de aanwezigheid van een LVB. Hierbij wordt niet altijd voldoende beseft dat niet alle mensen met een LVB (professionele) begeleiding ontvangen of begeleid wonen. Over het algemeen kan geconcludeerd worden dat de kennis van indicatoren van een LVB over de hele breedte van de keten beperkt is.

Secundaire victimisatie

Op het gebied van secundaire victimisatie bevestigen de bevindingen uit dit onderzoek dat een LVB kan leiden tot een hoger risico op secundaire victimisatie. Duidelijk is dat de genoemde problemen die zich binnen de strafrechtsketen specifiek met deze doelgroep voordoen, invloed zullen hebben op de mate van voorspelbaarheid, veiligheid, controle en rechtvaardigheid die het slachtoffer ervaart en daarmee het risico op secundaire victimisatie beïnvloeden. Ook de doorgaans zwakkere sociale omgeving van mensen met een LVB heeft een negatieve invloed omdat dit kan leiden tot onvoldoende steun vanuit dit netwerk. Om slachtoffers met een LVB te beschermen tegen secundaire victimisatie is een passende bejegening en een gerichte inzet op de factoren die een rol spelen bij secundaire victimisatie nodig.

2a. Welke lessen kunnen worden geleerd uit de kennis en werkwijze van aanpalende werkvelden binnen en buiten de justitiële keten, om zo te komen tot handvatten voor het versterken van de positie van slachtoffers met een LVB?

Om handvatten te kunnen bieden voor de verbetering van de positie van slachtoffers met een LVB en voor het bevorderen van de herkenning van de doelgroep is, behalve bij de professionals uit de strafrechtsketen zelf, te rade gegaan bij werkvelden met deskundigheid op het gebied van een LVB (bijv. woonbegeleiding, werkbegeleiding, ambulante zorg, forensische zorg). Hierbij is nationale en inter-

ationale literatuur benut en zijn interviews gehouden met deskundigen op het gebied van LVB-problematiek. De bevindingen van het onderzoek naar knelpunten en oplossingsrichtingen zijn in een expertmeeting voorgelegd aan deskundigen uit de strafrechtsketen en op het gebied van LVB.

In het zoeken naar oplossingen is eerst gezien welke knelpunten door de deelnemers aan de expertmeeting als meest urgent werden gezien. Van de in antwoord op deelvraag 1 beschreven knelpunten werd door de experts de meeste urgentie gegeven aan het verbeteren van de schriftelijke én mondelinge communicatie met slachtoffers met een LVB, gevolgd door het versterken van gecombineerde kennis over LVB en het slachtoffertraject en verbetering van herkenning.

Uit de interviews en de bestudeerde literatuur kwam binnen de thema's kennis, ondersteuning, communicatie en herkenning een groot aantal oplossingsrichtingen naar voren waarmee slachtoffers met een LVB beter in staat worden gesteld hun rechten te effectueren en waarmee zij behoed worden voor vermijdbare secundaire victimisatie.

Meer kennis van wat een LVB inhoudt en hoe afgestemd kan worden op slachtoffers met een LVB, evenals bewustwording van de problematiek en de invloed van houdingsaspecten is van belang bij alle actoren van de strafrechtsketen. De mate waarin dit van belang is en de hoeveelheid scholing en training die nodig is om dit te bereiken verschillen per actor. Ook de vereiste inhoud van de scholing en training voor de verschillende actoren is deels afhankelijk van bij welk deel van het traject zij betrokken zijn. Correcte bejegening van slachtoffers met een LVB is van belang over de hele breedte van het traject maar afhankelijk van of de nadruk moet liggen op bijvoorbeeld het goed kunnen informeren van deze slachtoffers, het kunnen komen tot een goed verhoor of het ondersteunen van bijvoorbeeld spreekrecht zal de nadruk op specifieke vaardigheden moeten liggen.

In algemene zin verdient de LVB-problematiek een plaats in de basisopleiding van alle actoren, met een nadruk op de unieke kenmerken van een LVB, maar in de context van andere kwetsbare groepen. Daarnaast is er behoefte aan concrete handvatten voor de omgang met problematiek, in de vorm van factsheets en checklists. Hoewel dit niet altijd recht zal doen aan de complexiteit en heterogeniteit van de problematiek, kan dit wel een eerste stap zijn in meer begrip voor en een passender bejegening van slachtoffers met een LVB.

Hoewel meer kennis in brede zin noodzakelijk wordt geacht, is dit geen oplossing voor alle problemen. De gegeven kaders leiden er toe dat niet in alle opzichten tegemoet zal kunnen worden gekomen aan de behoeften en mogelijkheden van het slachtoffer. Ondersteuning van slachtoffers met een LVB wordt dan ook onontbeerlijk geacht. Zonder ondersteuning lopen slachtoffers met een LVB een grotere kans om niet te overzien wat hun rechten als slachtoffer zijn en om er niet in te slagen deze te effectueren. Er kan echter niet zondermeer gesproken worden van een grotere ondersteuningsbehoefte – acceptatie van ondersteuning blijkt immers ook moeilijk – maar veeleer van een grotere ondersteuningsnoodzaak. Wat een passende invulling van de ondersteuning aan deze doelgroep is, is echter als gevolg van de heterogeniteit van de groep niet eenduidig te stellen en zal per slachtoffer moeten worden bepaald. Om dit goed te kunnen doen zijn voldoende kennis, begrip en mogelijkheden nodig binnen de strafrechtsketen en is samenwerking tussen verschillende actoren binnen en eventueel buiten de keten, waarbij ook specialistische kennis toegankelijk is, onontbeerlijk. De in de Europese richtlijn vastgestelde individuele beoordeling van de kwetsbaarheid van slachtoffers zal hierbij helpend zijn.

Hoewel er een duidelijke meerwaarde lijkt te zijn in het betrekken van eventuele aanwezige begeleiding of mensen uit de omgeving van het slachtoffer, moet hierbij altijd goed afgewogen worden wat dit betekent voor het slachtoffer, bijvoorbeeld op het gebied van privacy en botsende belangen. Veelal wordt overschat wat de mogelijkheden zijn van het (professionele) netwerk. Bovendien hebben veel slachtoffers met een LVB geen begeleiding waar een beroep op kan worden gedaan.

Juist het betrekken van professionele onafhankelijke actoren zou meerwaarde kunnen hebben, zeker in de fase van melding en aangifte en op momenten waarop het slachtoffer gehoord moet worden. Op dit moment is de mate en vorm van dergelijke ondersteuning vanuit de keten (deels) verbonden aan de zwaarte van het delict. Het is echter van belang om deze mogelijkheden ook na te gaan bij slachtoffers van minder zware delicten zodat ook voor hen meer ondersteuning met meer continuïteit toegankelijk is. De behoeften en vaardigheden van het slachtoffer zouden in de keuze voor de vorm van begeleiding zwaarder moeten wegen dan het soort delict. Hierbij moet expliciet aandacht worden besteed aan de wijze waarop deze ondersteuning aan slachtoffers met een LVB wordt aangeboden om de kans op acceptatie van de ondersteuning door het slachtoffer te vergroten. Ook is het van belang dat er al voor het opnemen van de aangifte aandacht is voor de mogelijke kwetsbaarheid van het slachtoffer en het aanbieden van (aangepaste) ondersteuning zodat het verder toetreden van de strafrechtsketen voor hen (beter) wordt gefaciliteerd. De individuele beoordeling zou dan ook niet pas tijdens of na een aangifte ingezet moeten worden. Dilemma's op het gebied van privacy en de keuze voor het inzetten op bemoeizorg moeten per geval zorgvuldig worden afgewogen.

2b. Hoe zouden verbeteringen in de schriftelijke communicatie kunnen worden aangebracht?

Om deze vraag te beantwoorden zijn aanvullend aan de eerder genoemde methodes interviews gehouden met enkele communicatiedeskundigen op het gebied van LVB. Op het gebied van de schriftelijke communicatie zijn er al verschillende ontwikkelingen. Bezien zal moeten worden in hoeverre deze ontwikkelingen ook voorzien in de behoefte van slachtoffers met een LVB. Vanuit de gehandicaptensector worden diverse richtlijnen gegeven voor het opstellen van begrijpelijke communicatie (zie tekstbox 4). Hiermee zal echter nooit de hele doelgroep bereikt worden. Het is dan ook van belang schriftelijke communicatie steeds gepaard te laten gaan met een (laagdrempelige mogelijkheid tot) mondelinge toelichting. Waar juridische vereisten aan de schriftelijke communicatie verdere vereenvoudiging in de weg staan kan een oplegvel met een eenvoudige toelichting overwogen worden. Hoewel ontwikkelingen op het gebied van de invoering van een digitaal dossier ten behoeve van het slachtoffer het in theorie gemakkelijker zou moeten maken voor het slachtoffer om de correspondentie bij te houden, moet in de gaten gehouden worden of dit ook voor slachtoffers met een LVB geldt.

2c. Hoe kan de herkenning van LVB verbeterd worden, zodanig dat aangepaste ondersteuning ook gebruikt wordt voor een ieder die dat nodig heeft?

Herkenning van een LVB is van belang in de hele keten, hoewel niet overal in de keten dezelfde eisen aan herkenning gesteld hoeven te worden. Met name vroeg in de keten is herkenning van een LVB van belang om toegang tot de strafrechtsketen te waarborgen. In dit stadium volstaat een inschat-

ting van de mogelijkheden en kwetsbaarheid van het slachtoffer en hoeft niet altijd duidelijk te zijn wat de onderliggende oorzaak is. Later in de keten is soms een meer gedetailleerde herkenning van het niveau en de vaardigheden van het slachtoffer nodig, bijvoorbeeld wanneer de mogelijkheden van het slachtoffer tot het afleggen van een betrouwbare getuigenis door de rechter moeten worden beoordeeld. Afhankelijk van de behoefte zal herkenning versterkt kunnen worden door sensitivering van de professional door bewustwording en kennisversterking op het gebied van (kenmerken van) een LVB (zie bijv. tekstbox 3) en, in mindere mate, door screening en diagnostiek. Daarbij moet gekeken worden hoe kennis over de mogelijkheden van het slachtoffer beter gedeeld kan worden in de keten zonder daarbij inbreuk te maken op de privacy van het slachtoffer.

3. Komen er gaande het onderzoek andere groepen slachtoffers aan het licht met (deels) vergelijkbare problematiek die eveneens gebaat zouden kunnen zijn bij signalering en vergelijkbare ondersteuning? Onderscheidt de LVB-doelgroep zich van andere kwetsbare doelgroepen, en rechtvaardigt dit een specifieke aandacht voor LVB problematiek in het slachtofferbeleid?

Om deze vraag te beantwoorden is de verschillende respondenten gevraagd welke groepen volgens hen vergelijkbare problematiek hadden. De bevindingen hiervan zijn voorgelegd aan de expertmeeting met de vraag of de LVB-problematiek specifieke aandacht behoeft.

Gedurende het onderzoek werd er veelvuldig op gewezen dat eigenlijk alle slachtoffers als kwetsbaar gezien kunnen worden en dat ook normaalbegaafde slachtoffers problemen ervaren bij het effectueren van hun rechten en risico lopen op secundaire victimisatie. Behalve slachtoffers met een LVB werden verschillende andere groepen genoemd die als extra kwetsbaar aangemerkt kunnen worden en waarvoor extra maatregelen nodig zouden zijn.

Om te beginnen werden een andere taal, cultuur, en religie van het slachtoffer genoemd als factoren die kunnen leiden tot extra kwetsbaarheid evenals leeftijd (zowel heel jong als heel oud), verslaving, dakloosheid en illegaal verblijf in Nederland. Ook slachtoffers met lichamelijke beperkingen en slachtoffers van specifieke delicten zoals zeden werden genoemd. De aard van de kwetsbaarheid van dergelijke groepen lijkt op veel punten wezenlijk te verschillen van de aard van de kwetsbaarheid van slachtoffers met een LVB.

Bij andere kwetsbare groepen wordt een duidelijke overlap gesignaleerd met de problematiek van slachtoffers met een LVB, bijvoorbeeld op het gebied van beïnvloeding door deze kenmerken van de geloofwaardigheid en de afhankelijkheid van derden. Hierbij werd gedacht aan slachtoffers met bijvoorbeeld psychi(atri)sche problematiek, dementie, autisme, laag opleidingsniveau, analfabetisme, ontwikkelingsproblematiek en een sociale achterstand.

Hoewel er overeenkomsten zijn in de praktische problemen waar de verschillende kwetsbare groepen mee te maken krijgen zal de wijze waarop hieraan tegemoet gekomen kan worden sterk afhankelijk zijn van de (ervaren) beperkingen en mogelijkheden en de specifieke kwetsbaarheid van het slachtoffer. Eenzelfde probleem vergt bij bijvoorbeeld een slachtoffer met psychiatrische problematiek soms een andere oplossing dan bij een slachtoffer met een LVB. Vanuit de expertmeeting werd de wens duidelijk om de kwetsbaarheid van slachtoffers en niet een eventuele LVB voorop te stellen. Hierbij moet overigens wel expliciet aandacht zijn voor de specifieke kwetsbaarheden van de ver-

schillende groepen: de LVB-problematiek kent weliswaar overlap met de problematiek van enkele andere groepen, maar heeft ook duidelijk eigen kenmerken die zoals dit onderzoek laat zien zeer belangrijke gevolgen kunnen hebben. In de praktijk moet dit volgens de experts leiden tot oplossingen en handvatten voor handelen die de professional kan toepassen in de afstemming op de behoeften van het individu. Het vaststellen van deze individuele behoefte kan in deze visie uiteindelijk belangrijker zijn dan het vaststellen van de onderliggende problematiek. Desalniettemin laten de bevindingen ook zien dat de fine-tuning van de oplossingen voor de knelpunten vaak toch afgestemd moeten zijn op deze onderliggende problematiek.

6.2 Discussie

De onderzoekers hadden zich ten doel gesteld een breed verkennend onderzoek te doen dat zicht zou bieden op het hele spectrum aan knelpunten dat zich kan voordoen wanneer slachtoffers met een LVB te maken krijgen met de strafrechtsketen. Om dit te realiseren is er voor gekozen om vooraf geen selectie te maken van momenten in het slachtoffertraject die mogelijk risicovol zouden zijn voor slachtoffers met een LVB, maar om respondenten het hele traject voor te leggen met de open vraag waar zij knelpunten voorzagen. Daarbij is zowel gevraagd naar algemene processen als naar casuïstiek. Het resultaat van deze werkwijze was een grote hoeveelheid aan inzichten die zo divers was dat het soms moeilijk was om de hoofdlijn te vinden, maar ook een grote rijkdom aan informatie die voor elk van de verschillende betrokken werkvelden aanknopingspunten zal bieden om mee aan de slag te gaan. Hierbij zijn wel enkele kanttekeningen te plaatsen.

6.2.1 Beperkingen van het onderzoek

Geen zicht op omvang van de gesignaleerde problematiek

Vanwege de verkennende en kwalitatieve opzet van dit onderzoek kunnen gegevens over (knelpunten voor) slachtoffers met een LVB niet gekwantificeerd worden. Er kan op basis van dit onderzoek dus niet aangegeven worden *hoe vaak* de gesignaleerde knelpunten in de praktijk voorkomen. Veel van de gesignaleerde knelpunten werden genoemd door verschillende respondenten, vaak ook uit verschillende werkvelden en geïllustreerd met meerdere voorbeelden. Ook werden dezelfde knelpunten vaak teruggevonden in de veelal buitenlandse literatuur. Dit sterkt het vertrouwen dat met deze opzet wel een goed beeld verkregen is van knelpunten die doorgaans breed herkend werden.

Beperking in het perspectief

De verschillende respondenten hebben vanuit hun eigen ervaringen en perspectief verteld welke knelpunten en mogelijke oplossingen zij zagen. Het blikveld van elke afzonderlijke respondent is hierdoor natuurlijk beperkt. Hoewel door de grote variëteit in functies en achtergronden van de respondenten deze beperking deels is ondervangen zijn er toch enkele perspectieven onderbelicht gebleven. Respondenten vanuit de strafrechtsketen waren vooral werkzaam aan het begin van de keten: de rechterlijke macht was slechts zeer beperkt vertegenwoordigd onder de respondenten, en de Raad voor de Rechtspraak zag geen kans iemand af te vaardigen naar de expertmeeting. Daar staat tegenover dat ook medewerkers van SHN, het OM en advocaten zicht hebben op de latere fases in het slachtoffertraject.

In dit onderzoek is, op één ervaringsdeskundige na, niet met slachtoffers met een LVB zelf gesproken. Het bevragen van slachtoffers met een LVB kent naast mogelijk ethische en praktische bezwaren ook methodologische knelpunten. Het alleen benaderen van slachtoffers waarbij een LVB herkend is zou onvoldoende inzicht geven in de problemen van slachtoffers met een LVB in het algemeen, juist omdat ook een niet-herkende LVB de bejegening en daarmee de ervaringen van slachtoffers beïnvloedt. Door naast respondenten uit de strafrechtssketen LVB-deskundigen te interviewen over mogelijke knelpunten voor het slachtoffer werden het perspectief en de mogelijkheden voor slachtoffers met een LVB meer gewaarborgd. Toch valt het te overwegen in de toekomst te kijken naar mogelijkheden om mensen met een LVB direct te bevragen over hun ervaringen met de strafrechtssketen.

De beperkte herkenning van een LVB brengt ook nog een andere beperking in het perspectief met zich mee: respondenten kunnen alleen maar vertellen over hun ervaringen met mensen met een LVB waarbij ze de LVB herkend hebben. Dit leidt onvermijdelijk tot een vertekening waarbij niet te achterhalen valt hoe vaak de respondent geconfronteerd is met slachtoffers met een niet-herkende LVB die geen noemenswaardige problemen ervoeren in de strafrechtssketen of waarbij de problemen die zij ervoeren aan iets anders dan een LVB werden toegeschreven.

Oplossingsrichtingen in plaats van oplossingen

Het onderzoek zoals het hier is opgezet heeft geleid tot een inventarisatie van overkoepelende knelpunten en oplossingsrichtingen. Bewust is ervoor gekozen de term *oplossingsrichtingen* te gebruiken: het onderzoek leidt niet tot concrete prescriptieve instructies over hoe de verschillende actoren in specifieke situaties moeten handelen. Het is nu aan de verschillende werkvelden om, aan de hand van de gesignaleerde knelpunten en geopperde oplossingsrichtingen en geïnspireerd door de vele door de respondenten genoemde voorbeelden, beleid te formuleren waarmee praktische invulling wordt gegeven aan de oplossingsrichtingen passend in de huidige werkwijze en kaders van het desbetreffende werkveld. Daarbij maken de bevindingen wel duidelijk dat er weinig ‘quick fixes’ zijn, en dat veel van de benodigde veranderingen een lange adem vergen.

Beperkt zicht op drempels tijdens de pre-aangifte

Dit onderzoek beperkte zich in opzet tot de slachtoffers met een LVB die bekend zijn bij de strafrechtssketen. Gaande het onderzoek werd wel duidelijk dat zich al in de fase van pre-aangifte problemen voordoen die het in contact komen met de strafrechtssketen in de weg staan. Oplossingsrichtingen op dit gebied zijn in dit onderzoek echter niet verkend. Bij het verbeteren van de positie van slachtoffers met een LVB zou desalniettemin ook aan dit proces, voorliggend aan bekendwording van het slachtoffer of delict bij de keten, aandacht besteed moeten worden. Vanuit de respondenten werd duidelijk dat er soms lokale samenwerkingsverbanden bestaan tussen bijvoorbeeld VG-instellingen en politie waardoor de drempel tussen mensen met een LVB en politie verlaagd wordt. Mogelijk kan ook gekeken worden naar initiatieven in bijvoorbeeld het Verenigd Koninkrijk die gericht zijn op het landelijk vergroten van de toegankelijkheid van de strafrechtssketen voor slachtoffers met een LVB. Het is opvallend dat in andere landen, met name in het Verenigd Koninkrijk, veel aandacht is voor zogenoemde *hate crime* tegen deze doelgroep. Om de doelgroep beter te bereiken en ook melding van (dit soort) delicten te verbeteren zijn daar samenwerkingsverbanden opgezet die outreachend en laagdrempelig van aard zijn. In Nederland lijkt aan *hate crime* tegen deze doelgroep binnen politie en justitie nauwelijks expliciet aandacht te worden besteed.

6.2.2 Aandachtspunten voor aansluiting bij bredere ontwikkelingen

Aansluiten bij inzichten op het gebied van delinquenten met een LVB

De afgelopen jaren is er binnen de strafrechtsketen een toenemende aandacht voor delinquenten met een LVB. Ook op dit vlak worstelt men met de moeizame herkenning van een LVB en houdt men zich bezig met de knelpunten bij bijvoorbeeld het verhoor van iemand met een LVB. Het is goed om zich bewust te zijn van deze ontwikkelingen. Deels zal de kennisversterking op het gebied van delinquenten ook van waarde zijn in de omgang met slachtoffer en vice versa. Het is echter ook belangrijk om met name bij training en voorlichting in het oog te houden dat deze kennis over delinquenten met een LVB niet één op één overdraagbaar is naar slachtoffers met een LVB. Er zijn diverse verschillen te verwachten, zowel in kenmerken van de populatie als in problematiek. Zo is bij daders bijvoorbeeld naar verwachting vaker dan bij slachtoffers sprake van comorbide gedragsproblematiek: het gaat hier om een subpopulatie binnen de groep mensen met een LVB. Het onderzoek laat bovendien diverse voorbeelden zien van problemen specifiek voor slachtoffers. Zo wordt van hen (onbewust) vaak bepaald gedrag verwacht (stress, boosheid, verdriet) dat slachtoffers met een LVB niet altijd laten zien hetgeen kan leiden tot miskenning van het slachtofferschap en daarmee ook secundaire victimisatie. Ook is er bijvoorbeeld een verschil in de mate van assertiviteit die verwacht wordt in het krijgen van toegang tot (juridische) ondersteuning. Dergelijke problemen, die specifiek zijn voor *slachtoffers* met een LVB, zullen ook expliciet aan bod moeten komen in de kennisoverdracht.

Verbeteringen voor slachtoffers in het algemeen mogelijk niet genoeg

Dit onderzoek is uitgevoerd in de context van een toegenomen aandacht voor de positie van slachtoffers in algemene zin waarbij ook voor slachtoffers die niet als extra kwetsbaar worden gezien gewerkt wordt aan de verbetering hiervan. Ook voor normaalbegaafde slachtoffers is het slachtoffertraject complex. Regelmatig werd benoemd dat men er ook bij hen niet altijd in slaagt hen ongeschonden door het traject heen te loodsen, en dat het in dat licht bezien de vraag is wat er op dit gebied verwacht kan worden bij slachtoffers met een LVB. Men lijkt zich hiervan binnen de strafrechtsketen bewust te zijn en er worden stappen gezet om de uitvoeringspraktijk te verbeteren. Het is van belang om hierbij steeds ook expliciet de slachtoffers met een LVB op het netvlies te houden, aangezien verwacht kan worden dat deze algemene aanpassingen niet altijd zullen aansluiten op de behoeftes van slachtoffers met een LVB.

Literatuurlijst

- Ask, K. & Landström, S. (2010). Why Emotions Matter: Expectancy Violation and Affective Response Mediate the Emotional Victim Effect. *Law and Human Behavior*, 34(5), 9.
- Balogh, R., Bretherton, K., Whibley, S., Berney, T., Graham, S., Richold, P., . . . Firth, H. (2001). Sexual abuse in children and adolescents with intellectual disability. *Journal of Intellectual Disability Research*, 45(3), 7.
- Beadle-Brown, J., Richardson, L., Guest, C., Malovic, A., Bradshaw, J. & Himmerich, J. (2014). Living in Fear: Better Outcomes for people with learning disabilities and autism Living in Fear. Main research report Canterbury: Tizard Centre, University of Kent
- Beail, N. & Warden, S. (1995). Sexual abuse of adults with learning disabilities. *Journal of Intellectual Disability Research*, 39(5), 5.
- Biklen, D. & Schein, P. L. (2001). Public and Professional Constructions of Mental Retardation: Glen Ridge and the Missing Narrative of Disability Rights. *Mental Retardation*, 39(6), 436–451.
- Bolivar, D., Aertsen, I. & Vanfraechem, I. (2013). Het belang van de institutionele context: slachtofferervaringen met bemiddeling vergeleken. *BJu Tijdschriften*.
- Bollingmo, G. C., Wessel, E., Eilertsen, D. E. & Magnussen, S. (2008). Credibility of the emotional witness: A study of ratings by police investigators. *Psychology, Crime & Law*, 14(1), 29-40.
- Boschman, M. (2012). *Communiceren met mensen met een verstandelijke handicap*. Gassel: MB communicatie.
- Bottoms, B. L., Nysse-Carris, K. L., Harris, T. & Tyda, K. (2003). Jurors' Perceptions of Adolescent Sexual Assault Victims Who Have Intellectual Disabilities. *Law and Human Behavior*, 27(2), 205-227.
- Bowden, K., Douds, F. & Simpson, Y. (Eds.). (2011). *People with Learning Disabilities and the Criminal Justice System*. Edinburgh: the Scottish Government.
- Brennan, R. & Brennan, M. (1994). Cleartalk: Police responding to intellectual disability Wagga Wagga: Charles Sturt University, (pp. 176).
- Buchanan, A. & Wilkins, R. (1991). Sexual abuse of the mentally handicapped: difficulties in establishing prevalence. *The Psychiatric bulletin*, 15, 601-605.
- Burgsteden, R., Heestermans, M. & Swennen, M. (2011). Sturen op aanpak van seksueel misbruik. V. G. N. e. K. gehandicaptensector Utrecht: VGN en Kennisplein Gehandicaptensector, *Seksualiteit en seksueel misbruik* Geraadpleegd op <http://www.vgn.nl/media/download/index/mediaid/4dbfbb13a6aad>.
- Candido, J., Hoendervoogt, M., Van Dam, P. & Gest, M. (2013). *Slachtoffer en de rechtspraak. Handleiding voor de strafrechtspraktijk*. 's-Gravenzande: Drukkerij van Deventer bv.
- CBS. (2014). Veiligheidsmonitor 2013. Centraal Bureau voor de Statistiek Den Haag: CBS, Geraadpleegd op <http://www.cbs.nl/NR/rdonlyres/7F48CF73-01A2-4B3B-A953-FFDCBE7E9D5B/0/2014veiligheidsmonitor2013pub.pdf>.
- Cederborg, A.-C., Danielsson, H., La Rooy, D. & Lamb, M. E. (2009). Repetition of contaminating question types when children and youths with intellectual disabilities are interviewed. *Journal of Intellectual Disability Research*, 53, 440-449.
- Cederborg, A.-C. & Lamb, M. (2008). Interviewing alleged victims with intellectual disabilities. *Journal of Intellectual Disability Research*, 52(1), 49-58. doi: 10.1111/j.1365-2788.2007.00976.x
- Cederborg, A. & Lamb, M. (2006). How does the legal system respond when children with learning difficulties are victimized? *Child Abuse & Neglect*, 30, 537-547.
- Chamberlain, A., Rauh, J., Passer, A., McGrath, M. & Burket, R. (1984). Issues in Fertility Control for Mentally Retarded Female Adolescents: I. Sexual Activity, Sexual Abuse, and Contraception. *Pediatrics*, 73, 445-450.

- CJIB. (z.d.). Schadevergoedingsmaatregel Geraadpleegd op, from <https://www.cjib.nl/Onderwerpen/Schadevergoedingsmaatregel/Schadevergoeding-ontvangen/index.aspx>
- Clare, I. C. H. & Gudjonsson, G. H. (1993). Interrogative suggestibility, confabulation, and acquiescence in people with mild learning disabilities (mental handicap): Implications for reliability during police interrogations. *British Journal of Clinical Psychology*, 32, 296-301.
- Cooke, P., Laczny, A., Browns, D. J. & Francik, J. (2002). The virtual courtroom: a view of justice. Project to prepare witnesses or victims with learning disabilities to give evidence. *Disability and Rehabilitation*, 24(11-12), 634-642.
- Crilly, N., Blackwell, A. F. & Clarkson, P. J. (2006). Graphic elicitation: Using research diagrams as interview stimuli. *Qualitative Research*, 6, 341-366.
- Davis, L. A. (2009). People with Intellectual Disabilities in the Criminal Justice Systems: Victims & Suspects. Geraadpleegd op <http://www.thearc.org/document.doc?id=3664>
- De Beer, Y. (2011). *De Kleine Gids - Mensen met een licht verstandelijke beperking*. Deventer: Kluwer.
- De Borg. (z.d.). *Hoe herken ik mensen met een lichte verstandelijke beperking? Een beknopte handreiking en enkele tips voor de omgang bestemd voor medewerkers van politie & justitie, maatschappelijk werk en reclassering*. Den Dolder: De Borg.
- De Wit, M., Moonen, X. & Douma, J. (2011). *Richtlijn Effectieve Interventies LVB; Aanbevelingen voor het ontwikkelen, aanpassen en uitvoeren van gedragsveranderende interventies voor jeugdigen met een licht verstandelijke beperking* Utrecht: Landelijk Kenniscentrum LVG.
- Department of Health. (2011). Positive Practice, Positive Outcomes. A Handbook for Professionals in the Criminal Justice System working with Offenders with Learning Disabilities. Geraadpleegd op <https://www.gov.uk/government/publications/positive-practice-positive-outcomes-a-handbook-for-professionals-in-the-criminal-justice-system-working-with-offenders-with-a-learning-disability>
- Doyle, C. & Mitchell, D. (2003). Post-Traumatic Stress Disorder and People with Learning Disabilities: A Literature Based Discussion. *Journal of Learning Disabilities*, 7(1), 23-33.
- Emerson, E. & Roulstone, A. (2014). Developing an Evidence Base for Violent and Disablist Hate Crime in Britain: Findings From the Life Opportunities Survey. *Journal of Interpersonal Violence*, 29(17), 3055-3062. doi: 10.1177/0886260514534524
- Ericson, K. & Isaacs, B. (2003). Eyewitness Identification Accuracy: A Comparison of Adults With and Those Without Intellectual Disabilities. *Mental Retardation*, 41(3), 161-173.
- Ericson, K. & Perlman, N. (2001). Knowledge of legal terminology and court proceedings in adults with developmental disabilities. *Law and Human Behavior*, 25(5), 529-545.
- Fonds Slachtofferhulp. (z.d.). Juridische hulp. Geraadpleegd op, 2014, from <http://www.slachtofferwijzer.nl/hulp/juridische-hulp>
- Fouarge, D., Houtkoop, W. & Van der Velden, R. (2011). *Laaggeletterdheid in Nederland*. 's-Herthogenbosch: ECBO.
- Foundation for People with Learning Disabilities. (2012). People with learning disabilities and the criminal justice system. Useful information. London: Foundation for People with Learning Disabilities.
- Frisell, T., Pawitan, Y. & Langstrom, N. (2012). Is the Association between General Cognitive Ability and Violent Crime Caused by Family-Level Confounders? *Plos One*, 7(7). doi: 10.1371/journal.pone.0041783
- Fyson, R. & Kitson, D. (2010). Human Rights and Social Wrongs: Issues in Safeguarding Adults with Learning Disabilities. *Practice: Social Work in Action*, 2(5), 309-320. doi: 10.1080/09503153.2010.517831
- Groenhuijsen, M. S. & Slump, G. J. (2013). Waar zit de ruimte voor slachtoffers? De waarde van herstel in en rond het klassieke strafproces. S. D. U. Uitgevers Den Haag J. W. Ouwerkerk, T. de Wit, J. Claessen, P. Jacobs & S. Meijer (red.), *Hoe te reageren op misdaad? Op zoek naar de hedendaagse betekenis van preventie, vergelding en herstel* (pp. 15).

- Grundy, D. (2011). Friend or Fake? Mate crimes and people with learning disabilities. *Journal of learning disabilities and offending behaviour*, 2(4), 167-169. doi: 10.1108/20420921111207855
- Gudjonsson, G. H., Murphy, G. H. & Clare, I. C. H. (2000). Assessing the capacity of people with intellectual disabilities to be witnesses in court *Psychological Medicine*, 30, 307-314.
- Hackett, L., Day, A. & Mohr, P. (2008). Expectancy violation and perceptions of rape victim credibility. *Legal and Criminological Psychology*, 13, 323-334.
- Henshaw, M. & Thomas, S. (2012). Police encounters with people with intellectual disability: prevalence, characteristics and challenges. *Journal of Intellectual Disability Research*, 56(6), 620-631. doi: 10.1111/j.1365-2788.2011.01502.x
- Horner-Johnson, W. & Drum, C. E. (2006). Prevalence of maltreatment of people with intellectual disabilities: A preview of recently published research. *Mental Retardation and Developmental Disabilities Research Reviews*, 12, 57-69.
- Houchins, J. (1997). Breaking the Cycle: "Justice Now!". *Impact*, 10(2), 10.
- Hughes, K., A Bellis, M., Jones, L., Wood, S., Bates, G., Eckley, L., . . . Officer, A. (2012). Prevalence and risk of violence against adults with disabilities: a systematic review and meta-analysis of observational studies. *Center for Public Health*, 9.
- Jansen, C. (2013). De nieuwste kleren van de keizer. 'Teksten op B1-niveau' als leeg begrip. *Onze Taal*, 82(2), 56-57.
- Joint Committee on Human Rights. (2008). A life like any other? Human rights of adults with learning disabilities. London A life like any other? Human rights of adults with learning disabilities. Seventh Report of Session 2007-08, Vol. 1.
- Kaal, H. (2013). Ongewoon moeilijk; Jeugdige delinquenten met een LVB als (voortdurende) bron van zorg. Den Haag: Boom Lemma uitgevers.
- Kaal, H., Nijman, H. & Moonen, X. (2013). SCIL; Screener voor intelligentie en licht verstandelijke beperking; Handleiding. Amsterdam: Hogrefe Uitgevers.
- Kaal, H. L., Negenman, A. M., Roeleveld, E. & Embregts, P. J. C. M. (2011). De problematiek van gedetineerden met een lichte verstandelijke beperking in het gevangeniswezen Tilburg: Prismaprint, Geraadpleegd op <http://www.wodc.nl/onderzoeksdatabase/inventarisatie-aard-van-problematiek-licht-verstandelijk-gehandicapten-in-het-gevangeniswezen.aspx>.
- Kalidien, S. N. & De Heer-de Lange, N. E. (2013). *Criminaliteit en rechtshandhaving 2012. Ontwikkelingen en samenhangen*. Den Haag: Boom uitgevers.
- Kebbell, M. & Hatton, C. (1999). People With Mental Retardation as Witnesses in Court: A Review. *Mental Retardation*, 37(3), 179-187. doi: [http://dx.doi.org/10.1352/0047-6765\(1999\)037<0179:PWMRAW>2.0.CO;2](http://dx.doi.org/10.1352/0047-6765(1999)037<0179:PWMRAW>2.0.CO;2)
- Keilty, J. & Connelly, G. (2001). Making a statement: An exploratory study of barriers facing women with an intellectual disability when making a statement about sexual assault to police. *Disability & Society*, 16(2), 273-291. doi: 10.1080/09687590120035843
- Knutson, J. F. & Sullivan, P. M. (1993). Communicative disorders as a risk factor in abuse. *Topic in Language Disorders*, 13(4), 1-14.
- Kunst, M. J. J., Van Dijk, J. J. M., Pemberton, A. & Bruinsma, M. Y. (2008). Preventie van herhaald slachtofferschap, Een research synthese van maatregelen ter voorkoming van herhaling. I. I. b. e. advies Tilburg.
- Kuosmanen, J. & Starke, M. (2011). Women and Men With Intellectual Disabilities Who Sell or Trade Sex: Voices From the Professionals *Journal of Social Work in Disability & Rehabilitation*(10), 129–149. doi: 10.1080/1536710x.2011.596424
- Kwakman, N. J. M. (2012). De nieuwe Wet versterking positie rechter-commissaris. Geraadpleegd op Leferink, S. (2012). *Slachtofferrechten. Doen ze recht aan slachtoffers?*
- Lünnemann, K. D. & Mein, A. G. (2014). *Maatregelen ter voorkoming van secundair en herhaald slachtofferschap*. Utrecht: Verwey-Jonker Instituut.
- Manzanero, A. L., Contreras, M. J., Recio, M., Alemany, A. & Martorell, A. (2012). Effects of Presentation Format and Instructions on the Ability of Persons With Intellectual Disability to

- Identify Faces. *Research in Developmental Disabilities*, 33, 391-397. doi: 10.1016/j.ridd.2011.09.015
- Marge, D. K. (2003). A Call to Action: Ending crimes of violence against children and adults with disabilities. S. U. o. N. York New York R. R. I. Nichols (red.) (pp. 242).
- McAfee, J., Cockram, J. & Wolfe, P. S. (2001). Police Reactions to Crimes Involving People with Mental Retardation: A Cross-Cultural Exerimental Study. *Education and Training in Mental Retardation and Developmental Disabilities*, 36(2), 160-171.
- McAfee, J. K. (2002). *Assisting victims and witnesses with disabilities in the Criminal Justice System. A curriculum for Law Enforcement Personel*. Philadelphia: Temple University.
- McCarthy, M. & Thompson, D. (1997). A Prevalence Study of Sexual Abuse of Adults with Intellectual Disabilities Referred for Sex Education. *Journal of Applied Research in Intellectual Disabilities*, 10(2), 105–124.
- McCormack, B., Kavanagh, D., Kaffrey, S. & Power, A. (2005). Investigating sexual abuse: Findings of a 15-year longitudinal study. *Journal of Applied Research in Intellectual Disabilities*, 18(3), 217–227. doi: 10.1111/j.1468-3148.2005.00236.x
- Meijer, D. & Noijons, J. (2008). *Gemeenschappelijk Europees Referentiekader voor Moderne Vreemde Talen: Leren, Onderwijzen, Beoordelen*. Den Haag: Nederlandse Taalunie.
- Mencap. (2012). how to Stand by me: Sharing achievements in tackling disability hate crime. Verenigd Koninkrijk: Mencap.
- Mencap. (z.d.). Mencap's Make it clear. A guide to making easy read information. Geraadpleegd op <https://www.mencap.org.uk/sites/default/files/documents/2008-04/make%20it%20clear%20apr09.pdf>
- Mevissen, L. & de Jongh, A. (2010). PTSD and it's treatment in people with intellectual disabilities a review of the literature. *Clinical Psychology Review*, 30(3), 308–316.
- Ministerie van Veiligheid en Justitie. (2014a). *Eindrapport Beleidsdoorlichting artikel 34.4 Slachtofferzorg*. Den Haag: Geraadpleegd op <http://www.rijksoverheid.nl/documenten-en-publicaties/rapporten/2014/07/08/eindrapport-beleidsdoorlichting-artikel-34-4-slachtofferzorg.html>.
- Ministerie van Veiligheid en Justitie. (2014b). Informatieblad Slachtoffers en Justitie. Den Haag: Ministerie van Veiligheid en Justitie | Directie voorlichting.
- Modell, S. J. & Mak, S. (2008). A Preliminary Assessment of Police Officers' Knowledge and Perceptions of Persons With Disabilities. *Intellectual and Developmental Disabilities*, 46(3), 6. doi: <http://dx.doi.org/10.1352/2008.46:183-189>
- Moonen, X. & Rispens, I. (2014). Schakels in de strafrechtsketen. In H. Kaal, N. Overvest & M. Boertjes (red.), *Beperkt in de keten. Mensen met en licht verstandelijke beperking in de strafrechtsketen*. (pp. 83-94). Den Haag.
- Moonen, X., Wit, M. d. & Hoogeveen, M. (2011). Mensen met een licht verstandelijke beperking in aanraking met politie en justitie. *PROCES*, 90(5), 235-250.
- Mulder, M. R. & Winkel, F. W. (1996). Social workers' and police officers' perception of victim credibility: Perspective-Taking and the impact of extra-Evidential factors. *Psychology, Crime & Law*, 2(4), 307-319. doi: 10.1080/10683169608409786
- Murphy, G. H. & O'Callaghan, A. (2004). Capacity of adults with intellectual disabilities to consent to sexual relationships. *Psychological Medicine*, 34(7), 1347-1357. doi: 10.1017/S0033291704001941
- Nettelbeck, T. & Wilson, C. (2002). Personal vulnerability to victimization of people with mental retardation. *Trauma, Violence and Abuse*, 3(4), 289-306. doi: 10.1177/1524838002237331
- Orth, U. (2002). Secondary Victimization of Crime Victims by Criminal Proceedings. *Social Justice Research,,* 15(4), 313-325.
- Peled, M., Iarocci, G. & Connolly, D. A. (2004). Eyewitness testimony and perceived credibility of youth with mild intellectual disability. *Journal of Intellectual Disability Research*, 48(7), 699–703. doi: 0.1111/j.1365-2788.2003.00559.x

- Perlman, N. B., Ericson, K. I., Esses, V. M. & Isaacs, B. J. (1994). The Developmentally Handicapped Witness: Competency as a Function of Question Format. *Law and Human Behavior*, 18(2), 171-187.
- Petersilia. (2001). Crime Victims with Developmental Disabilities: A Review Essay. *Criminal Justice and Behavior*, 28(6), 655-694. doi: 10.1177/009385480102800601
- Quarmby, K. (2008). Getting away with murder. Scope London: Scope, R. Scott (red.).
- Raad voor de Rechtspraak. (2012). Modelregeling inzake passende verblijfsomgeving slachtoffers. Den Haag.
- Rap, S. & Weijers, I. (2011). *De jeugdstrafzitting: een pedagogisch perspectief. De communicatie tussen jeugdrechter en jeugdige verdachte*. Den Haag: Raad voor de rechtspraak/ Research Memoranda 7,2.
- Rijksoverheid. (z.d.). Slachtofferloket Geraadpleegd op, 2014, from <http://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/slachtofferbeleid/slachtofferloket>
- Rogers, P., Titterington, L. & Davies, M. (2009). Attributions of Blame and Credibility in a Hypothetical Child Sexual Abuse Case: Roles of Victim disability, victim resistance and respondent gender. *International Journal of Disability, Development and Education*, 56(3), 205-228. doi: 10.1080/10349120903102189
- Roos, J. (2014). Kenmerken en implicaties van een licht verstandelijke beperking. In H. Kaal, N. Overvest & M. Boertjes (red.), *Beperkt in de keten* (1 ed., pp. 21-39). Den Haag: Boom Lemma uitgevers.
- Rose, M. R., Nadler, J. & Clark, J. (2006). Appropriately Upset? Emotion Norms and Perceptions of Crime Victims. *Law and Human Behavior*, 30(2), 203-219.
- Salekin, K. L., Olley, J. G. & Hedge, K. A. (2010). Offenders With Intellectual Disability: Characteristics, Prevalence, and Issues in Forensic Assessment. *Journal of Mental Health Research in Intellectual Disabilities*, 3(2), 97-116. doi: 10.1080/19315861003695769
- Schadefonds Geweldsmisdrijven. (2014). Persbericht Schadefonds Geweldsmisdrijven: van bonnetjes naar all-in. Geraadpleegd op <https://schadefonds.nl/nieuws/263-persbericht-schadefonds-geweldsmisdrijven-van-bonnetjes-naar-all-in>
- Schalock, R. L., Borthwick-Duffy, S. A., Bradley, V. J., Buntinx, W. H. E., Coulter, D. L., Craig, E. M. & al., e. (2010). Intellectual disability: Definition, classification, and systems of supports (11th Edition ed.). Washington DC: American Association on Intellectual and Developmental Disabilities.
- Sheikh, S., Pralat, R., Reed, C. & Hoong Sin, C. (2010). Don't stand by. Hate crime research report. . Mencap Verenigd Koninkrijk: Mencap.
- Slachtofferhulp Nederland. (2011). De positie van het slachtoffer in het strafproces. Geraadpleegd op Uitgebreide toelichting Wet versterking positie slachtoffers. Hoofdstuk 2: de rechten van het slachtoffer website: <https://www.slachtofferhulp.nl/Algemeen/Slachtofferzorg/Positie-van-het-slachtoffer-in-het-strafproces/>
- Slachtofferhulp Nederland. (2014). Jaarverslag 2013. Slachtofferhulp Nederland Utrecht: Slachtofferhulp Nederland,, J. Somers & E. Visser (red.).
- Snell, M. E., Luckasson, R., Borthwick-Duffy, S., Bradley, V., Buntinx, W. H. E., Coulter, D. L., . . . Yeager, M. H. (2009). Characteristics and Needs of People With Intellectual Disability Who Have Higher IQs. *Intellectual and Developmental Disabilities*, 47(3), 220-233. doi: 10.1352/1934-9556-47.3.220
- Sobsey, D. (1997). Equal Protection of the law for Crime Victims with Developmental Disabilities. *Impact*, 10(2), 6-7.
- Sobsey, D. & Varnhagen, C. (1988). Sexual abuse and exploitation of people with disabilities. Final report. (pp. 86).
- Sorensen, D. D. (2002). "The invisible victims". *An update of an article originally published in Prosecutor's Brief: The California District Attorneys Association Quarterly Journal*, 19(1 (1996)).

- Spivak, B. L. & Thomas, S. D. M. (2013). Police contact with people with an intellectual disability: the Independent Third Person perspective. *JIDR Journal of Intellectual Disability Research*, 57(7), 635–646. doi: 0.1111/j.1365-2788.2012.01571.x
- Strickler, H. L. (2001). Interaction Between Family Violence and Mental Retardation. *Mental Retardation*, 39(6), 461–471.
- The Arc. (2006). The Arc's justice advocacy guide. An Advocate's Guide on Assisting Victims and Suspects with Intellectual Disabilities: The Arc of the United States.
- The Arc. (z.d.). A Police Officer's guide. When in contact with people who have mental retardation. Silver Spring, MD: The Arc of the United States.
- Thomas, P. (2011). 'Mate crime': ridicule, hostility and targeted attacks against disabled people. *Disability & Society*, 26(1), 107–111. doi: 10.1080/09687599.2011.532590
- Tolsma, J., Blaauw, J. & te Grotenhuis, M. (2012). When do people report crime to the police? Results from a factorial survey design in the Netherlands, 2010. *Journal of Experimental Criminology*, 8(2), 117–134. doi: DOI 10.1007/s11292-011-9138-4
- Tyiska, C. G. (2001). Working with Victims of Crime with Disabilities. *Minnesota Center Against Violence and Abuse*, 28.
- Tymchuk, A. J., Lakin, K. C. & Luckasson, R. (Eds.). (2001). *The forgotten generation: The status and challenges of adults with mild cognitive limitations in American society*. Baltimore: Paul H. Brookes.
- Umoquit, M. J., Dobrow, M. J., Lemieux-Charles, L., Ritvo, P. G., Urbach, D. R. & Wodchis, W. P. (2008). The efficiency and effectiveness of utilizing diagrams in interviews: and assessment of participatory diagramming and graphic elicitation. *BMC Medical Research Methodology*, 8(53). doi: 10.1186/1471-2288-8-53
- Umoquit, M. J., Tso, P., Burchett, H. E. D. & Dobrow, M. J. (2011). A multidisciplinary systematic review of the use of diagrams as a means of collecting data from research subjects: application, benefits and recommendations. *BMC Medical Research Methodology*, 11(11). doi: doi:10.1186/1471-2288-11-11
- Van Berlo, W., de Haas, S., Van Oosten, N., Van Dijk, L., Brants, L., Tonnon, S. & Storms, O. (2011). Beperkt weerbaar: een onderzoek naar seksueel geweld bij mensen met een lichamelijke, zintuiglijke of verstandelijke beperking. Rutgers Utrecht.
- Van den Bergh, P. & Hoekman, J. (2006). Sexual Offences in Police Reports and Court Dossiers: A Case-File Study. *Journal of Applied Research in Intellectual Disabilities*, 19(4), 374–382. doi: 10.1111/j.1468-3148.2006.00291.x
- Van der Leij, J. B. J. (2013). Het Nederlandse strafrechtssysteem. In S. N. Kalidien & N. E. de Heer-de Lange (red.), *Criminaliteit en rechtshandhaving 2012. Ontwikkelingen en samenhangen*. (pp. 19–55). Den Haag: Boom uitgevers.
- Van der Velden, T. M. H., Van Dam, M., Van der Putten, N., Marseille, S. E. & Broeshart, A. S. (2012). *Spelregels voor het omgaan met slachtoffers*. Rijswijk: Bureau Nationale ombudsman.
- Van Dijk, J. J. M., Toornvliet, L. G. & Sagel-Grande, H. I. (2006). *Actuele Criminologie*. Den Haag: SDU Uitgevers.
- Van Wijk, A., Van Leiden, I. & Ferwerda, H. (2012). Casemanagement levensdelicten; Een evaluatie van het project 'Voorzieningen voor nabestaanden van slachtoffers van levensdelicten' van Slachtofferhulp Nederland over de periode 2008 to 2010 Arnhem Geraadpleegd op http://www.wodc.nl/onderzoeksdatabase/evaluatie-voorziening-nabestaanden.aspx?nav=ra&l=criminologie_en_victimologie&l=slachtofferhulp#publicatiegegevens.
- Van Wijk, A., Van Leiden, I. & Hardeman, M. (2013). Slachtofferhulp op maat B. Beke (red.) Geraadpleegd op http://www.beke.nl/doc/2013/Slachtofferhulp_op_maat_eindrapport.pdf.
- Van Wingerden, S., Moerings, M. & Van Wilsem, J. (2007). De praktijk van schadevergoeding voor slachtoffers van misdrijven Geraadpleegd op <http://wodc.nl/onderzoeksdatabase/knelpunten-en-moeilijkheden-die-slachtoffers-ervaren-in-het-kader-van-de-schaderegeling.aspx>

- Vrij, A. & Winkel, F. W. (1994). Perceptual Distortions in Crosscultural Interrogations: the Impact of Skin Colour, Accent, Speech Style and Spoken Fluency on Impression Formation. *Crosscultural Psychology*, 25(2), 284-295.
- Wijers, M. & De Boer, M. (2010). Een keer is erg genoeg. Wodc Amsterdam (pp. 165).
- Williams, C. (1995). *Invisible Victims: crime and abuse against people with learning difficulties*. London: Jessica Kingsley Publishers.
- Wilson, C. & Brewer, N. (1992). The Incidence of Criminal Victimization of Individuals With an Intellectual Disability. *Australian Psychologist*, 27(2), 114-117. doi: 10.1080/00050069208257591
- Wilson, C., Seaman, L. & Nettelbeck, T. (1996). Vulnerability to criminal exploitation: influence of interpersonal competence differences among people with mental retardation. *Journal of Intellectual Disability Research*, 40(1), 8–16. doi: 10.1111/j.1365-2788.1996.tb00597.x
- Winkel, F. W. (2012). Risicotaxatie in de context van de Europese richtlijn/2012: over (impliciete) secundaire victimizatie en herhaal slachtofferschap. Amersfoort *Symposium slachtofferhulp zonder grenzen*.
- Woittiez, I., Ras, M. & Oudijk, D. (2012). IQ met beperkingen. De mate van verstandelijke handicap van zorgvragers in kaart gebracht Den Haag: SCP.
- Young, S., Goodwin, E. J., Sedgwick, O. & Gudjonsson, G. H. (2013). The effectiveness of police custody assessments in identifying suspects with intellectual disabilities and attention deficit hyperactivity disorder. [Article]. *Bmc Medicine*, 11:248. doi: 10.1186/1741-7015-11-248

Bijlage 1: Respondenten strafrechtsketen

Respondent code	Functie
PO1	politie; medewerker balie
PO2	politie; regionaal service centrum
PO3	politie; regionaal service centrum
PO4	politie; servicedesk
PO5	politie; servicedesk
PO6	politie; wijkagent
PO7	politie; wijkagent
PO8	politie; senior uitvoering
PO9	politie; jeugdrechercheur
PO10/11	politie; zedenpolitie (2x)
PO12	politie; familierechercheur
OM1	OM: zaakscoördinator
OM2/3	OM: zaakscoördinatoren (2x)
OM4	OM: Officier van Justitie
OM5	OM: Officier van Justitie
SL1	SO-loket; Front Office
SL2	SO-loket; Front Office
SL3	SO-loket; projectsecretaris
SH1	SHN; Centrale servicelijn
SH2	SHN; Centrale servicelijn
SH3	SHN; Actieve benadering
SH4	SHN; vrijwilliger algemene dienstverlening
SH5	SHN; vrijwilliger algemene dienstverlening
SH6	SHN; Casemanager
SH7/8	SHN; Juridische dienst (2x)
AD1	advocaat
AD2/3	advocaten (2x)
AD4	advocaat
RC	Rechter-commissaris
RE	Rechter
SG	Schadefonds geweldsmisdrijven

Bijlage 2: Geraadpleegde LVB-deskundigen

LVB-deskundigen (DK1 t/m DK9 ⁴)	
Joop Hoekman	Landelijk Kenniscentrum LVB
Marcia Lever	Expertisecentrum William Schrikker
Robert Didden	Trajectum
Jozé van Kooten-Niekerk	MEE Utrecht, Gooi & Vecht
Hans Willemsen	Cordaan
Lisa den Haan-Sandbergen	Cordaan
David Lane	Middin
Giella Gregorius	Middin
Xavier Moonen	UvA/Koraalgroep/
Ervaringsdeskundige LVB (Erv. Desk.)	
Ervaringsdeskundige	Vilans / LFB
Communicatiedeskundigen (CO1 t/m CO3) ⁴	
Natasja Wiersema	Expertisecentrum William Schrikker
Jacqueline Boting	Gemiva-SVG Groep
Marja van Leeuwen	Ipsse de Bruggen

⁴ In het kader van de anonimiteit van de respondenten zijn de respondentnummers in willekeurige volgorde toegekend.

Bijlage 3: Deelnemers expertmeeting

Paula Torn	– Beleidsadviseur Politie
Paul van den Eshof	– Coördinator Landelijke Expertisegroep Bijzondere Zedenzaken Politie
Imke Rispens	– (Recherche) psycholoog / docent Politieacademie
Karina Dekens	– Docent-recherchepsycholoog Politieacademie
Marleen van Fessem	– Landelijk beleidsmedewerker slachtofferzorg OM
Iduna Streefland-Brink	– Officier van Justitie; projectleider ‘Basis op orde’ OM-programma Jeugd, Gezin en Zeden
Loes Ruigrok	– Juridisch medewerker Slachtofferhulp Nederland
José Huls	– Hoofd Behandelzaken / IB Ipse de Bruggen; Coach CJG
Nico Overvest	– Adviseur strategisch management in de zorg; expert LVB en criminaliteit
Harry Vink	– kinderpsychiater William Schrikker Groep

Bijlage 4: Gebruikte afkortingen

AA:	Appropriate Adult
AAIDD:	American Association on Intellectual and Developmental Disabilities
AVR:	Aanwijzing auditief en audiovisueel registreren van verhoren van aangevers, getuigen en verdachten
GGZ:	Geestelijke Gezondheidszorg
IQ:	Intelligentiequotiënt
LDSQ:	Learning Disability Screening Questionnaire
LVB:	Licht Verstandelijke Beperking
OM:	Openbaar Ministerie
SCIL:	Screener voor Intelligentie en Licht Verstandelijke Beperking
SHN:	Slachtofferhulp Nederland
TBS:	Terbeschikkingstelling
VB:	Verstandelijke Beperking
WOCD:	Wetenschappelijk Onderzoek en Documentatiecentrum (Ministerie van Veiligheid en Justitie)
ZSM:	Zo Snel, Slim, Selectief, Simpel, Samen en Samenlevingsgericht Mogelijk (versnelde afdoening door het OM)

Afkortingen gebruikt voor respondenten:

AD:	Advocaat
CO:	Communicatie deskundige op het gebied van LVB
DK:	LVB-deskundige
Erv.desk.:	Ervaringsdeskundige met een LVB
OM:	Medewerker Openbaar Ministerie
PO:	Medewerker Politie
SG:	Medewerker Schadefonds Geweldsmisdrijven
SH:	Medewerker Slachtofferhulp Nederland
SL:	Medewerker Slachtofferloket
RC:	Rechter-commissaris
RE:	Rechter

Bijlage 5: Schriftelijke correspondentie

Op de volgende pagina's staan ter illustratie van de adviezen die werden gegeven door de geïnterviewde communicatiedeskundigen op het gebied van LVB enkele brieven die tijdens de interviews uitgebreider zijn besproken. Algemene richtlijnen en informatie voor het aanpassen van schriftelijke communicatie voor slachtoffers met een LVB staat beschreven in paragraaf 4.4.2.

Bij vier documenten (drie brieven en het wensenformulier) is middels tekstwolkjes een aantal van de opmerkingen van de communicatiedeskundigen weergegeven. Op deze manier wordt inzichtelijk welke delen tekst moeilijk te begrijpen zijn voor slachtoffers met een LVB en waarom. De geïnterviewde deskundigen deden ook specifieke aanbevelingen voor aanpassingen van de aan hen voorgelegde brieven. Deze suggesties zijn gecombineerd toegepast, resulterend in drie aangepaste brieven. Voor het wensenformulier en de bijbehorende toelichting is dit niet gedaan.

Het is belangrijk te benadrukken dat deze aangepaste brieven alleen een richting aangeven voor mogelijke aanpassingen. Ze kunnen niet zonder meer overgenomen en ingezet worden binnen de strafrechtssketen. Om aangepaste brieven te ontwikkelen moet een aantal stappen doorlopen worden. Niet alleen moeten communicatiedeskundigen met kennis van LVB betrokken worden bij de opbouw en het taalgebruik, experts uit de strafrechtssketen moeten betrokken worden om na te gaan of de inhoudelijke informatie nog correct is, en mensen met een LVB moeten worden geraadpleegd om na te gaan of de teksten door hen daadwerkelijk goed begrepen worden. Deze laatste twee stappen zijn bij deze brieven niet doorlopen. Ze zijn enkel en alleen opgenomen als richtinggevende voorbeelden.

Oorspronkelijke tekst

Groter lettertype
zou beter zijn.

Naam cliënt
Adres cliënt
Postcode en plaats cliënt

De eerste indruk van deze brief is goed. In de eerste oogopslag is al te zien waar de brief over gaat. Probeer wel de zinslengte aan te passen naar maximaal 10 woorden, met 1 boodschap per zin.

Datum: datum
Ons kenmerk: kenmerk
Betreft: Geen gehoor

Zorg dat in de brief die het slachtoffer krijgt de keuzes goed zijn ingevuld.

Belang benadrukken!

Geachte heer/ mevrouw naam cliënt,

Com-
plexe
zin

Uitatie heeft ons laten weten dat u / uw kind slachtoffer of getuige is van een misdrijf/ ongeval.

Wij u telefonisch niet konden bereiken sturen wij u hierbij onze folder. Hierin kunt u lezen wat Slachtofferhulp Nederland voor u kan betekenen op praktisch, juridisch en emotioneel gebied. Ook op onze website kunt u terecht voor informatie: www.slachtofferhulp.nl.

Heeft u vragen of wilt u een afspraak maken, neemt u dan contact met ons op. Wij zijn op werkdagen bereikbaar van 9.00 – 17.00u via telefoonnummer 0900-0101 (lokaal tarief).

Aan de diensten van Slachtofferhulp Nederland zijn geen kosten verbonden.

Beter is:
hulp.

Verderelijke groet,

naam
Medewerker aanmelding
Slachtofferhulp Nederland

Belangrijke
info: naar
boven.

Onnodige
ontkenning:
gratis.

Complexe
zinnen.
Opsomming
met bullets?

Moet je niet aankondigen dat je zelf nog een keer contact probeert op te nemen? En is de telefoon wel de juiste manier?

Suggestie voor vereenvoudiging

Naam cliënt
Adres cliënt
Postcode en plaats cliënt

Datum: datum
Ons kenmerk: kenmerk
Betreft: Geen gehoor

Geachte heer/ mevrouw naam cliënt,

De politie liet ons weten dat u slachtoffer bent van een misdrijf.

Wij hebben geprobeerd u te bellen. Dit is niet gelukt. Wij bellen u nog een keer op maandag 12 mei om 15:00.

Wij sturen u de folder van Slachtofferhulp Nederland. Hierin staat wat wij voor u kunnen doen. Wij kunnen bijvoorbeeld:

- Helpen bij moeilijke brieven of formulieren
- Helpen als u naar de politie of de rechtbank gaat
- Met u praten over wat er is gebeurd.

Ook op onze website vindt u informatie over ons: www.slachtofferhulp.nl.

Slachtofferhulp Nederland helpt u gratis.

Heeft u vragen? Wilt u zelf een afspraak maken? Wij zijn op werkdagen bereikbaar van 9.00 – 17.00 uur. Het telefoonnummer is 0900-0101. U betaalt het lokaal tarief.

Met vriendelijke groet,

naam
Medewerker aanmelding
Slachtofferhulp Nederland

Postadres: Postbus 505, 3500 AM Utrecht

Bezoekadres
Herman Conterstraat 5
3511 EW Utrecht
www.om.nl

Neemt veel ruimte in
waardoor brief niet
op een pagina past.

Onderdeel
Contactpersoon
Telefoonnummer
Slachtofferloket
E-mail Slachtofferloket
Ons kenmerk
Slachtoffernummer
Uw kenmerk
Feitgegevens
Datum

Onderwerp
Bijlage(n)

Zittingsinformatie

Niet
informatief.

Moeilijk
woord.

Moeilijk
woord.

Geachte mevrouw

Met deze brief laat ik u weten dat ik de verdachte in de strafzaak met bovengenoemd kenmerk op dagvaarding heb gestuurd.

Informatie over de zitting

De verdachte moet op datum en tijd voor de meervoudige strafkamer verschijnen. De zitting vindt plaats bij de Rechtbank Midden-Nederland, adres: Stationsplein 15, 8232 DL Lelystad.

Als u wilt, mag u bij de zitting aanwezig zijn. U kunt zich aanmelden bij het Slachtofferloket via 088-6991580. Op de zittingsdag kunt u zich dan melden bij de gerechtsbode van de zittingszaal. De gerechtsbode regelt dat alles tijdens de zitting goed verloopt.

Uw verzoek tot schadevergoeding

Heeft u een verzoek tot schadevergoeding ingediend? Dan adviseer ik u aanwezig te zijn tijdens de zitting, zodat u eventueel op verzoek van de rechtbank uw schade onder kunt toelichten. Als u van deze mogelijkheid gebruik wenst te maken, raad ik u aan om dit aan de gerechtsbode van de zittingszaal te laten weten voordat de zitting begint.

Waar vind je
die bode?

Kunt of
moet? Nu
wordt niet
duidelijk of
het ook
anders kan.

Complex verhaal met lange
zinnen. Geef duidelijke
instructies wat iemand moet
doen.

Is dit niet te
vrijblijvend? Het
heeft wel degelijk
gevolgen als men
niet komt...

22-00

Complexe
zin.

Begeleiding naar zitting

U mag iemand meenemen naar de zitting. Dit kan een bekende van u zijn, uw advocaat, maar ook een medewerker van Slachtofferhulp Nederland. Neem voor begeleiding door Slachtofferhulp Nederland contact op via 0900 0101 (lokaal tarief).

Vragen?

Heeft u na het lezen van deze brief nog vragen? Neem dan contact op met het Slachtofferloket via 088-6991580.

Hoogachtend,

De officier van justitie,
namens deze,

Goed dat er gebruik wordt
gemaakt van kopjes. Let
wel op dat het kopje de
lading dekt.

Postadres: Postbus 505, 3500 AM Utrecht

Bezoekadres
Herman Gorterstraat 5
3511 EW Utrecht
www.om.nl

Ons kenmerk
Slachtoffernummer
Uw kenmerk
Feitgegevens
Datum

Onderwerp
Bijlage(n)

Zittingsinformatie

Geachte mevrouw XXXX,

U bent slachtoffer van een misdrijf. Ik heb de verdachte van dit misdrijf een dagvaarding gestuurd. Dit betekent dat hij voor de rechter moet verschijnen.

Informatie over de zitting

De verdachte moet op 16 juni 2015 om 14:15 uur naar de Rechtbank Midden-Nederland komen. Het adres hiervan is: Stationsplein 15, 8232 DL Lelystad.

Uw aanwezigheid

Als u wilt, kunt u hierbij aanwezig zijn. Bel dan met het Slachtofferloket. Het telefoonnummer is 088-6991580. Vertel dat u aanwezig wilt zijn bij de zitting op 16 juni voor de strafzaak met nummer XXXX. Op 16 juni meldt u zich dan bij de receptie van de rechtbank. Neem deze brief mee naar de receptie. De receptioniste vertelt u waar u de gerechtsbode kunt vinden. De gerechtsbode helpt u zodat alles die dag goed verloopt.

Uw verzoek tot schadevergoeding

Heeft u schadevergoeding gevraagd? Dan kan het belangrijk zijn dat u aanwezig bent. Soms heeft de rechter vragen. U kunt dan uitleggen waarvoor u schadevergoeding wil. Wilt u dit? Kom dan op tijd naar de zitting. Vertel voor de zitting aan de gerechtsbode dat u dit wilt.

Hulp van Slachtofferhulp Nederland?

Twijfelt u of u naar de zitting wilt gaan? Slachtofferhulp Nederland helpt u bij deze beslissing. Slachtofferhulp Nederland kan ook mee gaan naar de zitting. U kunt hen bellen op 0900 0101. U mag ook iemand anders meenemen naar de zitting. Bijvoorbeeld een bekende of uw advocaat.

Vragen?

Heeft u nog vragen? Bel dan met het Slachtofferloket. Het telefoonnummer is 088-6991580.

Hoogachtend,
De officier van justitie,

Oorspronkelijke tekst

Openbaar Ministerie
Arrondissementsparket Midden-Nederland

Postadres: Postbus 505, 3500 AM Utrecht

Bezoekadres
Herman Gorterstraat 5
3511 EW Utrecht

Iemand met een LVB haakt waarschijnlijk af bij het zien van deze brief. Het is niet meteen duidelijk waar het over gaat en erg veel tekst.

Onderdeel
Contactpersoon
Telefoonnummer
Slachtofferloket
E-mail Slachtofferloket
Ons kenmerk
Slachtoffernummer
Uw kenmerk
Feitgegevens
Datum

Gepileegd, plaats en datum

17 februari 2014

Onderwerp
Ontvangstbevestiging proces-verbaal en informatie over uw rechten in deze zaak
Bijlage(n)
Wensenformulier, Voegingsformulier, Informatie 'voegen in het strafproces', Antwoordenveloppe, Brochure Schriftelijke slachtoffer verklaring en spreekrecht

Geachte mevrouw

Lange zin.

Hiermee beginnen.

Met deze brief laat ik u weten dat het proces-verbaal bij het Openbaar Ministerie in het Arrondissementsparket Midden-Nederland is ontvangen. U heeft aangifte gedaan van een misdrijf.

Nauwelijks

In deze brief vindt u informatie over de behandeling van de zaak bij het Openbaar Ministerie. Daarnaast informeer ik u over uw rechten waarvan u in deze zaak gebruik kunt maken.

Officier van justitie beoordeelt het proces-verbaal

Namens het Openbaar Ministerie beoordeel ik als officier van justitie de inhoud van het proces-verbaal. Afhankelijk van het bewijsmateriaal besluit ik of strafvervolgning van de verdachte(n) in deze zaak mogelijk is.

Om zoveel mogelijk met uw rechten in deze zaak rekening te houden, raad ik u aan om onderstaande informatie goed door te lezen en bijgevoegde formulieren ingevuld aan mij terug te sturen.

Informatie over de strafzaak

U heeft het recht om geïnformeerd te worden over het verloop van de behandeling van de zaak. U heeft het recht om de hoogte gehouden worden? Geef u dit dan aan op het wensenformulier.

Dit is de kern!

Belangrijk is dat er informatie van het slachtoffer nodig is.

Pagina 4 van 5

Hier begint eigenlijk een toelichting op het wensenformulier. Dit maakt de brief lang en onoverzichtelijk. Haal dit hier weg en maak er een los document van. De brief moet de wegwijzer zijn...

Informatie over de voorlopige hechtenis van de verdachte
De verdachte is door de rechter in voorlopige hechtenis ontnomen gedurende de behandeling van de strafzaak. De rechter of ik, als officier van justitie, besluit de verdachte vast te houden. U wordt hierover op de hoogte gehouden. Wanneer u wilt, geeft u dit dan aan op het wensenformulier.

Dit moet simpeler en korter.
Om het makkelijk te maken om de relatie te leggen met het wensenformulier misschien gebruik maken van nummers/letters?

Verzoek tot schadevergoeding

Is de schade die u door de gebeurtenis heeft geleden nog niet vergoed en wilt u deze verhalen op de verdachte? Dan kunt u een verzoek tot schadevergoeding indienen.

Dit doet u door bijgevoegd wensen- en voegingsformulier in te vullen en binnen veertien dagen na dagtekening van deze brief ingevuld aan mij terug te sturen. Stuur zoveel mogelijk bewijsstukken mee van de schade en/of de door u gemaakte kosten, zoals kopieën van rekeningen en bonnetjes. Als uw vordering niet of onvoldoende is onderbouwd met bewijsstukken, dan is het mogelijk dat (een deel van) de schade niet wordt vergoed of dat uw vordering wordt gematigd.

Nadat ik het voegingsformulier van u heb ontvangen, beoordeel ik de mate waarin uw schadevergoeding kan ondersteunen. Bij de beoordeling maak ik gebruik van de informatie die u heeft gegeven. Het is een ondersteuningsprogramma om materiële en immateriële schade te vergoeden. www.om.nl/slachtoffers leest u meer informatie over BOS schade.

Hulpmogelijkheden (ook) op het wensenformulier?

Hulp bij invullen voegingsformulier

Heeft u hulp nodig bij het invullen van het voegingsformulier? Dan adviseer ik u zo snel mogelijk contact op te nemen met Slachtofferhulp Nederland via 0900 0101 (lokaal tarief) of uw rechtsbijstandverzekeraar. Let op dat u het voegingsformulier binnen de termijn van veertien dagen na dagtekening van deze brief terug stuurt.

Aangeven dat dit voor veel mensen moeilijk is!

Het spreekrecht

U heeft in deze strafzaak in beginsel spreekrecht. Dat betekent dat u tijdens de behandeling van de strafzaak de gebeurtenis voor u heeft of heeft gehad, kunt toelichten. U kunt er ook voor kiezen om schriftelijk te doen. Uw schriftelijke verklaring wordt dan als officieel processtuk toegevoegd aan het strafdossier. Op het wensenformulier kunt u aangeven of u gebruik wilt maken van het spreekrecht. Naast u of namens u kunnen ook anderen van het spreekrecht gebruik maken. Informatie hierover vindt u in bijgevoegde folder.

Hulp bij voorbereiding spreekrecht

Slachtofferhulp Nederland kan u hulp bieden bij het voorbereiden van uw spreekrecht en/of het opstellen van een schriftelijke verklaring. Op het wensenformulier kunt u aangeven of u hiervan gebruik wilt maken.

Gesprek met de officier van justitie

Ik wil u in de gelegenheid stellen een gesprek met mij aan te gaan. Tijdens het gesprek wil ik u inhoudelijk met u op de strafzaak ingaan en kunt u mij vertellen over de gevolgen die de strafzaak voor u heeft of heeft gehad. Op het wensenformulier kunt u aangeven of u hiervan gebruik wilt maken.

Datum invullen i.p.v. lezer laten uitrekenen

Terugsturen formulieren

Het is belangrijk dat u de bijgevoegde formulieren binnen veertien dagen na dagtekening van deze brief volledig ingevuld en ondertekend aan mij terug stuurt. U kunt hiervoor gebruik maken van de bijgevoegde antwoordenvolp (postzegel niet nodig). Alleen op die manier kan ik voldoende rekening houden met uw wensen. Indien u deze stukken niet retourneert ga ik ervan uit dat u verder geen informatie en/of schadevergoeding in deze zaak wenst. U zult derhalve dan ook niet meer geïnformeerd worden.

Vragen?

Heeft u na het lezen van deze brief nog vragen? Neem dan contact op met het Slachtofferloket via 088-6991580.

Hoogachtend,

De officier van justitie,
namens deze,

Dit voegt niets toe voor LVB-slachtoffer.

De relevantie van dit gesprek wordt niet duidelijk.

De officier van justitie

Arrondissementsparket Midden-Nederland
T.a.v.

WENSENFORMULIER

17 februari 2014

Voor het terugsturen van het formulier kunt u gebruik maken van de voorgegeven antwoorden.

In de strafzaak met bovengenoemd kenmerk ben ik betrokken.

Informatie over de voorlopige hechtenis verdachte

☐ Ik wil **geen** informatie ontvangen over de voorlopige hechtenis van de verdachte.

Informatie over verloop strafzaak

☒ Ik wil op de hoogte gehouden worden van het verloop van de strafzaak.

☐ Ik wil niet op de hoogte worden gehouden van het verloop van de strafzaak en maak **geen** gebruik van onderstaande mogelijkheden.

Schadevergoeding indienen

☒ Ik dien een verzoek tot schadevergoeding in. Als bijlage stuur ik een volledig voegingsformulier inclusief bewijsstukken mee.

☐ Ik dien **geen** verzoek tot schadevergoeding in.

Spreekrecht en/of schriftelijke verklaring

☒ Ik wil graag gebruik maken van het spreekrecht.

☒ Ik wil graag een schriftelijke verklaring (laten) opstellen.

☐ Ik wil **geen** gebruik maken van het spreekrecht of schriftelijke verklaring.

☐ Een ander wil **naast mij/ namens mij** (doorhalen wat niet van toepassing is) gebruik maken van het spreekrecht:

Naam: _____

Adres: _____

Telefoonnummer: _____

E-mail adres: _____

Relatie tot het slachtoffer: _____

Het Openbaar Ministerie (OM) geeft uw gegevens door aan Slachtofferhulp Nederland (SHN) ter voorbereiding op het spreekrecht en/of ter ondersteuning bij het opstellen van de schriftelijke verklaring, tenzij u hier tegen bezwaar heeft.

Ik wil niet dat het OM mijn gegevens doorgeeft aan SHN.

De reden van mijn bezwaar is:

Gesprek met de officier

☒ Ik stel een gesprek met de officier van justitie op prijs.

☐ Ik heb **geen** belangstelling voor een gesprek met de officier van justitie.

Vaag.

Geef duidelijke opdracht: kruis aan wat van toepassing is.

Verwarrende zin. Is die nodig?

Uitleg in bijlage.

Volgorde komt niet overeen met brief.

Onnodig ingewikkeld

"Ik wil op de hoogte blijven van de strafzaak"

Lange zin opsplitsen:
"...van de strafzaak. Ik maak daarmee geen ..."

Waarom graag? Mag weg.

Liefst op één pagina...

Complexe, lange zin.

Liever vakje om in te schrijven dan (smalle) regels.

Gemakkelijk over het hoofd te zien.

Suggestie voor vereenvoudiging

Ons kenmerk	13-
Slachtoffernummer	14-
Uw kenmerk	
Feitgegevens	Gepleegd plaats, feitdatum
Datum	19 februari 2014

Onderwerp Ontvangstbevestiging proces-verbaal en informatie over uw rechten
 Bijlage(n) 1) Toelichting Wensen- en Voegingsformulier, 2) Wensenformulier, 3) Voegingsformulier,
 4) Informatie 'Voegen in het strafproces', 5) Brochure Schriftelijke slachtofferverklaring en
 spreekrecht, Antwoordenveloppe

Geachte heer, mevrouw,

U heeft aangifte gedaan van **feit**, gepleegd op **pleegdatum** in **pleegplaats**. Daarvan is proces-verbaal opgemaakt. Het Openbaar Ministerie gaat de zaak nu behandelen. Hierbij hebben we informatie van u nodig.

Beoordeling van het proces-verbaal

De officier van justitie beoordeelt de inhoud van het proces-verbaal. Hij bekijkt het bewijsmateriaal. Op grond daarvan besluit hij of strafvervolgning in deze zaak mogelijk is.

Gebruik maken van uw rechten

Als slachtoffer heeft u rechten. Wij willen rekening houden met uw wensen. Het is belangrijk dat u ons vertelt wat uw wensen zijn. Hiervoor moet u 2 formulieren invullen: het Wensenformulier en het Voegingsformulier. In de Toelichting en de 2 folders staat meer informatie hierover.

Terugsturen formulieren

U moet de formulieren terugsturen voor 5 maart. Gebruik daarvoor de antwoord-enveloppe. Doet u dit niet? Dan gaan wij ervan uit dat u geen informatie of schadevergoeding wil.

Hulp? Vragen?

U kunt hulp krijgen bij het invullen van de formulieren. Informatie hierover staat in de Toelichting. Heeft u andere vragen? Bel dan het slachtofferloket. Het telefoonnummer is 088-6991580.

Hoogachtend,
 Namens de officier van justitie,
naam